

Lennart Waje • Svante Skoglund

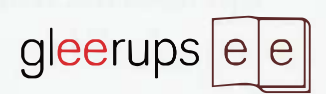
gleerups

Svenska Timmar

Språket

I din hand håller du ett läromedel från Gleerups.
Gleerups författare är lärare med erfarenhet från klassrummet.
Lärare och elever hjälper till att utveckla våra läromedel genom
värdefulla synpunkter på både innehåll och form.
Vi förankrar våra läromedel i skolan där de hör hemma.
Gleerups läromedel är alltid utvecklade i samarbete med dig!

Har du som användare frågor eller åsikter, kontakta oss gärna på
telefon 040-20 98 00 eller via www.gleerups.se

Gleerups Utbildning AB
Box 367, 201 23 Malmö
Kundservice tel. 040-20 98 10
Kundservice fax. 040-12 71 05
e-post: info@gleerups.se
www.gleerups.se

Svenska Timmar Språket

Redaktör Mattias Lindberg
Bildredaktör Katarina Weström
Omslag och grafisk formgivning Helena Alvesalo
Illustrationer Bengt Lindberg, Jonny Hallberg

Fjärde upplagan, andra tryckningen
ISBN 978-91-40-67336-7

Prepress JMS Mediasystem AB, Malmö 2011. Kvalitet ISO 9001/Miljö ISO 14001
Tryck Livonia Print, Lettland 2011

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

och verkty

Tänk dig att en forskare lyckas ta fram ett litet piller som gör att du snabbt som ögat lär dig allt du vill och måste lära dig. Skulle du stoppa i dig tabletten utan att tveka?

1

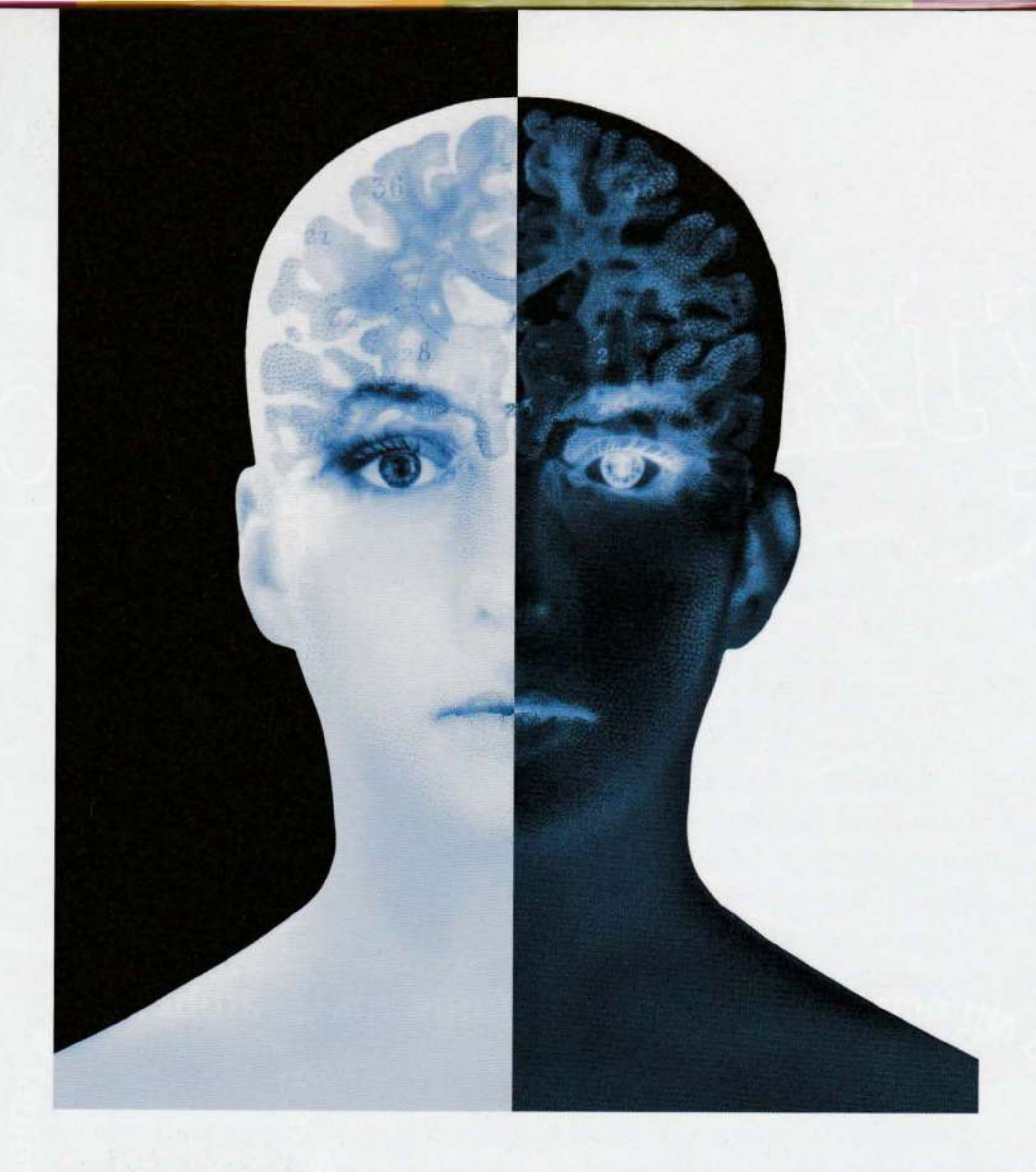
Metoder och verktyg

Tänk dig att en forskare lyckas ta fram ett litet piller som gör att du snabbt som ögat lär dig allt du vill och måste. Skulle du stoppa i dig tabletten utan att tveka? Vi misstänkte det. De flesta av oss gillar smarta genvägar. Dessvärre finns det inte någon pluggmedicin på apoteket, så du får försöka utveckla dina egna effektiva inlärningsmetoder. I det här kapitlet får du en hel del tips och goda råd som hjälper dig på vägen.

Motivation, koncentration och **mål** är tre nyckelbegrepp inom all inlärning. Motivation kan beskrivas som "de psykologiska processer som får oss att göra något". Ibland skiljer man mellan yttre och inre motivation. En löpare som springer för den egna utvecklingens skull – och för att upplevelsen är positiv – drivs av sin inre motivation. Om samma person tävlar för att tjäna pengar eller bli känd handlar det i stället om yttre motivation. Ofta kombineras inre och yttre motivation.

Ju mer motiverad du är i ditt skolarbete – ju mer du vill jobba – desto bättre blir resultatet. Tänk inte bara kortsiktigt utan också på den långsiktiga nyttan. Visst vill du kunna klara dig bättre utomlands, få högre betyg, komma in på drömutbildningen, våga diskutera politik, göra bra ifrån dig på högskoleprovet eller slå din besserwisser till mamma i frågesport? Allra bäst blir det om du dessutom tycker att det är kul att lära sig. Lust är en viktig inre drivkraft.

För de allra flesta kan det vara svårt att koncentrera sig på andragradsekvationer, tyska verb och första världskrigets orsaker utan att bli sugen på godis, titta in en stund på Facebook eller unna sig ännu ett avsnitt av "True Blood" eller "The Hills". Koncentration handlar om att rikta in och behålla uppmärksamheten på en viss typ av information eller en viss aktivitet. I skolan är

det viktigt att kunna koncentrera sig på vad läraren säger och strunta i ovidkommande ljud och att kunna läsa en text uppmärksamt och fokusera på innehållet utan att tankarna glider iväg. Man kan träna upp sin koncentrationsförmåga, och sin självdisciplin. Kanske du kan belöna dig själv när du jobbat hårt med en uppgift?

Om du inte har några mål för ditt arbete är det svårt att veta om du lyckas. Sätt upp tydliga delmål för varje vecka, t.ex. att du ska lära dig 20 nya engelska ord till på torsdag eller klara minst 75 procent av alla frågor till samhällskunskapsprovet senast på tisdag. Sätt inte delmålen för högt. Varje gång du klarar av en uppgift ökar ditt självförtroende, och du blir motiverad att ta itu med nya uppgifter som kräver mer möda.

8 råd till dig som vill lära dig något

!

1. **Hitta ditt eget sätt att plugga.** Är det så att du koncentrerar dig bäst när du lyssnar på dödsmetall liggande i badkaret ska du naturligtvis göra det. Studera dig själv. När och hur lär du dig bäst?
2. **Samarbeta.** Inlärning är en aktiv process, så vänj dig vid att samarbeta med och hjälpa andra. Förklara för, diskutera med och gör frågor åt varandra. Det organiserar kunskapen i huvudet och hjälper dig att rensa ut fel och onödigheter.
3. **Koncentrera dig på det du INTE kan.** Det är rätt meningslöst att om och om igen läsa det man redan förstår. Gör en lista över det du inte kan och arbeta med det.
4. **Gör egna kompendier.** Utgå från dina lektionsanteckningar, läroboken och annat material du har tillgång till. Ta gärna med bilder. Skriv frågor och förhör dig själv. Det viktiga är att du arbetar aktivt med materialet.
5. **Skaffa dig förkunskaper.** Läs en populärvetenskaplig bok i ämnet, titta på en dokumentär på TV eller gå på bio och se en film som handlar om ämnet. Och du - läs gärna dagens avsnitt i läroboken innan du går in till lektionen. Det ger också förförståelse.
6. **Lär dig viktiga begrepp.** Har du prov i ekologi nästa vecka kan det ju vara vettigt att veta vad ordet betyder (vet du egentligen vad ekologi är?) och också vad som menas med exempelvis *interaktion, organism, miljöfaktorer, biosfär, biologisk mångfald* och *population*. Lär dig inte bara begrepp och förklaringar utantill utan försök förstå på djupet vad det handlar om. Då blir ämnet intressantare.
7. **Läs kapitel- och underrubriker en extra gång.** Tänk igenom vad avsnittet under rubriken handlar om. Kommer du inte ihåg läser du igenom hela avsnittet en extra gång.
8. **Utnyttja lektionstiden.** Ställ frågor till läraren, delta i diskussioner, anteckna. Lektionerna är till för dig! Den som är uppmärksam och aktiv på lektionerna behöver inte arbeta lika mycket hemma.

ÖVNING 1

HAR DU PRÖVAT ...

Jobba i smågrupper, svara ja eller nej på följande frågor om inlärning och motivera varför/varför inte det föreslagna är en bra idé.

a. Har du prövat att gå på bio kvällen före ett prov?
b. Har du prövat att gå utanför läroboken för att hitta information?
c. Har du prövat att fokusera på skillnader istället för likheter? På vilket sätt skiljer sig norrmäns syn på vinterolympiader från svenskars? Vad skiljer veganers och jägares syn på att döda djur?
d. Har du prövat att svara på frågor så som du själv vill, inte så som du tror att läraren vill att du ska svara?
e. Har du prövat att lämna ifrån dig ett arbete som är så bra att du är helt nöjd med det?
f. Har du prövat att plugga med några andra än dina bästa kompisar?
g. Har du prövat att be läraren förklara något du inte förstår en gång till för bara dig?
h. Har du prövat att läsa någon bok om hjärnan och inlärning?
i. Har du testat att utmana dina tankar – och din förståelseförmåga – genom att läsa krävande skönlitteratur, exempelvis "Pesten" av Albert Camus, "Dvärgen" av Pär Lagerkvist eller "Satansverserna" av Salman Rushdie?

ÖVNING 2

LISTOR

Träna din kreativitet och pluggförmåga genom att skriva listor. Börja med följande listor:

a. Mina 2 viktigaste betygsmål för terminen
b. Min måndagslista över 4 saker jag absolut ska klara av i skolan denna vecka
c. Min fredagslista över 9 saker jag har lärt mig under veckan
d. 3 saker jag bör göra för att inte hamna efter i skolan, sådant som att "omedelbart höra med franskläraren om han inte kan dra det där med konjunktiv en gång extra"
e. 6 saker jag kan göra när jag känner mig uttråkad. Två av de vinnande idéerna i februari 2010 på webbsidan uttrakad.se var "Onanera. Alltid skönt och avslappnande." och "Skaffa barn och bli av med problemet de närmsta 20 åren." Du kanske har andra tips?

f. De 8 onödigaste sakerna jag känner till. En sak du absolut inte behöver veta men nu kan ha med i listan är att det i Alaska enligt lag är absolut förbjudet att knuffa ut en älg ur ett flygplan.
g. Min lista över ytterligare 7 listor som jag ska skriva.

ÖVNING 3

SÄLJA TÄNDSTICKOR

Nu ska du träna på lösa ett problem utifrån helt olika utgångspunkter. Det är ett bra sätt att locka fram nya idéer ur hjärnan. Arbeta gärna i små grupper. Uppgiften är enkel; du ska sälja 2000 tändstickor. Vilka tre argument använder du till följande personer?

a. modellbyggaren
b. pyromanen
c. fotbollsdomaren
d. sjuksköterskan
e. rörmokaren
f. konditorn
g. spionen
h. parkeringsvakten
i. pokerspelaren
j. kungen

ÖVNING 4

SANNINGEN OM STUDIER

Här följer några påståenden om studier och studieteknik. Var och en i gruppen får en bokstav, läser igenom påståendet och gör sig beredd att säga om påståendet är sant eller falskt och varför han eller hon anser det.

a. Killar är sämre i skolan än tjejer.
b. Det finns ingen annan anledning att gå på gymnasiet än att det nästan är obligatoriskt.
c. Man kan inte använda Wikipedia i studierna, för mycket som står där är inte sant.
d. Det mest avgörande för min lust att plugga är att jag har bra lärare.
e. Vissa presterar bra på prov; andra blir bara nervösa. Det är orättvist.
f. Ta in flera experter utifrån och låt dem jobba som lärare.
g. Jag gör nästan vad som helst för att få höga betyg.
h. Varje elev i ettan på gymnasiet borde ha en äldre elev som mentor.
i. Skolan borde börja tidigast klockan 9.30 på förmiddagen, för morgontrötta tonåringar får ändå inget gjort tidigt på morgonen.
j. Återinför ordningsbetygen i skolan, så blir det bättre arbetsro.
k. Hemläxor är orättvisa, för alla kan inte få hjälp hemma.

l. Inför skoluniform så att man kan koncentrera sig på studierna istället för på hur man ser ut.
m. Tjejer och killar borde gå i skilda klasser.
n. Ta bort betygen, för de hindrar riktig inlärning.
o. Skolan borde vara mer praktisk och mindre teoretisk.
p. Det är viktigare att lära sig demokratiska värderingar än faktakunskaper.
q. Ge alla elever varsin bärbar dator.
r. Det kan aldrig vara fel att ha bra relationer med sina lärare. Lärare är bara människor. Om du visar intresse för "deras" ämnen är chansen stor att du får mer hjälp.
s. Hemprov leder bara till att man kopierar text från nätet.
t. Inför ämnet hjärngymnastik på schemat och ta bort ämnet religionskunskap.
u. Vi borde vara ute på arbetsplatspraktik minst en månad per termin.
v. Eleverna borde ge lärarna betyg, och de lärare som eleverna tycker om borde få högre lön.
w. Skolan är dålig på att lära ut hur man lär sig.
x. Om mina kamrater struntar i skolan är risken stor att jag också kommer att göra det.

ANTECKNA BÄTTRE

De flesta lärare rapar inte bara upp allt som står i läroboken. Istället lägger de fokus på det väsentliga och det som behöver extra förklaring och genomgång. Dessutom går de ofta igenom delar av kursen som inte täcks in av läroboken. Och du antecknar – för du vill ju hänga med.

Den vanliga anteckningstekniken där du skriver stödord och sammanfattande meningar fungerar bra bara du tänker på **att inte anteckna för mycket.** Du tappar snart bort sammanhanget om du skriver ned för mycket av det läraren säger. Koncentrera dig på det viktiga och skriv sammanfattande stödord eller stödfraser som du sedan kan använda för att minnas. Det är betydligt lättare om du redan i förväg vet vad lektionen ska handla om, exempelvis genom att snabbt bläddra igenom avsnittet i läroboken före lektionen.

ÖVNING 5

SKRIV STÖDORD

Nu ska du läsa korta textstycken och sedan skriva några få stödord, dvs. ord som sammanfattar informationen så effektivt som möjligt.

Exempel:

Amerikanerna var först med varningstexter på cigarrettpaketen, och nu går de vidare med varningstexter på alkoholhaltiga drycker. Från och med oktober i år blir det lag i Kalifornien på att varje restaurang som serverar öl, vin eller sprit måste ha en varningsskylt på varje bord som påminner gästerna om att alkohol är ett "giftigt ämne". På varje ställe där tio eller fler personer träffas och alkoholhaltiga drycker serveras måste en varningsskylt få en framträdande plats. Detta även om det är fråga om t.ex. en privat vinprovning eller en firmafest och även om dryckerna inte säljs.

(Allt om mat)

Stödord:

varningstexter	alkohol
Kalifornien	restauranger
10 serveras	privata tillställningar

a

Nakenkameror på flygplatser tar bilder av passagerarna som om de vore nakna. Kritikerna anser att tekniken är en förnedrande åtgärd och innebär en allvarlig kränkning av privatlivet.

EU-kommissionen har lagt fram ett förslag att det ska bli tillåtet att installera så kallade kroppsskannrar eller nakenkameror på EU:s flygplatser för att använda vid säkerhetskontroller av passagerare. En nakenkamera är en form av röntgenmaskin som producerar bilder av passagerarna som om de vore nakna. På så sätt ska säkerhetspersonalen kunna upptäcka föremål som döljs under kläderna.

Europaparlamentet protesterar dock mot förslaget och menar att den här tekniken skulle motsvara en virtuell avklädning och få allvarliga konsekvenser för rätten till personlig integritet och personlig värdighet.

(Datainspektionens webb)

b

"Snökanoner" uppstår vanligtvis i början av vintern. De kan orsaka kraftiga snöbyar och uppstår oftast i området mellan Söderhamn och Stockholm samt mellan Västervik och Mönsterås. I december 1998 kom det 1,5 meter snö i och kring Gävle.

I början av vintern kan det bildas kraftiga snöbyar över hav som sedan driver in över våra kuster med mycket snö som följd. Det är kombinationen av riktigt kall luft och det relativt varma havsvattnet som gör att det uppstår stora vertikala luftrörelser, detta då luften närmast vattenytan värms upp och tillförs fukt.

Resultatet blir kraftiga snöbyar som bildas i stråk i vindens riktning. Ju längre sträcka luften transporteras över öppet vatten desto kraftigare snöbyar blir det. När snöbyarna träffar svenska kusten förstärks de ytterligare och snön kan vräka ner.

På satellitbilder kan man se banden med moln över havet och på radarbilderna dyker snöbyarna upp en bit utanför kusten. Det ser ut som om det står en stor snökanon mitt på havet och sprutar snö över kusten.

(SMHI:s webb)

c

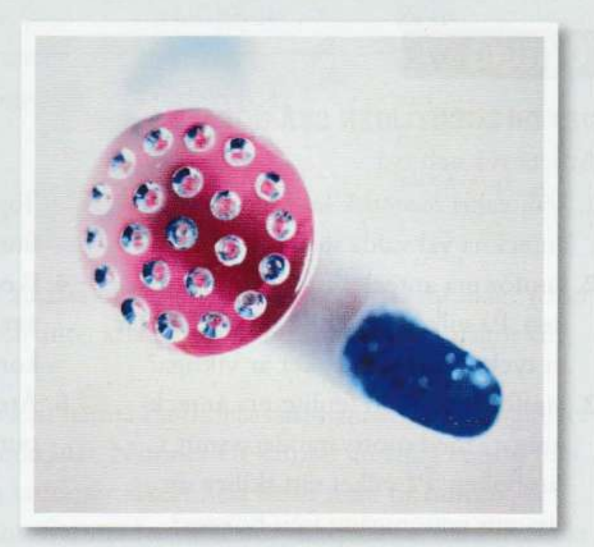
Den röda flugsvampen är kanske den vackraste av våra hattsvampar, och även den lättaste att känna igen. Den ingår i släktet Amanita som innehåller såväl ätliga som mycket giftiga arter. Den röda flugsvampen är måttligt giftig. Konsumtion kan medföra en mängd symptom, allt från illamående och svettningar till eufori och hallucinationer. Dödsfall är extremt sällsynta men har inträffat.

Merparten av en marklevande svamp finns under jord, i form av mycel. Den del som på hösten växer upp ovan mark är svampens fruktkropp. Precis som de flesta storsvampar lever röd flugsvamp i symbios med gröna växter. I flugsvampens fall är det främst barrträd, men även björk. Mycelet växer in i rötterna på trädet och de två utbyter näringsämnen vilket gynnar båda parter.

Molekylära studier visar att den röda flugsvampen uppstod i bortre Sibirien för mellan 8 och 12 miljoner år sedan, varifrån den sedan spred sig till resten av Asien, Europa och Nordamerika. Idag har människan, avsiktligt och oavsiktligt, spridit den på många andra håll i världen. Den återfinns i till exempel Australien, där den bildar symbios med eukalyptus.

Namnet flugsvamp kom sig enligt Linné av att man använde den, blandad i mjölk, som insektsgift. Han gav svampen artnamnet muscarius efter musca, som betyder fluga på latin.

Röd flugsvamp har varit mycket viktig bland många folkslag, särskilt i Sibirien. Etnomykologen R. Gordon Wasson skriver om hur dess hallucigena egenskaper användes i schamanistiska ceremonier. De psykoaktiva ämnena går ut i urinen, och ibland kunde resten av stammen dricka urinen från en schaman som ätit flugsvamp. En fördel med det var att schamanen i sin kropp till viss del avgiftat drogen genom att ta upp de ämnen som orsakar till exempel svettningar och konvulsioner.

(Naturhistoriska riksmuseets webb)

d

År 2006 föreslog Vänsterpartiet att läxor skulle avskaffas i grundskolan, som ett sätt att skapa en "likvärdig" skola. Huvudargumentet mot läxorna var att de ökade klyftorna i samhället, eftersom elevernas föräldrar har olika förutsättningar att hjälpa till med läxläsning.

Det talades även om läxornas "disciplinerande" funktion och att läxor ökar stressen bland de unga.

Kritiken från höger var hård. Skolminister Jan Björklund talade om "rekord i skolflum" och menade att förslaget var kunskapsfientligt. Han framhöll även läxorna som en kontaktyta mellan skola och hem. De stora förlorarna på den läxlösa skolan är dessutom barn från arbetarhem, menade Jan Björklund.

(Forskning och Framstegs webb)

ÖVNING 6

SAMMANFATTA NYHETERNA

Arbeta två och två.

Lyssna på var sin vanlig nyhetssändning på P1 (finns på nätet) och anteckna få men väl valda stödord. Återberätta nyheterna från era respektive sändningar för varandra en vecka senare utifrån stödorden.

ÖVNING 7

DET DU EGENTLIGEN SKA GÖRA

Arbeta två och två.

1. Välj valfri teoretisk lektion och anteckna väl valda stödord.
2. Jämför era anteckningar efter lektionen. På vilka sätt skiljer de sig åt? Har ni tyckt att samma saker är viktiga?
3. Jämför lektionen (enligt era anteckningar) med motsvarande avsnitt i läroboken. På vilket sätt skiljer sig lärarens genomgång från bokens? Vad kom inte med på lektionen? Tog läraren upp något som inte alls finns med i boken?
4. Redigera anteckningarna så att de ger det stöd du behöver för att kunna komma ihåg allt viktigt i avsnittet.
5. Återberätta avsnittets fem viktigaste punkter för varandra.

HJÄRNAN OCH MINNET

Får allt du vill lära dig plats i din hjärna? Förmodligen, men forskarna vet inte riktigt om det finns någon gräns för hur mycket vi kan lära oss. Säkert är dock att ju mer vi redan känner till om ett ämne, desto enklare är det att lära vidare. Ny information krokas fast i de sammanhang och kunskaper som redan finns. Det är lättare att lära sig laga en ny rätt om man redan kan laga mat och vet hur ett kök fungerar. Instruktionerna och ingredienserna i receptet ger vidare associationer och leder hjärnan rätt.

cykla	päron	yxmord	skruvmejsel
spottloska	simhall	förståndig	vargjakt
bilstereo	kurva	elefantbajs	lång
hammare	lungcancer	skola	starta
anteckning	verkligen	bröstvårta	salt
mössa	räfsa	fönster	bil
glass	ost	läsa	virka
grön	musik		

Du kunde säkert inte låta bli att läsa orden, men vilka kommer du ihåg? Vänd genast boken upp och ned och anteckna de ord du minns. Är det något särskilt som utmärker dem?

Minnet fungerar så att du kan hämta fram hela sammanhang bara du sätter igång det genom att ge rätt ledtrådar. Nämner en kamrat en rolig episod från en resa ni gjorde tillsammans kommer säkert hela resan fram ur minnet, och detaljer du trodde dig ha glömt framträder med stor skärpa. När du antecknar för att minnas bättre ska du alltså välja stödord som ger rätt associationer och senare kan hjälpa dig att återskapa helheten.

8 fakta om minnet och hjärnan

1. Du minns mest från början och slutet.

Därför bör du studera i någorlunda korta intervall med små pauser emellan.

2. Du minns det som avviker.

Från det att du vaknar på morgonen tills du somnar på kvällen bombarderas din hjärna med ord, bilder, ljud, lukter, intryck, färger, ansikten, smaker och händelser. Du uppfattar nästan allt men minns bara en liten, liten del aktivt. För att du ska komma ihåg enskildheter måste de vara unika, spännande, annorlunda, upphetsande, snuskiga, farliga, roliga eller äckliga. Om du under din första körlektion krockar med en polisbil lär du aldrig glömma finnen på polismannens näsa. Hur människorna vid busshållsplatsen du just passerade såg ut har du förstås redan glömt.

3. Du minns det som upprepas.

Vill du komma ihåg något ska du repetera det systematiskt: efter några minuter, efter en timma, efter ett dygn, efter en vecka och efter en månad. Ögna vid varje tillfälle igenom dina anteckningar och titta lite extra noga

!

på det du tyckte var svårt förra gången. Ett bra sätt att repetera är att föra loggbok direkt efter varje lektion. Anteckna i några få punkter vad den handlade om, vad som var nytt och vad som var svårt. När du senare tittar i loggboken, exempelvis inför ett prov, ger punkterna de associationer som krävs för att du ska kunna gå igenom hela lektionen i ditt huvud.

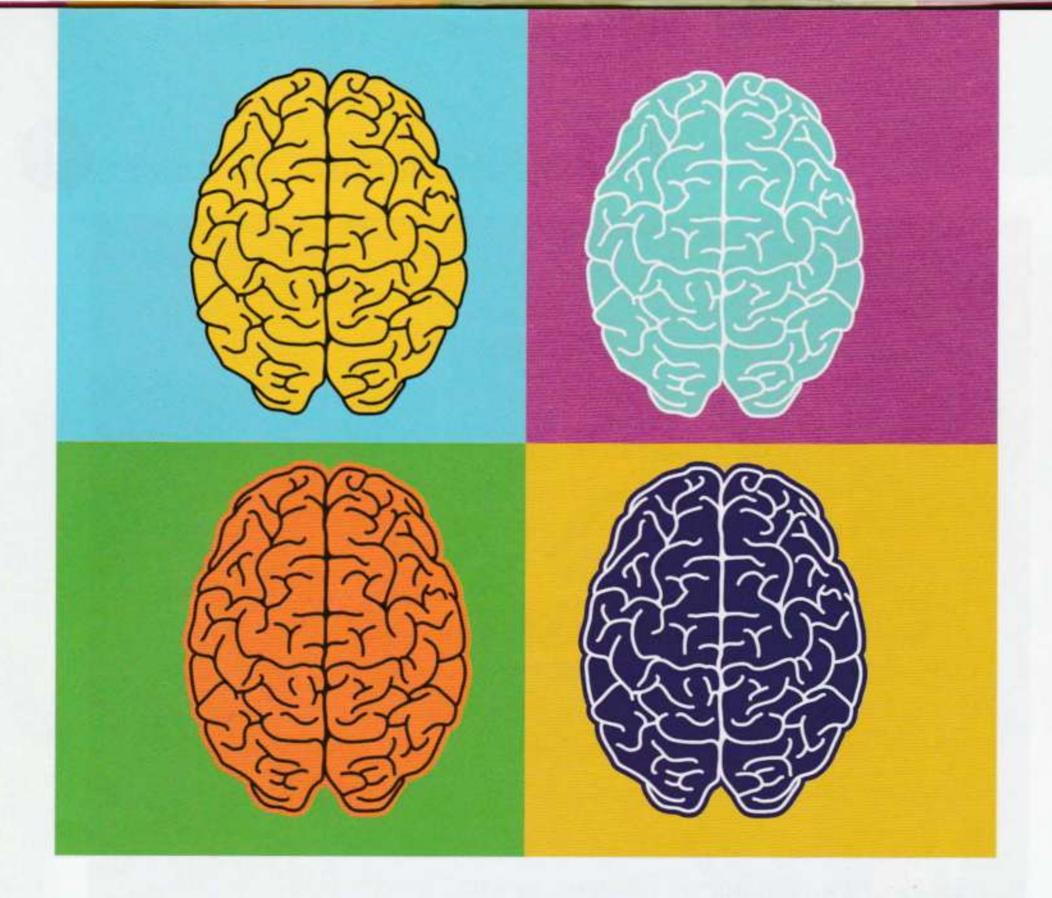
4. **Du minns mer om du deltar aktivt.**
   Ställ frågor, diskutera, hjälp till, vrid och vänd. Du kommer ihåg ett recept bättre om du varit med och lagat rätten än om någon bara berättat för dig hur du ska gå tillväga.

5. **Du minns mer om du kopplar ihop och associerar.**
   Hitta på eller fantisera fram sammanhang! Gör små minnesramsor! Halländska floder från norr till söder lär du dig genom ramsan "Vi ska äta, ni ska laga" (Viskan, Ätran, Nissan, Lagan). Och lär dig gärna den mest klassiska av alla minnestekniker som baseras på platser längs en vägkarta (se sid 19).

6. **Träning och uthållighet är viktigare än intelligens.**
   Energi slår intelligens. Så är det faktiskt. Om du har energi nog att få något gjort och inte är fullständigt blåst är chansen att du lyckas betydligt större än om du är jätteintelligent och lite slö.

7. **Vi blir intelligentare för varje generation.**
   Fan tro't, men så är det. Poängen på standardiserade IQ-test har konstant ökat, ungefär 3 IQ-poäng per årtionde. Det finns en mängd olika förklaringar: vi blir bättre på tester, vi äter och mår allt bättre, vi stimuleras av mediakonsumtion och datoranvändning och vi deltar alltmer aktivt (tar till exempel egna kort som vi fixar med istället för att bara titta på andras).

8. **Det är en myt att vi bara utnyttjar en liten del av hjärnans kapacitet.**
   Skulle resten bara finnas där utan någon som helst mening? Sanningen är att vi använder hela hjärnan men inte alla delar lika mycket och samtidigt. Och trots att hjärnan bara utgör några procent av vår vikt använder den tjugo procent av den energi vi gör av med. Så nog pågår där mycket aktivitet. Sedan är det en annan sak att du ibland önskar att det pågick ännu mer aktivitet i just din hjärna …

Minnesteknik, en snabbkurs

Tre saker krävs för att du lättare ska komma ihåg sådant du vill – eller måste – komma ihåg. För det första måste du lära dig att **iaktta** och urskilja vad som är värt att komma ihåg. Du lär knappast komma ihåg färgen på en viss bil på en parkering om du över huvud taget inte lägger märke till just den bilen trots att du går förbi den och "ser" den. Men om du stannar till vid en fräck röd Jaguar med en stor ful vit pudel i baksätet, alltså iakttar bilen och pudeln, är chansen stor att du kommer ihåg såväl bilen och pudeln som bilens och pudelns färg.

För det andra ska du vänja dig vid att **associera** saker med varandra, det vill säga skapa kopplingar mellan olika tankar. Så fort du hör namnet Tommy tänker du på Annika, för namnen associerar till varandra. Om du vill komma ihåg vad Burkina Fasos huvudstad heter kan du exempelvis tänka på namnet på landet och samtidigt se ett par som buggar framför dig, det vill säga **visualisera** ett par som buggar. *Bugga, ugga, dugga, uggadugga ... Ouagadougou.* Där satt den! Så snart någon nämner Burkina Faso i framtiden kommer du att tänka på ett par som buggar – och vips associerar du till Ouagadougou.

Slutligen bör du lära dig att **koppla** sådant du vill komma ihåg **till platser**

du känner väl till. Redan de gamla grekerna och romarna använde den här tekniken. Du börjar med att skapa en färdväg genom en miljö. Tänk på huset eller lägenheten där du bor. Låt platsen utanför ingången vara läge 1, hallen läge 2 och så vidare. Skapa en logisk väg genom bostaden, exempelvis så här (fast det kan mycket väl vara andra rum och en annan ordning hemma hos dig):

1. utanför ytterdörren
2. hallen
3. tvättstugan
4. köket
5. vardagsrummet
6. toaletten
7. trappan
8. ditt sovrum
9. ett annat sovrum
10. badrummet

Nu ska du använda kartan för att komma ihåg världens till ytan största länder, dessutom i rätt ordning. Så här ser listan ut:

1.	Ryssland	(vodka)
2.	Kanada	(hockeyspelare)
3.	Kina	(kinesiska muren)
4.	USA	(Frihetsgudinnan)
5.	Brasilien	(samba)
6.	Australien	(känguru)
7.	Indien	(ormtjusare)
8.	Argentina	(grill)
9.	Kazakstan	(Borat)
10.	Sudan	(sultan)

Orden inom parentes är ord som du snabbt associerar till de länder du ska komma ihåg. Börja med att skapa en bild i huvudet av någon som halsar en flaska vodka i läge 1 i din mentala karta, alltså utanför ytterdörren. Fortsätt med se en hockeyspelare med ett stort lönnlöv på dräkten åka omkring i läge 2. Fortsätt på samma sätt med de övriga länderna och associationerna. När du är klar går du i huvudet genom alla 10 lägena och tänker på dina bilder och de länder som hör till dem. När du gjort det några gånger sitter listan. Och du kommer att komma ihåg den, åtminstone om du repeterar några gånger till. Vilka var nu världens till ytan största länder?

ÖVNING 8

KOMMA IHÅG MED HJÄLP AV PLATSER

Minnesmetoden att koppla associationer till platser som vi beskriver här ovan fungerar för att komma ihåg nästan vad som helst. Prova att komma ihåg en av följande listor med hjälp av en färdkarta över en annan miljö du känner till väl.

a. Svenska djur som anses vara akut utrotningshotade:

- fjällräv
- varg
- ål
- Bechsteins fladdermus
- grönfläckig padda
- vitryggig hackspett
- sillhaj (håbrand)
- fjällgås
- tornuggla
- slätrocka

b. En shoppinglista:

- bananer
- blandfärs
- cornflakes
- filmjölk
- diskmedel
- röda paprikor
- toalettpapper
- nagelsax
- honung
- fryspåsar

c. Sveriges mest besökta resmål 2009 enligt Turistdelegationen:

- Liseberg
- Globen
- Skansen
- Vasamuseet
- Kulturhuset i Stockholm
- Malmö Folkets Park
- Sälens skidanläggning
- Eriksdalsbadet
- Gröna Lund
- Åre/Duved

SÖKA INFORMATION

Med internet har den som vill söka information obegränsade möjligheter. Det har skett en informations- och kommunikationsrevoultion, och vi lever numera i ett samhälle där skapandet och samlandet av information verkar vara själva meningen med livet.

Förr var det bara möjligt för stora företag, tidningar, bokförlag och tv- och radiokanaler att få ut information till många människor. Nu kan vem som helst med en dator och en webbuppkoppling publicera en webbsida eller blogg som alla andra med dator och en webbuppkoppling kan ta del av. Förr krävdes det att det fanns stor efterfrågan på det som publicerades, så att det gick att ta betalt för informationen. Idag publiceras högt och lågt, djupt och ytligt, värdefullt och skräp, nytt och gammalt, lögn och sanning i en aldrig sinande ström, oavsett om det finns någon egentlig mottagare.

Förr gick redaktörer, faktagranskare och korrekturläsare igenom allt som skulle publiceras. Idag nås vi av mängder med material som ingen alls har granskat. Vem som helst kan sprida sanningar – men också lögner och rykten. I Sverige är vi i grundlagen garanterade både yttrandefrihet och rätten att ta emot information. Vi är däremot inte garanterade rätten att slippa information. Det är lätt att drabbas av **informationsstress**.

Trots en del svåra biverkningar är informationssamhället ändå övervägande positivt. Vem som helst kan ju både producera och ta emot information, och ingen makthavare i världen kan stoppa informationsflödet. De må avbryta TV-sändningar och tysta journalister, men internet och mobiltelefoner rår de inte riktigt på. Trots censur lyckas regimmotståndare i diktaturer som Iran, Kina, Eritrea och Cuba organisera demonstrationer och berätta för övriga världen vad som händer.

Kan jag lita på internet?

På *netdoktor.se* läser du om symptomen för *körtelfeber*, en ganska vanlig sjukdom bland tonåringar. Kan du lita på det som står på sidan? Stämmer det? Här följer några saker du bör tänka på när du hämtar information från en webbplats på internet. Vi använder just Netdoktor som exempel.

Fråga 1: Vem är avsändaren?
Är det ett företag, en institution eller en person som du normalt skulle lita på?

Svar: Netdoktor drivs av ett aktiebolag, alltså ett vinstdrivande företag. Medarbetarna presenteras med namn, bild och e-postadress. Det är ett tecken på trovärdighet. Också de medicinska experterna är namngivna och finns med på bild. Däremot lyckas vi varken hitta telefonnummer eller adress till Netdoktor. Det är inte bra för trovärdigheten. När du bedömer en okänd avsändares trovärdighet kan du söka på författaren, företaget eller organisationen med hjälp av en sökmotor för att se i vilka andra sammanhang namnet förekommer.

Fråga 2: Vilket syfte har avsändaren?
Är avsändaren ute efter att påverka/sälja eller att ge objektiva fakta?

Svar: På webbsidan anger Netdoktor att målet är att "förbättra folkhälsan genom hälsoupplysning och medicinsk information på ett språk som alla kan förstå", och det låter ju vettigt och verkar dessutom stämma. Fast riktigt så enkelt är det inte, för de vill också tjäna pengar genom annonser på sidan och samarbeten med företag som säljer sjuk- och friskvårdsprodukter, vilket kanske får dig att undra om annonsörer och sponsorer kan påverka vad som står i den redaktionella texten. Netdoktor inser själva att de behöver kommentera detta och skriver därför:

Verksamheten finansieras i huvudsak genom att sponsorer och annonser syns på Netdoktors sidor. Viktigt att påpeka är att det redaktionella innehållet är helt oberoende och att sponsorer och annonsköpare inte kan påverka innehållet i texter eller annat material.

Låter du dig nöja med den här kommentaren? Vad skiljer Netdoktor från t.ex. en vanlig tidning, som ju också har annonser?

Fråga 3: Hittar du den information du vill ha?
Är informationen tillräckligt utförlig? Tillräckligt djup?

Svar: Netdoktor har information om det mesta som rör hälso- och sjukvård, men webbplatsen går inte alltid på djupet. Vill man ha djupare information bör man leta vidare eller till och med våga prata med en doktor!

Fråga 4: Förstår du den information du har hittat?

Hur ska du kunna veta om informationen på webbsidan är korrekt om du över huvud taget inte förstår vad som står där? Är svåra ord förklarade?

Svar: Artiklarna är skrivna för allmänheten, men det finns en hel del ord som det hade varit bra att få förklarade. Vet du vad *förstadie*, *inflammation*, *inkontinens*, *kosmetisk*, *hormonbalans* och *syndrom* betyder?

Fråga 5: Är informationen datummärkt?

Finns det angivet när informationen skapades, vem som skrev texten och när den lades ut på internet? Det är viktigt att informationens bäst-före-datum inte har passerats och att veta i vilket tidsmässigt sammanhang informationen publicerades.

Svar: Datum anges för varje artikel och frågesvar.

Fråga 6: Är informationen signerad?

Är skribenten en neutral expert som verkligen bara vill informera eller en subjektiv opinionsbildare som är ute efter att påverka dig?

Svar: Artiklarna är signerade, och man kan till och med klicka på upphovsmannens namn och få reda på mer om personen.

Fråga 7: Finns det källhänvisningar?

Du vill förstås veta varifrån man hämtat informationen.

Svar: Inte för all information men för publicerade nyheter.

Fråga 8: Finns det andra webbsidor som bekräftar informationen på webbsidan?

Har flera trovärdiga sidor samma information ökar chansen att informationen är korrekt. Men tänk på att i stort sett allt som finns på internet, oavsett om det är lögn eller sanning, upprepas på andra sidor.

Svar: Det finns otroligt många sjukvårdssidor på internet, så för vad man än hittar på en webbplats kan man få fram motsvarande information på andra sidor. Dock är det svårt att som lekman bedöma informationen.

Fråga 9: Blandar webbsidan fakta och åsikter?
Är det alltid klart vad som kan bekräftas eller bevisas och vad som är någons personliga sätt att se på en viss fråga?

Svar: Fakta och åsikter blandas inte i artiklar som webbsidans egna experter skrivit men däremot i blogg- och foruminlägg från webbsidans medlemmar som verkligen inte är experter. Det gäller alltså att ta amatörernas råd och idéer med många och stora nypor salt. Är det verkligen vettigt att blanda expertråd och amatörtyckande?

Fråga 10: Försöker någon lura dig med en "falsk" webbplats?
Det är inte helt ovanligt att man försöker luras – eller "skoja" – med webbsidor genom att använda adresser som är förvillande lika tillförlitiga webbsidors adress.

Svar: Vid en sökning hittar du netdr.net och netdoctor.co.nr – och det finns förstås andra webbplatser med liknande namn – men det verkar som netdoktor.se är den webbplats vi tror att det är.

Fråga 11: Är sidan dåligt korrekturläst och har många uppenbara språkfel?
Det måste inte vara så, men många språkfel kan vara ett tecken på att sidan inte är tillförlitlig.

Svar: Netdoktor verkar ha granskats av professionella skribenter.

Fråga 12: Blandar webbplatsen olika ämnen huller om buller och länkar vidare till höger och vänster?
Över huvud taget är det inte bra om du inte förstår varför en sida är uppbyggd som den är. Ännu värre är det om de som gjort sidan inte förstår vad de håller på med. Allra värst är det om upphovsmännen medvetet blandar ihop saker och ting och vill förvirra dig.

Svar: Allt handlar om hälso- och sjukvård. De flesta av webbplatsens länkar går till andra Netdoktor-artiklar, men det finns också länkar till patientföreningar och till sponsrande medicinföretags informationssidor.

ÖVNING 9

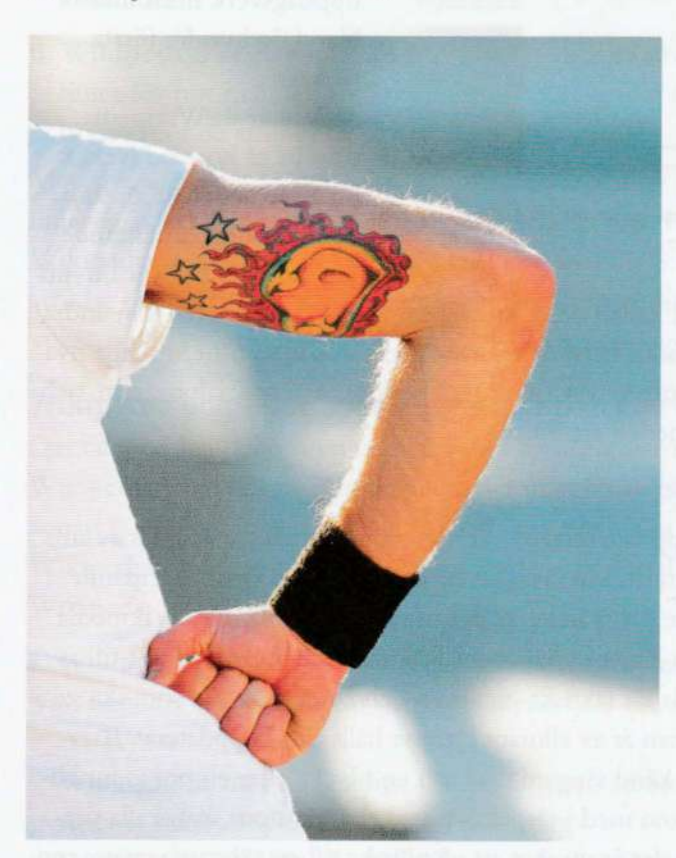
HAR VI MISSAT NÅGOT?

Diskutera i klassen vilka andra frågor man bör ställa för att analysera en webbplats trovärdighet.

ÖVNING 10

ANALYSERA EN WEBBPLATS TROVÄRDIGHET

Arbeta i grupper och använd frågorna ovan (och de egna frågor ni fick fram i övning 9) för att analysera två valfria webbplatser som behandlar exempelvis ett av följande ämnesområden:

- kärnkraft
- handväskor
- Eritrea
- vargjakt
- preventivmedel
- tatueringar
- styrketräning
- företaget Apple
- brandskydd
- konstsimning
- bokföring
- haschrökning
- orienteringstävlingen O-ringen

Presentera kortfattat vad ni kom fram till om webbplatserna för resten av klassen. Fokusera speciellt på exempel på sådant som gör webbplatserna mindre trovärdiga.

Wikipedia

Fråga vilken van datoranvändare som helst vart han skulle vända sig på nätet för att slå upp något han vill ha reda på – svaret är med stor sannolikhet Wikipedia. Prova också att söka på ett känt namn på Google, till exempel Sveriges EU-kommissionär *Cecilia Malmström*. Redan som femte träff (våren 2010) visas webbadressen *sv.wikipedia.org/wiki/Cecilia_Malmström*. Nästa uppslagsverkslänk för *Cecilia Malmström* pekar också på Wikipedia, fast nu på den engelskspråkiga versionen. Några andra länkar till uppslagsverk finns inte bland de hundra första länkarna.

När tänker du sluta att vara bara en passiv användare och själv börja skriva på Wikipedia?

Vad är då Wikipedia, som på så kort tid lyckats bli både det mest använda och det mest omfattande uppslagsverket över huvud taget? Wikipedia är en så kallad wiki, en webbsida som användarna kan ändra och redigera själva. Vem som helst, alltså även du, kan när som helst skapa nya artiklar och ändra dem som redan finns. Det behövs inga specialprogram, och det du lägger in visas omedelbart för alla.

Du bestämmer

Wikipedia är alltså ett uppslagsverk på internet som ständigt utvecklas av sina användare. En artikel som du just läst kan ha ändrats på ett genomgripande sätt bara en timme senare. Trots detta är det mesta som du hittar i Wikipedia korrekt, för skulle någon lägga in något felaktigt rättas det omedelbart till av någon som vet bättre. Alla får faktiskt vara med och bestämma vad som ska stå i Wikipedia. Och sådant som är av allmänt intresse hålls alltid uppdaterat. Bara någon minut efter att en känd sångare skadats i en olycka eller en president blivit bortröstad finns nyheten med i respektive artikel. Dessutom sparas alla versioner av artiklarna så att det är möjligt att gå tillbaka till en tidigare version om någon lägger in dumheter.

Men blir det inte fullständig oordning när vem som helst kan lägga in vad som helst? Inte alls, för Wikipedia bygger faktiskt på fem enkla principer som de flesta användare är överens om:

1. **Wikipedia är ett uppslagsverk**, ingenting annat. Allt vetande får inte plats, alltså inte sådant som telefonnummer, adresser, reklam och fullständigt personlig information som passar bättre på privata webbsidor och bloggar.

2. **Wikipedia är neutralt.** Informationen ska inte luta åt någon sida i konflikter, oavsett om det handlar om politik eller vetenskapliga teorier.

3. **Wikipedias innehåll är fritt.** Ingenting får vara upphovsrättsligt skyddat, vilket innebär att vem som helst kan kopiera text, bilder, filmer och ljudfiler.

4. **Wikipedia har etikettsregler.** Det betyder kort och gott att man ska uppföra sig väl, hjälpa nybörjare, samarbeta, svara på frågor och försöka lösa konflikter.

5. **Wikipedias regler kan ändras.** Skulle många användare vilja ha nya riktlinjer för hur man får göra med Wikipedia blir det också så, bara man inte bryter mot de andra principerna.

Med tillgängligheten, det enkla handhavandet och de grundläggande riktlinjerna är det inte konstigt att Wikipedia växer fort. På den svenska delen av Wikipedia fanns det över 280 000 artiklar i maj 2008 och över 350 000 artiklar i mars 2010. Den engelskspråkiga versionen har flera miljoner artiklar, vilket skulle kräva minst tusen vanliga tryckta uppslagsverksband.

Wikipedia och/eller uppslagsverk skrivna av experter

Det talas en hel del om att man ska vara försiktig när man använder Wikipedia. Visst bör man kontrollera det man hittar på Wikipedia mot någon annan så tillförlitlig som möjlig källa, men att helt låta bli att använda Wikipedia för att vem som helst kan lägga in material verkar bara fånigt. Wikipedia har många fördelar:

- Wikipedia har betydligt fler uppslagsord framför andra uppslagsverk.
- Wikipedia är mer aktuellt och uppdateras hela tiden av sina betydligt fler skribenter.
- Wikipedia är mer tillgängligt, för det är gratis att använda webbplatsen. Antalet sidbesök per dag räknas i miljarder.
- Du kan söka i Wikipedia både direkt och via sökmotorer som Google och Yahoo.
- Det finns betydligt mer extramaterial som bilder, kartor och länkar i Wikipedia.
- Det finns en mängd olika språkversioner.

ÖVNING 11

WIKIPEDIAORIENTERING

Arbeta i par och lös följande uppgifter:

a. Hur många artiklar har svenska Wikipedia idag?
b. Leta reda på en Wikipedia-artikel som redigerats många gånger. Vad är det som har ändrats?
c. Ge exempel på en kvalitetsmässigt tunn artikel i Wikipedia. Varför är den inte så bra?
d. Ge exempel på en artikel av hög kvalitet. Varför är den bra?
e. Vilken typ av ämnen behandlas utförligt?
f. Vilken typ av ämnen verkar få vara intresserade att skriva lite mer om?
g. Ge exempel på en Wikipedia-artikel som saknar källförteckning men som ni tycker borde ha en för att ni ska kunna kontrollera källorna.
h. Vad är Wikiscanner?

ÖVNING 12

FEM SKILLNADER

Välj en längre Wikipedia-artikel som finns på flera språk du förstår (exempelvis svenska, norska och engelska) och som behandlar ett kontroversiellt ämne. Visa på fem skillnader mellan de olika språkversionerna.

Bloggar

En blogg är en samling inlägg på webben, oftast författade av en och samma person. De kan handla om vad som helst och publiceras normalt i tidsordning. Många bloggar fungerar som ostrukturerade dagböcker. Andra handlar om väldigt specifika ämnen, till exempel en viss politisk inriktning, en musikstil eller ett visst klädmode. Åter andra kan vara professionella journalisters och skribenters rapportering från exempelvis krigszoner, rättegångar eller valkampanjer.

Det speciella med en blogg är att texten går rakt ut på internet när skribenten sparar den. Ingen granskar fakta och ingen kontrollerar språket. Mycket kan alltså vara fel eller knasigt. Men det finns också guldkorn och rapporter om händelser och åsikter som andra medier inte rapporterar om. Det vanligaste är dock att bloggarna mest är fyllda med personliga åsikter.

Läsarna av en blogg kan vanligtvis kommentera inläggen och starta diskussionstrådar. Man bör dock vara medveten om att det finns många ute på

Ett problem för skolan med allt material på internet är möjligheten att kopiera text och presentera den som material man skrivit själv. Tänk på att det är stor skillnad mellan att referera andras texter – helt tillåtet – och rätt av kopiera andras text i exempelvis en hemuppgift eller ett hemprov.

internet som bara är intresserade av att ställa till med ofog. Personer som bara är ute efter att irritera och reta upp andra med sina kommentarer brukar kallas *internettroll*. Ordet har egentligen inget med sagotroll att göra, utan kommer av det engelska ordet *trolling*, som innebär att man släpar ett bete med krokar efter båten. Internettroll lägger ut sina kommentarer för att se om någon nappar på det provokativa inlägget och sätter igång ett bråk.

ÖVNING 13

GOOGLA BÄTTRE

Söktjänster som Google använder indexeringsprogram som utforskar och indexerar webbplatser och ser till att alla webbplatser finns med i sökningarna. När du anger en sökfras letar sökprogrammet igenom indexet efter de webbsidor som matchar sökorden. Ju mer specifik du är, desto större är chansen att du hittar det du söker.

Nästan alla som söker efter något på internet skriver bara in det de söker efter – exempelvis *tidtabell Växjö Helsingborg* – och bläddrar sedan igenom alla de länkar Googles presenterar efter sidor som kan ge den information de söker efter. Men det är inte alls särskilt krångligt att göra en mer avancerad sökning.

1. Ta hjälp av Googles egen hjälptext om sökningar och gå in på sidan för avancerade sökningar och se om du klarar av att hitta följande sidor/information. Hur gjorde du sökningarna?

   b. vad Marie Curie upptäckte
   c. sidor där den exakta texten *Helsingborg är världens bästa stad* finns med
   d. omvandla *23 m/s* till *km/h*
   e. karta över Ulvön i Ångermanland
   f. sidor som nämner din bästa kompis men inte alls nämner dig
   g. sidor av samma typ som *wikipedia.com*
   h. norska sidor om svenska deckarförfattare

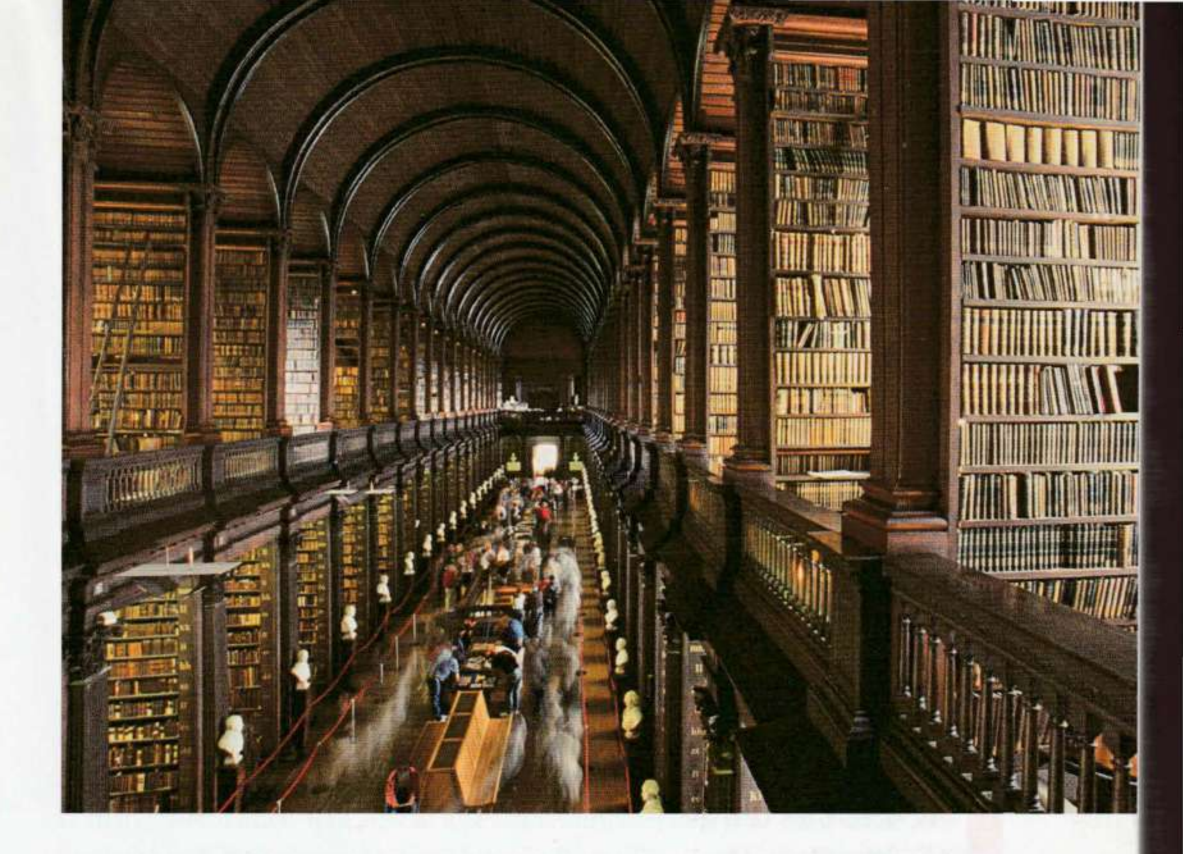
2. Skriv ihop 5 riktigt kluriga sökfrågor och låt några kamrater tävla om vem som snabbast kan hitta informationen.

Upphovsrätt på nätet

Vem äger egentligen det som finns på internet? Grundregeln är att den som skapat ett arbete, oavsett om det handlar om texter, musik, bilder, filmer eller idéer, äger rättigheterna till sitt arbete och har rätt att bestämma om han vill ha betalt när någon annan använder det. Man får alltså inte med hjälp av fildelning ladda ned exempelvis en låt eller en pdf-bok från nätet utan tillstånd från den som äger rättigheterna till låten eller boken. Man skulle kunna säga att det är ett slags stöld.

Nu är det dock inte riktigt så enkelt som att nedladdning och fildelning är det samma som att ta en skiva eller en bok från någon annan, för stjäl du en bok från bokhyllan hos en kompis blir hon ju av med den. Den finns inte kvar i bokhyllan. Kopierar du däremot en låt från internet till din egen dator finns låten kvar där du hittade den.

Lagen är tydlig. Man får inte lägga ut upphovsrättsligt skyddat material som musik, böcker eller filmer på eller ladda ned dem från internet utan rättighetshavarens tillstånd (om det inte gått 70 år sedan upphovsmannen dog). Många tycker ändå att det är OK att fildela och ladda ned material. En del vill helt enkelt inte betala. Andra tycker det är en demokratisk rättighet att få ta del av texter, musik, bilder och filmer. Åter andra tycker att upphovsrättsreglerna är mossiga och att skyddstiden är på tok för lång och borde ändras till bara några år efter att verket skapades. Vad tycker du?

BIBLIOTEKET

Redan under antiken fanns det bibliotek. Det mest kända låg i Alexandria och hade över en halv miljon bokrullar varav många förstördes i en brand år 48 f.Kr. Biblioteket i Alexandria var ett kultur- och lärdomscentrum där all den tidens vetenskap fanns samlad. Vetenskapsmän från hela medelhavsområdet reste dit för att forska och förmedla kunskap. När den antika världen föll samman försvann många av de grekiska och romerska texterna för alltid. En hel del räddades dock åt eftervärlden i de medeltida klosterbiblioteken.

Hitta i biblioteket

På biblioteksböckernas ryggar finns förutom författarnamn och titel också en bokstavskombination. Det är bokens **signum**. Varje bok får ett signum efter innehållet. För att du lätt ska kunna hitta det du söker är böckerna ordnade efter olika ämnesområden. Huvudavdelningarna betecknas med stora bokstäver. Varje avdelning delas sedan upp i underavdelningar. Inom varje avdelning står böckerna ordnade i alfabetisk ordning efter författarnas efternamn. Det finns 23 huvudavdelningar:

- A bok- och biblioteksväsen
- B allmänt och blandat
- C religion
- D filosofi och psykologi
- E uppfostran och undervisning
- F språkvetenskap
- G litteraturhistoria
- H skönlitteratur
- I konst, musik, teater och film
- J arkeologi
- K historia
- L biografi med genealogi
- M etnografi och folklivsforskning
- N geografi
- O samhälls- och rättsvetenskap
- P teknik, industri och kommunikationer
- Q ekonomi och näringsväsen
- R idrott, lek och spel
- S krigsväsen
- T matematik
- U naturvetenskap
- V medicin
- X musikalier

Kataloger

Finns "Stora döden" av Dick Harrison, en mycket läsvärd bok om digerdöden, på biblioteket? Vid katalogdatorn i biblioteket eller bibliotekets webbkatalog skriver du bokens titel och får reda på om den finns inne, under vilket signum i hyllorna du hittar den, och om det finns fler exemplar på andra bibliotek. Skriver du författarens namn hittar du alla böcker av samma författare. Skriver du istället in ett ämnesord, exempelvis *digerdöden*, kommer du att hitta böcker om just digerdöden, framför allt de med ordet i titeln.

Vill du verkligen hitta alla böcker om digerdöden skriver du istället in signumet K.38, som står för Historia/Allmänt/Medeltiden/Digerdöden, och får upp alla bibliotekets (kanske elva) böcker om digerdöden som inte är skönlitteratur på skärmen. Om du inte vet vilket signum ett ämne har tar du reda på det i ämnesordsregistret (*www.kb.se/katalogisering/svenska-amnesord*).

Vill du söka efter böcker och tidskrifter i hela landet, framförallt de som

finns på universitets-, högskole- och forskningsbibliotek, använder du biblioteksdatasystemet LIBRIS (*libris.kb.se*).

Nätnyttigheter på bibliotek

På många bibliotek får du inte bara tillgång till böcker, dagstidningar och tidskrifter utan också ofta följande (och många andra) användbara databaser och faktasamlingar:

Nätversionen av Nationalencyklopedin

NE är ett avancerat uppslagsverk som är dubbelt så stort som andra aktuella svenska uppslagsverk i bokform. Dock är Wikipedia, som bara finns på nätet, betydligt större. I NE tar naturvetenskap, teknik och miljöfrågor stort utrymme. I NE ingår en svensk och en engelsk-svensk ordbok.

Artikelsök

Innehåller hänvisningar till artiklar i 15 dagstidningar och 550 tidskrifter. När det gäller dagstidningarna rör det sig till största delen om recensioner. I övrigt är materialet hämtat från nästan alla ämnesområden. Varje år ökar databasen med cirka 65 000 poster. Det går inte att få ut själva artiklarna från Artikelsök. Istället får du leta reda på texterna i biblioteket.

Landguiden

Den här databasen från Utrikespolitiska institutet har aktuella uppgifter om världens länder. Du kan läsa om deras geografi, befolkning, kultur, historia, politik och ekonomi. Det finns också kartor och möjlighet att jämföra länder statistiskt.

Mediearkivet

Här hittar du miljontals artiklar från tidningar, tidskrifter och nyhetsbyråer. Det uppdateras varje dag och har sökbara artiklar från slutet av 1980-talet och framåt.

PressText Online

Hela artiklar från en mängd svenska dagstidningar och tidsskrifter, bland annat Språktidningen där du hittar högt och lågt om allt som har med språk att göra.

Alex

Det här är ett författarlexikon med information om tusentals författare. Du kan söka direkt på författarnamn men också på länder, litterära epoker, filmatiseringar och vilka författare som fått olika litterära priser.

ÖVNING 14

LETA BÖCKER

Leta i ditt biblioteks katalogsystem fram böcker som behandlar följande ämnen. Hur många böcker finns det om de olika ämnena? Hittar du något som lockar till läsning?

a. pandemier
b. Färöarna
c. studieteknik
d. mexikansk mat
e. älgjakt
f. knyppling
g. konstförfalskning
h. manga
i. hudsjukdomar
j. konstgjorda språk

ÖVNING 15

SÖKA KÄLLOR

Använd skolbiblioteket, internet och alla tillgängliga databaser för att få tag i information som skulle kunna hjälpa dig att lösa följande uppgifter. Tänk på att du bara ska anteckna vad du hittar och var du hittar det, inte presentera själva informationen. Uppgiften går ut på att du ska lära känna skolans olika informationskällor.

a. Vad orsakar borrelia?
b. Vad gör FRA?
c. Varför talar man franska i Louisiana?
d. Vilken typ av mål tar den Internationella domstolen i Haag upp?
e. Vem var Axel von Fersen?
f. Vad hände i Hastings år 1066?
g. Vad sysslar en hortonom med?
h. Hur fungerar cykelväxlar?
i. Vilka sevärdheter måste man bara titta på om man åker till San Diego?

ÖVNING 16

FINN FEM FEL

Ge dig ut och surfa på internet och leta reda på exempel på bra och dåliga informationskällor om följande fem ämnen. Repetera gärna sidorna 22–24. Exemplifiera gärna.

a. plastikoperationer
b. djurrätt
c. aktiehandel
d. hårborttagning
e. korrekt svenska

ÖVNING 17

DEN STORA INFORMATIONSSÖKNINGEN

Genomför en rejäl informationssökning för att få tag i den information som krävs för att skriva en längre text om ett av följande ämnen. Använd flera informationskällor, men gå inte till överdrift. Du ska anteckna var du hittar information, vilket slags information du hittar och var du skulle kunna hitta mer information. Du ska också värdera de olika informationskällornas trovärdighet, alltså hur mycket du kan lita på dem. Gör en ordentlig tabell. Du ska däremot inte anteckna, lära dig eller presentera själva informationen. Tanken är att du ska ta reda på vilka vederhäftiga informationskällor som finns.

1. Stockholm på Bellmans tid.
2. Sverige och euron
3. Så bestämdes vilka namn som ska vara med i almanackan
4. Därför har Sverige inte kärnvapen
5. Justitiekanslern och ämbetets historia
6. Joseph McCarthy – ökänd amerikansk senator

venska or

Den som har en stund över och på ett smidigt sätt vill skapa ett långord kan bara fortsätta på barnbarnbarnbarnbarnbarn...

Svenska ord

Det finns som bekant en hel mängd ord i det svenska språket. En del är vanliga som *apa*, *arbeta* och *alltid*, medan andra är mer sällsynta som *agorafobi* (torgskräck) och *asynja* (fornnordisk gudinna). De fem allra vanligaste orden i svenskt skriftspråk är *i*, *och*, *att*, *det* och *som*. Ordet *ord* kommer på femhundraandra plats.

En del ord är riktigt gamla. *Man*, *kvinna* och *barn* fanns redan på runstenar som ristades för mer än 1000 år sedan. Det allra äldsta svenska ordet som det finns skriftligt belägg för är *jag* som står att läsa på ett silverspänne från 300-talet, fast på den tiden hette det *ek*. Ordet *pimpa* (göra lyxigare; lånord från engelskan) är å andra sidan ett nytillskott och användes första gången i tryck år 2003.

Några svenska ord är extremt korta – som *i*, *å* och *ö*. Det längsta grundordet i "Svenska Akademiens ordlista", SAOL, är *realisationsvinstbeskattning* med sina 28 bokstäver. Längre ord än så blir besvärliga att hantera. Den som har en stund över och på ett smidigt sätt vill skapa ett långord kan bara fortsätta på *barnbarnbarnbarnbarn*... etc. Glöm bara inte att det näst sista barnet ska ha ett s på slutet.

Hundratusentals ord

En stor ordbok innehåller ett par hundra tusen ord, allt från *A-avdrag* till *övärld*, men ordböckerna täcker absolut inte in hela den svenska ordskatten. I t.ex. SAOL saknas många dialektord och slanguttryck. Inte heller svenskans alla fackuttryck och sammansättningar hittar du i de vanliga ordböckerna. Vi kan – på stående fot – med hjälp av metoden sammansättning skapa hyfsat begripliga nya ord som *ordlängtan*, *ordfånerier* och *ordtrött*. Dem letar man förgäves efter i ordböckerna, men det betyder inte att de inte finns. Du har ju just läst och förstått dem. Sådana nyskapade ord kallas **neologismer**. En hel

del nyskapelser hamnar så småningom i ordböckerna, om tillräckligt många använder dem.

Ibland kan man få höra att svenskan är ett ordfattigt språk – att vi jämfört med till exempel engelskan skulle "sakna" ord och att det därför skulle vara svårare att uttrycka saker på svenska. Så är det inte. I inledningen till sin ordlista skriver Svenska Akademien: "En påfallande förmåga att införliva lånord från olika språk och lättheten att bilda sammansättningar gör svenskan till ett av de ordrika språken i världen, i motsats till vad man ibland hör sägas av alltför ödmjuka svenskar." Forskningen har inte lyckats bevisa att olika språk skulle ha olika stora ordförråd. Det verkar däremot vara så att det individuella ordförrådet – alltså antalet ord som vuxna språkbrukare (oavsett modersmål) känner till – i genomsnitt brukar ligga runt 80 000 ord. Är det hjärnan, inte språket, som sätter gränsen?

På den unga flickan Unwolds silverspänne från Skåne hittar vi det allra äldsta nedskrivna ordet i svenskan: "jag" (skrivet som "ek" med runor).

Travers och anastomos

Är det viktigt att kunna en massa ord, att man aktivt försöker få ett större ordförråd? Ja, självklart. Det är ju orden som är byggstenarna i all information vi möter, i samtal och i skrivna texter, i studier, i arbetet och på fritiden. Och du vill väl själv kunna uttrycka dina upplevelser, tankar och åsikter så väl som möjligt? Istället för att trötta ut din omgivning med: "jag såg en sån där vad heter det som gjorde att den där grejen liksom rörde på sig eller nåt" kan du elegant säga: "traversföraren tippade en skänk".

Att utbilda sig handlar till stor del om att lära sig nya ord och deras betydelser. Varje yrke har sina facktermer. En kirurg som inte vet vad *sfinkterotomi* eller *anastomos* betyder är inte mycket att ha i operationssalen. En bra kock reder inte bara sig själv utan kan även skilja mellan *blanchera*, *sautera*, *brässera* och *sjuda*. Om man som samhällsmedborgare inte vet vad t.ex. *remiss*, *bordlägga*,

votera och *utskott* betyder blir det mycket svårare att förstå hur det politiska systemet fungerar och därmed svårare att påverka. Ord ger makt.

VAD ÄR ETT ORD?

Det här kapitlet handlar bland annat om definitioner, dvs. vad ord betyder. Låt oss då gräva där vi står och fråga oss vad ordet *ord* betyder. Vad är egentligen ord? Ett enkelt, och lite tekniskt, svar skulle kunna vara: "Ord är allt som i skrift står mellan två mellanslag eller mellan ett mellanslag och ett skiljetecken". Fungerar den definitionen? Ja, ganska väl, så länge man håller sig till skriftspråk. Men om man ska få fram en strikt vetenskaplig definition av begreppet ord blir det lite svårare. Här är några av problemen:

- Är *häst*, *hästen*, *hästens*, *hästar*, *hästarna* och *hästarnas* ett eller flera ord? Inom språkvetenskapen har man löst det problemet genom att införa begreppet **lemma**. Det är den form som används som grundform i ordböcker, i det här fallet *häst*. Om man vill räkna antalet ord i en text talar man om **textord** eller **löpord**.

- Hur ska man göra med olika förkortningar? Är *pga.* (på grund av) ett eller flera ord – och i så fall hur många? Är akronymer som *LAS* och *DN* ord? Är både *tre* och *3* ord? Hur ska vi göra med ord som har parallella former, som *i stället* och *istället*? Ett eller två ord?

- Kanske är det bättre att utgå från uttalet, alltså det talade språket, i stället för det skrivna? Fast också då blir det en del problem. De flesta tror säkert att vi gör små förtydligande pauser, ungefär som mellanslag, mellan orden när vi pratar. Men det stämmer inte. Orden kommer i regel i ett oavbrutet flöde. Däremot kan betoningen ge oss vägledning. Det är den som hjälper oss att göra skillnad mellan *mörk hårig sjuk skötare* och *mörkhårig sjukskötare*.

- Betydelsen måste väl vara viktigare än hur man skriver eller uttalar? Ibland säger man att ett ord är en "sammanhållen betydelseenhet". Det fungerar bra för många ord, som *häst*. Det står ju för en viss sorts djur. Det är svårare att säga vad ord som *att* betyder. Och hur är det med ord som *tillbakaflytta* – är det ett ord eller två enligt betydelseprincipen? Vi kan ju också säga *flytta tillbaka*. Är *dummare* och *mer dum* ett och samma ord – de betyder ju samma sak – eller är *mer dum* trots allt två ord?

ÖVNING 1

HA ETT ORD MED I LAGET

Vad betyder de här uttrycken?

a. Han ska alltid ha ett *ord med i laget.*
b. Sverre är minsann en riktig *ordvrängare.*
c. När jag skulle *ta till orda* var det för sent.
d. Innan man *vet ordet av* är det dags att ta fram vårkläderna.
e. Vad är den rätta *ordalydelsen*?
f. Du behöver inte översätta *ordagrant.*
g. Vad *ordades* det om?
h. Hennes senaste novellsamling är *ordknapp.*
i. Jag värdesätter Gustavs *ordhållighet.*
j. Jag tycker inte om den där typen av *ordrytteri.*
k. Det låter som ett gammalt *ordstäv.*
l. Hon *skräder inte orden* när hon berättar om sin gamla arbetsplats.
m. Vi skrev ned samtalet *ord för ord.*
n. Kan du *lägga ett gott ord* för mig?
o. När man pratar med honom måste man *väga sina ord på guldvåg.*

ÖVNING 2

HUR MÅNGA DETALJER FINNS DET I EN DETALJHANDEL?

I en undersökning av 700 svenskars ordkunskap visade det sig att mindre än hälften av de tillfrågade visste betydelsen av bl.a. *reaktionär, detaljhandel, association, exploatera, generalisera, ideologi, konfiskera* och *legering.* Vilka av följande påståenden är sanna? Motivera dina svar.

a. En *reaktionär* person har starka känslor. Hon blir uppretad för det allra minsta och är – tråkigt nog – ofta väldigt missnöjd.

b. Att *konfiskera* är detsamma som att ta något i beslag. Tullen kan till exempel konfiskera varor som någon försökt smuggla in.

c. Surrealism och konkretism är två exempel på *ideologier.* Det handlar om riktningar inom konsten helt enkelt.

d. *Generalisera* betyder att man förenklar något. Det kan t.ex. gälla en effektivare produktionsmetod i en fabrik.

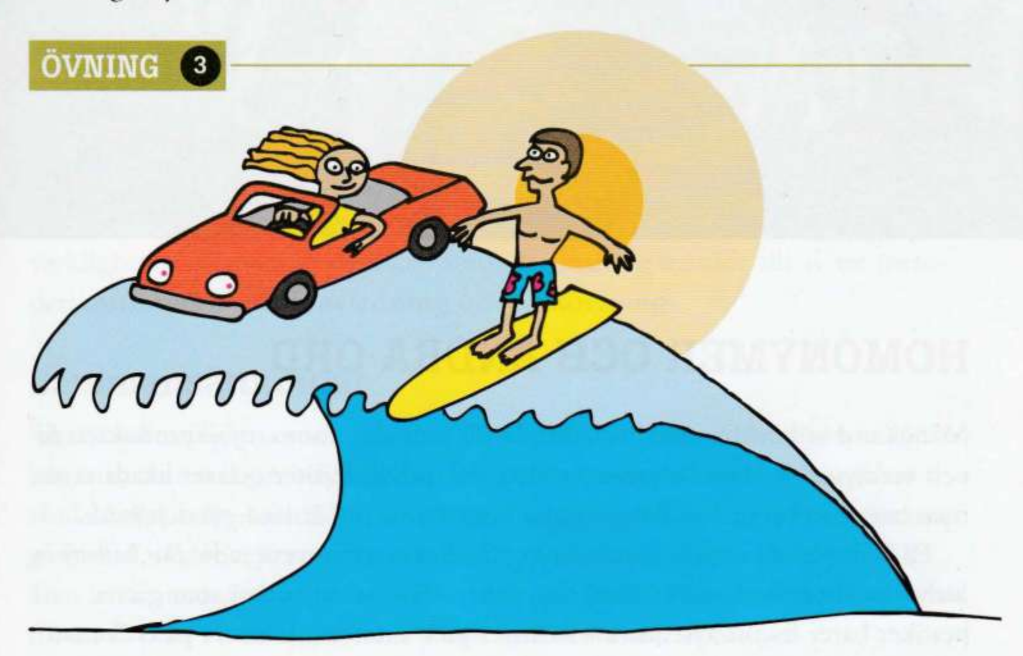
e. En *legering* består av två eller flera grundämnen, varav minst ett är metall. Brons och mässing är två exempel på legeringar.

f. *Detaljhandeln* sysslar med produkter i litet format, som namnet antyder. Det kan t.ex. vara olika slags beslag, elektroniska komponenter, optiska instrument och liknande.

g. En *association* är ett negativt minne. Det kan exempelvis vara en gammal oförrätt som man har svårt att släppa.

h. *Exploatera* innebär att man utnyttjar en resurs. Ofta har ordet en negativ klang, i synnerhet när det handlar om människor.

ÖVNING 3

NORSK KARAOKE?

Följande ord hör till dem som Språkrådet presenterade på en lista med nyord för inte så länge sedan. Vilka av dem har du stött på? Vad tror du de betyder? Gissa friskt!

a. bilsurfa
b. chefsnappning
c. fiskpedikyr
d. fuldelning
e. följare
f. könskonträr
g. laddstolpe
h. mobilroman
i. norsk karaoke
j. sitskate
k. svemester
l. tvittra/twittra
m. yrkessåpa

HOMONYMER OCH ANDRA ORD

Många ord är homonyma i förhållande till varandra såsom mjölkprodukten *fil* och verktyget *fil*. **Homonymer** är alltså ord som både låter och ser likadana ut men har olika betydelser. Några andra homonyma ord är *vind*, *gift* och *mask*.

På Wikipedia hittar vi en utmaning för hononymintresserade: *Bar barbarbarbarbar bar bar barbarbarbarbar* med betydelsen "En naken barbar som gärna besöker barer främst avsedda för barbarer gick omkring bärande på en annan naken barbar som också denne är en frekvent besökare av barer för barbarer." Klassikern är annars: *Får får får?*

Homografer kallas ord som stavas lika men skiljer sig i uttalet. Några exempel är *kön/kön*, *delta/delta* och *kort/kort*.

Vad är då en **homofon**? Det kan du kanske räkna ut själv. Du får ett ordpar som ledtråd: *kol/kål*.

En **synonym** är ett ord som har samma betydelse som ett annat. Fullständig synonymi är rätt ovanligt. Troligen beror det på att vi språkanvändare är effektiva och gärna ser till att skapa skillnader mellan orden, i stilvärde eller betydelse. Det är ju inte särskilt praktiskt att ha två ord för samma sak om vi inte kan "få ut något" av det. Orden *gosse*, *grabb*, *kille* och *pojke* är inte

helt synonyma men de är närliggande i betydelsen (de syftar alla på en (relativt) ung person av manligt kön). Ofta kallas sådana ord ändå för synonymer. Det betyder inte att man kan byta ut dem hur som helst. *En supercool pojke* låter ganska märkligt och man kan vara en *35-årig kille* men knappast en *35-årig gosse*.

Ibland skiljer man mellan **betydelseord** som *häst* och **formord** som *och*. Betydelseorden hör till de öppna ordklasserna, vilket betyder att de är substantiv, adjektiv eller verb. Formorden finns i de slutna ordklasserna, t.ex. prepositioner, konjunktioner eller artiklar. De öppna ordklasserna fylls ständigt på med nya ord genom **nybildning** och **inlån**. Varje dag hittar vi på, eller lånar in, nya substantiv. Däremot är det inte så vanligt att vi får nya prepositioner (ord som *på*, *till*, *i*).

SKAPA NYA ORD

Språket är så listigt konstruerat att det är lätt att göra nya ord i takt med att verkligheten förändras. I svenskan använder man sig framför allt av tre metoder: **sammansättning**, **avledning** och **förkortning**.

Sammansättningar

Sammansättningarna svarar för de allra flesta nybildningar. Ur högen väljer vi några av den vanligaste typen, dvs. substantiv+substantiv – *pendelresa*, *klantskalle*, *bullerplank* – och några som består av adjektiv+substantiv – *bekvämmat*, *gladfotboll*, *snabbtitt*. En ordtyp som blivit mycket vanligare under de senaste åren är sammansatta verb med substantiv som förled. Flera av dessa har skapats för att få plats i tidningsrubriker: *fickparkera*, *nolltaxera*, *vapenvägra*.

Sammansättningar är inte riktigt lika okomplicerade som man kan tro. Det räcker inte alltid att bara sätta ihop två ord lite hur som helst. I fogen mellan sammansättningsleden kan man behöva ha s-inskott (*fotbolls**lag*), vokalinskott (*låne**bok*), vokalförändring (*far**o**fylld*) eller bortfall (*pojklag*). Inte minst s-inskotten kan vara kluriga. Varför heter det *tidvatten* men *tidsvinst*? Uttalet kan också förändras, till exempel så att en lång vokal blir kort i förledet, som i *havskatt* och *gudsbild*. För den som lär sig svenska kan det vara knepigt att förstå hur de olika leden i en sammansättning hänger ihop. *Åksjuk* kan man bli när man åker och *sjösjuk* när man vistas på sjön. Man får däremot inte *påssjuka* av att vara i närheten av påsar. Och hur ska *gubbsjuk* tolkas? Eller *avundsjuk*, *svartsjuk*, *trånsjuk* – och *måndagssjuk*?

Avledning

Avledning innebär att ett nytt ord bildas genom att ett **prefix** (före) eller **suffix** (efter), dvs. ett led som inte kan stå självständigt, läggs till ett befintligt ord. Oftast tillhör det nya ordet en annan ordklass än ursprungsordet. Exempel på några hyfsat nya avledningar är *joggare* (av *jogga*) och *datorisera* (av *dator*). En vanlig kortvariant är substantiv bildade av verbstammar: *flum*, *flyt*, *strul*, *tänk*, *ligg*, *ös*. Man lägger då inte till något till verbet och säger därför att man använder **nollsuffix**.

I gamla avledningar (som kan vara svåra att "avslöja") är det vanligt att uttalet och stavningen ändrats:

ljuga → *lögn*
lång → *längd*
stark → *styrka*

I svenskan – och många andra språk, t.ex. engelskan – finns det två parallella system med prefix och ändelser: ett för germanska ord och ett för stammar från latin/grekiska. Följande exempel visar på detta:

Germanskt:	*o-vanlig*	inte vanlig
	fräs-are	en person som fräser
	godtag-bar	som kan godtas
Latinskt:	*in-effektiv*	inte effektiv
	debatt-ör	en person som debatterar
	accepta-bel	som kan accepteras

Om du försöker blanda systemen blir det inte så bra: ~~*fräsör*~~, ~~*godtagbel*~~, ~~*invanlig*~~.

Förkortningar

Olika **kortformer** har ökat kraftigt i svenskan under modern tid. Vi har initialförkortningar som *AB*, *DN*, *p-piller* och *prao* samt avkortningar och sammandragningar som *kyl*, *kolla* och *mikro*. Kortord på *-is* och *-ing* har blivit särskilt poppis (fast just ordet *poppis* är väl inte så populärt längre): *dagis*, *kändis*, *mjukis*, *hårding*, *snygging*.

Inlånade ordbitar

I svenskan finns en stor mängd **lånord** med latinska och grekiska rötter. Känner du till lite om hur de här inlånade orden är uppbyggda blir det lättare att lära sig dem. Här följer en lista på några vanliga prefix och suffix:

Byggsten	Betydelse	Exempel
a	inte	*ateist* – person som inte tror på gud
abel	möjlig att	*transportabel* – går att transportera
akv	vatten	*akvavit* – livets vatten
anti	mot	*antirasist* – mot rasism
auto	själv	*autograf* – egenhändig namnteckning
bio	liv	*biologi* – läran om livet
bi	två	*bigami* – när en man har två hustrur
biblio	bok	*bibliotek* – boksamling
cent	hundra	*procent* – hundradelar
de	bort, ned	*deportera* – föra bort
ex	ut	*exportera* – föra ut ur landet
fon	ljud	*telefon* – fjärrljud
graf(i)/gram	skrift, beskrivning	*fotografi* – ljusskrift
in	inte	*ineffektiv* – inte effektiv
inter	mellan	*internationell* – mellanfolklig
log	lära	*biologi* – läran om livet
manu	hand	*manuell* – för hand
mikro	liten	*mikrokosmos* – den lilla världen
mot/mo	att röra	*mobil* – kan röra sig
mono	ensam	*monolog* – en person talar
poly	många	*polygon* – med många hörn
re	åter	*returnera* – skicka åter
reg/rekt	styra	*rektor* – den som styr
serv	tjäna	*servitör* – den som tjänar
sign	tecken	*signalera* – ge tecken
skop	se	*mikroskop* – ser det lilla
soci	gemensam	*socialism* – gemensamt ägande
tele	fjärr	*teleskop* – ser i fjärran
term	värme	*termometer* – mäter värme
trans	över	*transplantera* – flytta över
vid/vis	se	*television* – fjärrsyn

ÖVNING 4

ORDBILDNING X 4

1. Är följande ord exempel på sammansättning, avledning eller förkortning? (En del förkortade ord är också ett slags sammansättningar. Låt inte det förvirra dig.)

a. miffo
b. krocksäker
c. blågul
d. sällanköpsvara
e. bebyggelse
f. DVD
g. ofarlig
h. trehjuling
i. ubåt
j. sambo

2. Ge exempel på sammansättningar som är konstruerade på följande sätt:

a. substantiv + verb
b. adjektiv + substantiv
c. adjektiv + adjektiv
d. verb + adjektiv
e. räkneord + substantiv

3. Prefixtricks. Försök fylla i följande tabell. Vilka motsatsord finns och vilka finns inte? Vilka av de ord som "inte finns" skulle du vilja kunna använda? (Inspirerat av boken "Svensk ordskatt" av Kjell Möijer):

med	***mot***
medarbeta	motarbeta
medarbetare	
medbrottsling	
medtrafikant	
medborgare	
medbjuden	
medhjälp	
medgång	

med	***mot***
	motvalls
	mothårs
	motsats
	motljus
	motsols
	motspelare
	motverka
	motstånd

4. I listan som följer finns några av de vanligaste avledningsändelserna, som används om man vill göra nya ord av ett substantiv som t.ex. "kram":

kram-a *kram-are* *kram-bar* *kram-ig* *kram-ighet*
kram-(n)ing (finns visst!)

Testa med följande substantiv. Hur många "riktiga" ord kan du bilda med hjälp av dessa ändelser?

a. puss b. mat c. sten

I de afrikanska språken itsekiri och okpe finns olika ord för till exempel blod, eld och ved, beroende på om de ska användas på dagen eller på natten. I berik, som talas på Nya Guinea, måste verben böjas efter tid på dygnet, samt efter om solen sken och hur starkt solskenet var.

ÖVNING 5

ASOCIAL MEN VISUELL

Vad betyder egentligen följande inlånade ord? Använd listan på sidan 45 och (vid behov) ordbok.

a. akvarell
b. antikatolsk
c. asocial
d. automat
e. bibliofil
f. biografi
g. bisexuell
h. centiliter
i. deformera
j. exteriör
k. fonetik
l. gastroskopi
m. geologi
n. grafolog
o. interkontinental
p. intolerant
q. manual
r. mikrovågor
s. monoton
t. motion
u. polygrip
v. regim
w. reproduktion
x. servostyrning
y. signera
z. telepati
å. termostat
ä. transfusion
ö. visuell

ÖVNING 6

ORD SOM PARAR SIG

Språkforskarna pratar ibland om **kollokationer**. Det betyder, lite förenklat, att vissa ord passar bättre ihop med andra. I svenskan har vi en del ord som gärna bildar par. Två exempel: *lugn och ro, eld och lågor.* Bilda par.

a. ordning och ...
b. hund och ...
c. vått och ...
d. buller och ...
e. stock och...
f. rubb och ...
g. hus och ...
h. sans och ...
i. kär och ...
j. folk och ...
k. puss och ...

ÖVNING

TOPPENHÄRLIGT!

Vi verkar ha ett omåttligt behov av att förstärka adjektiv för att uttrycka att något är mycket dumt/skönt/gott/snyggt/fult. Några exempel: *jättegott, skitkul, kanonfint, görgott.* Hur många sådana förstärkningsprefix kan du komma på? Slang, svordomar och dialektala varianter är tillåtna.

BRÅK OM ORD VÄCKER KÄNSLOR

"Det är alltid kring former och glosor som religionskrigen står", skrev författaren Alf Henrikson i en dikt. Och hätska ordbråk finns det gott om exempel på, både i historien och i vår egen tid, även om de inte alltid haft någon religiös bakgrund. Däremot har det ofta handlat om makt och inflytande. Ord- och språkval har ju starka kopplingar till kultur och identitet, så det är inte så konstigt att det ibland hettar till rejält.

Det finns också en livlig debatt i Sverige om språkriktighet. Det är många som gärna agerar språkpoliser. De tycker sig ofta uppleva att det svenska språket förfaller. Det kan handla om t.ex. stavning, särskrivning, engelsk påverkan, slang, slarvigt uttal eller svordomar. Den som har ögonen med sig stöter ofta på upprörda eller bekymrade debattinlägg och insändare som den här:

Om några år kan vi inga adjektiv. Ni vet de där små orden som beskriver hur något är. För om några år tror jag att allt är för dj-ligt! Inte så att jag tror att saker och ting kommer att bli sämre. Nej, jag tror inte att depressionen är nära. Jag tror bara att det man sår får man skörda. Och just nu sår vi en fattigdom i svenska språket som gör att ingen kommer att kunna beskriva något som händer med annat än en svordom.

/.../

Jag tror de flesta har slutat att reagera på svordomar i vardagen runt oss. Och svordomen har ju kraftigt devalverats i sitt innehållsliga värde. Eller när vuxna karlar och kvinnor, inför ett välfyllt forum, ska försöka förklara företagets mål och utmaningar och de enda de säger är att det nu är dj-ligt viktigt... för vi har en h-vetisk utmaning... och så vidare.

Värst tycker jag nog ändå att det är när samhällstoppar – politiker, näringslivsföreträdare, kulturpersonligheter och så vidare – nedlåter sig till svordom efter svordom. Helt i onödan.

Thord Andersson

Engelskans påverkan på svenskan irriterar särskilt många. I vissa fall så mycket att de tar till en ... svordom:

Royal Palace Sprint kallar man sprintskidåkningen i centrala Stockholm. Vad är det för fel med Kungliga Slottet? Det kan väl få vara måtta på svenskars dåliga självförtroende gällande det egna språket. Normännen tycks ha bättre självförtroende. Inte f-n kallar de Holmenkollen för the Island Hill.

Gunnar Lund

Får man säga dvärg?

Enskilda ord väcker starka känslor. Ofta försöker man från samhällets sida (myndigheter, politiker, medier etc.) byta ut ord som kan uppfattas som kränkande. I tabellen följer exempel på några svenska ordbyten och bakgrunden till dem.

- dvärg → kortväxt
  Ordet *dvärg* uppfattas som ett skällsord eller ett sagoväsen.
- fattigvård → socialtjänst
  Ordet *fattigvård* ger starkt negativa associationer.
- handikapp → funktionshinder/funktionsstörning
  Ordet *handikapp* uppfattas av många som kränkande och missvisande.

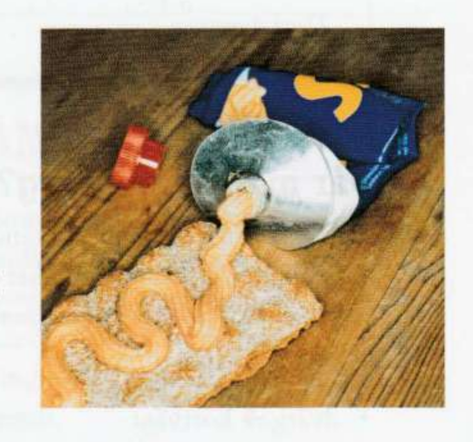
- handikappanpassad → tillgänglig
  Det låter mer positivt.
- ålderdomshem → äldreboende
  Många uppfattar att *ålderdomshem* har en negativ laddning.
- riksdagsman → riksdagsledamot
  Så blir det könsneutralt.
- vetenskapsman → forskare
  Det här är ännu ett ord som gjorts könsneutralt.
- negerboll → chokladboll
  Ordet *neger* anses kränkande.

Det finns också en del intressanta exempel på hur negativt laddade ord har "tagits över" av dem det syftar på. Ett sådant ord är *bög* som har gått från att vara kraftigt pejorativt (nedsättande) till att medvetet användas som en neutral benämning av homosexuella män på sig själva. Idag används ordet flitigt i medierna. Ordet *svartskalle* har genomgått en liknande förändring men uppfattats nog fortfarande som pejorativt av många.

ÖVNING 8

ÄR SHIITAKE VÄRRE ÄN GLADPACK?

På ett forum på nätet hittar vi en lång diskussion om vilket svenskt ord som är det fulaste. Förslagen är många. Så här skriver en deltagare i debatten: "Senast nu i morse kom jag och tänka på att kaviar i alla dess uttalsformer är ett av de värsta orden jag känner till. Det låter så illa att jag aktar mig för att ens tänka på det, än mer drar jag mig för att säga det högt." Ranka följande förslag från 1–10, där 10 är högst fulpoäng.

a. gladpack
b. shiitake
c. oomkullrunkelig
d. annullera
e. kaskadkräkning
f. hurts
g. kroppsvätska
h. klutt
i. kaviar
j. mjölk

Har du själv något förslag på ett riktigt fult ord (och för att göra det lite svårare får du inte föreslå svordomar och könsord utan bara "vanliga" ord)?

ÖVNING 9

NEGERBOLL ELLER CHOKLADBOLL, VAD TYCKER DU?

Här följer utdrag ur en nätdiskussion (med två deltagare) på familjeliv.se om valet mellan *negerboll* och *chokladboll*. Läs inläggen och skriv sedan ett eget.

Finns det mörkhyade som känt sig kränkta av att bakverket i flera generationer kallats negerboll eller handlar det om att man som svensk vill vara politisk korrekt och därmed skapar lösningar på problem som inte finns? Jag har flera mörkhyade vänner som säger negerboll.

... och jag har flera mörkhyade vänner som ogillar ordet och aldrig skulle använda det, bland annat en tioåring som inte tycker att det är oförargligt när hans vänner beställer bakverket ifråga i kafeterian och samtidigt tittar på honom och skrattar. Har man blivit utsatt för det är det kanske inte konstigt att man försöker avdramatisera genom att själv anamma ordet. Det har dock den här tioåringen ingen lust att göra.

Att en tioåring som inte upplevt att ordet *negerboll* har varit helt normalt och inte värdeladdat, får den uppfattningen, anser jag helt normalt. I hela hans liv har ju Sverige blivit mer och mer politisk korrekt. Nu tycker ju alla att det är hemskt synd om alla mörkhyade om någon säger negerboll. Men hur har vuxna, rationellt tänkande individer med mörk hy det med ordet? Det verkar som om det hela handlar om att man inte vill råka trampa någon på fötterna och därför gör sig onödigt politisk korrekt.

Eller så beror det på att ordet används för att förnedra och kränka människor medvetet. Jag tror inte det finns en enda svart svensk som inte blivit kallad "jävla neger" minst en gång i livet. Inte konstigt att man då reagerar över att ordet används på ett bakverk som har ett annat neutralt namn. Vad är det för fel med att Sverige har blivit mer politiskt korrekt? Är det något negativt att man tar mer och mer hänsyn till människor som bryter mot normen? Att slänga sig med pk-argumentet känns mest som bristande argumentation.

ÖVNING 10

MANLIGT, KVINNLIGT, NEUTRALT

Sedan många år är frågor som rör genus/kön och språk extra heta. Ta ställning till följande påståenden – och motivera!

a. Vi säger inte längre *författarinna* och *lärarinna* och borde därför sluta använda feminina former som *sångerska* och *skådespelerska*.

b. Det känns inte konstigt att säga att Lars är sjuksköterska. *Sjuksköterska* är en väl etablerad yrkesbeteckning i Sverige. Titeln *sjukskötare* finns bara i Finland och *skötare* är något helt annat.

c. Det finns sedan ganska länge ett förslag om att vi i svenskan ska börja använda ett könsneutralt pronomen – *hen* – i stället för den klumpiga formuleringen *han/hon*. Och i stället för *man* ska vi skriva *en*. Det är ett bra förslag, eftersom språket påverkar hur vi tänker.

d. Det borde givetvis heta *brandbekämpare* i stället för *brandman*. Då skulle fler kvinnor söka sig till yrket.

e. För att alla patienter – också HBT-personer – ska känna sig välkomna inom vården är det bättre att använda könsneutrala ord som *livskamrat* eller *livspartner* i stället för *make* eller *maka*.

ÖVNING 11

HUR KUL ÄR FLÄSKLÄPP?

Språkvetaren Fredrik Lindström har satt samman följande lista över ord som han personligen tycker är ovanligt roliga. Ge orden rolighetspoäng från 1 till 10, där 10 är hysteriskt kul. Föreslå sedan minst tre egna roliga ord. Fundera också på vad det är som gör att en del ord är roligare än andra. Är det vad de betyder? Eller hur de låter?

a. kroppsstrumpa
b. fläskläpp
c. kranskommun
d. betuttad
e. hux flux
f. bindgalen
g. snorvalp
h. byxmyndig

FÅ IN NYA ORD I HUVUDET

Varje år gör tusentals unga personer Högskoleprovet. För den som får höga poäng är det lättare att komma in på en högskoleutbildning. Provet testar en rad olika förmågor. Ett av testen gäller ordkunskap. Men inte ens för den som har ett synnerligen välutvecklat minne är det någon god idé att försöka plugga in ordbokens alla ord från a till ö.

Det bästa sättet att lära sig nya ord är att höra eller läsa dem i deras rätta sammanhang. Också intresset spelar stor roll för ordinlärningen. Är du intresserad av ett ämne har du lättare att lära dig nya ord som har med just det ämnet att göra. Särskilt väl fastnar nya ord om du arbetar aktivt med dem, skriver ned dem och prövar hur du kan använda dem.

10 tips till dig som vill lära dig nya ord

!

1. **Var nyfiken!** Varför inte ta reda på lite om hur en *wankelmotor* fungerar, vilka religioner som finns i Japan, vilken regering Sverige hade under andra världskriget, vilka symptom man får vid *körtelfeber*, vad som finns på Prado-museet eller vad som skiljer en *kvark* från en *lepton*? Nyfikenhet och breda intressen är det som hjälper dig framåt med din ordkunskap – utan att du märker det…

2. **Använd huvudet!** När du ramlar på ett ord du inte förstår ska du studera sammanhanget noga. Ofta går det alldeles utmärkt att räkna ut vad ordet betyder. Det är ett smart sätt att lära sig på. Om du gissar fel? Det gör inget. Det viktiga är att du tränar upp en bra ordtolkningsmetod.

3. **Besök biblioteket!** Gå dit ofta och titta på nya böcker, botanisera bland tidskrifter och bara njut av alla ord. Det är inget fel med internet, men biblioteket är det riktiga ordpalatset.

4. **Läs böcker!** Försök variera din läsning. Om du hittills mest läst facklitteratur – satsa på skönlitteratur, och tvärtom. Läs böcker i skilda ämnen, som ger olika perspektiv, som är olika svåra. Läs mycket! Varje dag!

5. **Läs dagstidningar!** Börja läsa sådant som du inte läst förut. Utforska kultur- och ledarsidorna, som ofta har ett mer krävande material. På biblioteket hittar du kvalitetstidningar som "Svenska Dagbladet" och "Dagens Nyheter". Nöj dig inte med kvällstidningar eller lokaltidningen!

6. **Läs tidskrifter!** I Sverige älskar vi våra tidskrifter, så på biblioteket och ute i handeln kan du hitta tidskrifter om allt möjligt – från IT och foto till arkitektur, psykologi och trädgårdsskötsel. Här hittar man ofta spännande facktermer!

7. **Kontrollera ord du inte förstår!** Det är kanske inte så vettigt att försöka slå upp vartenda ord – då blir läsningen lätt ryckig och tråkig – men samla gärna på dig ord och kolla sedan i t.ex. "SAOL" på nätet. Om du vill kan du sedan arbeta mer med orden, t.ex. hitta på ett smart sätt att förhöra dig själv. Om du är en "listmänniska" får du akta dig lite så att du inte blir besatt.

8. **Prata om ord!** Diskutera ord med vänner och familj. Kanske vet de vad *mandat*, *molar* och *maliciös* betyder?

9. **Lek, spela och tramsa!** Ord är inte bara allvar. När spöade du senast dina vänner i klassikern Alfapet? Och när löste du ett utmanande korsord? Skaffa dig skönt nördiga ordvanor.

10. **Ta det lite lugnt mellan varven!** Enligt aktuell finsk forskning kan långa perioder av övertidsarbete göra att man får ett sämre ordförråd!

ÖVNING 12

TESTA DIN LÄRARE!

Prova din svensklärares ordförråd med dialektord, slangord eller ord som har med dina fritidsintressen att göra. Arbeta i par och gör en lista på åtminstone tio ord. Varje par läser ett ord i taget. För varje ord som er lärare inte kan ges ett poäng.

ÖVNING 13

BRA-ATT-HA-ORD

I varje mening finns ett främmande ord markerat. Kan du av sammanhanget lista ut vad ordet betyder? Arbeta i par med att skriva en kort förklaring till varje ord. Kontrollera efteråt era förslag i en ordbok.

a. Det är fullständigt *absurt* att en två-åring ska bestämma.

b. Efter tio års studier var han verkligen en *auktoritet* på området.

c. Har du inte ens *elementära* kunskaper i matematik?

d. Han är en verkligt *fanatisk* AIK-anhängare.

e. Hans första låtar är tydligt *influerade* av reggaemusiken.

f. Jag *insisterar* på att få träffa ministern, skrek mannen.

g. Ett nytt hårborttagningsmedel har nu *introducerats* på marknaden.

h. En *kommitté* har bildats för att planera den stora festen.

i. Rapporten är strikt *konfidentiell* och får inte spridas.

j. Du bara pratar och pratar. Jag vill ha *konkreta* förslag.

k. I går sa du ju att du gillade min idé. Du är inte *konsekvent.*

l. Inte får jag något extra för att jag varit *lojal* mot chefen.

m. Måste du blanda in dina känslor i allt? Var lite *objektiv*!

n. Det finns en stark *opinion* mot motorvägsbygget.

o. Jag vill *poängtera* att maskinen är mycket energisnål.

p. Ännu så länge får vi nöja oss med dessa *preliminära* uppgifter.

q. Vi har valt att *prioritera* driftsäkerheten.

r. Sedan han flyttade hem har hans levnadssätt ändrats *radikalt.*

s. En tydlig *tendens* idag är att det föds allt fler barn.

ÖVNING 14

GÖR EGNA ORDKUNSKAPSTEST

Vi skulle kunna fylla en hel bok med ordkunskapsövningar, men vi låter förstås av utrymmesskäl bli. Istället uppmanar vi dig att skapa egna ordövningar. Arbeta i grupper om 4–5 personer och skapa ordkunskapstest. Var och en väljer ett område och gör 10 ordfrågor som de andra i gruppen sedan får besvara. Ett poäng ges för varje rätt svar. Ni kan exempelvis jobba med följande ämnesområden:

Ekonomi

- Bruttolön är lönen före skatt. Vad kallas lönen efter skatt?
- På räkningen står det *förfallodag*. Vad betyder det?

Sjukdomar och vård

- Många mediciner har *biverkningar*. Vad innebär det?
- Distriktsläkaren skrev en *remiss* till en *ortoped*. Varför?

Juridik

- Den misstänkte har blivit *häktad*. Varför det, tror du?
- Jonas begick *mened* när han vittnade i domstolen. Varför var det inte så bra?

Skogs- och lantbruk

- Lisen fällde björken men var ändå inte riktigt nöjd med resultatet, så hon tog fram *stubbfräsen*. Vad skulle hon ha den till?
- Ett ekologiskt sätt att föryngra skogsbestånd med träd av olika åldrar är att tillämpa *blädning*. Vad innebär det?

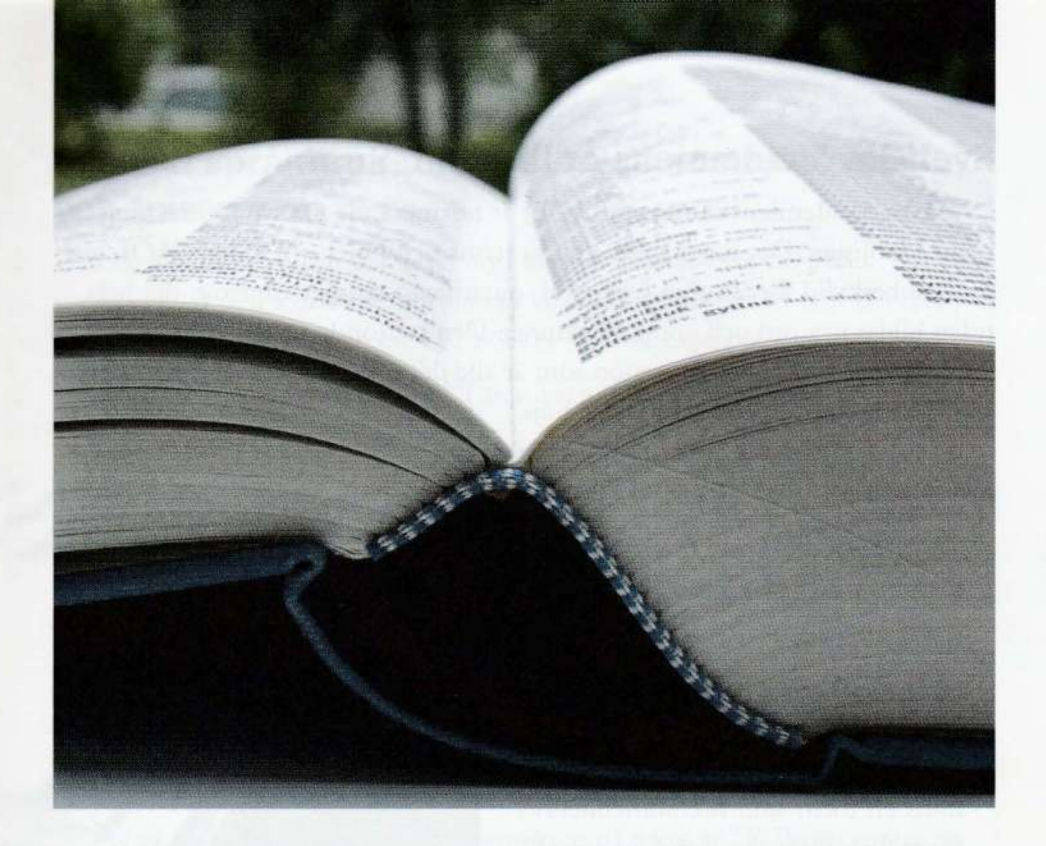
ÖVNING 15

HÖGSKOLEPROVSORD

Här följer 10 ordfrågor från Högskoleprovets ORD-del 2008.

1. stuteri A hästgård B trädgårdsskola C kursgård D skinnfabrik E lastningsplats	**2. abdikera** A avlägga klosterlöfte B bryta en överenskommelse C avslå en begäran D svära en ed E avsäga sig tronen
3. intensitet A stark smärta B spontan känsla C plötslig ökning D tydlig påverkan E ihållande styrka	**4. replikera** A förklara B anförtro C försäkra D avbryta E svara
5. komparativ A heltäckande B jämförande C samstämmig D anpassningsbar E kortfattad	**6. hisnande** A svindlande B förtjusande C äventyrlig D livsfarlig E himmelsvid
7. aloe A luktsalt B liljeväxt C palmvin D förkylningspreparat E parfym	**8. intravenöst** A in i blodådern B under nedsövning C in i muskeln D via strålning E i flytande form
9. smältdegel A plats där olikheter förenas B utlopp för återhållen vrede C industriområde D kreativ miljö E överbefolkat område	**10. datortomografi** A skiktröntgen B ultraljudsundersökning C strålbehandling D cellgiftsbehandling E blodanalys

Högskoleprovet arrangeras av Högskoleverket.

ORDBÖCKER

Naturligtvis kan ingen veta vad alla ord betyder, hur de används eller hur de stavas. Därför behöver du ordböcker, och därför använder också t.ex. författare, journalister, översättare och svensklärare dem. Många vanliga ordböcker finns både som tryckta böcker och i elektroniskt format. Idag har det blivit vanligt att man söker ordförklaringar på nätet.

I ordböcker får du veta vad ord betyder, och du kan kontrollera stavning, böjning och uttal. Ordböcker är också bra att ha om du behöver synonymer (ersättningsord), vill ha reda på ett ords historia eller är osäker på vad en förkortning betyder. En del ordböcker berättar dessutom hur orden ska användas, t.ex. om det heter *utse någon till* eller ~~*utse någon som*~~ ordförande.

Vid sidan av de vanliga ordböckerna finns det en mängd fackordböcker som tar upp specialord för olika yrkesgrupper. Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) publicerar ordlistor för bryggeriteknik, avfallshantering, kärnenergi, skogsbruk och en mängd andra områden. Det finns särskilda grupper som tar fram lämpliga termer inom bl.a. IT och bioteknik. Till de mer udda specialordböckerna hör "Pundartugg", den ordbok över knarkarslang som polisen gav ut för ett tag sedan.

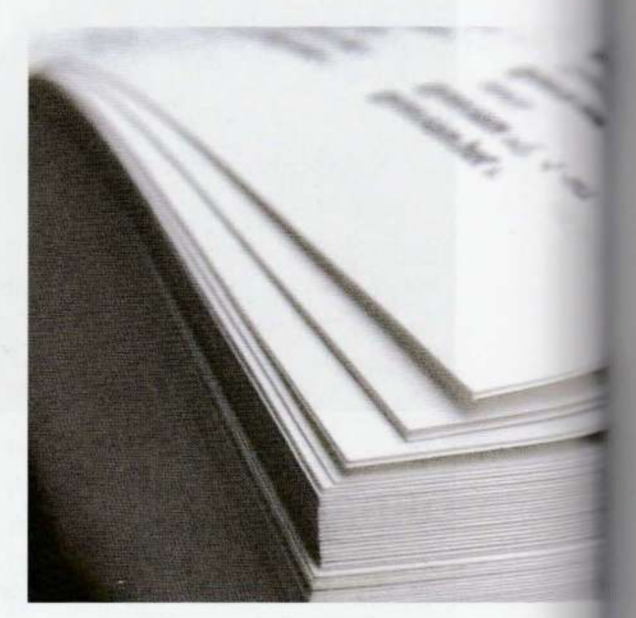
Svenska Akademiens ordlista

"Svenska Akademiens ordlista" (SAOL) är normerande för svensk stavning och ordböjning. Det innebär att om du stavar och böjer ord enligt SAOL blir du inte beskylld för att göra fel. SAOL omarbetas ständigt eftersom det hela tiden bildas nya ord och andra försvinner. Den trettonde upplagan gavs ut 2006. SAOL finns i en nätversion som är alldeles utmärkt att söka i när man är osäker på hur ett ord stavas eller böjs.

För att rätt tolka informationen i SAOL behöver man känna till följande:

- SAOL förändras i takt med att språket förändras. Se till att alltid använda den senaste upplagan.
- Skilj mellan *eller* och *även*. När två former anses vara likvärdiga står det så här i SAOL: "**sprej** el. **spray**". Om det finns en form som rekommenderas i första hand står det: "**sjal** äv. **schal**". Den första formen är alltså den som är säkrast att använda.
- Lär dig de symboler och förkortningar som används i SAOL. Se uppgift 17 nedan.

SAOL:s redaktion vill gärna ha aktiva ordbrukare, så på SAOL:s webbplats kan du föreslå nya ord. Om du argumenterar duktigt kanske du lyckas få in ett nytt ord i nästa upplaga!

Redan 1786, när Svenska Akademien inrättades, bestämdes att man skulle ta fram en svensk ordbok. Arbetet har mer eller mindre pågått sedan dess, och nu har man kommit till bokstaven t. Hela denna mycket omfattande språkhistoriska ordbok som du hittar på saob.se beräknas vara klar till 2017.

Svensk ordbok

"Svensk ordbok" publicerades år 2009 och presenteras som "den största svenska samtidsordboken i modern tid". Boken, som består av två ganska tjocka volymer, ges ut av Svenska Akademien och innehåller över 100 000 olika betydelsebeskrivningar av svenska ord. Till skillnad från SAOL innehåller den här ordboken exempel och information om ordens ursprung och ålder. Särskilda stilrutor ger råd i olika språkfrågor.

Svenskt språkbruk, ordbok över konstruktioner och fraser

Om du är osäker på om det heter *begå* eller ~~*ta självmord*~~ ska du titta i "Svenskt språkbruk". I den kan du se hur du ska använda orden på rätt sätt. Du hittar fasta uttryck, ordspråk och citat ur böcker som till exempel:

- Vara som barn i huset.
- Bränt barn skyr elden.
- "Låten barnen komma till mig" (Bibeln)

Synonymordböcker

I många ordböcker anges synonymer till uppslagsorden. Men det finns också speciella synonymordböcker som för varje ord ger ett flertal andra ord med samma eller liknande betydelse. Använd dem när du vill undvika att upprepa samma ord gång efter annan. Det finns också synonymordlistor inbyggda i många ordbehandlingsprogram – och en del användbara synonymordlistor på internet. Två synonymordböcker som brukar finnas på biblioteken är "Bonniers synonymordbok" och "Norstedts svenska synonymordbok".

Ett av de intressantare synonymprojekten på nätet är "Folkets synonymlexikon, Synlex", som skapats av tiotusentals internetanvändare. I projektet, som drivs av en forskare på KTH, röstar användarna om hur synonyma de tycker att olika ord är. För att använda synonymlexikonet måste man svara på en fråga om hur lika betydelse man tycker att två ord har. Så här kan det se ut:

Är **politiker** och **riksidiot** synonymer?

Välj på en skala från 0 till 5. 0 = instämmer inte, 5 = instämmer helt

O 0 O 1 O 2 O 3 O 4 O 5 O vet inte

Du kan också skicka in ett helt eget synonymparsförslag:

Jag anser att [ ] och [ ] är synonymer.

Ord och motsatsord

Motsatspar som *upp/ner*, *lång/kort* och *dag/natt* är inte så knepiga. Men finns det motsatsord – **antonymer** – till *brysk*, *empati*, *globalisering* och *vrålhungrig*? "Ord och motsatsord" är den första svenska antonymordboken. Den innehåller omkring 8 000 uppslagsord och 30 000 antonymer. Varje ny bokstav inleds med en kort text om antonymi, till exempel hos Shakespeare, inom partikelfysiken och i korsord.

ÖVNING 16

SAOL I PRAKTIKEN

Beskriv all information du får om följande uppslagsord.
Förstår du förkortningarna?

a. **gren** s. *-en -ar*;
b. **check** s. *-en*; pl. *-ar* äv. *-er*
c. **mönster** s. *mönstret*; pl. =, best. pl. *mönstren*
d. **test** s. -et el. -en; pl. -er el. =
e. **gul** adj. *-t -a*;
f. **svart** adj.; n. =, *-a*

ÖVNING 17

RAFISTULERA MERA

Använd SAOL i tryckt eller elektronisk form och besvara följande frågor.
Eventuellt kan klassen delas in i grupper som tävlar mot varandra.

a. Vad hette den tyske uppfinnare som uppfann *zeppelinaren*?
b. Hur ska ordet *kex* uttalas?
c. Hur många centimeter är en *aln*?
d. Vilka riktiga svenska ord består av bara en bokstav?
e. Vilken bokstav har det minsta antalet uppslagsord i svenskan?
f. Ge en synonym till *spetälska*.
g. Hur många sidor har en *dodekaeder*?
h. Hur många betydelser har ordet *vad*?
i. Varifrån kommer en *ivorian*?
j. På vilket sätt är du släkt med dina *sysslingar*?
k. Vad mäter man i enheterna *hertz*, *mach* och *pascal*?
l. Hurdan är en *abderit*?
m. Hur många musiker ingår i en *septett*?
n. Vad har man gjort med *denaturerad* sprit?
o. Vad brukar rinna genom en *spygatt*?
p. Leta på bokstaven z reda på så många ord som möjligt som har med växt- och djurriket att göra.
q. När kan man ha behov av att *rafistulera*?
r. Slutar både *ordförande* och *anförande* på -n i plural?
s. Hur ska ordet *grimas* helst uttalas?
t. Är det mer korrekt att kalla flera exemplar av en grön päronformad frukt för *avokador* jämfört med att säga *avokados*?

ÖVNING 18

NÄR DAGENS NORMALA VERKSAMHET INLEDS

1. Vi har hämtat följande definitioner ur en ordbok. Kan du räkna ut vilka orden är?
   a. tid (omkring soluppgången) när dagens normala verksamhet inleds
   b. en näringsrik, långsträckt rotfrukt med rödgul färg
   c. som har en böjd form längs hela sin omkrets, ungefär som en cirkel, en cylinder eller ett klot
   d. avslöja (ngn kamrats) förseelse för ngn som är i stånd att bestraffa den
   e. tillstånd där våld inte används för att lösa motsättning mellan (vissa) stater
2. Försök skriva så korrekta och heltäckande definitioner som möjligt av följande ord.
   a. fredag
   b. snäll
   c. polis
   d. eko
   e. hand

ÖVNING 19

GRUPPERADE SYNONYMER

Här har vi samlat synonymer som hör till tre betydelsegrupper. För att krångla till det lite har vi lagt ihop alla orden och sorterat dem i bokstavsordning. Vilka är de tre kärnbetydelserna?

annorlunda	knepig	på gott humör	uråldrig
besynnerlig	knäpp	på topp	veteran
bisarr	kufisk	skruvad	vissen
egendomlig	mossig	skum	yster
forn	munter	speciell	ålderdomlig
forntida	mysko	sprudlande	ålderstigen
frejdig	märklig	udda	åldrad
fryntlig	obskyr	underlig	åldrig
förlegad	positiv	upprymd	antik
gladlynt	på bra humör	uppsluppen	

ÖVNING 20

MOTSATSTEST FRÅN 1944

I slutet av andra världskriget tog det svenska försvaret fram olika tester, bland annat för att hitta språkligt begåvade värnpliktiga som kunde användas t.ex. som tolkar eller radiotelegrafister. Ett av testerna handlade om motsatser. Här följer ett utdrag. Vilken är motsatsen till ordet längst till vänster?

a. ung	stark, liten, stor, kraftig, gammal
b. torr	mätt, klok, våt, stor, tom
c. framåt	hitåt, norrut, bakåt, ditåt, in
d. spetsig	vit, tjock, bred, smal, trubbig
e. klar	ojämn, svag, grumlig, flytande, stel
f. välkomna	avvisa, gräla, utbjuda, rehabilitera, avkasta
g. småväxt	tjock, mager, tung, reslig, klen
h. glad	förargad, ilsken, tvär, förtjust, sorgsen
i. sval	kall, kylig, våt, varm, frusen
j. munter	liknöjd, otacksam, glättig, nedstämd, förtjust
k. beklämd	sorgsen, fastspänd, lös, uppsluppen, nedstämd
l. dumdristig	begåvad, oförståndig, djärv, feg, försiktig

ÖVNING 21

ORDGOOGLA

I ett populärt radioprogram kan lyssnare ställa frågor till en språkprofessor. Någon har skämtsamt kallat programmet "Ring så googlar jag". Ett bra sätt att ta reda hur människor skriver är ju att använda en sökmotor som Google.

Fundera på hur många olika sätt som *överhuvudtaget* kan skrivas på. Kolla sedan på nätet och ange procentsatser för de olika varianterna. Vad säger ordboken?

Testa om du kan göra samma sak med *avokador/avokados/avokadoer/* etc. Vilken pluralform verkar dominera på nätet? Vilka är svårigheterna med att tolka resultatet?

ÖVNING 22

JAG FORDRAR ATT DU FODRAR VÅRA MARSVIN

Beskriv skillnaderna mellan orden i följande par, och skriv en mening med varje ord.

a. utelämna/utlämna
b. fodra/fordra
c. senast/sista
d. tvekan/tvivel
e. uppfinna/upptäcka
f. ändå/ännu

ÖVNING 23

TRANSDENTAL MEDITATION FÖR ORDVRÄNGARE

Malapropismer är felaktigt använda uttryck. Ordet kommer från en viss Mrs Malaprop i en engelsk 1700-talskomedi. Hon var duktig på att röra till orden. Ett svenskt exempel är att säga *det får man ta med en nypa spark* i stället för *en nypa salt* (jo, det är ett autentiskt exempel avlyssnat i den stockholmska stadsdelen Midsommarkransen). Korrigera följande malapropismer, som vi hämtat ur Viveka Adelsvärds bok "Ord på glid". Det här är en övning för de riktigt ordintresserade!

a. Den ligger i lådan för kvarglömda defekter.
b. Jag hatar att flyga. Det känns alltid så skönt att sätta foten på terra cotta igen.
c. Jag avskyr att laga risotto och stå och röra i grytan. Det är ett riktigt syfilisarbete.
d. Jag har ingen som helst lust att fritera mig med dina släktingar.
e. Det är ju knappast kredit och pleti som kommer till sådana här tillställningar.
f. Vi funderar på att täcka fasaden med korrigerad plåt.
g. På resan får vi också tillfälle att besöka en antik amfibieteater.
h. Helt plötsligt kom en planka farande och jag flög som en projektor till marken.
i. Jag vill verkligen inte att den här middagen ska bli en halvmisär.
j. Det går så bra för min nevö Carl-Henric. Han verkar vara född med segelhuva.

tala

Hör du till dem som får hjärtklappning och kanske till och med börjar stamma och rodna när du ska presentera ett arbete inför klassen?

3

Tala

Hör du till dem som får hjärtklappning och kanske till och med börjar stamma och rodna när du ska presentera ett arbete inför klassen? Som känner dig rejält illa till mods när allas blickar riktas mot just dig? I så fall är du långt från ensam. Det finns siffror på det.

Vad är du mest rädd för? Den frågan fick 3 000 personer besvara i en undersökning. Död, sjukdom, fattigdom, höga höjder – och spindlar – placerade sig högt på listan. Det är knappast förvånande. Men vad hamnade i topp? Rädslan att tala inför en grupp. I en annan undersökning, denna gång med 180 slumpvis utvalda studenter vid Karlstads universitet, visade det sig att var femte tillfrågad var så rädd för att prata med andra att även samtal i smågrupper kunde kännas jobbiga. Nära hälften av studenterna sa att de fick panikliknande känslor när de skulle prata inför en grupp. En del av dem bad till och med om hjälp i svarsformuläret:

– Jag har alltid haft problem med att prata inför folk och nu undrar jag om någon har förslag på vad jag kan göra, för det ställer till med problem i mitt sociala liv.

– Så fort jag ska presentera mig för en grupp okända får jag fjärilar i magen, läppen darrar och jag rodnar och känner att jag är nära att svimma. Jag ska börja plugga på heltid till hösten och då måste jag verkligen ta itu med det här. Finns det några bra tips?

Det här kapitlet kanske inte gör dig till proffstalare. Men du får en mängd råd som kommer att göra att du känner dig säkrare. Dessutom ges gott om tillfällen att träna på olika talsituationer. För de allra, allra flesta är det helt enkelt mer övning som krävs.

Bilden En svensk tiger skapades 1941 – under pågående världskrig – av Bertil Almqvist på uppdrag av svenska staten. Det blågula djuret användes för att uppmana medborgarna att hålla tyst om allt som kunde skada det neutrala Sverige. En svensk tiger är en av mest kända svenska bilderna och var under tio år föremål för en lång upphovsrättslig tvist. © Beredskapsmuseet.

En svensk tiger?

Är svenskar blygare, mer tystlåtna och mer konflikträdda än andra? Det är i varje fall så att det i vår kultur länge ansetts vara en god egenskap att hålla tyst. Vi säger "att tala är silver, men att tiga är guld" och som barn får många än idag höra att "maten tystar mun". Den som har talets gåva kallas "snacksalig", "ordbajsare", "pratmakare" – eller sägs lida av "mundiarré"! När någon höjer rösten eller för fram en obekväm åsikt får han eller hon ofta höra att "nej, nu pratar vi om något roligare" eller "inte ska vi väl bråka en sån här fin och solig dag". Få är de svenskar som ser ett nöje i att diskutera för diskuterandets egen skull.

Svenskar vill gärna uppfattas som sakliga och blir mer irriterade på de pratsamma än på de klädsamt blyga som aldrig säger flaska. Det är dock inte säkert att den svenska tystnaden bara beror på blyghet; den kan lika gärna vara ett utslag av Jantelagen (den "lag" som formulerades av den dansk-norske författaren Aksel Sandemose i boken "En flykting korsar sitt spår"). Enligt Jantelagen är det ju fult att framhäva sig själv, att vara självsäker, att ställa sig i

centrum. I ett sådant klimat är det inte konstigt att många väljer att hålla tyst eller bara säga det de förväntas säga snarare än det de faktiskt tycker.

Men det finns tecken på att de här mönstren har börjat mjukas upp. Den svenska skolan hårdtränar oss i att våga framföra våra åsikter och att delta i beslutsprocesser. Alltfler tar till orda i bloggar och på Facebook och andra liknande forum. Vi ringer till telefonväkterier och deltar i dokusåpor utan att skämmas ens när vi kanske borde göra det. Och det tysta svenska sättet blandas med mer högljudda traditioner. Det är inte längre självklart att en svensk tiger.

ÖVNING 1

ÄRLIGT TALAT

Här är trettiotvå frågor om mord, död, kärlek, pengar och en del annat. Var och en i klassen får en siffra (t.ex. genom lottdragning), läser igenom frågan och gör sig beredd att svara **och motivera svaret.**

1. Din bästa vän avskyr att skriva. Gör du hennes hemskrivning i samhällskunskap och låter henne sätta sitt namn under den?
2. Skulle du kunna tänka dig att dränka en kattunge om du fick en resa till Bermudas?
3. Du blir inkallad till militärtjänstgöring i en gemensam europeisk styrka som ska lösa en konflikt i Afrika. Skulle du följa inkallelseordern eller skulle du försöka komma undan?
4. I den nya realityshowen spelar deltagarna rysk roulette. Risken att dö är 12,5 procent. De som överlever får en miljon kronor. Ställer du upp?
5. Precis som i sagan får du tre önskningar. Vad väljer du?
6. Din favoritkusin måste genomgå en njurtransplantation för att överleva. Skulle du erbjuda en av dina njurar?
7. En äldre man faller ihop på gatan. När du kommer fram visar det sig att han inte andas. Skulle du använda mun-mot-mun-metoden?
8. En gammal dam blir trakasserad av några ungdomar på bussen. Skulle du ingripa?
9. Du hittar en plånbok med tiotusen kronor i. Ägaren är en person du avskyr. Behåller du pengarna?
10. Din moster är misstänkt för storsvindleri och hennes bild har varit på varenda kvällstidnings förstasida. Hon är fri i väntan på rättegången. Skulle du visa dig på stan med henne?

11. Du blir erbjuden att följa med på den första bemannade rymdfärden till Mars. Skulle du göra det?

12. Om du kom över ett medel som fick alla människor att tala sanning – hur skulle du använda det?

13. Du vinner två miljoner kronor på tipset. Skulle du dela med dig av pengarna?

14. Skulle du lämna Sverige för Den Stora Kärleken, om du visste att du aldrig skulle kunna återvända?

15. Skulle du klara av att mörda någon? I så fall hur?

16. Du ska dö i kväll klockan 21. Vad gör du nu?

17. Du får reda på att din pojk-/flickvän medverkat i en porrfilm. Vad gör du?

18. Du blir förälskad i din bästa väns pojk-/flickvän? Vad gör du?

19. Du får välja mellan att rädda livet på 10 000 människor i Indien, 40 personer i Sverige eller din hund. Vad väljer du?

20. Skulle du vara beredd att sälja din vänstertumme för 200 000 kronor?

21. Vad skulle du göra om du fick ändra på ditt utseende?

22. Har du någonsin önskat att du var någon annan – vem då? Tror du någon har velat vara du?

23. Skulle du kunna äta en hamburgare på en offentlig toalett?

24. Ditt hus brinner. Du har bara chansen att rädda ett föremål. Vilket skulle du välja?

25. Läser du någonsin andras brev? Dagböcker?

26. Skulle du kunna offra ditt liv för någon eller något?

27. Vart skulle du bege dig om du fick resa i tiden? Skulle du åka även om du visste att du bara hade 50 procents chans att återvända?

28. När grät du senast?

29. Du är ensam hemma. En vilt främmande person ringer på dörren, säger att han är jagad och behöver ringa till polisen. Skulle du släppa in honom?

30. Skulle du kunna tänka dig att dopa dig för att klara av en idrottstävling eller ett prov i skolan bättre?

31. När ljög du senast för dina föräldrar?

32. Du är ensam för första gången med dina drömmars kille/tjej och det visar sig att han/hon har riktigt dålig andedräkt. Säger du till?

ÖVNING 2

TA STÄLLNING

Här följer femton påståenden om svenskämnet och om språk. Diskutera först i smågrupper och sedan i helklass. Våga bråka!

1. En människas sätt att tala avslöjar vad han/hon arbetar med.
2. Det viktigaste när man skriver är att stava rätt.
3. Om tio år är tryckta böcker hopplöst ute, biblioteken nedlagda (utom på nätet) och alla läser på läsplattor.
4. Tjejer är bättre än killar på att kommunicera.
5. Det är slöseri med tid att invandrare läser sina hemspråk.
6. Små språk som svenskan, norskan, danskan och finskan kommer att försvinna. Det är lika bra att alla går över till engelska redan idag.
7. Heter man Andersson borde man byta till ett ovanligare efternamn.
8. Det är viktigare med grammatik än med idrott.
9. Det är fult med dialekt.
10. Man bör skriva som man talar.
11. Utan slangord och svordomar skulle livet bli bra trist.
12. Det är svårare att ljuga med kroppen än med orden.
13. Vi som är unga idag skriver och talar sämre än våra föräldrar.
14. Många människor använder svåra ord för att imponera på andra.
15. Fortsätter vi att låna in engelska ord i svenskan finns det snart ingen svenska kvar.

ÖVNING 3

JAG AVSKYR KALLPRAT

Arbeta i grupper om 3–4 personer. Besvara först följande påståenden med ja eller nej och tänk sedan efter hur du är som talare och vad du tycker om muntliga presentationer och gruppdiskussioner. Skriv gärna stödord. Diskutera därefter i gruppen.

a. Jag uttrycker alltid mina åsikter i diskussioner.

b. Allt jag säger måste vara viktigt; jag avskyr kallprat.

c. I diskussioner har jag gärna den mest avvikande åsikten. Jag provocerar de andra så att det blir lite fart på samtalet.

d. Jag blir alltid nervös när jag ska redovisa ett grupparbete.

e. Jag har lättare att tala spontant om ett ämne än att hålla en förberedd presentation.

f. Jag är alltid väldigt noga med att anpassa mitt sätt att tala efter dem jag talar med.

g. När jag kommer ut från klassrummet blir jag förbannad på mig själv för att jag inte räckt upp handen och sagt något smart i diskussionen.

h. Jag får ofta höra att jag pratar för mycket.

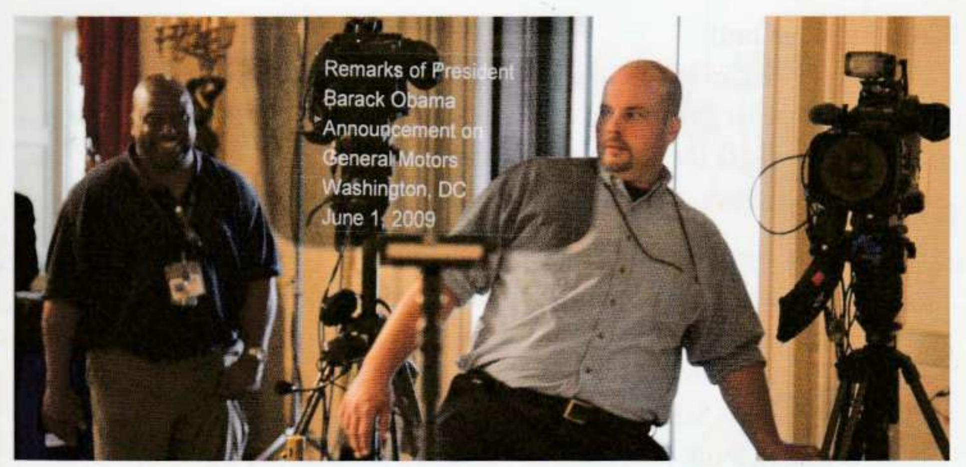
i. Människor som pratar mycket får sällan någonting gjort. Jag gör saker, jag pratar inte om dem.

BOT MOT TALKRAMP

Många som helst tiger säger att de inte är intresserade eller har tillräckligt med kunskaper; de säger att de ingenting har att säga. Men det är nog snarare blyghet och rädsla för att göra bort sig som gör att orden stannar kvar inne i huvudet. Dessa negativa känslor beror på ovana att tala och kan därför i de allra flesta fall tränas bort. Så småningom försvinner rädslan, och du kan i stället rikta in dig på vad det är du vill säga. Har du något vettigt att säga – och det har du – kan du skaffa dig den säkerhet som krävs för att säga det.

Du kanske invänder att du inte kan bli så bra på att tala som de naturbegåvningar som alltid uttrycker sig så fängslande och underhållande att publiken inte annat kan än andäktigt lyssna. Men det är inte dem du ska jämföra dig med. Det finns ju naturbegåvningar som simmar sig till guldmedaljer i OS, men det har knappast hindrat dig från att lära dig simma. Bry dig inte om eliten, hitta din egen väg!

8 tips för ovana (och vana) talare

USA:s president använder sig av en genomskinlig teleprompter vid sina tal. Det ser ut som om texten svävar i luften.

1. Förbered dig väl!

Det är rätt självklart: Om du inte behärskar ditt ämne blir det pannkaka av redovisningen. Arbeta fram ett stolpmanus där du skriver upp det viktigaste i form av nyckelord. Skriv **inte** ned vartenda ord du tänker säga.

2. Våga vara nervös!

Alla talare är mer eller mindre nervösa. Vissa påstår att ett djupt andetag innan man börjar gör susen. Pröva! Och du, när det känns som du rodnar, du är rädd för att publiken ska skratta åt dig och du börjar må lite illa, kan du ta det lugnt, för åhörarna märker oftast ingenting alls.

3. Det är tillåtet att vara tyst!

En muntlig redovisning är inget maratonlopp där det gäller att vara först i mål. Så det gör ingenting om du kommer av dig och är tyst några ögonblick. Det är bara du själv som tycker att varje tyst sekund känns som en evighet. Andas in djupt några gånger och ta dig den tid som krävs för att hitta tillbaka till den röda tråden.

4. Tala tydligt!

Det är inte alltid så lätt att göra sig hörd. Vill du verkligen misslyckas bör du mumla, sluddra och stå vänd in mot en vägg. Va-a och öh-a gärna också. Den som tänker på sin publik talar högt och tydligt – och har ögonkontakt. Ett tips: be en kamrat tala om vilka språkliga ovanor du har. →

!

5. Använd egna ord!

Alla har ett ordförråd som duger till det de vill ha sagt. Tala inte som en uppslagsbok eller avhandling och försök inte imponera med ord du aldrig någonsin skulle få för dig att använda annars.

6. Rabbla inte!

En ambitiös elev hade förberett en redovisning om Strindberg. Så här började han: "Författaren August Strindberg levde mellan 1849 och 1912. Han föddes i Stockholm, där hans far var ångbåtskommissionär. Han slog igenom 1879 med romanen "Röda rummet". 1883 flyttade han med familjen till Frankrike och Schweiz ...". Ingen människa i världen orkar höra sådant faktarabblande. Tänk på lyssnarna – lätta upp innehållet. "Nationalencyklopedin" och "Wikipedia" är till för att läsas, inte lyssnas på. Ta bara med några få huvudpunkter när du redovisar fakta muntligt.

7. Tänk på inledningen och avslutningen!

Många börjar pang på utan att lyssnarna vet vad presentationen ska handla om. Förbered i stället en inledning som griper tag i åhörarna:

- en fråga: Skulle du kunna tänka dig att fotvandra till Oslo?
- ett citat: "Det är inget svårt att sluta röka. Det kan jag tryggt påstå, för jag har gjort det tusentals gånger." (Mark Twain)
- ett djärvt påstående: "Avatar" är den sämsta filmen genom tiderna!

En riktigt dålig inledning är: "Jag har inte hunnit förbereda det här". Jobba även lite extra med avslutningen. Du kan sammanfatta det du sagt eller knyta an till inledningen. Säg inte att du ska sluta strax om du inte menar det.

8. Glöm inte bort din kropp!

Var ska jag ha händerna? Kanske tryggast att snurra runt med dem i håret. Eller i byxfickorna, så att åhörarna får något att fundera över. Många tycker om att bita i en penna, vifta med glasögonen eller vaja fram och tillbaka. Det finns gott om sätt att roa sin publik. Arbeta bort dåliga kroppsspråksvanor, utan att du blir stel som en pinne. Människor litar mer på vad de ser än vad de hör! Det är inte förbjudet att se lite glad ut ...

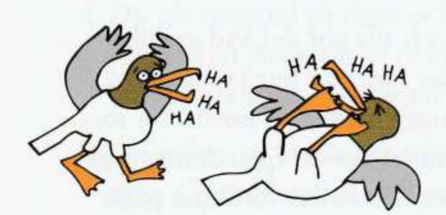
Vilken talarfågel påminner du mest om?

Kolibrin är inte stilla en sekund. Flaxar oavbrutet med vingarna.

Hackspetten hackar hål i huvudet på åhörarna med sina frenetiska ordsalvor.

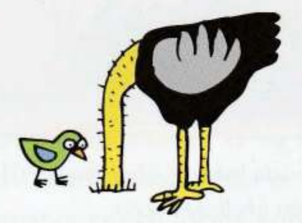
Skrattmåsen skrattar och fnissar mest hela tiden. Inte för att det är så roligt kanske, men det går inte att låta bli.

Kondoren svävar högt uppe i det blå. Vill vara filosof men är egentligen asätare.

Papegojan litar inte på sin egen förmåga. Är duktig på att härma och läser därför helst innantill.

Strutsen vill helst gömma sig undan. Att tala är otäckt.

Den tjuvaktiga **skatan** stjäl vartenda ord från uppslagsverk – och föregående talare.

Göken tar stor plats. Stjäl alltmer uppmärksamhet från andra talare och knuffar dem till slut av scenen.

Test av "sociala bubblor" i Edinburgh 2010. De här plastkuporna ska göra det lättare att prata med varandra i bullriga miljöer.

SAMTALET

Samtala, prata, snacka, gräla, tjata – alla kan det, och alla gör det. Vad vi sällan tänker på är att det finns en mängd osynliga regler som styr hur vi inleder, avslutar, dominerar och avbryter samtal. Precis som i medeltida hovdanser förväntas vi följa bestämda turer, och varje typ av samtal har sin egen dramaturgi. När någon börjar prata med oss förväntas vi svara, och har vi väl svarat pågår samtalet tills båda är överens om att avsluta det. Det kan bli nog så pinsamt om vi inte svarar när vi förväntas göra det och riktigt otrevligt om vi helt tvärt avbryter ett samtal. Därför försöker vi oftast följa de underförstådda samtalsreglerna.

En del korta samtal handlar inte alls om att utbyta information utan är istället rena artighetssamtal:

– *Hello, how are you?*
– *Very well, thank you. How are you?*
– *Fine!*
– *Good!*

Så utbyter man ofta artigheter på engelska enligt ett mönster som alla förväntas känna till. Hur gör vi på svenska?

Samtalsövningar

Du behöver knappast träna på att föra ett vanligt vardagssamtal. Däremot kan det vara intressant att lära sig känna igen de signaler som styr olika samtal och känna på de olika roller man spelar när man samtalar. Arbeta hela tiden fyra och fyra. I varje uppgift finns det två eller tre roller att spela. Alla ska pröva på de olika rollerna. Den fjärde personen fungerar som observatör (och studerar vad som händer). Efter varje rollspel diskuterar gruppen hur det gick.

ÖVNING

VARDAGSSAMTALET

Det är en särskild konst att få igång ett samtal. Den säkraste metoden är att prata om den andra personen, för han är säkert mer intresserad av sig själv och sina egna problem än av dig och dina problem. Inled samtalet med en igångsättare och lyssna sedan. Spela upp följande situationer och försök komma underfund med vilka samtalsregler som gäller i dem och vilka fraser och knep ni brukar använda.

a. Du går ombord på tåget och det finns bara en enda ledig plats i vagnen, bredvid en jämnårig av motsatta könet, en person du väldigt gärna vill börja prata med. Hur får du kontakt?

b. Du möter en klasskamrat från lågstadiet. Ni har inte setts på många år. Han sitter i rullstol och du vill veta vad som har hänt. Hur gör du?

c. Det ringer, du svarar, säger ditt namn och upptäcker i nästa sekund att det är en person du inte alls har lust att prata med. Försök att avsluta samtalet så snabbt som möjligt.

d. Du ringer på hos din pratiga pensionerade granne, och hon börjar omedelbart berätta om bussresan till Paris. Men du vill få stopp på ordflödet, för allt du vill är att låna två ägg.

e. Du och din kamrat är mitt inne i ett intressant samtal om filmen ni såg igår kväll, när du helt tvärt kommer på att du vill berätta om vad som hänt med Linus.

f. Tre personer pratar om festen hos Sofia i lördags. Två pratar om kvällens olika kärlekspar. Den tredje personen försöker om och om igen att säga

något om grillningen, men de andra två för varje gång tillbaka samtalet till det ursprungliga ämnet.

g. En person berättar om något hon gjort under helgen, och de andra två *mmm*:ar, *jaha*:ar och ger andra tecken som visar att de hänger med. Samma person berättar sedan samma sak igen, men nu ska de andra två i stället vara aktivt ointresserade.

h. Din kamrat börjar berätta om ett gräl med föräldrarna. Visa aktivt intresse och uppmuntra henne/honom att fortsätta. Ett bra sätt är till exempel att upprepa det hon sagt: "Så hon började skrika för så lite", "Ja, det måste vara jobbigt att han alltid börjar slänga tallrikar". Ett annat är att ställa inkännande frågor: "Vad gjorde du då?", "Brukar han verkligen säga så?"

i. Du står och väntar på bussen och träffar en av din mammas väninnor. Du brukar inte prata med henne, men nu kräver situationen att ni byter några ord. Hur bygger ni upp ett vanligt fördriva-tiden-med-någon-man-inte-känner-väl-samtal?

j. Din lillasyster har lånat din snyggaste klänning utan att be om lov och har lyckats grisa ned den ordentligt. Gräla på henne utan att gå till överdrift och försök få henne att fatta att hon gjort något dumt. När detta inte hjälper går du över till rent känslomässiga argument och börjar gräla på riktigt.

ÖVNING 5

DET ASYMMETRISKA SAMTALET

Alla samtal är inte jämlika, och i många situationer förväntas de inte heller vara det. Föräldern, läraren, läkaren, arbetsgivaren, domaren och polisen har alla i kraft av sina roller rätt att ställa konstiga frågor, avkräva snabba svar, avbryta mitt i meningar och ändra samtalsriktning, medan barnet, eleven, patienten, den åtalade, den misstänkte och den anställde inte har samma rättigheter.

Välj en av följande situationer och varsin roll och för sedan samtalet så som det skulle kunna låta. Byt roller efter ett tag. Anteckna sedan vilka rättigheter den starkare parten har och hur den svagare parten i detta asymmetriska samtal förväntas bete sig. Vad skulle hända om maktförhållandena vore mer jämlika?

a. Mamma/pappa som vill få femåringen att städa sitt rum.
b. Lärare som pratar med elev som skolkat från terminens alla svenskprov.

c. Företagsläkare som ställer frågor till en medelålders patient, som visat sig ha sällsynt usla värden på den årliga konditionstesten.
d. Trafikpolis som pratar med bilförare som "bara" druckit några öl.
e. Åklagare som förhör en knarkare som gjort ett lägenhetsinbrott.
f. Arbetsgivare som pratar med anställd som sjukskrivit sig en måndag för mycket.

HÅLLA EN PRESENTATION

Förberedelserna inför en muntlig presentation skiljer sig inte mycket från arbetet med att skriva en text. Du samlar material, skriver ett utkast och bearbetar utkastet. Sedan skriver du ett stolpmanus. Du måste ordna stoffet, bestämma dig för vad du vill säga och vad du kan utelämna och dessutom komma på en bra inledning och en lika bra avslutning.

Det finns några saker till du bör tänka på när du ska presentera något muntligt inför en grupp.

- **Vad behöver jag ta reda på?**
  Behärskar du ditt ämne löper du betydligt mindre risk att misslyckas. Läs tidningsartiklar, slå upp på internet, bläddra i fotoalbum, gå på biblioteket, prata med kamrater, gör intervjuer. Anteckna bara de allra intressantaste uppslagen och de fakta du absolut vill ha med.
- **Vilka är åhörarna?**
  Olika åhörare har olika förväntningar och förkunskaper. Du kan självklart inte prata på samma sätt till förskolebarn och affärsmän. Och du kan inte hålla samma tempo eller använda lika djärva bilder inför en pensionärsförening som när du uppträder inför dina klasskamrater.
- **Vad vill jag med presentationen?**
  Vad vill du – underhålla, informera, lära ut en praktisk färdighet eller påverka? Vad du vill påverkar vad du ska säga – och hur du ska säga det.
- **Ska jag säga allt?**
  Ingen vill veta allt, och många årtal, siffror och namn tröttar ut. Koncentrera dig på få och väl valda fakta och fokusera på det intressanta och kittlande. Du ska alltså begränsa ämnet och välja några få viktiga punkter och sedan fördjupa dig i dem.

- **I vilken ordning ska jag säga det jag vill säga?**
  Det kräver mer av dig att inte gå från A till Ö, men det kan vara effektfullt och hjälpa till att hålla publiken vaken. Vill du hoppa i tiden, gå fram och tillbaka mellan olika platser eller väva ihop två olika ämnen måste du göra det enkelt för åhöraren att hänga med. Att kopplingarna är självklara för dig betyder inte att de är det för andra. Oavsett hur du tänker genomföra presentationen ska du lägga lite extra omsorg på inledningen. Det vore ju synd om du förlorar publiken innan du ens hunnit komma igång.

- **Ska jag lära mig utantill?**
  Utantill är omänskligt och ingen vill lyssna på en robot. Därför ska du inte heller ha ett färdigformulerat manus som du läser högt ur. Nöj dig med stolpar. Det gör inte så mycket om du glömmer en del av dina goda idéer. Hellre det än ren uppläsning.

- **Hur personlig får jag vara?**
  Dela gärna med dig av egna, personliga och ovanliga erfarenheter, men drunkna inte i dig själv. Och säg inte det som i värsta fall ligger allra närmast till hands: att du inte vill eller kan tala, inte hunnit förbereda dig, är nervös.

- **Kan jag använda Powerpoint på ett smart sätt?**
  Egentligen borde du hata presentationsprogrammet Powerpoint, för femtielva punktlistor, sju diagram, fem suddiga mobilbilder, en (lång)film och två kartor – samt en massa "skojiga" effekter – garanterar bara att publiken somnar eller försöker smyga sig ut ur lokalen. Att förstärka presentationen med några riktigt bra bilder, ett pedagogiskt diagram eller trettio sekunder ur en relevant intervju är däremot helt ok. Lär dig Powerpoint – och använd sedan programmet med måtta!

- **Hur aktiverar jag åhörarna?**
  Lyssnarna blir mer aktiva om de får vara med och mäta, hålla saker, göra saker och svara på frågor. I slutet kan du be åhörarna att skriva varsin fråga kring det du har talat om. Det är ett bra sätt att engagera dem på nytt. (Om du vill kan du be dem fundera ut en fråga redan från starten.) Blanda frågelapparna och dra en efter en. Förbered dig genom att tänka igenom vad du själv skulle fråga.

- **Hur får jag i förväg reda på om min presentation kommer att fungera?**
  När du är klar med alla förberedelser testkör du hela presentationen inför en vänligt inställd men ärlig testperson – och lyssnar på kritiken. Kanske måste du göra lite finjusteringar?

ÖVNING 6

DET MEST ... JAG VARIT MED OM

Du ska på maximalt tio minuter presentera det mest lärorika, äventyrliga, fantastiska, lustiga, förskräckliga eller misslyckade du varit med om. Du ska ha med både objektiva fakta och egna upplevelser (alltså subjektiva inslag). Det kan handla om en olycka, en resa, ett sommarjobb, en idrottstävling, ett möte, en kärlekshistoria, en god affär, en naturupplevelse, en riktig dundertabbe eller något annat som är tillräckligt speciellt för att engagera både dig som talare och dina kamrater som aktiva lyssnare.

1. Börja med att skriva ned allt du kommer ihåg: detaljer, intryck, känslor, krav, förväntningar, förberedelser, personer, miljöer, stämningar. Titta på foton, bläddra i dagböcker, läs om brev, besök platsen för händelsen, intervjua – allt för att friska upp minnet.
2. Ingår händelsen i ett större sammanhang? Leta bakgrundsfakta på internet, i tidningar och böcker.
3. Välj bland anteckningarna ut det du vill ha med i presentationen. Koncentrera dig på några få punkter. Dina åhörare är mer intresserade av det unika, udda, sorgliga och fantastiska än att lyssna på en rabblande levande nationalencyklopedi. Diskutera innehållet med en kamrat. Ändra om det behövs.
4. Gör en första disposition.
5. Koncentrera dig nu på inledningen. Den är presentationens kanske allra viktigaste del och ska väcka åhörarnas intresse och skapa rätt stämning.

Lyft fram en spännande detalj eller plantera själva poängen med dina tio minuter redan i inledningen, det skärper lyssnarnas uppmärksamhet. Börja inte med att tala om att du är nervös, att du inte har förberett dig ordentligt eller att du inte har något intressant att berätta. Inledningen får du skriva ned ord för ord (men bara den). Du behöver naturligtvis inte använda just de orden, men vetskapen om att de finns tillgängliga kommer att ge dig den trygghet du behöver för att komma igång.

6. Bestäm vart du vill komma på dina tio minuter. Många tror att det är svårt att fylla ut tio minuter. Det är det inte. Det svåra kommer att bli att sluta när du väl har blivit varm i kläderna, speciellt som du talar om något som är viktigt för dig. Säg aldrig att du snart är klar om du inte är det.
7. Fundera på om du behöver använda datorn, men glöm inte att hata Powerpoint. Tänk på att de hjälpmedel du använder ska vara ett stöd för det du har att säga, aldrig självändamål.
8. Skriv ett ordentligt stolpmanus för hela presentationen. Skriv inte hela meningar (utom för inledningen). Skriv stödord, gärna med mycket luft emellan, och numrera dem sedan så att du lätt hittar i manuset. Markera var du vill använda bilder eller ljud.
9. Träna på presentationen, först ensam, sedan inför någon kamrat som kan komma med kritik. Lär dig inte dina tio minuter utantill utan låt stödorden locka fram de ord du behöver.
10. Andas djupt två gånger och sätt sedan igång att överraska, roa, skrämma, reta, hänföra och förbluffa klassen.

ÖVNING 7

20 BILDER X 20 SEKUNDER

2003 började unga formgivare i Tokyo att träffas för att visa vad de höll på med. De bestämde att alla presentationer skulle vara korta och koncisa. Var och en fick visa 20 bilder och varje bild skulle visas i exakt tjugo sekunder, varken mer eller mindre. Hela presentationen skulle alltså ta exakt sex minuter och fyrtio sekunder, för att garantera att tempot hölls uppe, publiken inte skulle somna och presentatörerna inte skulle kunna bli långrandiga. Konceptet fick namnet Pecha Kucha, vilket ungefär betyder småprat. Idag anordnas Pecha Kucha-möten i hundratals städer över hela världen, bland annat i Göteborg, Malmö och Stockholm, och det är inte längre bara formgivare som

ger 400 sekunder långa presentationer, utan alla möjliga människor som har projekt, företag, resor, idéer och annat de vill berätta om.

Nu är det din tur att presentera något vackert, kul, fräckt, intressant, spännande, sorgligt och/eller tankeväckande med hjälp av tjugo bilder som automatiskt byts var tjugonde sekund (ställ in i presentationsprogrammet). Tänk på att du inte alls behöver eller ska presentera tjugo saker. Alla tjugo bilderna kan mycket väl handla om samma sak. Här är några förslag på vad du skulle kunna presentera och prata om, men vad som helst duger bara du får ihop bilderna och pratet:

- Min absolut bästa uppfinning/upptäckt
- Människor jag inte mött
- Skönhet är inte allt
- Jag räddar världen
- Saker att göra i Hudiksvall
- Festliga fredagar och slöa söndagar
- Min groteska grodsamling
- Tv-recensent i favoritsoffan
- I svampskogen
- Motala centrum
- Min modeblogg
- Shoppingyoga för en grönare värld

Vill du veta mer om Pecha Kucha kan du gå in på www.pecha-kucha.org.

ÖVNING 8

MIN PRESENTATION OM NAMN

Visste du att Erik betyder ensam härskare och Sara furstinna? Att namn faktiskt har en betydelse är något vi inte tänker på i vardagslag. Ingen tycker att det är konstigt att en kortvuxen och mager man heter Björn eller att Ylva inte alls påminner om en varghona, vilket namnet ursprungligen betyder. Det är inte bara religiösa föräldrar som låter sina barn heta Kristoffer, Tobias eller Elisabet, trots att dessa namn kan översättas med Kristus-bärare, Gud är godheten och Gud är fullkomligheten. Margareta kanske inte alls känner sig som en pärla, Klara behöver inte vara berömd, Sofia inte vis.

Nu när du tränat dig en hel del på att tala ska du tillsammans med en kamrat förbereda och hålla en mer formell presentation som handlar om namn. Gör presentationen så "proffsig" du bara kan! Du ska förmedla fakta på ett engagerat och engagerande sätt. Välj mellan följande ämnen:

1. Svenska förnamn från Björn till Maja

Sven, Björn, Torsten, Thorbjörn, Gunnar, Ingvar, Karl, Inga, Helga, Ingrid, Sigrid och Astrid fanns med redan för tusen år sedan. Dessa namn finns på runstenar. Många av de äldsta namnen har anknytning till krigisk

verksamhet eller till de gamla gudarna. Gunnar betyder stridsman, Orvar pil och Astrid den som gudarna må göra skön. Presentera vad som hänt med de svenska förnamnen från vikingatiden fram till idag. Varifrån har man hämtat de mest populära namnen under olika epoker?

2. Hazelius, Björklund, Käck och Karlsson

Det tog lång tid innan vi fick ärftliga efternamn i Sverige. Länge fick förnamnet duga, ofta med ett tillägg som berättade var personen bodde (Nergårds-Hanna, Kalle i Svängen), vad han gjorde (Per Smed, Sven Skomakare) eller hurdan han var (Erik Läspe och Halte – svensk kung). 1626 kom en lag som bestämde att alla svenska adelsfamiljer måste bära ett ärftligt efternamn. Sedan följde först präster och lärda efter och sedan också borgarklassen, soldater, och till slut hade även bönderna efternamn. Ta reda på hur de olika grupperna skapat sina efternamn, varför de valde som de gjorde, varifrån influenserna kom – och redovisa för klassen.

3. Könsneutrala namn

Den 29 september 2009 skriver Regeringsrätten i en prejudicerande (bindande för framtiden) dom att det inte finns något hinder för en vuxen person att ha ett visst förnamn enbart på grund av personens juridiska kön. Rätten att välja namn blev därmed könsneutralt, och Håkan får alltså lov att också heta Tina. Förbered och ge en presentation om vägen mot könsneutrala namn. Berätta om argumenten för och emot och om några fall som tagits upp i landets domstolar. Det finns mycket material på internet. Regeringsrättens dom kan läsas på följande webbsida:
http://www.domstol.se/Domstolar/regeringsratten/Avgöranden/2009/September/2893-09.pdf

4. Absolut inte Anncoccozz

I Sverige har vi en långtgående rätt att själva bestämma våra namn, även efternamn. Carlenell, Flemtjärn och Åkbalk var alla lediga hösten 2009. Man kan misstänka att de är lediga också när du läser det här ... Presentera för klassen vilka regler som gäller för efternamn i Sverige, när och hur man kan byta och vad som gäller vid giftermål. Varför får man inte heta Anncoccozz men gärna Arresel? Mycket av informationen du behöver finns på Patent- och registreringsverkets hemsida (prv.se).

5. Lennart bara på hösten

Visste du att det nordamerikanska kwakiutl-folket använde olika vinter- och sommarnamn och att bland vissa urinvånare i Australien ges barnet två

Hinduisk namngivningsceremoni i Calcutta, Indien.

namn, varav ett är hemligt? Att känna till bägge namnen innebär att man får makt över namnbäraren. Ta reda på så mycket som möjligt om två–tre namngivningstraditioner som skiljer sig från dem vi är vana vid i Sverige och redovisa för klassen.

6. Joline, Iris, Sigge och Milo – förnamn på modet

Namn är som kläder – de styrs av modet. Det allra mest populära flicknamnet 2008 var Maja. 850 små flickor fick det namnet. Det mest populära pojknamnet var Lucas. Hela 1090 gossebarn fick just det namnet. De snabbaste klättrarna sedan 2006 var Joline, Iris, Sigge och Milo. De 52 104 flickor som namngavs 2008 fick 5 418 olika namn. De 55 670 pojkarna fick 5 196 namn. Hur många fick heta Florian? Redovisa vilka namn som blivit mer populära de senaste tio åren och vilka som tappat i popularitet samt egna och experternas teorier om varför. Tabeller i mängd finns på Statistiska centralbyråns webbsida (www.scb.se).

7. Almanackan

Den första svenska almanackan gavs ut 1585. 1901 kom den stora almanacksreformen. Då rensades många gamla namn ut och ersattes med nya. Kristigonius fick stryka på foten för Gudrun, Agapetus lämnade plats åt det vanligare Helena, och Zenobia blev utan namnsdag till förmån för Elsa. Märkligt nog var 60 procent av namnen manliga – inte särskilt rättvist.

1972 blev Kungliga Vetenskapsakademien av med sin ensamrätt att ge ut almanackor, och sedan dess har stor oreda rått på namnsdagsfronten. Presentera vad som hänt sedan dess. Vilka namn har försvunnit? Vilka har kommit till? Hur firas namnsdagar i Sverige och Finland? I Danmark och Storbritannien?

8. Ortnamn

Det är förstås inte bara levande väsen vi förser med namn. Också idrottsplatsen, älven, fotbollsplanen, skolan och berget heter något. Många av dessa namn är mycket gamla och kan ge oss kunskap om våra förfäders liv. Torsåker, Onsala och Frösön har till exempel fått sina namn av de fornnordiska gudarna Tor, Oden och Frö som kanske har dyrkats just på dessa platser. Kristianstad har namn efter en dansk kung och Örnsköldsvik är uppkallat efter en landshövding som hette Örnsköld. Gör med hjälp av en karta en förteckning över namn på gator och torg i din närhet och ta reda på varifrån namnen kommer. Varifrån har din skola fått sitt namn? Redovisa för klassen.

9. Absolut inte Hosianna

Det finns många annorlunda förnamn i Dalarna, till exempel Bil, Brus, Dunder, Rabb, Knapp, Lim, Sjutti, Svart och Tjok. Det finns cirka 80 000 olika förnamn i Sverige. Till dem som bara bärs av en person hör Clorben, Ollonborg, Mjesing, Tarzan, Truls-Åke och Zapato. Tintin, Venus, Bingo, Fiddeli och Jazz-Ture är också godkända förnamn. Hosianna, Bajern, Blomsterblomma och Lakrits är däremot inte ok. Vad och vem avgör vad som är lämpliga förnamn? Får man byta namn hur som helst? Vad säger lagen?

10. Namn i Norden

Visste du att telefonkatalogen på Island är sorterad efter förnamnen? Eller att Anne är det i särklass vanligaste flicknamnet i Norge? Välj ett nordiskt land och ta reda på så mycket som möjligt om förnamn, efternamn, lagstiftning och namngivningstraditioner.

Óðinn, Hallur, Friðrik, Freyr.
Fróði, Snjallur, Diðrik, Geir.
Áki, Kollur, Kári, Njáll.
Krákur, Bolli, Lárus, Páll.

Gammal isländsk namnvisa som du kanske kan elda upp dina åhörare med ...

Nyfödda efter tilltalsnamn namngivningsåret 2008, topp 10

Rangordning			Rangordning		
	Namn	**Antal namn-givna flickor**		**Namn**	**Antal namn-givna pojkar**
1	Maja	850	1	Lucas	1 090
2	Emma	827	2	Oscar	1 063
3	Julia	821	3	William	980
4	Ella	798	4	Elias	961
5	Elsa	776	5	Hugo	885
6	Alice	764	6	Alexander	860
7	Alva	722	7	Erik	788
8	Linnea	718	7	Isak	788
9	Wilma	703	9	Filip	783
10	Klara	662	10	Emil	77

Pressmeddelande från SCB 21/1 2009.

RETORIK

Den svenska skolan är mest en läs- och skrivskola, trots att konsten att tala för sin sak är minst lika viktig som skrivförmågan. Det är hög tid att väcka talandets konst, retoriken, till liv igen. En skicklig talare vet hur han ska få åhörarna att lyssna. Han vet vad ämnet, publiken och tillfället kräver. Han kan konsten att övertyga sin publik.

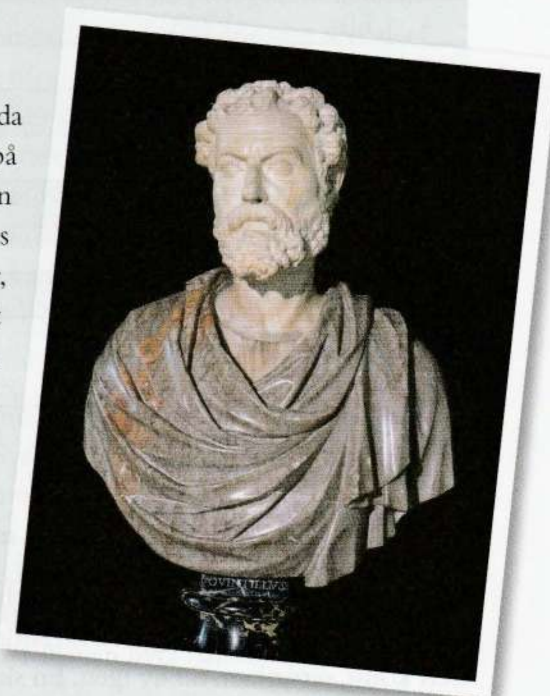
Talekonstens rötter hittar vi i antikens Grekland. På 400-talet före vår tideräkning fick alla grekiska medborgare, det vill säga de fria männen, rätt att delta i debatterna i folkförsamlingen. Där kunde publiken bestå av uppemot 6 000 personer. Varje fri grek fick själv sköta sitt försvar inför domstolarna. Att behärska talekonsten blev en fråga om liv och död. Men varför lyckades vissa trollbinda sin publik, varför tycktes några ha lättare att vinna sina mål inför domstolarna, varför fick x men inte y andra att ändra åsikt? Också dessa frågor debatterades livligt.

I detta läge framträdde några män och påstod att vältalighet var en färdighet som många andra och därmed något man kunde lära sig. Visst handlade

det delvis om medfödd talang, sade dessa så kallade sofister, men denna talang kunde förfinas genom att man studerade de bästa talarna och övade sig på att följa vissa regler för talandets konst, retoriken. Många fann synsättet upprörande, för det skulle ju innebära att skurkar skulle kunna vinna över hederliga i rättegångar, ja att förmågan att övertyga skulle vara minst lika användbar som sanningen presenterad enligt logikens alla regler. Men snart fanns det talarskolor över hela Grekland, och varje bildad grek ville lära sig konsten att övertyga.

Quintilianus

En talare bör öva dagligen i att använda sitt instrument, dvs. talapparaten, på rätt sätt. Dessutom ska man enligt den romerske retorikläraren Quintilianus undvika fukt, nattvak, starka drycker, överansträngning och alltför mycket sex för att inte förstöra rösten. Man måste öva upp andningen, ha en god hållning och använda kroppen för att göra orden mer övertygande. Quintilianus ansåg också att en talare ska föra sig på följande sätt: "Hållningen bör vara rak och upprätt, fötterna i jämnhöjd och lätt åtskilda eller också kan den vänstra föras fram något litet. Knäna bör vara raka men inte stela, axlarna lediga, ansiktet allvarligt men varken sorgset, uttryckslöst eller slappt."

Sant eller sannolikt

Filosofen Platon var en stor motståndare till retorikerna. Han tyckte de var omoraliska. Gång efter annan gav han sig på professionella vältalare och beskyllde dem för att bara vilja utnyttja publikens begär, känslor och förutfattade meningar. Platon lyckades dock inte övertyga sin elev Aristoteles, som både undervisade i och skrev en bok om vältalighet. Den stora skillnaden

mellan de två grekiska uppfattningarna, Platons och sofisternas, var att den logiske Platon ville föra fram det **sanna**, medan sofisterna var mer intresserade av det **sannolika**. Men det är som bekant svårt att komma åt det absolut sanna, och för att övertyga räcker det oftast med det sannolika.

Retoriska formler

I retorikundervisningen fick eleverna lära sig en rad formler, så kallade topoi, för att hitta så övertygande argument som möjligt. De lärde sig att analysera ett problem och hitta goda argument med hjälp av de fortfarande mycket användbara frågorna *vem?*, *vad?*, *varför?*, *var?*, *när?*, *hur?* och *med hjälp av vad?* De fick också leta argument hos skickliga författare och talare. Det gavs ut otaliga samlingar med minnesvärda tal, yttranden och andra retoriska exempel.

I den retoriska träningen ingick också att lära sig att tala utan manuskript. Utantillinlärning var den vanligaste modellen (telepromptern var inte uppfunnen än). Men man lärde sig också att "förbereda" improviserade tal.

Det var viktigt för alla vältalare att ha ett bibliotek av förnuftiga fraser och tankar i huvudet som de kunde plocka fram vid behov, men förnuftiga argument är ju bara en del av konsten att övertyga. Lika viktigt är att väcka åhörarnas starka känslor och visa att man har den auktoritet som krävs för att säga det man säger. Genom att väcka sympati och roa och genom att vara medryckande övertygar man den som är av annan åsikt.

Mycket av den talekonst som retoriklärarna undervisade i gäller fortfarande. Säg de sakliga vetenskapliga argument i klimatdebatten som skulle kunna övertyga bättre än bilder på isbjörnar på väldigt små isflak och tanken på ett eventuellt dränkt Maldiverna. Vi människor är känslovarelser. Det vet alla som arbetar med argumentation, från reklamskribenter till riksdagsledamöter.

Med känsloargument kan man också göra många upprörda på alldeles fel sätt. De politiker som bara vädjar till förnuftet anses träiga, men de som alltför mycket vädjar till väljarnas känslor får finna sig att bli kallade demagoger eller clowner. Lagom är – som alltid – bäst.

Retorikens sex steg

Retorikerna delade in talekonsten, **talprocessen** om man så vill, i sex delar:

1. **Intellectio,** det förberedande tankearbetet, då du tänker ut vad det är du vill ha sagt och anledningen till att du vill säga det. Ibland kommer inspirationen som en blixt från klar himmel; ibland tar det här fasligt lång tid.

2. **Inventio,** då man tar fram information och rätt argument för den publik man ska tala inför.

3. **Dispositio,** då man väljer ut de bästa argumenten och ordnar dem på rätt sätt, exempelvis i inledning, bakgrund, åsikt, argument och avslutning.

4. **Elocutio,** då man formulerar det man ska säga på ett sådant sätt att publiken verkligen blir övertygad. Hur ska man säga det man vill säga för största möjliga effekt? Vilka retoriska trick ska man använda? Mest energi skulle läggas på inledningen, så att åhörarnas intresse verkligen kunde väckas.

5. **Memoria,** inlärningen, då man går igenom och lär sig sitt framförande så att man slipper att läsa innantill och kan tala, med eller utan stolpar, med flyt och så fritt som möjligt.

6. **Actio,** då man framför det man har att säga.

Några klassiska retoriska grepp

Anafor

Upprepning av samma ord i början av flera satser som "I have a dream" i Martin Luther Kings berömda tal. Så här lät det den 28 augusti 1963 i Washington DC:

> *I have a dream* that one day on the red hills of Georgia the sons of former slaves and the sons of former slave owners will be able to sit down together at the table of brotherhood.
>
> *I have a dream* that one day even the state of Mississippi, a state sweltering with the heat of injustice, sweltering with the heat of oppression, will be transformed into an oasis of freedom and justice.
>
> *I have a dream* that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character.
>
> *I have a dream* today.

Auktoritetstricket

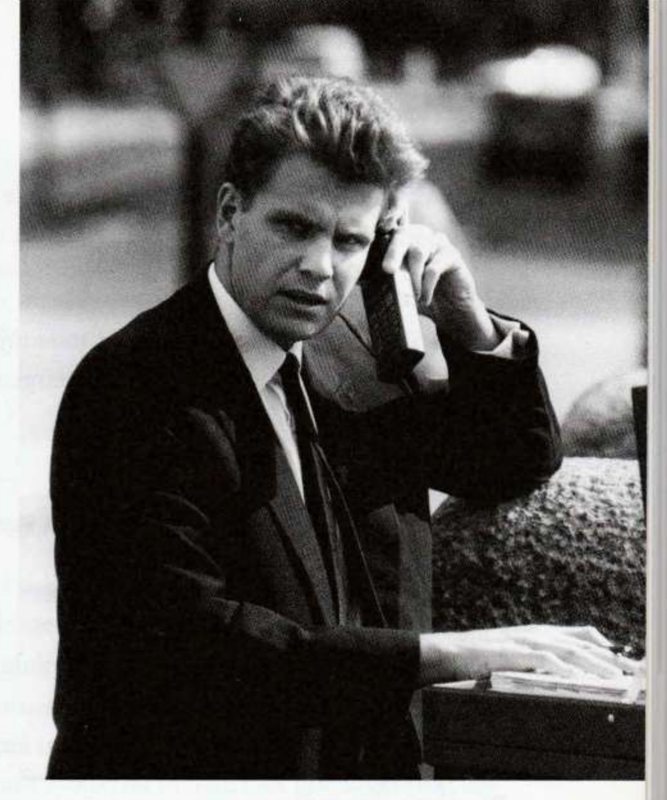
Hänvisa till experter eller liknande, även om deras kunskaper inte är relevanta för det diskuterade ämnet. "Världens ledande diabetesläkare ... "

Bemötande av motargument

Man visar att man känner till motargumenten och förklarar varför de inte håller. Åhörarna tycker då gärna att de fått en helhetsbild av frågan. Det har de inte ...

Bildspråk

Ett för tillfället och publiken väl valt bilduttryck är ofta effektivt. Per Albin Hanssons *folkhem* på 1920-talet (fast han var inte först med uttrycket), Stig Malms lekfulla *finansvalpar* under 1980-talets överhettade ekonomi och Winston Churchills betydligt allvarligare *järnridå* i ett tal 1946 är just sådana bilder som väcker publiken.

En läcker och smäcker mobiltelefon var viktigt för många av 80-talets finansvalpar.

Citat

Ett välvalt citat kan förstärka argumentationen. Martin Luther King sa: "I have a dream". Och även jag har en dröm ...

Faktaurval

Man ljuger inte. Man måste väl inte berätta allt?

Generalisering

"Stockholmare visar sig gärna nakna på nätet" (stockholmare = 2 personer tidningen intervjuat).

Hyperbol

Medveten överdrift som när man använder fraser som *dödstrött* och *dödligt förälskad*.

Ironi

När man säger tvärtemot det man egentligen menar, t.ex. att säga. "Vad mysigt", när man kommer in på en grisäcklig offentlig toalett.

Känsloladdning

Användning av värdeladdade ord, t.ex. "tvingad till utanförskap" eller "den goda gemenskapen".

Litotes/understatement

Underdrift, t.ex. att säga "Lite tråkigt" när man får reda på att man drabbats av galopperande böldpest.

Majoritetstricket

"Hela 63 procent svarade att de är missnöjda med Joleblads politik". (Tricket kan avslöjas med följande grova "motargument": En miljard flugor kan inte ha fel – ät skit!)

Oxymoron

När man för samman två begrepp som egentligen utesluter varandra, t.ex. *en talande tystnad* och *jätteliten*.

Paralipsis

Debattören antyder saker utan att formulera det som riktiga påståenden, t.ex. "Det finns de som säger att Kalle Svensson är en skattesmitare. En omoralisk typ. Jag vet inte om det är så. Men man kan ju undra ..."

Personangrepp

I stället för att argumentera sakligt misstänkliggör man motståndaren: "Hur är det egentligen Kalle Svensson – har inte du haft en del problem med Skatteverket?"

Statsminister Per Albin Hansson 1928 om det "folkhem" han vill skapa:

"Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ned på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ned och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytande av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och behärskade, i rika och fattiga, besuttna och utarmade, plundrare och utplundrade."

Retorisk fråga

"Är det rimligt att en dubbelarbetande trebarnsmamma inte ska kunna få något sådant stöd?" Frågor ställs som ingen förväntas besvara.

Vi-tricket

Man låtsas vara en i gruppen, t.ex. "Vi som har vuxit upp långt från storstäderna ..."

ÖVNING 9

PRO ET CONTRA (FÖR OCH EMOT)

Varje dag tycker folk saker och ting i tidningar, radio, TV och bloggar. Mer sällan får eller tar de chansen att verkligen **argumentera** för sina åsikter. I retorikens argumentationsträning ingick alltid att argumentera för och emot, *pro et contra*, idéer och handlingar.

Arbeta fyra och fyra och plocka fram så många argument som möjligt, både logiska och känslomässiga, för och emot åsikterna nedan. Det gör ingenting alls om ni hamnar i en riktig diskussion med varandra, men så snart en åsikt är färdigbehandlad ska ni analysera vilka argument ni använt. Vilka var logiska, vilka var känslomässiga, vilka fungerade bra och vilka fungerade dåligt?

a. Förbjud bensin- och dieseldrivna fordon i storstäderna. Endast elbilar bör tillåtas.

b. Avgiftsbelägg all eftergymnasial utbildning. De som inte har pengar får söka stipendier.

c. Tillåt helt fri invandring.

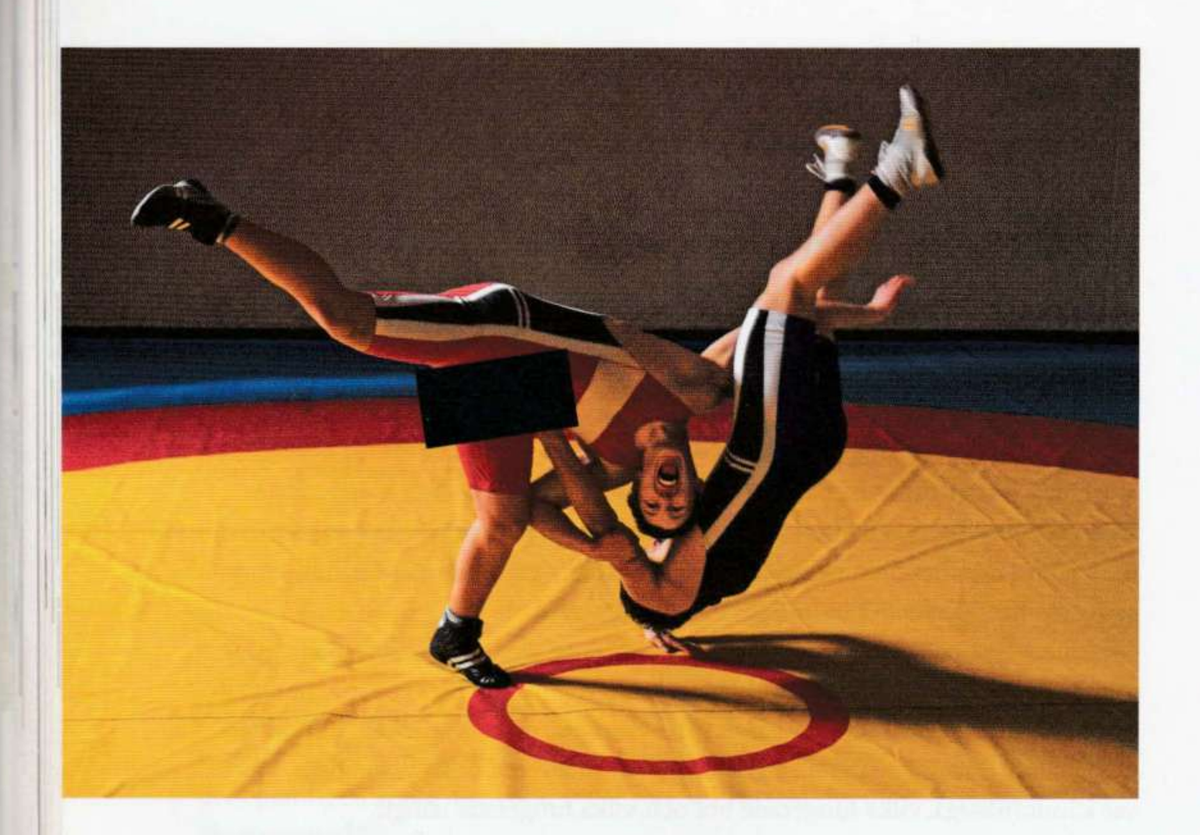
d. Förbjud husdjur i lägenheter.

e. Ta bort alla religiösa helgdagar och låt i stället alla få två extra semesterveckor att ta ut när de vill.

f. Staten ska bara ha hand om försvaret, domstolarna och polisväsendet. Resten kan privata företag sköta.

g. Stärk Sveriges ekonomi genom att stoppa importen av alla utländska konsumtionsvaror.

h. Digitalisera alla svenska böcker och lägg ut dem gratis på nätet.

ÖVNING 10

SKAMGREPP

Vi är inte alltid så trevliga när vi argumenterar. Vi är ironiska, retas, slår under bältet och använder just de argument som vi vet får motståndaren att gå i taket.

Arbeta fyra och fyra. Två ska argumentera sakligt och logiskt för en av följande åsikter:

a. att tjejer på gymnasiet borde gå en rejäl kurs i självförsvar
b. att klimatförändringar helt och hållet orsakas av människan
c. att Gud/gud inte existerar
d. att all jakt borde avskaffas
e. att Sverige kommer att vara ett u-land om fyrtio år
f. att alla typer av fildelning borde vara lagliga

De andra två ska vara motståndare och utnyttja så många skamgrepp som möjligt för att reta gallfeber på de andra. Byt efter fem minuter. Kommer du inte på några egna knep kan du alltid använda följande:

- Missförstå motparten fullständigt och påstå att han sagt något han verkligen inte har sagt eller menat. Det tvingar in honom i försvarsposition: "Men du sa ju nyss att ..."
- Angrip person i stället för åsikt: "Du blir alltid så hysterisk."
- Få meningsmotståndaren att verka fånig genom att helt enkelt inte ta honom på allvar eller med lätt överseende ton ifrågasätta hans kunskaper: "Det där vet väl inte du så mycket om."
- Påstå att motparten bara pratar i egen sak: "Det där säger du för att du själv inte har någon bil."
- Få någon att framstå i dålig dager genom att koppla honom till någon skurkaktig person, så kallad guilt by association: "Det förstår man ju hur du är. Din bror har ju åkt fast för snatteri."
- Märk ord: "Det heter faktiskt inte transdental meditation."
- Argumentera med en klyschig men slagkraftig "sanning" som låter bra men uppenbart inte stämmer: "Du, god litteratur står alltid på de svagas sida."
- Säg att du hör till en svagare grupp som har rätt till speciella förmåner: "Jag är dyslektiker och lider av både astma och psoriasis, och ändå förväntar du dig att jag ska veta att man inte får parkera här."
- Referera till en känd person för att påvisa nästan vad som helst: "Redan Arkimedes förstod att man måste ha badkar i ett nytt badrum. "

ÖVNING 11

DEBATTÄVLINGEN

I amerikanska och engelska skolor ordnar man ofta debattävlingar. Ett lag argumenterar för åsikten, ett emot. Vad man egentligen tycker är helt ovidkommande. Det viktiga är att så övertygande som möjligt hävda den åsikt man fått att försvara.

Varje lag ska bestå av tre personer. Läraren är debattledare och resten av klassen agerar domare. Anteckna under debatten och ge gärna stilpoäng. Efter varje genomförd debatt ska ett vinnarlag utses.

a. Kvinnan borde helt få bestämma över sin kropp och därmed ha rätt att åta sig en graviditet åt någon annan, att vara så kallad surrogatmamma, och ta betalt för det.

b. Tidningar måste få skriva om precis vad som helst, när som helst och hur som helst utan att behöva ta hänsyn till enskilda personer, eftersom tryckfriheten alltid är viktigare än att skydda enskilda människors integritet.

c. Pornografi i alla dess former bör förbjudas, eftersom den är kvinnoförnedrande.

d. Arvsrätten bör tas bort, och de tillgångar en person har kvar vid sin död bör tillfalla staten, eftersom det är djupt orättvist att vissa människor ska kunna bli rika utan att själva ha arbetat ihop sin förmögenhet.

e. Inför dödsstraff för spioneri i Sverige, eftersom inget brott kan vara värre än att förråda sitt fosterland.

ÖVNING 12

PANELEN

I många radio- och TV-program samlar man en panel med politiker, debattörer, ledarskribenter, kulturpersonligheter eller tyckare i största allmänhet som har helt olika utgångspunkter för sina åsikter och låter dem kommentera och diskutera olika dagsaktuella ämnen.

1. Dela upp klassen i grupper med fem personer i varje.
2. Fördela följande roller mellan personerna i gruppen:
   - debattledare
   - mycket konservativ
   - mycket radikal
   - mycket logisk
   - mycket känslosam
3. Debattledaren leder en diskussion kring ett av följande ständigt aktuella ämnen:
   a. Ska alla typer av fyrverkerier förbjudas?
   b. Bör kollektivtrafik vara gratis?
   c. Ska morgonbön införas i den svenska skolan?
   d. Är det dags att avskaffa monarkin?
   e. Bör Sverige ha ett rent yrkesförsvar?
   f. Borde midsommarafton vara Sveriges nationaldag?
4. Debattledaren sammanfattar debattdeltagarnas åsikter.

ÖVNING 13

SPANINGEN

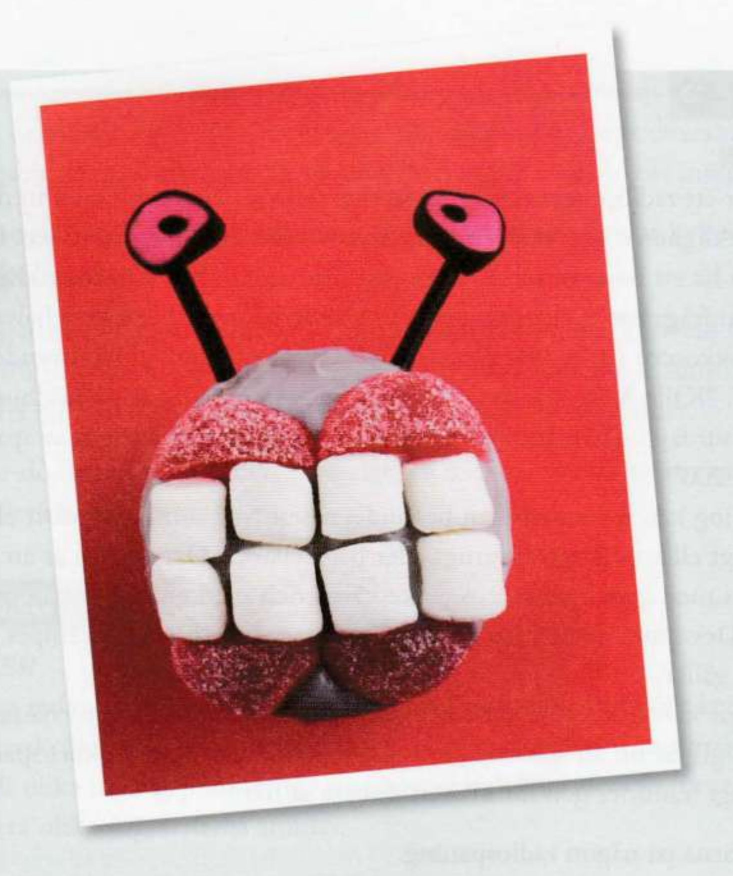
Spanarna är ett radioprogram där tre mycket talföra personer spanar in den aktuella verkligheten och sedan kommenterar både den och framtiden. En spaning ska ha ett bestämt tema. "Djuren i litteraturen blir mer mänskliga", "Tiden - en fråga om tycke och smak", "Välvårdat språk ger bättre hälsa", "Gamla postkontor går ny vår tillmötes", "Riskfria synder", "Dödssynderna är tillbaka", "Kalle Anka, vår nya stilikon", "Vägen framåt går på stödhjul", "Brutalare vardag i självplågeriets fotspår" var rubrikerna på några av spaningarna under 2009.

En spaning kan uppenbarligen behandla nästan vad som helst, stort eller smått, viktigt eller oviktigt, allvarligt eller bagatellartat. Det viktiga är att spaningen görs med gott humör, viss tankeskärpa och med en och annan oväntad vändning. Dessutom anför man normalt tre argument för eller exempel på det man påstår gäller.

Spaningar kan också vara skriftliga, som spaningen från Paris på nästa sida.

Din uppgift är nu att tillsammans med en kamrat ta fram en kort spaning och muntligt framföra den för klassen. Arbeta så här:

1. Lyssna gärna på någon radiospaning.
2. Börja med att diskutera er fram till vilken trend ni ska tala om.
3. Leta sedan på internet, i tidningar och tidskrifter, bland vänner och familj i radio- och teveprogram efter exempel som visar att det ni säger faktiskt gäller.
4. Välj ut tre exempel som är extra potenta, festliga, förunderliga eller provocerande.
5. Disponera spaningen. Hitta först en bra ingång till ämnet, brodera ut exemplen och kom fram till en slagkraftig slutsats. Låt det hela utmynna i ett stolpmanus.
6. Träna på att presentera spaningen. Båda ska prata.
7. Låt klassen njuta av er väl genomtänkta spaning.

Jag har vuxit upp i Sverige och vet vad det betyder som barn att vara godissugen. Med en strupe som alltid var dammig av godistörst kunde man sålt en släkting eller två för en påse gott. På barnkalas - när det om någon gång skulle vara tillåtet att äta lite godis, för sjutton – fick man på sin höjd ett skrynkligt äpple eller en grön apelsin (om inte kalaset råkade infalla på en lördag, då man kanske fick ett torkat fikon). Där satt man, gnagandes på sitt **sura** äpple, och väntade på att bli stor. Då skulle man äntligen få äta hur mycket godis man ville. Men nu, när jag till slut har möjligheten att ta livet av mig medels godis, har jag inte lust längre. Ja, jag är bitter, och bittrare blir jag här när jag ser hur det skulle kunna ha varit.

Barnen i Frankrike lever i ett paradis som knattarna i u-landet Sverige bara kan drömma om. Godis är legaliserat. Det används öppet av barn i alla åldrar och bruket uppmuntras till och med av föräldrarna. De har ju själva blivit uppfödda på en diet bestående nästan enbart av

→

socker. Affärshyllorna dignar av läckerheter för de små: sockerkakor, tigerkakor, chokladkakor, sura godisar, salta godisar, söta godisar, frukostflingor med sockrade chokladbitar, frukostflingor som enbart består av sockrade chokladbitar, "mellanmål" i form av chokladbitar av alla de slag. Om de mot förmodan skulle ta ett glas **mjölk** kan man vara säker på att det är antingen chokladmjölk, kolamjölk, jordgubbsmjölk, lakritsmjölk eller vilken annan mjölk som helst med en rik och fyllig godissmak. Åh, vad jag önskar att jag kunde djupdyka ner i detta paradis!

För det är just det – jag kan inte ändra mina matvanor fastän jag vill. Varje morgon sitter jag här med min skål kruskakli med lättmjölk som jag strör småsten över. Det är Sverige och **fluortanten** som har gjort mig till detta monster. Jag kan inte äta en sockerbit utan att dra för persiennerna först! När jag vill känna mig riktigt vansinnig äter jag två klementiner i rad eller – och det här händer max en gång om året, jag lovar – köper jag mig en sockrad lättyoghurt. Galet, galet! Bara att skriva om det gör mig lite nervös. Nu måste jag i alla fall sluta eftersom jag tänker gå och borsta tänderna med stålull. Om det ändå vore lördag ...

(Kapten och Särling spanar från Paris.)

ÖVNING 14

KOMMUNFULLMÄKTIGE

Från det populära teveprogrammet Parlamentet, där skådespelare agerar politiker som hetsigt och ibland fnittrigt gör upp om makten, har vi lånat några argumentationssituationer. Dela upp klassen i lag med fyra kommunpolitiker från samma parti i varje. Ni hittar själva på namnet, t.ex."Lokala veganer", "Plugghästarnas väl", "Manliga feminister", "Köttpartiet", "Motorkvinnorna", "Bakåtsträvarna" eller "Nyandlig samling". Vilket parti vinner? Följande deltävlingar ingår i kampen:

Vågmästaren

Välj en person i klassen som ska vara vågmästare och som därmed får 100 % av rösterna i kommunen. Det gäller för vart och ett av lagen att få denna enda person att rösta på just dem. Partiet får stå för i princip vad som helst, och det

är självklart inte fel med specialåsikter och specialargument som passar för just vågmästarens intressen. Medlemmarna i laget/partiet lägger själva upp strategin. Varje lag har maximalt fem minuter på sig för att övertyga vågmästaren. Det parti vågmästaren väljer att rösta på får 25 poäng. Det näst bästa partiet får 10 poäng.

Klart man hänger med

Är våra kommunpolitiker allmänbildade? Det ska vi ta reda på. Varje parti väljer ut en företrädare som ska sitta i en panel. Läraren ställer frågor inom olika aktuella ämnen, en till varje partiföreträdare. Fyndiga svar och kommentarer ger tio poäng. Om partiföreträdaren svamlar och inte lyckas säga något vettigt, får gärna de andra i panelen avbryta och svara.

Publikens frågor

Här får klassen möjlighet att ställa en fråga till varje parti. Frågorna ska helst ha allmänt intresse, exempelvis "När tänker ni gå över till vindkraft för hela kommunen?", "Vad ska ni göra för att alla gymnasieelever i kommunen ska få sommarjobb?" och "Ni har länge pratat om att bygga en häftig berg-och-dalbana i kommunen. Hur ska den se ut och var har ni tänkt lägga den?". Bra svar ger tio poäng.

Kom till saken

Alla partier har varit ute och ätit lunch, och många väskor har glömts kvar på krogen. Läraren visar upp några av de föremål, ett för varje parti, som pressen hittat i väskorna, och ägaren (läraren bestämmer) måste ge en förklaring till varför just det föremålet hittats i just hans eller hennes väska. Resten av klassen avgör om förklaringen duger eller inte genom att visa tummen upp eller tummen ned. Tummen upp ger laget tio poäng.

Syndabocken

En dag kommer den femåriga Lena olycklig hem efter att ha varit ute och lekt. Mamman behöver egentligen inte fråga vad som hänt, för det är alldeles uppenbart att lilla Lena har gjort på sig. Ändå kan hon inte låta bli att fråga.

– Det är en stygg pojke som bajsat i mina byxor.

Precis så är det med politiker också. De har ibland en alldeles särskilt utvecklad förmåga att förtränga och skylla på andra. I den här deltävlingen ska en i varje lag på bästa sätt förklara varför ett misstag han eller hon har begått är någon annans fel. Lyckad förklaring ger 10 poäng till laget. Här är några saker ni beskylls för (hitta själva på andra).

- En reporter från lokalpressen har sett er snatta godis i självplocken i en matvaruaffär.
- Ni har använt kommunens kontokort för att betala räkningen från er förlovningsfest som avhölls på stadens bästa restaurang.
- Det har visat sig att er kusins företag fått uppdraget att bygga den nya simhallen, trots att deras offert var den allra dyraste.
- Fast ni är för totalt rökförbud på offentlig plats har ni påträffats rökande i vårdcentralens väntrum.
- Ni har låtit elever från gymnasieskolans fordonsklass gratis laga familjens båda bilar.
- Ni har rest på studieresa till Barbados för att titta på öns kollektivtrafiksystem. Både er sambo och era två barn var med på den tre veckor långa resan.
- Ni har med hjälp av påtryckningar på gymnasieskolans rektor sett till att er odåga till son fått högsta betyg i alla ämnen.

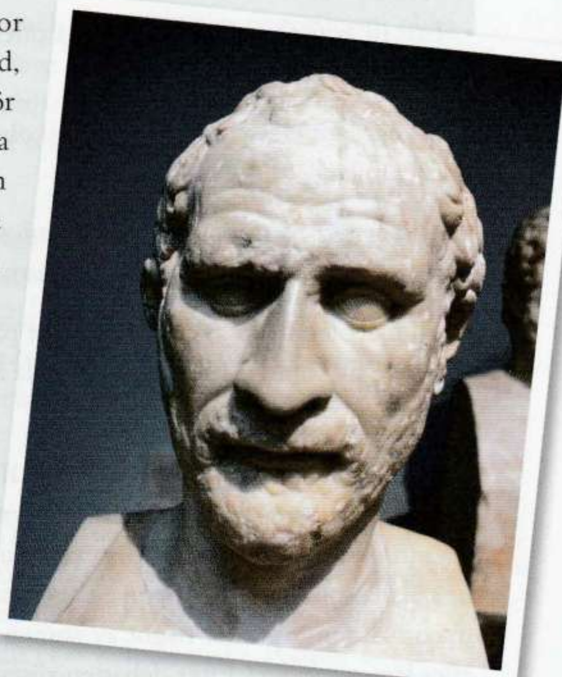
Slutdebatt

Här gäller det att i en slutdebatt få en deltagare ur det andra lagen att framstå i så dålig dager som möjligt. Använd gärna känsloargument och undvik helst sakargument (precis som riktiga politiker). Se ämnet ur olika synvinklar, gärna ur sådana som inte är era egna. Lagen möts två och två och debatterar under maximalt fem minuter något av ämnena nedan (eller ett annat som klassen eller läraren anger). Efter debatten röstar klassen fram det vinnande laget, dvs. det lag som på smartaste, roligaste och bästa sätt lyckas trycka till motståndarna utan att bry sig för mycket om själva sakfrågan. Vinnande lag får tjugofem poäng, tvåan får femton och trean fem.

- Behovet av en samlingsplats för motorintresserade
- Åtgärder för att stoppa klottret på skolan
- Ett nytt köpcentrum mitt i stadens vackraste park
- Fler lokala poliser i centrum på lördagskvällarna
- Utegångsförbud för alla under 18 efter klockan 23.00
- Eventuell stängning av kommunens mest populära ungdomsdisco

Demosthenes

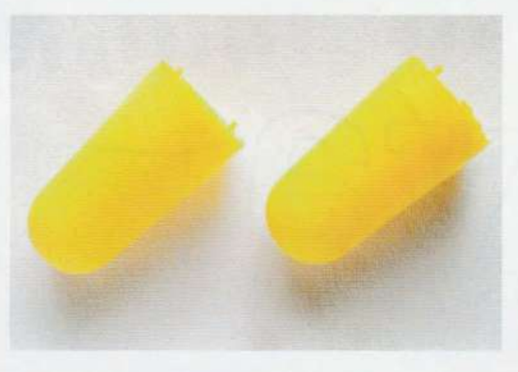
Det berättas om en av antikens mest berömda talare och retoriker, Demosthenes, att han lärde sig talekonsten genom ett minst sagt krävande träningsprogram. Bland annat sägs han ha rakat bort halva håret och skägget för att folk skulle stirra på honom så mycket att han blev av med sin blyghet!

Demosthenes hade svaga lungor och hade svårt för att göra sig hörd, han led av spasmer, han hade anlag för att stamma, han brukade rycka på ena axeln, han artikulerade suddigt och otydligt och kunde omöjligen uttala bokstaven r. Stamningen och den otydliga diktionen botade han genom att öva sig att tala med kiselstenar i munnen, axelryckningen övervann han genom att hänga upp ett spjut som stack honom i axeln var gång den ryckte, spasmerna fick han bort genom att ge akt på sig själv i en spegel och koncentrera sig på att med viljan behärska sitt ansiktsuttryck. Speciella lektioner i att säga r tog han hos filosofen Euboulides från Miletos. För att stärka lungorna sprang han ivrigt uppför de trappor och backar på vilka Athen är så rikt; när han blev andfådd satte han igång med att deklamera ett tal eller en dikt och gjorde sig själv till herre över sin andedräkt. När det stormade begav han sig till havsstranden och övade sig i att överrösta elementens raseri.

En talfobikers vädjan

!

Snälla, låt bli att hålla tal på bröllop, trettioårskalas och andra mer eller mindre formella bjudningar om du inte har något lite vettigt att säga, inte kan säga det på ett humoristiskt sätt, inte är åtminstone halvnykter och inte kan låta bli att skicka runt pinsamma bilder. När toastmastern tutat hysteriskt i en leksakstrumpet, det varit omöjligt att prata med bordsgrannen under de sex timmarna vid bordet och man tvingats lyssna på sjutton femtonminuterstal där brudgummens kompisar beklagar att det inte bjuds på mer sprit, syskonen ger utlopp för sin avundsjuka och ett suddigt foto visas för vart och ett av brudens trettiotvå år – ja då är man som känslig talfobiker färdig för inläggning. Om man inte dessförinnan lyckats kväva sig själv med skämskudden.

Det är lustigt (nej, inte alls) att det bara är i Sverige, Tyskland och Danmark man låter dessa fåniga middagstal helt förstöra i övrigt trevliga tillställningar. I andra länder äter och dricker man gott, dansar och pratar – med och inte till varandra.

Om du trots allt av någon outgrundlig anledning ändå vill och måste hålla tal på någon formell bjudning kan du väl snällt lova att följa följande goda råd:

1. Håll ett kort tal, absolut inte längre än några minuter. Ett tacktal behöver inte ta mer än femton sekunder.

2. Förbered talet väl och se gärna till att det har en liten – vänlig – komisk knorr.

3. Låt bli att dra fram brudparets, födelsedagsbarnets eller konfirmandens samlade pinsamheter, för det blir bara – just det – pinsamt. Hylla dem istället!

riva – grun

...a ta...ar, erfarenheter och kunskaper – och plötsliga ingivelser – måste få en form som läsaren kan ta till sig. Det är inte alldeles enkelt.

4

Skriva – grunderna

Du måste ha mycket i huvudet samtidigt när du skriver. Det rent mekaniska arbetet, att framställa bokstäver och ord med penna eller tangenter, kräver inte så mycket hjärnkraft. I stället upptas dina tankar av syftet med texten, vad du skrev för en minut sedan och vad du tänker skriva på de rader som följer. Detta gäller särskilt när du skriver längre texter. Då ska orden bli meningar som ska bli stycken som ska bli en sammanhängande helhet. Dina tankar, erfarenheter och kunskaper – och plötsliga ingivelser – måste få en form som läsaren kan ta till sig. Det är inte alldeles enkelt.

När du skriver växlar du mellan två roller: skribentens och läsarens. Du utvecklar och formulerar dina tankegångar och placerar dig sedan utanför dig själv och tänker på hur läsaren kommer att uppfatta texten. För att lyckas måste du träna mycket och skriva texter av många olika slag.

Här får du hjälp att vässa ditt skrivande. Kapitlet är uppbyggt kring 11 råd till skribenter. I slutet av kapitlet finns några större skrivuppgifter.

ÖVNING 1

25 PÅSTÅENDEN OM SKRIVANDE

Här följer några påståenden om skrivande, ditt och andras. Var och en i gruppen får en siffra, läser igenom påståendet och gör sig beredd att säga om det stämmer eller inte och varför han eller hon anser det.

1. Killar är bättre än tjejer på att skriva.
2. Jag skriver nog fler än 15 SMS en vanlig dag.
3. Jag skriver mer på datorn än för hand.
4. När jag chattar med mina vänner struntar jag i språket.
5. Det är viktigare att stava rätt än att dela in i stycken.
6. Jag talar hellre inför en grupp än skriver en text som min lärare ska läsa.
7. Jag tycker att det är läskigt att låta andra i klassen läsa det jag skrivit.

8. För att lära sig skriva bättre måste man läsa mycket.
9. Jag tycker att man skriver för lite i skolan.
10. Det är svårt att förstå vad lärare menar med att en text är bra.
11. Jag skriver bättre hemma än i skolan.
12. Det är mest äldre personer som använder e-post.
13. Jag använder nästan aldrig ordbehandlingsprogram.
14. När jag skriver på nätet på ställen med många okända läsare skärper jag mig lite extra.
15. Jag vill gärna läsa vad mina kamrater skrivit.
16. Svensklärare är för snälla när de rättar och kommenterar elevernas texter.
17. Jag skulle absolut kunna tänka mig att skriva en insändare till en papperstidning.
18. Mitt största problem med skrivandet är att jag har svårt att komma igång.
19. Jag använder ofta stavningskontroll på datorn.
20. Jag har ingen fantasi och därför blir det jag skriver inte bra.
21. Skolan är dålig på att lära ut hur man skriver.
22. Det är bra att låta det man skrivit "ligga till sig" över natten.
23. Jag skriver ungefär likadant oavsett vem som ska läsa.
24. Det vore kul med en riktigt bra skoltidning.
25. Det stör inte mig om det är stavfel i tidningen eller i annonser på stan.

RÅD 1 – Gör det lätt för läsaren!

Du skriver ett snabbt SMS, en personlig bloggtext, ett skolarbete om valrörelsen, ett e-postmeddelande till en person du aldrig träffat eller ett inlägg på ett debattforum om narkotika. Du roar eller retar, informerar eller luras, säger beska sanningar eller kräver snabba förändringar. Men kan du skriva likadant i ett meddelande till dina vänner som när du ska redovisa ett arbete i skolan? Självklart inte. Oavsett vad och varför du skriver måste du tänka på sammanhanget och läsaren. Det är särskilt viktigt när du vänder dig till många.

När du pratar behöver du inte vara lika tydlig som när du skriver. Orden flyger fram och tillbaka. Du frågar och får svar direkt. Du och den du samtalar med för en dialog. Om någon missuppfattar något rättar du till det direkt.

Att skriva är mer som en monolog. Budskapet måste vara begripligt där det står. Du finns ju inte själv i närheten om dina läsare undrar över något. Du måste ha klart för dig ungefär vad läsaren vet och förväntar sig. Annars blir resultatet inte bra.

Om du skriver en text med många stav- och språkfel stör och irriterar du läsaren. Om du skriver en text utan ordning och sammanhang förstör du läsupplevelsen helt. Träna därför mycket på att skriva korrekt och logiskt. Lär dig hantverket. Gör det lätt för läsaren.

RÅD 2 – Bearbeta alltid din text

Det vanligaste felet många skribenter gör är att de slutar skriva för tidigt. De nöjer sig med något som är halvbra, kanske för att det är så skönt att ha lyckats fylla ett par sidor med text. En duktig skribent arbetar inte så. En duktig skribent flyttar på meningar, stryker rader, lägger till ett ord här och där, går noga igenom texten från början till slut. En duktig skribent lämnar inte över texten till läsaren förrän den är klar.

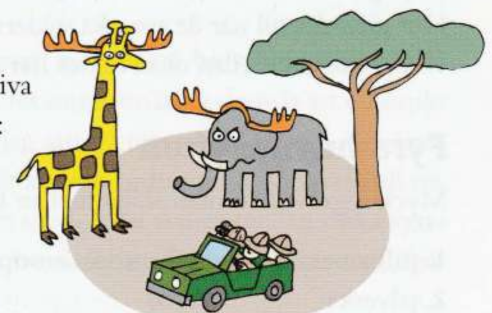
Bearbetningen av texten ska ta minst lika lång tid som att skriva den. Eller rättare sagt: bearbetningen är den viktigaste delen av skrivprocessen. Det är då du undersöker om texten förmedlar det du vill – och redigerar den så att den gör det.

Din svensklärare är expert på att rätta och bedöma texter. Men du behöver också andra läsare. Ju fler ärliga och intresserade läsare du har, desto bättre. De kan hjälpa dig att nå ända fram.

ÖVNING 2

PÅ FEM MINUTER

1. Ni har exakt fem minuter på er att skriva en kort text om ett av följande ämnen:
   a. När jag låste mig ute
   b. Därför tål jag inte hundar
   c. Träning är överskattat
   d. På älgsafari

e. Det jobbet vill jag inte ha
f. Skogen skrämmer mig
g. Ett oväntat besök
h. Min bästa släkting
i. Den sommaren badade jag inte alls
j. När jag klädde mig helt fel
k. Så skyddar jag mig
l. Jag har bestämt mig
m. En vidrig natt i tält
n. När jag fick städdille
o. Ett oväntat pålägg
p. I säkerhetskontrollen

2. Arbeta två och två. Byt texter med varandra och läs igenom kamratens text.
3. Ge förslag på tre ändringar som skulle göra kamratens text bättre.
4. Skriv rent din text utifrån ändringsförslagen.
5. Diskutera några av texterna och de föreslagna ändringsförslagen i helklass.
6. Gör en lista med sex enkla råd för att snabbt förbättra en text.

RÅD 3 – Tänk på syfte, texttyp och mottagare

Vi lever i en skriftkultur där tusentals människor skriver miljontals ord varje dag – bara i Sverige. Mobiltelefoner och trådlösa datornätverk gör att vi kan kommunicera med bokstäver (nästan) var vi än befinner oss. Vi badar i skrift.

De skriftliga budskapen skiljer sig kraftigt åt. Det är inte mycket som är gemensamt i ett SMS, en reklamaffisch, en nyhetsartikel och en vetenskaplig avhandling. Ett SMS är en "förbrukningstext" som kan vara viktig i stunden, men oftast är den bortglömd en timme senare. Nyhetstexten förmedlar effektivt vad som hänt, utan att blanda in skribentens åsikter. Reklamtexten spelar på läsarens känslor, behov och (ibland) sinne för humor. Med stöd av bilder vill den få oss att köpa en vara. Avhandlingen ger ett väl underbyggt svar på en vetenskapligt utforskad fråga, till exempel: Hur ska man bäst behandla borrelia? eller Hur gick det till när de svenska städerna expanderade i slutet av 1800-talet? En viktig skillnad mellan olika texter har alltså med **syftet** att göra.

Fyra huvudsyften

Mycket grovt kan man skilja mellan fyra huvudsyften som en text kan ha:

1. informera
2. påverka
3. förmedla en upplevelse
4. roa

Det är inte ovanligt att en och samma text har flera syften samtidigt. Genom att informera på ett roande sätt kan t.ex. annonsen påverka din vilja att köpa en produkt. Men huvudsyftet är förstås att påverka läsaren. Det viktiga är inte att kunna räkna upp olika tänkbara syften utan att läsa – och skriva – varje text med tanke på syftet.

Några texttyper

Vid sidan om syfte är **texttyp** ett viktigt begrepp för alla som vill utveckla sitt skrivande. Ibland talar man också om **genre** (ordet är franskt från början, betyder "sort" och uttalas *"sjanger")*.

Här följer en översikt över några vanliga texttyper. Vi återkommer till dem på andra ställen i boken. Precis som med syften kan texttyper överlappa varandra.

Du ska inte kunna rabbla upp olika texttyper. Du ska däremot lära dig att bli (ännu) bättre på att besvara frågan "Vad är det för slags text?".

Berättande texttyper

Här ingår bland annat noveller och romaner, men också brev, bloggsidor, krönikor och reportage kan vara berättande. Det som utmärker dem är att ett unikt skeende skildras i tid och rum ("Igår när jag satt på tåget till Karlstad...") även om det är ganska vanligt att man inte berättar i rak ordningsföljd från då till nu. I de flesta berättande texter finns personer med. Man skiljer mellan olika **synvinklar**, till exempel **jagberättelser** och **berättelser i tredje person** ("Igår när Linus satt på tåget till Karlstad").

Beskrivande texttyper

Nyhetsartiklar och reportage är ofta beskrivande. Du hittar också beskrivningar i alla möjliga slags facktexter, från uppslagsverk till läroböcker. Beskrivningen kan vara **konkret**, t.ex. av en plats, eller **abstrakt**, t.ex. av vad justitiedepartementet arbetar med. Självklart ingår beskrivande delar i nästan alla berättande texter. En renodlat beskrivande text är oftast **objektiv**, medan berättelser är **subjektiva**. Det finns förstås undantag: (själv)porträttet är en beskrivande text med utrymme för subjektivitet.

Förklarande texttyper

Här passar alla slags utredande och analyserande texter in, det vill säga texter som inte (bara) beskriver utan jämför, resonerar och problematiserar. Den vetenskapliga texten är ett gott exempel på förklarande text.

Instruerande texttyper

Matlagningsrecept, vägbeskrivningar och bruksanvisningar är exempel på instruerande texter. De berättar hur man gör något. Genom att följa instruktionen uppnår du ett (oftast) konkret mål: du lagar en champinjonomelett, du hittar till Träslövsläge, du får äntligen laserskrivaren att fungera. Ett kännetecken är att skribenten ofta använder sig av uppmaningsformen (imperativ): ***Skilj*** *gulan från vitan.* ***Kör*** *till vänster efter det andra trafikljuset.* ***Sätt*** *i skrivarkabeln.*

Ställningstagande texttyper

Insändaren, debattartikeln, ledaren och recensionen är de klassiska texterna här, även om internet har förändrat formerna en del och skapat nya miljöer för ställningstagande, t.ex. olika diskussionsforum och omröstningar. Något slags argumentation förekommer i princip alltid (i alla fall om skribenten vill lyckas övertyga läsarna och inte bara nöjer sig med att tycka till om något). Grundmodellen är att man presenterar en tes – en åsikt – och sedan argument som stöder den.

Mottagaren = den som ska läsa

Så var det dags för några ord om mottagarna, dvs. de läsare som skribenten vänder sig till. Att av misstag skicka skriftliga budskap till fel mottagare är nog något alla flitiga SMS:are råkat ut för. (Det finns en liten bok om detta, "42 sms som kom till helt fel person". Ett avskräckande exempel är meddelandet "Nu har jag rövslickat färdigt, ska jag köpa nåt till middan?" som en man *inte* skickade till sin fru utan till den mycket viktiga kund han just träffat.)

Hittills har du troligen mest fått dina texter lästa av personer du känner

och som du också har muntlig kontakt med: föräldrar, kamrater, lärare. Sådana mottagare skapar trygghet för skribenten. De vill ju ditt bästa och försöker verkligen förstå. Men familj-, kamrat- och skolskrivandet skiljer sig mycket från det skrivande du kommer att behöva hantera senare i livet. Där är tryggheten mindre.

Om du studerar vidare på universitet/högskola förväntas du skriva vetenskapliga texter, där det ställs helt andra krav på exakthet och där läsarna inte alltid är lika välvilliga. I de allra flesta akademiska yrken – jurist, socionom, lärare, journalist, tekniker, läkare, ekonom etc. – ingår en stor del skrivarbete. Det är en strid ström av utredningar, intyg, rapporter, utlåtanden, brev, utvärderingar, instruktioner och omdömen som inte sällan har stor betydelse för andra människor. Du vet i regel inte vilka som kommer att läsa och använda dina texter. Beslut kan ju överklagas och det du skrivit kan komma att ifrågasättas på alla möjliga sätt. För att lyckas i studier och arbetsliv måste du behärska konsten att skriva formella texter.

I många skrivsammanhang är det viktigt att göra rätt ordval och rätt urval av fakta beroende på vem du riktar dig till. Du skriver inte på samma sätt till en kollega som till en kund, klient eller patient. Det är alltså viktigt att du utvecklar ditt skrivande så att det blir mer allsidigt. Här ingår att kunna anpassa texterna till olika läsare.

I skolan är det svårt att skapa naturliga eller autentiska skrivsituationer med "riktiga" mottagare. Du skriver ju i regel för att få din text bedömd av en lärare. Säkert lär du dig också en del av att skriva för eller tillsammans med dina kamrater. Ett bra knep på vägen mot ett vuxnare skriftspråk är att försöka "tänka bort" att du går i skolan. Ju fler realistiska skrivsituationer du kan föreställa dig och träna på, desto mer utvecklas du som skribent.

ÖVNING 3

BREV MED SYFTE

När man söker arbete är det vanligt att man skickar in en CV – levnadsbeskrivning – tillsammans med kopior på betyg, intyg etc. Det här är en enklare variant. Välj EN av följande uppgifter och tänk på att det brev du skriver ska vara fullständigt (datum, hälsningsfraser etc.).

a. Du vill jobba extra på helgerna på den lokala bensinmacken. Skriv ett kort brev och förklara varför just du passar till jobbet.

b. Din mammas kollega vill ha hjälp med barnpassning under en del kvällar och helger. Skriv ett kort brev och förklara varför just du passar till jobbet.

c. En läkare annonserar efter tonåringar som ska ingå i en studie av unga människors sömnvanor. Viss ersättning utgår. Skriv ett kort brev och förklara varför just du är intressant som forskningsobjekt.

d. Läs varandras brev och diskutera hur väl de skulle fungera i verkligheten.

ÖVNING 4

VAD ÄR DET HÄR FÖR TEXT?

1. Här följer tre texter på temat kärlek/äktenskap/samboende. Läs dem och diskutera och fundera på vad det är för slags texter.

a

Ett äktenskap har alltid handlat om en kvinna och en man. I alla tider har det varit så. Det är två personer som vill leva tillsammans, bilda familj och kanske skaffa barn. Den biologiska funktionen är central i äktenskapet. Det handlar om att föra våra gener vidare, en av grundstenarna för människans överlevnad som art.

Det här är på väg att förändras, i massmedia och i samhället. Under de senaste åren har vänstern och kulturtyckarna använt hård propaganda för att ändra äktenskapsbegreppet. Tanken är att det också ska kunna användas för två personer av samma kön. Så kallade samkönade äktenskap. Detta är dock omöjligt, biologiskt sett: två personer av samma kön kan inte fortplanta sig. I ett samkönat äktenskap har man lämnat biologin bakom sig.

Protesterna hörs knappt. Man håller på att riva upp en etablerad, välfungerande ritual, och ingen reagerar. Det är inte så konstigt. I massmedia är det fullständigt förbjudet att försvara det traditionella äktenskapet. Alla som vågar yttra en sådan åsikt stämplas som "homofober", utvecklingsfientliga och fördomsfulla. Människor är rädda för att inte vara politiskt korrekta. De är rädda för att attackeras och brännmärkas som rigida och – hemska tanke – religiösa. Därför håller de tyst. Därför får detta fortgå.

Varför är det så hemskt att prata om den naturliga sexualiteten mellan man och kvinna? Manlig homosexualitet medför ökad risk för smittspridning. Sexualitet mellan kvinna och man behövs för människans fortlevnad. Detta kan var och en förstå.

Vad gör kyrkan? Varför yttrar sig inte prästerna i frågan? Tidigare talades det mycket om äktenskapet mellan man och kvinna, att det var något av Gud instiftat. Nu för tiden verkar det som om man inte vågar yttra sig. Man väljer bort den biologiska verkligheten, och sällar sig till de politiskt korrekta. Det kanske är nödvändigt med den sortens anpasslighet för att "komma upp sig" i kyrkan idag? Det skulle inte vara första gången som integritet och mod får vika sig för karriärlystnad.

Vi måste stå upp och försvara giftermålet. Äktenskap handlar om biologi, kärlek och tradition, inte om att vända kappan efter vinden.

Karl Grenå

b

kärlek subst. -en -ar • sällan plur. mycket stark, positiv känsla (för ngn) som kännetecknas av ömhet och ibland sexuell åtrå samt ofta av andlig gemenskap etc. (jfr erotik, vänskap).

c

Han står kvar med tomma ögon, med händer som på nytt famlar efter henne, med ben som långsamt sätts i rörelse; han är som en jättelik kropp utan vilja och sammanhållning, dragen bara mot henne som en magnet. Han når fram, och händerna jagar igen över det mjuka med hårt inunder; nu söker sig också läpparna fäste, som hade de lossnat ur sin ursprungliga tillhörighet.

– Lägg av, säger jag! Fattar du inte att jag inte är tänd på dig? Jag trodde du hade käk, och det var därför jag följde med. Är vi inte kompisar? Vad håller du på med?

– Jag har aldrig ... börjar han.

Han bryter, blossande röd. Ögonen står vitt uppspärrade i tystnaden och möter hennes. Hon stirrar tillbaka, kallt, tomt, alldeles ljust och ointresserat. Och hon säger:

– Det märks.

Så här kan de tre texterna ovan beskrivas:

- Text a är argumenterande/ställningstagande. Syftet är att få oss läsare att hålla med skribentens åsikt att samkönade äktenskap är fel. Argumentet är framför allt att det bara är den heterosexuella relationen som är 'naturlig' eller 'biologiskt möjlig'. Äktenskapet beskrivs som en urgammal institution som är värd att bevara. Dessutom görs en koppling mellan homosexualitet och smittspridning. Texten innehåller många värdeladdade ord som 'propaganda', 'brännmärks', 'attackeras', 'anpasslighet'. Det lite oproffsiga språket och den svepande argumentationen gör att texten känns mer som en insändare än som en riktig debattartikel. I alla fall har den troligen inte publicerats i någon av landets större tidningar.
- Text b är neutralt beskrivande och har en form som är typisk för ordböcker, det vill säga den består av ett huvudord, uppgifter om böjnings-

ändelser och en förklaring. Ett annat typiskt drag är förkortningarna. Texten vänder sig till alla personer som vill veta vad olika svenska ord betyder.

- Text c är berättande. Den skildrar något som händer mellan två unga personer, en pojke/man och en flicka/kvinna. Vi får också ta del av vad de två personerna säger till varandra. Texten är skriven för att beröra eller förmedla upplevelser. Som läsare kan man leva sig in i personerna. Kärnan är en konflikt: pojken vill ha fysisk kontakt/sex, men det vill inte flickan. Utdraget kan komma från en novell eller roman skriven för läsare i tonåren.

2. Gör på samma sätt med de texter som följer. Beskriv texten och resonera kring syfte, texttyp, sammanhang, mottagare etc. Du ska också gissa var texten hämtats från.

a

Säg till om jag stör,
sa han när han steg in,
så går jag med detsamma.
Du inte bara stör,
svarade jag,
du rubbar hela min existens.
Välkommen.

b

Skattskyldighet för överlåtna pensioner och periodiska inkomster

22 § Om en make överlåter en pensionsförsäkring eller en rätt enligt pensionssparavtal genom bodelning under äktenskapet utan att det pågår något mål om äktenskapsskillnad, är han - i stället för förvärvaren - skattskyldig under hela sin livstid för de pensionsbelopp som faller ut. Detta gäller dock inte om överlåtaren skulle ha haft rätt till avdrag för periodiskt understöd till förvärvaren om han hade lämnat sådant.

c

27-årig inåtvänd kille med ofördelaktigt utseende, negativ livssyn, knackig ekonomi, fantasilös, oföretagsam m.m. önskar träffa tjej med liknande förutsättningar och utan ambitioner, för tråkiga stunder tillsammans. Inget foto.
Tråkigt tillsammans – 6706

d

Sildenafil har visats förstärka den hypotensiva effekten av nitrater, vilket överensstämmer med dess kända effekt på kväveoxid/cGMP (cykliskt guanosinmonofosfat), (se avsnitt Farmakodynamik). Samtidigt intag av sildenafil och kväveoxiddonatorer (såsom amylnitrit) eller nitrater i någon form är därför kontraindicerat.

Medel för behandling av erektil dysfunktion, inklusive sildenafil, bör inte användas av män för vilka sexuell aktivitet inte är tillrådlig (t ex. patienter med svår kardiovaskulär sjukdom såsom instabil angina eller svår hjärtsvikt).

VIAGRA är kontraindicerat hos patienter som har förlorat synen på ett öga på grund av icke-arteritisk främre ischemisk optikusinfarkt/neuropati (NAION), oavsett om denna händelse var förenad med tidigare exponering av PDE5–hämmare eller inte (se avsnitt Varningar och försiktighet).

e

Över helgen har du goda chanser att möta en intressant person, som du får förtroende för. Försök att inte lägga ner för stor tid på drömmar och illusioner, som sedan krossas och går upp i rök. Var realistisk! Du ägnar det materiella stor möda just nu ...

f

Vill ni komma bort och spendera en hel helg tillsammans i vacker lantlig miljö, då passar vårt romantikpaket romantisk weekend perfekt. Två högklassiga middagar avnjuts, komponerade av våra skickliga kockar. Dagarna ägnar ni åt varandra, kanske paddla ut på äventyr eller bara ta det lugnt och känna stillheten. Njut av den vackra naturen i Småland. Ett besök i vår fräscha relaxavdelning ingår, bubbla, basta och drick av champagnen. Nätterna tillbringas i något av våra rum eller sviter innan det är dags för vår välfyllda lantfrukostbuffé.

g

Livet tar inte slut vid 40 i Vilhelmina

På tisdag blir det bröllop på långvården i Vilhelmina. Då gifter sig Nelly Skoglund, 87 år, med Jonas Danielsson, 69. De träffades för två år sedan. För Nellys del blev det kärlek vid första ögonkastet. Jonas, som varit ungkarl i hela sitt liv, tände något senare.

Jonas Danielsson är skogsarbetare och har bott i Västra Hansbo, en by på vägen till Dikanäs, i hela sitt liv.

Nelly Skoglund föddes i Dorris och bildade familj i Skog. Hon fick två barn varav ett är i livet. Maken dog tidigt.

På tisdag ringer bröllopsklockorna. Båda har nog haft sina betänkligheter.

– Jonas är den förste man jag verkligen älskat, säger Nelly till Västerbottens-Kuriren. Fast nog har jag haft svårt att binda mig i ett äktenskap nu på ålderns höst.

Båda är rörelsehindrade och sitter i rullstol. Och bröllopet blir därför av det mindre slaget. Vigseln förrättas i sjukstugan av komminister Ronny Thellbro.

– Jonas är den finaste man jag träffat, säger Nelly Skoglund.

Livet tar inte slut vid 40. I varje fall inte i Vilhelmina. (TT, Vilhelmina).

3. Välj ut två av texterna ovan och skriv mellan en halv och en hel sida om vilka tankar de väcker. Jämför gärna texterna med varandra.

ÖVNING 5

KRÖNIKA, NYHETSARTIKEL, ANNONS

Den här uppgiften kräver att du själv letar fram texter ur tidningar och tidskrifter i pappersformat eller på nätet.

1. Leta reda på en krönika, en nyhetsartikel och en annons (från ett företag, inte från en privatperson). Det viktiga är inte vad texten innehåller utan att den är någorlunda "typisk". Välj inte för korta texter. Klipp ut/skriv ut texterna.
2. Byt texter med en kamrat.
3. Analysera de tre texterna i tur och ordning genom att svara på följande frågor:
   a. Vad är det för texttyp? Ge exempel på typiska drag.
   b. Beskriv syfte och mottagare så väl du kan.
   c. Hur väl tycker du att texten fungerar, i sitt sammanhang?
4. Skriv nu två texter (krönika, nyhetsartikel eller annons) som behandlar samma ämne och som vänder sig till personer i din egen ålder. Förslag på ämnen:
   - Övervakningskameror på skolor
   - Julhandel
   - Fler semestrar hemma i Sverige
   - Kafékulturen blomstrar
   - Cykla säkert
   - Miljövänlig livsstil
5. Byt sedan texter med en kamrat. Kommentera varandras texter. Vad är det för texttyp – ge exempel på typiska drag. Hur väl tycker du att skribenten lyckas förmedla sitt budskap?

ÖVNING 6

TVESTJÄRTARNA ANFALLER

Känner du till myten att tvestjärtar kryper in i öronen? Så här låter den, i en version vi hittat på ett nätforum:

> *Tvestjärtsbo i öronen*
> *Hörde berättas om en flicka som fick en fruktansvärd huvudvärk. Hon togs in till sjukhuset där hon avled. Vid obduktionen visade det sig att hennes hjärna var helt uppäten av tvestjärtar. De hade krupit in i öronen på henne och sedan byggt bo i hennes huvud.*

1. Du ska använda ingredienserna i myten och lösa TVÅ av följande uppgifter:
   - Skriv en nyhetsnotis som skildrar förloppet.
     Mottagare: vuxna tidningsläsare. (Strunta i att det inte finns någon sanning bakom myten.)
   - Skriv en annons med utgångspunkt i myten.
     Mottagare: alla som tror på myten och vill skydda sig.
   - Skriv en text till 9–10-åringar som är rädda för att tvestjärtar ska krypa in i deras öron.
   - Skriv en sammanfattning av en vetenskaplig uppsats om tvestjärtars beteende.
     Mottagare: en biologiskt kunnig och intresserad läsekrets.
   - Skriv en lagom tokig sång, låt eller dikt på temat tvestjärtsskräck.
     Mottagare: barn i förskoleåldern.
   - Skriv en skräcksaga om den stygga flickan som inte åt upp sin frukostgröt.
     Mottagare: Den ska kunna läsas av ganska stora barn.
2. Beskriv kortfattat hur du gjort för att anpassa dig till olika texttyper och mottagare.

RÅD 4 – Vänta inte på inspiration

Det finns en fånig och seglivad myt om skrivande: att man måste vara "inspirerad". Ordet går tillbaka på ett latinskt verb som betyder blåsa liv i; inspirationsmytens bärande idé är att den som vill skriva måste vänta på något slags andlig ingivelse eller "inblåsning" av idéer. I den grekiska antiken tänktes diktaren ta emot de sköna orden under extatisk förvirring.

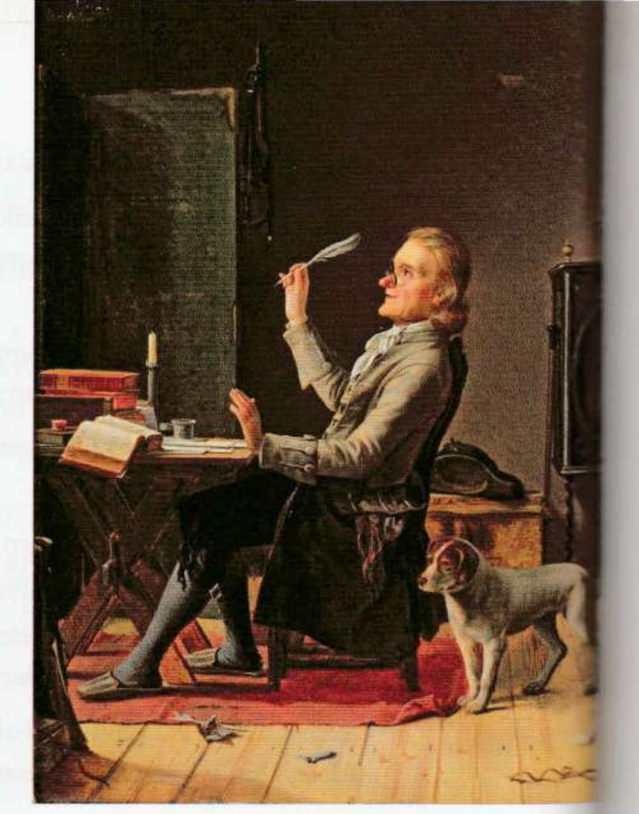
Sedan 1800-talet har författare villigt spridit en romantisk bild av det skapande geniet som sliter sitt hår i väntan på den poetiska elden, gärna i en dragig vindskupa med ett vinglas i handen. Det är hårt arbete som krävs, inte berusning. Också om du vill bli poet.

Skrivandet är snarare ett hantverk än något magiskt och inspirerat. Hur snickrar man ihop en bra inledning? Hur svarvar man fram en bra rubrik? Hur spikar man fast teserna i en argumenterande framställning?

"Att skriva är rena tortyren", har en olycklig skribent sagt i en svår stund. Sådan hopplöshetskänsla drabbar alla som skriver. Kämpa på. Det är det enda som gäller.

Skrivförmågan kan tränas upp och du kommer långt med en god portion jävlaranamma och uthållighet. Nulla dies sine linea, som det heter på latin. Det vill säga: inte en dag utan en rad.

Den franske romanförfattaren Honoré de Balzac menade att den som ville lära sig skriva borde stänga in sig i upp till tre år och under tiden endast leva på vatten och uppblötta bönor. Vidare skulle den blivande författaren lägga sig klockan sex på kvällen och stiga upp igen vid midnatt för att skriva. Balzac krävde dessutom avhållsamhet; sin älskade fick den stackars eleven bara träffa en halvtimme per år! Vi tror att man kan komma rätt långt, även om man tillåter sig kärlek, god mat och en normal dygnsrytm.

ÖVNING 7

"INNAN JAG GÅR HEMIFRÅN ÄTER JAG EN ORDENTLIG FRUKOST"

I en internationell undersökning fick cirka 50 000 ungdomar i 14 länder i uppgift att presentera sina bästa skrivtips. Här är några av de svenska svaren:

- Tänk på att inte använda för mycket "jag" i meningarna.
- Framför allt, skriv vad du själv skulle vilja läsa.
- Inga "alltså" och "liksom" – det blir så tråkigt att läsa!
- Var personlig!
- Först och främst är det ju viktigt att stava rätt.
- Avslutningen ger den slutliga gräddklicken.
- Innan jag går hemifrån brukar jag äta en ordentlig frukost.

Vilka **fem** skrivtips skulle du ge en yngre elev?

ÖVNING 8

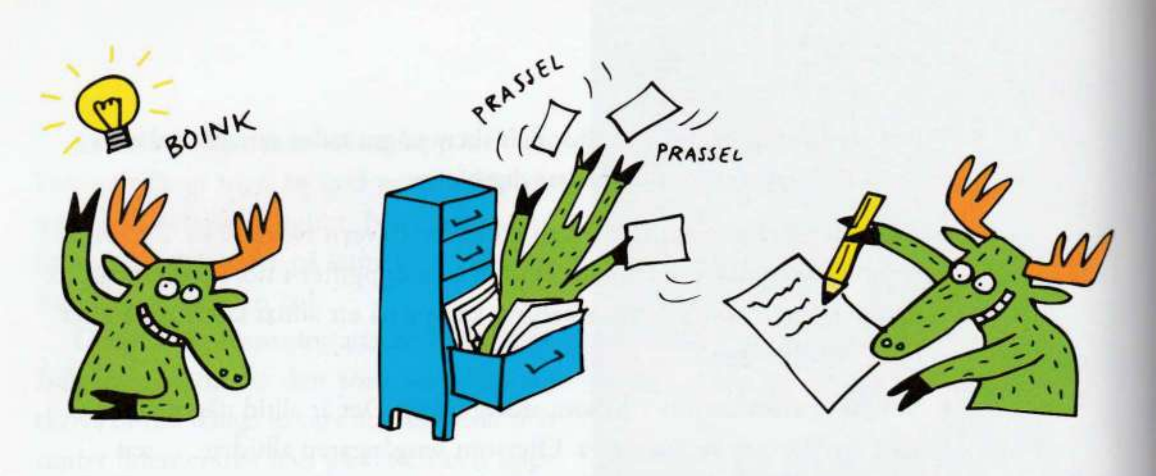
VILKET SKRIVARDJUR ÄR DU?

För att kunna utveckla sitt skrivande är det bra att veta vilka goda och mindre goda förmågor man har.

1. Vilket skrivardjur är du? Välj djur och skriv några rader om ditt val eller hitta på ett eget djur om det passar dig bättre.

   - **Bävern** arbetar effektivt … som en bäver. Bävern tvekar icke. Bävern är målmedveten. Bävern lämnar alltid in sina uppgifter i tid. Problem? Ja, jo, kanske. Ibland skulle bävern behöva kämpa på ett annat sätt. Tänka efter före. Våga lite mer.
   - **Sengångaren** kommer liksom aldrig igång. Det är alltid något annat som är viktigare än att skriva. Eftersom sengångaren alltid är … sen … blir det väldigt bråttom på slutet. Och när en sengångare stressar blir det inte bra.
   - **Härmapan** är inte känd för sin självständighet. Kanske tycker härmapan att alla andra skriver bättre. Eller så handlar det om ren och skär lättja. Det är inte fel att stjäla – lite och på ett smart sätt så att det inte syns. Det gör alla skribenter. Men att skriva av långa textsjok är en värdelös strategi för den som vill utveckla sitt skrivande.
   - **Gråmusen** nöjer sig med ett pip. Det blir väldigt korta texter som helst inte ska göra något intryck. Musen hatar att sticka ut. Musen tycker illa om kritik. Musen behöver sträcka på sig. Ta sig ut ur hålet. Annars blir det ingen ost.
   - **Påfågeln** är en riktig ordmålare. Och ju pråligare den målar desto bättre. Långa meningar, långa och gärna ovanligare ord. Det imponerar PÅ en del. Men kanske inte riktigt så många och så mycket som påfågeln själv tror.
   - **Hackspetten** är väldig fokuserad … på detaljer. Gärna en i taget. Det kan därför vara väldigt svårt för hackspetten att skaffa sig en överblick över sitt arbete. Den kan sitta och hacka i ett ord eller en mening nästan hur länge som helst.
   - **Örnen** är förstås skribenternas konung. Skickligt växlar den mellan högt och lågt, mellan överblick och detaljer. Örnen släpper inte taget för tidigt. Örnen har … örnkoll.

2. Beskriv nu vad du behöver eller vill utveckla i ditt skrivande. Vilka är dina svagheter? Vilka är dina styrkor? Vad är du bäst på: berätta, sammanfatta, argumentera, instruera eller skriva personligt?

RÅD 5 – Planera dina texter

Kanske har du aldrig lärt dig eller fått tillfälle att förbereda en skrivuppgift ordentligt. Kanske sätter du igång att skriva direkt och undrar sedan varför du inte kan "komma på något mer att skriva om". I så fall bör du läsa följande råd extra noga. Som i så mycket annat arbete är förberedelse och planering en förutsättning för ett bra slutresultat när du skriver lite längre texter.

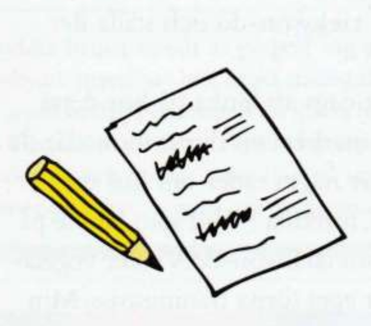
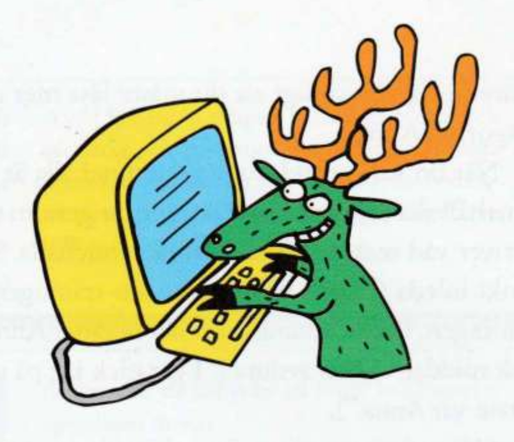
Analysera uppgiften

"Jag insåg tidigt att det fanns ett samband mellan min förmåga att skriva och min kunskap om det behandlade ämnet. Ju mer kunskap, desto bättre språk." Så har en känd författare beskrivit hur viktigt det är att vara väl förberedd innan man börjar skriva.

Men innan du kan börja leta efter egen och andras kunskap måste du fundera över vad du ska skriva och för vem du ska göra det. Detta gäller både om någon annan gett dig uppgiften och om du själv tagit initiativet. Vad rör det sig om för typ av text? Vad kännetecknar en bra sådan text? Vad tror du den som ska läsa den är intresserad av? Vilken ton och svårighetsgrad är lämplig?

Samla idéer och fakta

När du väl har skrivuppgiften klar för dig börjar den fas som många tycker är roligast: materialinsamlandet. Du tar fram alla idéer, infall, fakta, citat och erfarenheter som du behöver för att kunna skriva med vettigt innehåll. Ofta måste du läsa in dig på ämnet, intervjua någon, fråga andra människor till råds, söka kompletterande fakta på nätet, besöka biblioteket. Anteckna hela tiden alla uppslag. Skriv ned även de till synes mest oanvändbara idéerna. De kan komma väl till pass.

Hur insamlandet går till beror på texttypen. Ska du till exempel skriva en ställningstagande text måste du först och främst se till att du behärskar ämnet ur alla möjliga aspekter. Har du förstått bakgrunden? (Varför tycker egentligen Berit Anderstig att förslaget med bilfri innerstad är så förkastligt?) Är du helt klar över din egen uppfattning? Har du arbetat fram en lista över dina starkaste argument och vet du vilka motargumenten är? Kan du bemöta dem? Om du ska sammanfatta vad någon annan skrivit förbereder du dig bäst genom att läsa genom texten flera gånger och stryka under eller ringa in det du uppfattar som viktigast. Läs tills du har begripit hela tankegången, inte bara enskilda delar!

Hur du går tillväga när du skriver ned fakta och funderingar är inte så viktigt. Du kanske antecknar enstaka ord eller nyckelmeningar eller till och med hela stycken. Du klottrar ned citat på baksidan av ett kvitto. Du sätter dig vid datorn och skriver in dina stolpar.

Det väsentliga är att du lägger ned den tid du behöver för att hinna tänka färdigt. De allra flesta arbetar bäst om de har rejält med material som de sedan kan skära i. Stor mängd stoff inför skrivarbetet minskar risken för senare idétorka.

Tänk dessutom på att förberedelsefasen inte behöver vara ensamt slit. Många får sina bästa idéer när de bollar tankar med andra.

Sortera och disponera

Om du förberett dig väl har du en mängd material att sortera och välja bland. Vissa idéer är kanske inte genomförbara. De passar inte texttypen eller läsaren, eller så tål de helt enkelt inte en närmare granskning. Du måste alltså välja ut det som verkligen är användbart. Detta kallas ibland för att fokusera. Du har intervjuat Anna och samlat på dig en mängd fakta och citat. Nu bestämmer du dig för att fokusera på hennes intresse för kampsporten taekwon-do. Då lägger du undan materialet om hennes resa till Finland, för det behövs ju inte.

Däremot är det troligt att du måste läsa mer om taekwon-do och ställa fler frågor till Anna.

När du valt ut vad texten ska innehålla är det dags att tänka på hur detta innehåll ska struktureras. Det gör du genom att utarbeta en disposition, där du skriver vad textens olika delar ska innehålla. Skriv några rader om hur du tänkt inleda ("Anna på taekwon-do-träningen."), fortsätta ("Vad som hände på träningen. I omklädningsrummet berättar Anna om taekwon-do. Vi äter vegetarisk middag.") och avsluta ("I går gick jag på mitt eget första träningspass. Min lärare var Anna.").

Många hoppar gärna över dispositionsstadiet, eftersom de tycker att det är trist och (oftast) överskattar sin förmåga. Det märks på deras texter. Inledningen är löst påhängd. Avsnitten kommer i fel ordning. Det är svårt att följa logiken i texten. Avslutningen är mest omtugg. Läsaren förvirras.

När du gjort en disposition skriver du ett första utkast. Om inte förr bör du nu arbeta vid en dator. Koncentrera dig på innehållet och ordningsföljden. Skriv gärna denna första kladd ganska snabbt. När du är klar bör du låta någon läsa och kommentera texten och ge övergripande kritik. Har du förstått uppgiften? Saknas delar? Har dispositionen en klar och logisk form?

Olika typer av texter kräver olika upplägg. Vi återkommer till det.

Inleda och avsluta

Det kan vara klokt att först bara skissa på inledningen och sedan skriva klart den när du vet vad resten av texten innehåller. Det vanligaste inledningsfelet är nämligen att förbereda för något som aldrig kommer. "Det finns en mängd argument mot högre bensinskatt", står det i inledningen och läsaren förväntar sig en rejäl utläggning. Men skribenten hinner bara med två argument innan han rafsar ihop en avslutning. Så får det inte se ut.

När du är helt klar med din text gör du inledningstestet. Håll för de inledande raderna och se efter om de verkligen är nödvändiga. Kanske blir textöppningen mer direkt och bättre om du stryker de ord du tänkt inleda med?

Inledningen ska vara kort och lättläst. Var konkret och rakt på sak.

Avslutningen är inte heller så mycket att orda om. Undvik misstaget att upprepa det du redan skrivit om.

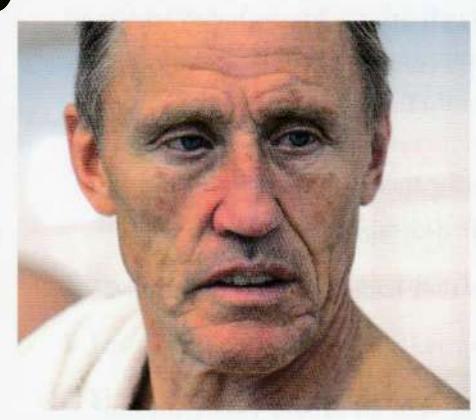
AVSLUTA

Avsluta följande notiser. Texterna kommer från Eskiltunakurirens webbsida.

a

Öländska bruna bönor är på god väg att få EU-skydd. Ingen har haft några invändningar mot ansökan från Föreningen för bruna bönor från Öland om att få en skyddad geografisk beteckning och nu har tiden löpt ut, uppger Livsmedelsverket. Samma typ av geografiska skydd har sedan tidigare skånsk spettkaka och sveciaost och dessutom har två andra svenska produkter, hushållsost och falukorv, fått beteckningen "garanterad traditionell specialitet". Nu tänker också ...

b

Prinsessan Madeleine, skådespelaren Izabella Scorupco och tv-kocken Tina Nordström hamnar i topp när svenska män får lista sina drömkvinnor. Samtidigt uppger 43 procent av männen att de har svårt att förstå vad kvinnor egentligen menar.

Resultaten finns i en ny undersökning som Novus Opinion har gjort på uppdrag av ett läkemedelsbolaget Pfizer. 2 112 män i åldrarna 20–80 år har fått svara på frågor om sex, hälsa och kvinnor.

När männen får utse "Sveriges manligaste man" hamnar hockeylegenden Börje Salming i topp, tätt följd Magnus Samuelsson som en gång har titulerat sig som "världens starkaste man". Även skådespelarna Dolph Lundgren och Mikael Persbrandt tillhör toppskiktet.

Trygghet är egenskapen som rankas som allra manligast, enligt undersökningen där två av tre uppger att de tänker på sex minst en gång om dagen. Två procent säger ...

c

En domare i Ångermanland ställdes själv inför rätta på onsdagen, åtalad bland annat för tjänstefel. Domaren har 24 gånger underlåtit att meddela dom i mål där han varit ordförande, rapporterar lokala medier. Domaren är även åtalad för att ha brutit mot tystnadsplikten. Han ska också ha låtit sin hustru ...

d

En 47-årig man hemmahörande i Eskilstuna åtalas vid Eskilstuna tingsrätt under torsdagen för snatteri. Mannen ska i december -09 ha snattat en whiskeyflaska från Systembolaget i Eskilstuna. Den åtalade erkänner brottet men ...

c

En man överlevde mirakulöst ett hopp från en skyskrapas 40:e våning i New York i söndags. Nedslaget råkade ske på en sportbil, som dämpade skadorna. Den 22-årige självmordsbenägne mannen hoppade från taket på West End Towers i stadsdelen Upper West Side på Manhattan. Nere på gatunivån landade han på en Dodge Charger, och klarade sig med bara bland annat ett brutet ben och en punkterad lunga, uppger tidningen New York Post. Enligt tidningen var fallet över 120 meter, och 22-åringens hastighet runt 200 kilometer i timmen vid nedslaget.

– Jag kan inte fatta ...

RÅD 6 – Läs och kommentera andras texter

Att ge synpunkter på en annans text är att ta på sig ett visst ansvar. Vårdslös och illa underbyggd kritik kan skada. Undvik vaga värdeomdömen som *bra, dåligt, intressant*. Använd så tekniska och exakta ord du kan: *Inledningen hänger inte ihop med resten av texten. Felaktig styckeindelning. Rubriken lockar verkligen till läsning. Många upprepningar.* Föreslå konkreta förbättringar. Glöm inte att berömma det du tycker om. Var konstruktiv och ärlig! Om du har svårt för att ge kritik muntligt, kan du skriva ned dina kommentarer på ett separat papper.

Läsa utkast

När du läser en text som är på utkaststadiet ska du vara särskilt uppmärksam på innehållet och dispositionen. Kom inte med detaljkritik!

- Har skribenten förstått vad det är för slags text han/hon förväntas skriva?
- Saknas viktig information?
- Finns det med onödig information?
- Finns där en fungerande disposition som är värd att arbeta vidare utifrån?
- Är ordval, tonfall etc. rätt för texttypen och de tänkta mottagarna?
- Hur skulle du själv gå vidare om det var du som skrivit utkastet?

Läsa nästan färdig text

Om texten är färdig eller nästan färdig är din roll som läsare en annan. Givetvis ska du också nu granska innehåll, disposition, stil och tonfall, men dessutom tjänstgör du som extra korrekturläsare. Texten ska nu vara så gott som "tryckfärdig" och då får det inte finnas brister i stavning, interpunktion och meningsbyggnad. Det måste finnas en rubrik, och både inledning och avslutning ska vara färdigformulerade. Styckeindelningen måste vara konsekvent genomförd.

När du utför denna slutläsning har du stor hjälp av checklistan på sidan 140. Gå igenom den steg för steg. Konsultera också de regler och råd som finns i kapitel 11, "Skrivregler".

ÖVNING 10

KOMMENTERA ANDRAS TEXT

Här följer tre texter skrivna av elever i årskurs nio. De har alla fått följande uppgift:

> Lysande idéer! I texthäftet kan du läsa om Ayesha som vill förändra världen, men man kan också förändra i det lilla. Det som behövs är idéer och att man brinner för det man tror på. Det kan handla om att starta en kampanj mot mobbning, grunda en förening för en udda idrott eller organisera den lokala rockfestivalen. Tidningen "Idésprutan" efterlyser artiklar där ungdomar och vuxna presenterar nya, spännande projekt. Skriv din artikel till tidningen om ett sådant projekt som du har varit med om eller som du skulle vilja dra igång. Tänk på att förklara varför just ditt projekt är viktigt.

Texten om Ayesha finns på sidan 142. Läs gärna den innan du går vidare.

1. Läs följande tre texter mycket noga.
2. Skriv en bedömning för varje text. Hur väl har skribenten följt instruktionerna? Är texttypen den rätta, tycker du? Känns texten engagerad/engagerande?
3. Sätt också ett betyg på texterna, från 1 till 3, där 3 är det högsta betyget.
4. Jämför era omdömen.
5. Extrauppgift 1: Text C innehåller många stavfel. Rätta dem!
6. Extrauppgift 2: Vad tycker du om styckeindelningen i de tre texterna?

a Satsa på ridsporten!

"Rider du? Gud, vad larvigt!"
"Hästar är bäst som pålägg!"
"Hästar luktar skit!"

Jag vet inte hur många gånger jag fått höra den typen av kommentarer. Det är ganska tröttsamt. Det stämmer att förr i tiden var ridning en sport för förmögna personer. Det var bara de rika som hade råd med hästar. Det är ju faktiskt dyrare att ha ett stall med 10–20 hästar än en gräsmatta och en boll. Det är inte så konstigt.

Idag ser man ridning mest som en tjejsport, något som tjejerna håller på

med tills de blir tonåringar och börjar intressera sig för killar. För en del är det säkert så, men absolut inte för alla! Många tror dessutom att det är så lätt att rida. Att man bara sätter sig på hästen, sparkar på den lite och sen klappar den på mulen när man är klar... Tackolov handlar ridning om mer än bara det. Jag har faktiskt en poäng med det här! Jag vill få ett större intresse och en större förståelse för ridsporten. Det betyder mer pengar, och alla som sysslat med ridning vet att pengar verkligen behövs! Hur många ridskolor balanserar inte idag på konkursens rand? Vad skulle hända om de skolorna tvingades lägga ned? Var skulle alla eleverna, vuxna och barn, då ta vägen?? Alla kanske inte kan ta sig till andra ridskolor. Och de flesta har inte råd med egen häst.

Vad ska man då göra åt problemet? Alla skulle kanske inte kalla det ett problem, men då är det väl inget problem att det regnar in i ishallen heller? "Hjälp, vilken katastrof" säger politikerna, och vips så står där en splitter ny ishall för X antal miljoner. Men när ridskolan ber om pengar för att bygga ett nytt ridhus då det gamla rasat ihop, ja då får förstås de nej från kommunen. Så, vad gör man?

En idé skulle kunna vara att man erbjöd ridning på schemat för tex fjärdeklassare. Det behöver inte vara så ofta, nån gång i månaden kanske? Troligen hade fler tyckt det var kul med ridning (särskilt killar), fler hade börjat på ridskola och vips så hade man fått en ny fritidsgård! Nu menar jag absolut inte att man ska lägga ner de vanliga fritidsgårdarna men omväxling förnöjer! Dessutom klagar ju vuxna alltid på att barn och ungdomar rör för lite på sig – det här förslaget löser det! Det säger sig självt att det är bättre för kroppen att vara i stallet och rida eller rykta hästar (eftersom det ger både fysisk och mental träning) än att sitta hemma framför datorn eller dumburken. När man håller på med hästar rör man sig mycket utomhus, man lär sig att hantera djur och visa respekt mot både djuren och andra människor. Är inte det kunskaper som alla borde vilja skaffa sig? Om fler gjorde det, så kanske den här planeten till och med skulle bli en bättre plats. Eller hur?

b Bli rockstjärna på Rockverkstan

Vem drömmer inte om att bli rockstjärna? Att få stå på en scen och spela inför en hysterisk publik och sedan skriva autografer åt sina fans. Här i Y-stad har man tagit vara på de många duktiga unga musikerna som har en enda dröm – att bli stjärnor.

Föreningen Rockverkstan hittar du på Musikskolan. Där hörs ständigt distade gitarrer, sköna tjut och maffiga trumsolon. Och utanför sitter häftiga ungdomar

i Wednesday-jeans och subverseskor och solar sig i de övriga ungdomarnas beundran. De har uppfyllt en del av sin dröm. De har nästan blivit stjärnor. De är nästan kända, i alla fall i vår stad. De är en bra bit på vägen att förverkliga sina drömmar.

Allt detta tack vare Rockverkstan. En lokal förening som samarbetar med musikskolan och Ungdomens hus.

Ungdomar kommer dit, startar band, gör musik och får spela. Varje vår ordnar man en stor spelning på Galaxy. De lönnfeta och svartmuskiga motorcykelgrabbarna får för en kväll lämna plats för långhåriga, svartsminkade rockare med tighta brallor och tröjor med bandnamn på. På scenen spelar Rockverkstans egna band och i publiken står music lovers och jublar. En del av dem som lyssnar kanske också har en dröm. Några av dem kommer säkert stå här nästa år och spela egna låtar.

Stämningen i publiken är fantastisk. Alla känner gemenskap och det är mer än okey att bara förlora sig i musiken. Artisterna slänger sig från scenen, kastar ut trumpinnar, och beter sig som riktiga divor. Det är okej. Vi förstår dem. Vem skulle inte bli lite storhetsvansinnig av att spela här? Av att förverkliga sin dröm? Ett annat arrangemang är BZ-festivalen i parken. Varje år i slutet av maj, innan skolan slutar, samlas man för att lyssna på nya och gamla låtar.

Nu för tiden har föreningen döpt om sig till Rockverkstan alternativt ljud för att skapa plats även för andra musikstilar. På den senaste festivalen fanns det till och med ett eget tält för hiphoparna. Men jag kan slå vad om att det var minst lika många hiphopare framför rockscenen som det var rockare inne

i hiphoptältet. Trots olika musiksmak hittade man fram till varandra och lärde känna nya personer med andra åsikter.

Rockverkstan arrangerar gig över hela Sverige. Man får en replokal utan att störa känsliga föräldrar och grannar, man får låna instrument så att man inte behöver tjata på sina föräldrar och man får chansen att göra skivor. Jag tycker det här är en jättebra förening som borde spridas över landet så att fler ungdomar får chansen att bilda ett band och spela musik. Det finns många talanger där ute.

Vem drömmer inte om att bli rockstjärna? Synas på framsidan av Rolling Stone, ge ut skivor, åka på turné och ha fans som dyrkar en? I rockhuset vid Musikskolan i Y-stad hörs det distade ljudet av drömmar som förverkligas.

C Bra idéer!

Malou Persson är ägare för ett cafe i en förort till Malmö. Hon har många idéer, hon ser ungdomarna som framtiden och tyker att många behöver se ljusare på den.

Tidigare var det bara ett vanligt cafe, men nu med hjälp av ungdomar i trakten gör hon om allt. Hon säger att hon är öppen för idéer och öpnnar sin famn mot alla som vill hjälpa. På dagarna ska Malou fortsätta som vanligt med sitt cafe, men deten del kvällar ska det vara öppet för ungdomar. Det kommer vara olika aktiviteter musik, spelkvällar, discon och pysselträffar. Även stöd grupper kommer att infinna sej i dessa lokaler.

Malou och hennes medarbetare ställer upp om man behöver prata, men om det är mer specifika problem kan man bli vidar skickad till en mer erfaren person.

Malou ser hennes cafe som en mötes plats för ungdomar och vuxna, och hon anser att det ska vara en plats där alla behandlas lika. Det är viktigt att roa sej och känna sej trygg och delaktig särskillt som ung. Malou tycker det är kul att jobba med ungdomar, hon längtar tills hennes verksammhet ska börja på riktigt, just nu är det bara anteckningar i allmernackan.

Men starten är nu inte långt borta för Malou och hennes kolegor, de har en stor invignings fest inom kort som just nu är den största prijoriteringen på schemat. Det är mycket som skaordnas, Malou får hjälp från många ungdomar som får fixa bland annat plansher. Det är ett stort annsvar att ordna sådanna tillställningar, men Loise bara skrattar lite och säger att hon gillar utmaningar och att bestämma över folk.

RÅD 7 – Skriv och läs mycket

Sju är som bekant ett heligt tal och under den siffran hittar du här det allra viktigaste rådet. För att utvecklas som skribent måste du tillbringa mycket tid i den skriftspråkliga världen. Och det duger inte att du skriver och läser samma slags texter varje dag, oavsett om det är kändisskvaller, börsnyheter, noveller eller resereportage. Du måste variera dig. Framför allt måste du höja ribban hela tiden. Jobba med allt svårare texter, både som skribent och läsare. Ställ höga krav på dig själv. Då utvecklas du.

Som läsare behöver du bekanta dig med språket i en rad olika typer av sammanhang. Här kommer några förslag:

Upptäck dagstidningen

Läs gärna en kvalitetstidning som "Svenska Dagbladet" eller "Dagens Nyheter" varje dag. Läs ledare, kultursidor, ekonomiartiklar och alla slags nyheter. Missa inte helgernas featureartiklar om vetenskap. Följ med i debatterna.

Läs tidskrifter

Leta på nätet eller på ett större bibliotek efter intressanta specialartiklar. Kanske står det något intressant i "Läkartidningen"? Vad bjuder det senaste numret av "Forskning och framsteg" på? Hittar du några spännande reportage i till exempel "Filter", "Axess" eller "Fokus"?

Utforska nätet

På webben hittar du vetenskapliga uppsatser i alla möjliga ämnen. Det är bara att leta sig fram.

Skrivträna på egen hand

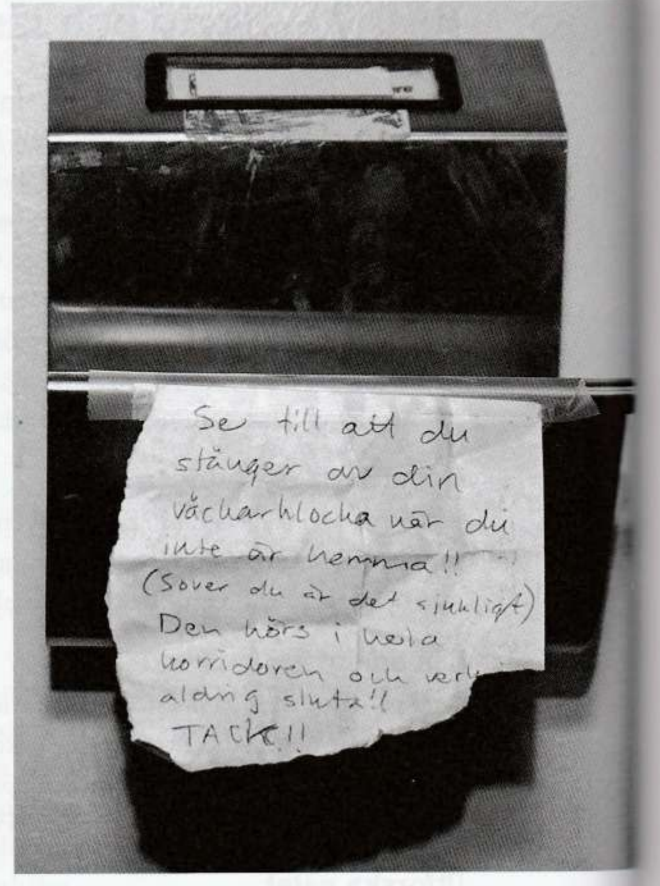
Räcker det inte med den skrivträning som skolan erbjuder? Kanske. Kanske inte. Om du ska utvecklas som skribent behöver du skriva mycket och träna på olika slags texter. Ingen hindrar att du jobbar med skrivandet också på egen hand. Försök hitta intresserade läsare, så att du får synpunkter på dina texter. Här följer några förslag på hur du kan arbeta.

- **Skriv instruktioner**
  Det kan låta lite trist men det är enormt utvecklande att skriva instruktioner. Ämnet är inte så viktigt. Allt från bullbak till andragradsekvationer fungerar utmärkt. Poängen är att du tvingas tänka utifrån läsarens perspektiv och att du tränar på att skriva logiskt och pedagogiskt. Det kommer du att ha nytta av.

- **Byt texttyp**
  Betydligt roligare än att skriva instruktioner, och lite flummigare, är att använda samma stoff som utgångspunkt för en rad texter av olika typ. Du kanske läser om något spännande i en tidningsnotis och använder sedan innehållet – ett brott, en ny medicin, en statistisk uppgift – i ett debattinlägg, en krönika eller en rapport.

- **Modernisera**
  Ta fram en cirka hundra år gammal text av t.ex. Hjalmar Söderberg eller Selma Lagerlöf och skriv om den på modern svenska.

- **Lek dig fram**
  Slå på måfå upp ord eller artiklar och skriv om dem. Skriv en text som inte innehåller bokstaven i. Skriv en text med bara korta ord. Sätt upp dina egna regler och gränser.

Ur *Den som inte tar bort luddet ska dö*, David Batra, Frank förlag

Har du kört fast?

Följande tips kan du ha nytta av om skrivandet inte vill sig.

- **Förbered dig bättre**
  Skaffa allt material du behöver och ge dig tid att sitta och tänka igenom uppgiften ordentligt, från så många olika håll som möjligt. Börja inte skriva innan du vet vad du vill skriva. Om du kör fast mitt i texten går du tillbaka till dina anteckningar och ser efter om där finns några outnyttjade uppslag.

- **Använd frågemetoden**
  Journalister får lära sig att ställa de sju frågorna Vem? Vilka? Vad? Var? Varför? När? och Hur? till sitt material och utgå från svaren när de skriver artikeln. Det kan funka.

- **Låt problemet marinera över natten**

  Många texter behöver mogna till sig innan det är dags att gå vidare med dem. En natts sömn kan göra underverk med en bångstyrig text.

- **Ta en KORT paus**

  Kanske är du helt enkelt för trött; ofta räcker en halvtimmes avbrott för att skrivarbetet ska ta fart igen.

- **Ge dig själv en tidsgräns.**

  "I kväll arbetar jag till klockan åtta och inte en minut längre. Har jag inte skrivit ett ord då får jag fortsätta i morgon." Bli inte förvånad om du kommer att sitta uppe hela natten.

- **Skriv ett brev om hur du sliter med din uppgift**

  Många har upptäckt att de blir av med sin skrivkramp om de skriver om samma ämne fast inte "på riktigt". Den amerikanske journalisten Tom Wolfe körde en gång fast rejält när han skulle skriva om hembyggda bilar och berättade om sina vedermödor i flera brev till redaktionen. Redaktören publicerade dessa brev i stället för de artiklar som aldrig levererades. Det blev succé, och en ny riktning inom journalistiken, New Journalism, hade fötts.

- **Prata med någon**

  Varför har du kört fast? Har du för högt ställda krav? Kanske du skulle börja i en annan ände? För de flesta av oss är samtal det mest naturliga sättet att lösa problem på.

- **Kopiera in text**

  Ibland kan den tomma skärmen i sig göra att man inte kommer igång. Leta då upp texter på nätet som handlar om ämnet du ska skriva om och klistra in dessa. Sedan kan du använda de här texterna som utgångspunkt. Obs! Det betyder INTE att du ska plagiera. Du måste självständigt bearbeta texterna. Många professionella skribenter återanvänder egna och andras texter på det här viset. Kanske värt att testa?

- **Skriv av en text**

  Fingrarna och hjärnan kan behöva värmas upp. Den finske författaren och poeten Pentti Saarikoski brukade skriva av långa stycken av Bibeln för att komma igång. Du behöver inte ta Bibeln; vilken favorittext som helst duger.

ÖVNING 11

OMÖJLIGA SKRIVUPPGIFTER

Det svåra är nästan alltid att börja. Så snart det finns ord på papperet, nästan vilka ord som helst, är det lättare att fortsätta.

Skriv tre minuter om vart och ett av följande ämnen i tur och ordning helt utan krav, senare uppläsning och efterarbete. Du ska helt enkelt bara skriva. Läraren håller i tidtagaruret.

a. färgen på dörren till klassrummet
b. myggans tankar när den suger blod
c. ljudet från ett ösregn
d. pennan jag skriver med
e. klippa naglarna
f. en burk hårgelé
g. en uppäten smörgås utan pålägg

RÅD 8 – Dela in i stycken och skapa sammanhang

Så snart du skriver en text som är längre än några få rader måste du dela in den i stycken. Skälet är inte i första hand estetiskt ("det blir luftigare så") utan innehållsmässigt. Om du grupperar de meningar som behandlar samma tanke eller resonemang blir det lättare för läsaren att ta till sig innehållet. Punkt sätter du efter varje avslutad mening; efter varje avslutad tanke börjar du på ett nytt stycke.

Nytt stycke markerar du genom att dra in första raden en bit från vänstermarginalen. Som i den här boken.

Tänk på att talstreck alltid inleder nytt stycke och alltså ska skrivas med indrag. Däremot görs inte styckeindrag efter rubriker, och inte heller efter mellanrubriker. Första stycket i en text skrivs utan indrag.

När ska det vara nytt stycke?

Huvudregeln är att du ska påbörja nytt stycke så snart texten behandlar något nytt. Några regler som täcker alla tänkbara fall finns inte, och bruket vacklar. Dessutom finns skillnader mellan olika texttyper. I tidningstext är styckena

oftast mycket korta. Vetenskaplig text av utredande typ kan vara indelad i mycket långa stycken. Ta hjälp av följande råd, men bli inte förtvivlad om du stöter på texter som är styckeindelade enligt andra principer.

Gör nytt stycke så fort du går över till att skriva om något av följande:

- **Nytt tema** – Nu ska du skriva om miljöaspekterna. Du har just skrivit om ekonomi.
- **Ny person** – Nu ska du skriva om Olssons åsikter. Du har just skrivit om Larssons.
- **Ny plats** – Nu ska du skriva om Albufeira. Du har just skrivit om Lissabon.
- **Ny tid** – Nu är det 1914. I det förra stycket var det fortfarande 1913.
- **Nytt argument** – "För det andra skulle den föreslagna reformen kosta skattebetalarna tre miljarder kronor."
- **Nytt perspektiv** – "Man kan också se förslaget som en jämlikhetsreform."

Variera dig

Det finns ingen tumregel för hur långt eller kort ett stycke ska vara. Många korta stycken, som i viss modern tidningstext, kan ge ett sönderhackat intryck. Många långa stycken gör texten kompakt och svår att läsa. Variera därför längden.

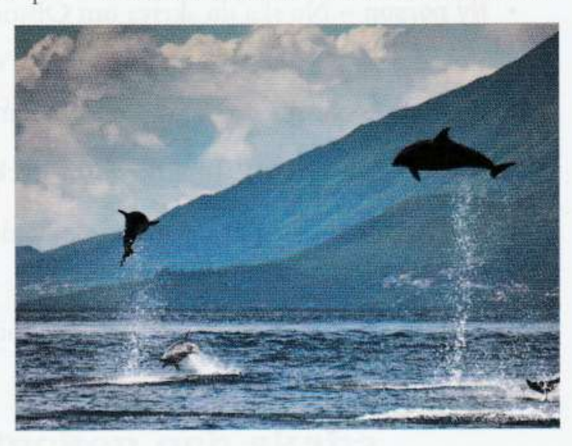
Tänk på att ett kort stycke bland många längre kan användas för att dra läsarens uppmärksamhet till något särskilt viktigt.

ÖVNING 12

DELA IN I STYCKEN

I följande artikel har vi tagit bort styckeindelningen. Din uppgift är att föreslå hur texten ska delas in. Du måste kunna motivera varje styckeindelning du föreslår. (När artikeln publicerades i tidskriften *Vi* var den indelad i åtta stycken, men det finns andra möjliga lösningar.)

Vi har alla varit med om att försöka få bort stickiga frön och kardborrar från kläderna efter en lantlig promenad. Det var efter en sådan erfarenhet som en schweizisk ingenjör år 1951 fick idén till kardborrebanden. Han studerade hur kardborren med alla sina vassa små krokar sätter sig fast i pälsen på djur som passerar – eller i din egen tröja. Det är på det sättet kardborren sprider sina frön. Kardborrebanden bygger på samma idé, det ena bandet är täckt med små öglor, de andra med plasthakar. När man klämmer ihop banden sitter de bergfast, och används i alla möjliga sammanhang – som skospännen, att fästa bilmattor, till uppblåsbara blodtrycksmätare. Också rymdfarten har nytta av dem, för att hålla fast pennor och annat smått och gott så att det inte svävar runt tyngdlöst i kabinen. Det är knappast något nytt att människan plagierar naturen. En fransk naturforskare, de Réaumur, ägnade lång tid i början av 1700-talet åt att studera insekter. Han upptäckte att getingarna byggde sina bon av träfibrer som de blandade med saliv, och att resultatet blev en fin papperskvalitet. Han föreslog då att man i stället för att använda lump vid papperstillverkning hellre skulle ta trä, eftersom det började bli ont om gammalt linne och efterfrågan på papper bara ökade. Det tog över ett sekel innan hans idé slog igenom. Det är inte alldeles enkelt att översätta naturens egna problemlösningar till nyttigheter för människan – naturen skickar inte med någon instruktionsbok. Även om en forskare hittat en intressant biologisk struktur så återstår en omåttlig massa arbete innan den är analyserad och kan användas. Som exempel kan vi ta flygkonsten. Skulle människan ha kommit på idén att lyfta sig själv upp i luften om inte fåglarna hade inspirerat henne? Fågelvärlden står som modell för flygplanskonstruktioner, också i vår tid av överljudsfarter. Ett amerikanskt sofistikerat militärt flygplan som F 111 har vingar med så kallad variabel geometri – de kan omedelbart ändra position i förhållande till bränslemängd eller flygväg, precis som fågelvingar. Denna imitation av naturens egen modell gör planet manöverbart vid nästan vilken fart som helst. Delfinen är en suverän snabbsimmare, och hemligheten bakom hastigheten är det elastiska skinnet som minskar friktionen i vattnet. Kunde man åstadkomma

något liknande hölje till torpeder och ubåtar, skulle de kunna ta sig fram betydligt snabbare. Delfiner, valar och fladdermöss använder sig av sonar, både lång- och kortvågig, för att lokalisera sitt byte som de inte kan se i havsdjupen eller i mörka natten. Under första världskriget började amerikanerna och fransmännen använda sonar på samma sätt för att upptäcka tyskarnas ubåtar. Hur kommer det sig att levande varelser är så skickligt konstruerade? Utvecklingen har förstås haft tiden på sin sida, naturens metoder är knappast exakta, men så småningom ger de resultat. Varje levande varelse bär i sina cellkärnor på en "underhålls- och konstruktionsbeskrivning" i form av en kemisk kod som gör det möjligt för varje djur och växt att fortleva och att skapa exakta kopior av sig själva. Men ibland har kopian en aningen modifierad kemisk kod, och då uppstår en mutation. De allra flesta av dessa är negativa och slås ut, men någon gång kan mutationen få övertag över de andra inom samma art. Det var det Darwin menade

→

med det naturliga urvalet. Naturen arbetar inte efter någon uppställd plan, ibland upprepar hon sig, ibland nyskapar hon. Hennes bästa uppfinning måste odiskutabelt vara "uppfinningsmaskinen" – den mänskliga hjärnan. I dag arbetar den med att få fram en superdator, som själv ska lära sig saker och kunna nyskapa. Det är människans nervceller som står som förebild. Om detta lyckas, får man ändå hoppas att människan inte uppfunnit sig själv som helt betydelselös.

RÅD 9 – Skapa variation

Det finns flera sätt att bearbeta texter så att de blir mindre pratiga och monotona.

Säg inte samma sak två gånger

Varje ny mening och varje nytt stycke ska föra texten framåt. Tjata inte!

Stryk

Ta bort allt som inte passar in i texten, allt som leder bort från det du vill säga. Var hård mot dig själv.

Använd synonymer

Det är viktigt att inte i onödan upprepa samma ord. Istället för att upprepa ordet *lukt* kan du skriva *doft, vällukt, stank, odör* eller *arom*. Du måste dock tänka på att alla synonymer inte är neutrala. *Vällukt* och *stank* har naturligtvis olika värdeladdning.

Undvik mångordiga och vaga uttryck

Försök inte imponera med tillkrånglade byråkratformuleringar eller ord du inte förstår.

Hitta ord som så exakt som möjligt uttrycker det du vill säga

En text med många vaga ord missuppfattas lätt. Om du skriver att någon har djur hemma, kan läsaren inte veta om du menar skadeinsekter, några katter eller kanske kor för mjölkproduktion. För att hitta rätt ord måste du hela tiden tänka på vilka upplysningar du vill ge läsaren.

Blanda långa och korta ord

Orden kan delas in i tegelstenar och murbruk. Tegelstenarna är de ofta lite längre substantiv, verb, adjektiv och adverb som bär upp betydelsen. Murbruket är de pronomen, prepositioner och konjunktioner som du använder för att få tegelstenarna på plats. Texter med många långa tegelstenar blir svårlästa. Texter med många korta murbruksord blir pratiga.

Variera dig.

Var sparsam med talspråkets småord

I mer formell stil, till exempel i debattartiklar och rapporter, hör de flesta talspråkliga småord inte hemma. Det som kan sägas med 50 ord ska inte sägas med 100.

Blanda långa och korta meningar

Om alla meningar är lika långa blir texten monoton. Allt kortare meningar ökar tempot i avsnittet, medan allt längre meningar bromsar upp. En kort mening bland många långa får stor uppmärksamhet.

Variera meningsbyggnaden

Använd dig av språkets alla möjligheter att variera ordföljden:

En tavla stod lutad mot väggen.
Lutad mot väggen stod en tavla.
Mot väggen stod en tavla lutad.
Det stod en tavla lutad mot väggen.
Där stod en tavla lutad mot väggen.

Skriv inte bara korta huvudsatser, men trassla å andra sidan inte in dig i långa förklarande bisatser.

Bind samman meningarna

I en text med flyt hänger meningarna ihop. Det finns flera sätt att åstadkomma detta. Du kan upprepa centrala ord och fraser, du kan binda samman meningar med pronomen, men framför allt kan – och bör – du använda bindeord. En del av bindeorden för läsaren framåt i texten, andra uppmanar till eftertanke. Några signalerar jämförelse, andra motsättningar. Här följer några av de vanligaste bindeorden:

Tillägg – dessutom, för det första, för det andra, nästa, och, också, slutligen, ytterligare, även

Tid – efter, efter ett tag, före, först, inledningsvis, medan, samtidigt, sedan, slutligen, snart, så småningom, tidigare, till sist

Motsättningar/jämförelse – däremot, men, trots, trots allt, å ena sidan, när allt kommer omkring, tvärtemot, tvärtom, en skillnad är, i sin tur, i stället, fördelarna, nackdelarna, på så sätt, på samma sätt, samtidigt, liknande, likartat

Orsak och slutsats – alltså, anledningen är, därför, orsaken är, på grund av

Exemplifiering – bland annat, det vill säga, exempelvis, i synnerhet, närmare bestämt, särskilt, till exempel, visar

Betoning – det är tydligt, det vill säga, faktum är, i själva verket, nämligen, tydligen

Upprepning – som tidigare nämnts, med andra ord

Sammanfattning – till sist, avslutningsvis, sammanfattningsvis, slutligen

Allmänt samband – har med att göra, i fråga om, i samband med, med hänsyn till, mot bakgrund av, när det gäller

ÖVNING 13

JAG, JAG, JAG

Om du inleder nästan varje mening med samma ord tycker dina läsare att du är tjatig. Vanligast är att orden *jag*, *han* eller *hon* hamnar först. Du undviker detta genom att ändra ordföljden. Ändra följande meningar så att de markerade orden inte står kvar i början. Det finns olika lösningar.

a. Jag stödjer förslaget. Jag tycker att det är en bra idé.

b. Han sover för lite. Han sitter vid datorn halva natten.

c. Hon vill ut i världen. Hon kan mycket väl tänka sig att arbeta i Frankrike ett år.

d. Jag är irriterad på mig själv. Jag hade klarat provet om det inte blivit så sent i går.

e. Hon är mycket miljöengagerad. Hon tycker att man ska förbjuda biltrafik i centrum.

f. Jag tycker om djur. Jag vill egentligen inte bli tekniker.

ÖVNING 14

VÄLJA SAMBANDSORD

Vilka av de föreslagna sambandsorden passar bäst in i sammanhanget?

a. Nationalparkerna är av riksintresse. ______ bör makten över dem även fortsättningsvis ligga på riksnivå.

Dessutom **Därför** **Icke desto mindre**

b. Reach gäller i huvudsak för kemiska produkter, dvs. ämnen och beredningar/preparat. Registreringskraven gäller ______ den som tillverkar kemiska ämnen eller den som importerar kemiska ämnen och beredningar.

sist men inte minst **däremot** **till exempel**

c. Giftorättsgods är all er egendom (______ även hus, bil och aktiebolag) som inte genom t.ex. äktenskapsförord eller föreskrift i arv ska utgöra enskild egendom.

alltså **i första hand** **dock**

d. Svenskarna är visserligen världsmästare på att byta namn. Men många kämpar också på med vad deras föräldrar bestämt att de ska heta, ______de namnen kanske skapar ovälkommen uppmärksamhet.

eftersom **trots att** **närmare bestämt**

e. Andra kvartalet har börjat med fortsatt god efterfrågan, skriver bolagsledningen i rapporten. Prisökningar har skett över hela linjen och ______ prishöjningar har aviserats.

när det gäller **även** **ytterligare**

f. Leonard Nimoy är sedan 1966 känd som den känslokalle och spetsörade Mr Spock.Vid 79 års ålder har han ______ bestämt sig för att lämna filmkarriären bakom sig, skriver Times.

tydligen **slutligen** **med andra ord**

g. Sverige är inte beroende av import av kolel. ______ exporterar vi el ett vanligt år och överskottet kommer att öka kraftigt närmaste åren. Då finns utrymme att satsa på elbilar, och även att stänga de äldsta kärnkraftverken.

Tvärtom **Dessutom** **Samtidigt**

RÅD 10 – Lär dig sammanfatta och referera

Du kan ofta behöva återge – **referera** – vad någon annan skrivit. Det gäller då att ta fram det viktigaste i texten utan att förvanska innehållet. Själva poängen är naturligtvis att referatet ska vara kortare än originalet.

Genom att träna referatteknik lär du dig att förstå och sammanfatta innehållet i sådant du läser. Det är en kunskap som du har nytta av både i studier och i yrkeslivet.

Ett referat är inte riktigt detsamma som en **sammanfattning**. I båda återger man texten, men i ett referat anger man på olika sätt att det är fråga om någon annans text. Ett referat börjar med en **referatannonsering**, dvs. information om den ursprungliga texten. Man använder sedan **referatmarkeringar** för att påminna läsaren om att texten återger en text som någon annan skrivit. Läs mer om referat på sidan 191.

ÖVNING 15

NOTISER OM SPRÅK

Sätt rubriker på följande notiser, som alla handlar om språket. Rubrikerna ska vara korta, inte längre än sex ord, och väl sammanfatta innehållet. Arbeta gärna i par och diskutera vad som är huvudinnehållet i varje notis. (Samtliga notiser är hämtade ur "Språktidningen".)

a

Att namn kan ha oväntad och oönskad betydelse på ett annat språk har blivit en affärsidé.

Namnet Token fick nyligen nobben av Skatteverket. Att föräldrarna uttalade Token på engelska, där ordet token bland annat betyder 'gåva', spelade ingen roll. Det svenska uttalet kan ge barnet obehag, menar myndigheten.

Att namn som är vackra på ett språk kan ha en oönskad betydelse på ett annat har Today translations gjort till sin affärsidé. För 1 000 pund tar företagets lingvister reda på vad ett namn betyder på hundra olika språk.

Tjänsten vänder sig bland annat till kändisföräldrar med förkärlek för exotiska namn. Hade till exempel skådespelarna Tom Cruise och Katie Holmes döpt sin dotter till Suri, om de hade vetat att namnet betyder 'ficktjuv' på japanska, 'taggmakrill' på italienska och 'blivit surt' på franska? Att musikerparet Gwen Stefani och Gavin Rossdales son Zumas namn enligt Today translations betyder 'ny dag' på ett mayaspråk är trevligt – men betydelsen 'herren rynkar pannan av vrede' på aztekspråket nahuatl kanske hade fått dem att tänka om?

b

Läser du långsamt? Fortsätt med det! Undersökningar visar att läsförståelsen alltid drabbas om man försöker läsa fortare än man brukar, skriver Svenska Dagbladet.

Det är något upphöjt över bokslukare. Att läsa många böcker ger status, liksom att kunna hänga med i det blixtsnabba informationsflödet. Detta har skapat en marknad för snabbläsarkurser. Några knep som lärs ut är att läsa flera ord i taget, inte hoppa tillbaka i texten och att "tysta" sin inre röst vid läsningen.

Docent Kenneth Holmqvist är föreståndare för Lunds universitets laboratorium för ögonrörelsemätning. Där har man inte kunnat upptäcka någon skillnad i läshastighet hos försökspersoner före och efter en kurs i snabbläsning. Däremot minskade läsförståelsen efter kursen.

Om man redan känner till ämnet går det förstås fortare att läsa. Men att tysta sin inre röst är "förmodligen skadligt", tror Kenneth Holmqvist.

c

Med ett nytt hjälpmedel kan dövblinda få hjälp att höra – med huden. Parivash Ranjbar, dataingenjör vid Örebro universitet, har utvecklat en apparat som består av en mikrofon, en processor som omvandlar ljuden till lägre frekvenser och en vibrator som förmedlar ljuden till huden.

– Personer med dövblindhet har redan en uppövad förmåga att hämta information från vibrationer. De kan till exempel känna igen olika personers steg genom vibrationer i golvet, eller känna vibrationerna från kastrullen när vattnet börjar koka, säger Parivash Ranjbar.

Men den nya apparaten kan också användas på spädbarn, för att tidigt träna upp förmågan att uppfatta ljud med huden. Vibratorn kan då placeras i en nappflaska.

Medan hörseln kan uppfatta frekvenser mellan 20 och 20 000 hertz, klarar huden inte att upptäcka frekvenser som är högre än 800 hertz, vilket alltså apparaten kan förmedla.

– En av mina försökspersoner kunde efter kort träning till och med uppfatta vad som sades i ett samtal.

d

Timmarna framför datorn är inte bara förströelse. Pojkar i årskurs nio har breddat sitt engelska ordförråd – och det har med deras dataspelsentusiasm att göra.

Ett åttiotal niondeklassare har fått sina fritidsvanor rannsakade av Pia Sundqvist, lektor i engelska vid Karlstads universitet. I sin avhandling har hon tittat på hur de använder sig av engelska när de är lediga, och hur det påverkar studieresultaten.

Pia Sundqvist menar att många lärare länge har anat ett positivt samband, men man har inte vetat säkert:

– Min studie visar att "fritidsengelskan" har goda effekter på skolarbetet, säger hon.

Men det mest anslående i undersökningen är nog den tydliga skillnaden mellan könen: killarna ägnar betydligt fler timmar än tjejerna åt internet, dataspel och läsning på engelska, vilket gör att de har ett större ordförråd och bättre muntliga färdigheter i språket.

e

I blues sjunger man mest om händer, i rock mest om ögon. I hiphoppen kommer dock rumpan i första rummet. Vilken kroppsdel som förekommer oftast i låtar beror på musikgenren. Det fastslår konstnärerna Fernanda Viégas och Martin Wattenberg, efter att de nogsamt har räknat antalet omsjungna, synliga kroppsdelar i 10 000 låttexter. Invärtes anatomiska beståndsdelar, som blod och hjärta, har således inte kommit med i beräkningen.

Viégas och Wattenberg har sedan sammanställt sin statistik i vackra, pärlbandslika diagram, ett för var musikgenre, på webbplatsen fleshmap.com/listen. Där kan man även konstruera sin egen kroppsrebus, baserad på valfri låttext, tipsar Friskispressen.

f

"Ta't lugnt, ta en Toy", "Johan är lite kinkig" och "Nu är det dags för fredagsmyyys". Vill du väcka känslor med reklam? Då ska du kläcka slogans på konsumenternas modersmål – det språk som är närmast knutet till våra känslominnen.

Det hävdar tre nederländska forskare i marknadsföring: Stefano Puntoni, Bart de Langhe och Stijn van Osselaer. De har testat olika reklambudskap på två- och trespråkiga personer. Budskapen på personernas förstaspråk uppfattades generellt som mer känsloladdade än budskapen på deras andra eller tredje språk.

Forskarna tror att orsaken är att våra mest känslofyllda, personliga minnen skapas i situationer där vi använder oss av vårt modersmål. På så sätt kan ett ord på det språket göra att vi omedvetet minns en sådan situation.

RÅD 11 – Slutkontrollera texten

Säg aldrig att en text är klar innan du har hunnit kontrolläsa den ordentligt. Självfallet ska du kontrollera språk och stavning, men det är också viktigt att göra en sista genomgång av innehållet. Har du verkligen löst uppgiften korrekt med tanke på syfte, texttyp och mottagare? Hänger innehållet ihop på ett bra sätt? Kan man följa dina tankar?

Om du skriver på datorn kan du ha god hjälp av verktyg som stavnings- och grammatikkontroll. Här följer en checklista som du kan använda dig av. Läs också kapitlet "Skrivregler" på sidan 348 och gör övningarna där.

10 punkter för snabbkontroll av en text

!

1. Kontrolläs alltid din text, gärna högt. Låt dessutom alltid någon annan läsa den och lämna synpunkter. Alla texter kan bli bättre.
2. Har du löst uppgiften korrekt med tanke på syfte, texttyp och mottagare?
3. Har du delat in texten i stycken? Använd gärna kärnmeningar och kompletteringsmeningar.
4. Är meningsbyggnaden korrekt? Har du satt ut punkt, frågetecken, utropstecken och komma på rätt ställen?
5. Varierar du dig eller skriver du tjatigt? Har du en lagom blandning av korta och långa meningar och korta och långa ord? Inleds meningarna på olika sätt och inte med samma ord?
6. Har alla namn stor bokstav? Tänk också på att veckodagar och månader skrivs med liten bokstav.
7. Dela inte upp sammansatta ord. Rått kött och råttkött är inte samma sak.
8. Stryk onödiga förkortningar. Det är lättare att läsa hela ord.
9. Heter det verkligen så? Gå till en ordbok om du är osäker på ett ord eller ett uttryck.
10. Kontrollera stavningen av ord du är osäker på. Ta hjälp av t.ex. SAOL på nätet och gärna också stavningskontrollen i ordbehandlingsprogrammet.

ÖVNING 17

FÖRE OCH EFTER

I följande elevtext finns elva fel. Markera felen i texten och rätta dem.

a. särskrivning av sammansatt ord
b. sammanblandning av två uttryck
c. stor bokstav
d. meningsbyggnadsfel
e. syftningsfel
f. felaktig förkortning
g. felaktig avstavning
h. talspråksform
i. felaktig interpunktion
j. meningsbyggnadsfel
k. talspråksform

Praktiken

När jag är ute på praktik måste jag gå upp redan vid fem tiden på morgonen. Det är jag inte så förtjust i. Men får jag bara sova ordentligt och inte vakna på fel sida brukar jag kunna masa mig ur sängen.

Som tur är blir det oftast tidiga kvällar också. Anledningen beror på att jag är utomhus mycket och jobbar så hårt hela dagen att jag helt enkelt inte orkar vara uppe länge.

Det är skönt att vara ute på praktikgården, men ibland känns det motigt innan jag lämnat strömma. Tänk dig själv att inte få träffa alla kompisar på tre hela dagar. Nåja, så farligt är det kanske inte, men jag går ju miste om allt skvaller. Det värsta är att jag inte hinner få reda på allt som hänt på skolan. När jag kommer tillbaka på fredagarna. De bara rusar till sina bilar och motorcyklar för att köra hem. Där står man lång i ansiktet med sin nyfikenhet.

Visst är det tråkigt att lämna alla kompisarna på Strömma tre dagar i veckan, men helt klart är att jag lär mig mycket mer på praktikgården. På skolan är allt så moderniserat. Där finns tex. både datorer och automatisk utgödsling. Dessutom får man aldrig ägna sig åt riktigt kroppsarbete. Det är ju faktiskt meningen att det ska kännas när man arbetat på en bonngård en hel dag. Finns det något skönare än att glida ner i en varm, härlig säng efter en kämpig arbetsdag.

På skolan får vi veta allt om hur en bondgård fungerar i teorin. Men det är på praktikgårdarna vi får se hur det är i verkligheten, utan praktikdagarna skulle våran teori vara helt meningslös.

TRE STÖRRE SKRIVUPPGIFTER

Här följer tre större övningar som alla har till syfte att utveckla din förmåga att skriva intressanta och korrekta texter.

SKRIVUPPGIFT

PERSONPORTRÄTT/INTERVJU

I tidningar och tidskrifter är det mycket vanligt med personporträtt. I den här uppgiften ska du försöka skriva ett porträtt av en klasskamrat. Men först ska du läsa ett riktigt porträtt, publicerat i Dagens Nyheter, och lära dig tekniken.

Rubriken är viktig. Använd gärna personens namn och aktiva verb. Mats målar ägg. Billy bakar brownies. Samuel späntar ved.

Ayesha vill förändra världen

Det finns personer som aldrig vill göra mer än vad som krävs, andra som vill mycket men inte gör det och så finns Ayesha som vill hur mycket som helst och gör ännu mer. Hon har just släppt sitt debutalbum "Jade fever". Nästa utmaning blir att förändra världen.

Det är ofta trevligt att läsa lite om en plats som är typisk för personen. Detaljer som tamburin och sumobrottare ger närvarokänsla.

Vi sitter i hennes lägenhet i Hässelby gård och dricker chai med väldigt mycket ingefära i. Stora orientaliska mattor på golvet, en tamburin och ett par flöjter ligger i ett hörn, afroart och en stor sumobrottare på väggen. Ayesha berättar om sitt nystartade skivbolag Aqueen ent. Efter ett möte med en stor skivbolagspamp för snart ett år sedan klev då 21-åriga Ayesha ut från kostymgubbens kontor med en stark ovilja att hamna i de girigas nävar.

Intervjupersonens repliker får gärna vara personliga och väcka lite uppseende. Då har du lyckats med intervjun. Blanda repliker med din egen text.

– Jag kände att min själ kommer vara uppslukad av djävulen inom en vecka om jag skriver på något kontrakt med dem, berättar Ayesha och skrattar till när hon kommer på att det kanske lät lite hemskare än vad det var.

Efter det mötet bestämde hon sig för att starta sitt eget bolag och börja förverkliga sin vision om att förändra världen. Och i samma ögonblick förvandlades den unga sångerskan från Hässelby gård till tre personer – gymnasietjejen Lisa, managern Nina Bergström och artisten Ayesha.

– När jag ville veta något om musikindustrin ringde jag upp olika personer och sa att jag hette Lisa och gjorde ett specialarbete om musikbranschen. När jag skulle göra min promotion hette jag Nina Bergström och ibland ringde jag som Ayesha för att få till den personliga touchen. Men till slut blev det för mycket, jag blev förvirrad. Jag hade två olika mobiler och när någon ringde kunde jag glömma bort vem av de tre personerna de ville prata med. Så nu är jag bara Ayesha igen.

→

Några av intervjuarens frågor får gärna finns med i den färdiga texten. Men absolut inte alla. Och frågorna ska kännas naturliga och passa in i samtalet.

Men varför Nina Bergström?
– Som liten ville jag alltid heta Nina, jag vet inte varför, men det är ett fint namn.

Hur tycker du musikindustrin ska fungera?
– Artisterna ska ha mer att säga till om, ha mer frihet och få mer pengar. Men vi ska också göra mycket mer. Vi ska vara mer engagerade, bestämma hur vi vill promotas, hur videon ska se ut och så vidare.

Och ordet engagerad summerar hela Ayeshas personlighet. Hon föddes svensk och hade vistats under kortare perioder i Sverige redan när hon flyttade hit från Botswana som sjuåring med sin biståndsarbetande pappa. Vid den åldern upplevde hon också skillnaderna mellan västvärlden och Afrika så starkt och har sedan dess drivits av en övertygelse om att världen måste förändras.

Bakgrundsinformationen behöver inte komma i början av texten. Det blir intressantare att läsa om inte allt "avslöjas" direkt.

– Min pappa sa att jag inte kunde bära hela världens samvete på mina axlar. Men jag började ändå planera. Sedan dess har hon flyttat fram och tillbaka mellan Hässelby, Tanzania, Zimbabwe och Botswana.

Hur ska du förändra världen?
– Planen är för stor, jag kan inte berätta den för då tror folk att jag är en idiot. Planen måste utvecklas mer först. Men min skiva är lite av ett rop till alla som vill hjälpa till, lyssnar man noga kan man höra mitt budskap. Jag vet att jag är naiv, men det är bra att vara naiv, man måste vara det.

Kul och konkret detalj. En sämre journalist hade nöjt sig med att skriva om Aleyshas många idéer. Nu ser vi tydligt framför oss hur hon skriver ned sina tankar.

Alla visioner har antecknats, de flesta på baksidan av gamla matkvitton som Ayesha använde när hon satt i kassan på Ica Åkermyntan.

– Det är en stor hög kvitton, säger hon glatt.

Var kommer din optimism ifrån?

– Oj, jag vet inte riktigt. Det har jag aldrig tänkt på. Men jag ser alltid möjligheter, jag är alltid optimistisk.

Vi pratar vidare om Ayeshas debutalbum "Jade fever" som hon spelat in tillsammans med producenten Datafork, och Ayesha berättar om innebörden av ordet Jade.

– Det är tjejer som softar. I södra Afrika kallar man tjejer som inte är väldigt mycket det ena eller det andra, utan lite mer i mitten, för jade. Man behöver inte vara hora eller feministextremist. Feministgrejen har gått för långt, jag vägrade vara med i alla föreningar på gymnasiet som hette något med feminism. Bara för att man tror på jämlikhet behöver man inte ha så här långt hår under armarna, säger Ayesha och pekar med högerhanden ned mot midjan. Jag gillar inte någon typ av extremister. Den här skivan har jag dedicerat till kvinnor, men nästa kommer jag att dedicera till männen.

Johan Åkesson

Effektiv avslutning. Ingen trist sammanfattning och inga andra konstigheter. Krångla inte till saker.

Konsten att skriva ett bra personporträtt

Lyssna och var nyfiken

Du måste själv vara intresserad av den person du skriver om.

Arbeta med inledningen

Hur väcker du nyfikenhet redan i första meningen? Du behöver ju inte börja *Eva är 16 år och bor i Valboda.* Pröva med att inleda med en replik: *– Ja, jag tror på den stora kärleken, säger Johan. Jag* ... Du kan presentera en människa genom hennes beteende och miljön omkring henne: *Sigrid slår sig ned vid kafébordet och börjar genast rota i sin väska.* Eller börja med några frågor: *Hur hamnade Lennart under lärarens säng? Och vad lärde han sig där?*

Välj ut intressanta detaljer

Det sägs att journalisterna på Paris Match fick sparken om de efter en intervju inte kunde berätta vad intervjupersonen hade för färg på slipsen (intervjuade de aldrig kvinnor?). Och visst spelar detaljer en viktig roll i personporträtt,

men det ska vara rätt detaljer. Att en 80-åring köper en studsmatta är intressant, för det säger något om hennes livslust. Att Robert har tre syskon som heter Mikael, Mats och Sandra är inget att berätta, om du inte gör något mer av det, till exempel berättar att Robert har bestämt sig för att aldrig bli pappa, eftersom han ägnat så mycket tid åt att ta hand om griniga småsyskon.

Undvik klichéer och vagheter

Det är lätt hänt att man använder uttryck som *pigga, blå ögon, en glad tjej, positiv syn på livet, allt som gör livet kul* och *en grabb på sexton vårar*. Eftersom dessa ordvändningar är slitna gör de ingen läsare glad. Lika illa är det med obestämda och vaga uttryck. Undvik *trevlig, intressant, spännande, fin, tråkigt* och skriv precist. Skriv *Han ber mig sitta ned, ställer fram ett fat med bullar och frågar om jag vill ha kaffe* i stället för *Han är som vanligt mycket trevlig.*

Läs många personporträtt

Lär av proffsen.

Nu ska du skriva ett personporträtt i samma stil som texten om Aleysha. Du ska alltså intervjua en person och sedan skriva ett porträtt som ska vara väl värt att läsa även för dem som inte känner honom eller henne. Den du intervjuar måste finnas tillgänglig under arbetets gång, så det blir enklast om du utser någon på skolan till ditt intervjuoffer. Personen måste dessutom vara medveten om att intervjun kommer att läsas av fler än du.

Syfte: informera på ett underhållande sätt
Texttyp: berättande/beskrivande personporträtt
Mottagare: andra gymnasieungdomar

ARBETA SÅ HÄR:

1. Fundera över vad du vill veta om intervjupersonen. Det du redan känner till antecknar du direkt tillsammans med dina frågor. Du ska nu föra ett ganska långt samtal med den du ska porträttera. Nöj dig inte med att ta reda på ytliga fakta som bostad, ålder, utseende och familjeförhållanden. Försök komma personen mer inpå livet. Använd öppna frågor, dvs. sådana som inte kan besvaras med ett enkelt ja eller nej. Ställ följdfrågor. Säger Lina att hon vill arbeta med människor? Fråga henne varför. Orhan vill bli tekniker. Låter inte det lite fantasilöst, Orhan? Varför inte homeopat? Var lyhörd! Vad är det som skiljer Leon Lawe från andra människor? Anteckna även till synes oviktiga detaljer. Skriv ned användbara repliker (ordagrant!).

2. Sovra sedan det insamlade materialet. Ta bort det ointressanta och plocka ut det som verkligen säger något om personen. Säkert upptäcker du att du saknar vissa upplysningar. Prata med intervjupersonen igen och passa då också på att kontrollera att du uppfattat alla fakta korrekt.

3. Skriv en disposition och skriv ett första utkast utifrån den.

4. Läs igenom utkastet. Låt gärna också någon annan läsa. Är du nöjd? Ofta är det första försöket inte mer än just ett försök. Därför ska du nu bearbeta porträttet – på dator. Troligen behöver du arbeta igenom det flera gånger innan det blir riktigt bra.

5. Nu är det dags att kontrollera texten. Ger den verkligen en god beskrivning av personen? Är den läsarvänlig? Lockar rubriken och inledningen till vidare läsning? Är styckeindelningen korrekt? Hur är stavningen? Stor och liten bokstav? Skiljetecken? Använd checklistan på sidan 140 och ta dessutom hjälp av kapitlet "Skrivregler".

6. Du har förhoppningsvis lagt ned mycket arbete på porträttet. Därför ska det läsas och kommenteras av så många som möjligt. Först ska intervjupersonen få ta del av det. Vill hon eller han att du ska ändra, bör du göra det – sedan ni diskuterat saken. Låt också andra få läsa porträttet. Är deras synpunkter vettiga? Skriv om!

SKRIVUPPGIFT 2

INSTRUKTION

Gör först si och sedan så. Världen är full av instruktioner. De flesta har minst 10–20 stycken liggande i lådorna hemma. Det är anvisningar till TV-apparater, spisar, kylskåp och gräsklippare. Nu behöver inte instruktioner just handla om tekniska saker. Ett kakrecept och tips om hur du ska träna för att få starkare överarmar är också instruktioner. Här följer ett exempel på en instruktion till en tvättmaskin. Läs kommentarerna.

*Du-tilltal är rakt och tydligt. Skriv inte **man**.*

Så här använder du tvättmaskinen

Innan du första gången börjar använda tvättmaskinen för att tvätta är det viktigt att du kör maskinens normalprogram på 60 °C utan kläder för att göra rent de invändiga delarna. Häll 70 ml tvättpulver i fack B.

Numrering gör instruktionen lätt att följa.

1. Lägg smutstvätten i maskinen

a. Öppna luckan.
b. Lägg in smutstvätten, helst ovikt.
c. Stäng luckan.

Typiskt för instruktioner är att man använder uppmaningsform, imperativ: öppna, lägg, stäng …

Det här kan förenklas. Bättre: lämplig mängd tvättmedel i fack B.

Varför kallas det tvättmedel på ett ställe och tvättpulver på ett annat? Det förvirrar.

2. Häll i tvättpulver

a. Öppna tvättmedelsfacket.
b. Häll i så mycket tvättmedel i fack B som behövs för den smutstvätt du lagt i maskinen.
c. Om du väljer att köra förtvätt ska du också lägga tvättpulver i fack B.

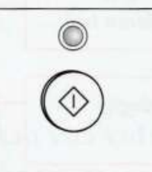
3. Häll i sköljmedel

a. Häll sköljmedlet i fack C men inte över maxstrecket.
b. Stäng facket.

4. Sätt på tvättmaskinen

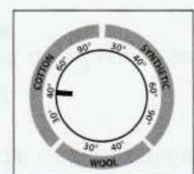

Konstigt ord. Låter som en dålig översättning.

a. Tryck på ON-knappen.
b. Strömkontrollindikatorn tänds.

Varför skulle någon välja ett oönskat program? Det här ordet kan strykas.

5. Välj önskat program

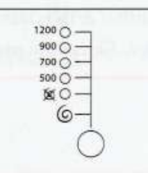
a. Ställ pilen på programrattens mot det tvättprogram du vill köra.

→

Kan du räkna ut varför man inte använder rubrikerna "Välj centrifugeringshastighet" och "Välj tillvalsfunktion"?

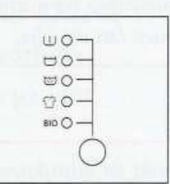
6. Val av centrifugeringsvarvtal

a. Tryck på knappen tills kontrollampan vid önskad hastighet eller överstruken centrifugeringssymbol tänds.

7. Val av extrafunktion

a. Tryck på knappen tills kontrollampan vid önskad funktion tänds.

Det är bra att den här upplysningen kommer på rätt ställe.

8. Inställning av fördröjning

a. Vill du att tvättmaskinen ska starta vid en senare tidpunkt ska du **innan du startar programmet** trycka på knappen FÖRDRÖJNING till önskat antal timmar fördröjning visas.

b. Tryck på START. Nedräkningen börjar. Valt tvättprogram startar efter det antal timmar fördröjning du har angett.

9. Starta programmet

a. Tryck på START för att starta valt tvättprogram.

b. Tvättprogrammet startar.

10. Avsluta tvättprogrammet

Onödigt krångligt. Bättre: Maskinen har …

Ännu en krånglig formulering.

a. Maskinen stannar automatiskt.

b. Tvättmaskinen är försedd med en luckspärr som hindrar dig från öppna luckan innan programmet har kört klart. När kontrollampan släcks kan du öppna maskinen.

c. Luckupplåsningen indikeras också genom att lampan KLAR tänds.

d. Stäng av maskinen genom vrida vredet till läge AV.

e. Strömkontrollindikatorn släcks.

f. Ta ut tvätten.

g. Stäng av vattnet och strömmen till tvättmaskinen om du inte ska köra fler tvättar.

Konsten att skriva en bra instruktion

Utgå från att den som ska läsa instruktionen är lika smart som du men inte har dina kunskaper. Tänk dig in i läsarens situation.

Underlätta för den som ska läsa

Tänk noga igenom vad läsaren behöver veta. Ta bort allt onödigt. Använd ett enkelt språk.

Tänk (krono)logiskt

Det finns inget mer irriterande än instruktioner som inte är genomtänkta. Det kan också vara bra att tänka på vilka förutsättningarna är för att man ska kunna följa anvisningarna och beskriva dessa från början. Det är inte kul att mitt i ett recept läsa "marinera köttet över natten" – i alla fall inte om man redan tänt grillen ...

Testa att det funkar!

Låt någon okunnig person testa instruktionerna innan du publicerar dem.

Använd gärna numrerade listor, punktlistor, symboler och bilder!

Allt som gör anvisningarna tydliga är bra.

Nu ska du skriva en riktigt idiotsäker instruktion i ungefär samma stil som anvisningarna till tvättmaskinen. Du ska alltså förklara hur man genomför en aktivitet för en person som inte alls har lika goda kunskaper som du. Och du ska dessutom göra det utan att använda bilder. Välj en aktivitet du verkligen behärskar och är intresserad av.

Syfte: informera så tydligt som möjligt om hur man utför något
Texttyp: instruktion i form av en nummerlista
Mottagare: personer som inte vet hur man gör

ARBETA SÅ HÄR:

1. Välj aktivitet. Den ska vara lagom komplicerad. Det kan vara vad som helst från att bygga en fågelholk till att skriva en enkel schlagertext. Anvisningarna ska omfatta mellan 5 och 10 steg.
2. Hur genomför man den aktivitet som du valt? Dela upp processen i lagom portioner och anteckna alla steg du kan komma på.
3. Skriv ett första utkast. Använd **du-tilltal**, **imperativ** och **numrering**. Inga bilder!

4. Läs igenom utkastet. Låt gärna också någon annan läsa. Är dina anvisningar tillräckligt genomtänkta? Jämför med texten om tvättmaskinen. Har du lyckats skriva enkelt och tydligt? Bearbeta texten.

5. Hur är stavningen? Stor och liten bokstav? Skiljetecken? Använd checklistan på sidan 140 och ta dessutom hjälp av kapitlet "Skrivregler".

6. Låt andra få läsa den färdiga texten. Är deras synpunkter vettiga? Skriv om!

Ibland går det väldigt fel ...

Öppet brev till en översättningsansvarig

Hej!
I slutet av förra året kunde man på Lidl köpa en fjärrkontroll med beteckningen URC20-F15DL. Dessa rader riktas till dig som ansvarat för den svenska översättningen av den medföljande bruksanvisningen.

Eftersom URC20-F15DL marknadsförs som en "*universalfjärrkontroll*" är det litet vilseledande att den i bruksanvisningen konsekvent benämns "*allmän avlägsen kontroll*". När jag väl packat upp den så känns den inte så speciellt avlägsen.

Ni skriver att den "*nästan täcken all brändjärn av Television, Satelliten ta emot CBL, Kabeltelgram låda CBL, Video Domare*" med mera. Jag vill bara påpeka att på god svenska heter det oftast "brännjärn".

Jag ser att det finns en knapp som enligt beskrivningen "*Vänder apparaten på eller bort*". Den verkar inte fungera. Ingen apparat, vare sig i min närhet eller mer avlägset, vänder åt något håll när jag trycker på den knappen.

I avsnittet där jag tror att ni beskriver hur man sätter in batterier använder ni ibland det litet ålderdomliga ordet "ackumulator". Därför finns det risk att yngre läsare inte förstår instruktionen "*Glida ackumulatorn täcke rygg in i ställe.*"

I ett avsnitt skriver ni "*Gammal anordningen tillhörde inte inne om hembiträde neka!*" Den meningen bör nog justeras med tanke på att hembiträden inte längre är så vanligt förekommande i Sverige. Så kallade hushållsnära tjänster är en känslig politisk fråga här.

→

Under "Lära sig en Befalla" kunde jag hitta formuleringen "*Pressa och hålla få vad man förtjänar nyckel om mer än 3 sekunden, och då frige den*". Det kunde kanske uttryckas en aning tydligare? På många andra ställen talas det också om att pressa olika nycklar, vilket upplevs som litet förvirrande.

Under "Anmärka" står "*Du Maj pressa någon anordning nyckel för exempel TV-nyckel till slut den lära sig operation.*" Jag tycker mycket om det här greppet att anpassa handledningen till kunden, men jag heter faktiskt Henrik. Har jag fått fel bruksanvisning?

Sammanfattningsvis vill jag tacka för en mycket underhållande skrift. Jag har noga läst igenom handledningens alla 19 sidor och inte någonstans hittat en enda mening som ger mig någon som helst hjälp att hantera fjärrkontrollen den handlar om.

Jag föreslår att ni nästa gång anlitar en annan översättare. Har ni möjligen funderat på att fråga någon som har kommit i åtminstone ytlig kontakt med det svenska språket?

Med vänliga hälsningar
Henrik Lundström, Avigmaster på Avigsidan, www.avigsidan.com

SKRIVUPPGIFT

KRÖNIKA

Ordet *krönika* kommer ursprungligen från grekiska kronos, som betyder tid. Det är alltså släkt med ord som *kronologi* och *kronometer*. Från början var krönikan ett slags historieskrivning där viktiga händelser skildras i kronologisk ordning. Ett känt svenskt exempel är "Erikskrönikan" från 1300-talet.

Idag är krönikan en texttyp inom journalistiken och syftar (bland annat) på (återkommande) personligt skrivna kommentarer i aktuella ämnen. Några kända svenska krönikörer är Linda Skugge, Liza Marklund och Jan Guillou.

På engelska kallas den här typen av texter ofta för "columns" – spalter – eftersom de ofta har en egen spalt i tidningen.

Det finns en del likheter mellan blogginlägg och krönikor, även om de senare för det mesta är mer genomarbetade. De handlar båda om någorlunda aktuella ämnen och ger en personlig kommentar, gärna med en lite oväntad vinkel.

Att vara man och oskuld

Personligt tilltal skapar närhet. Det är viktigt både i krönikor och bloggar. Så skulle knappast en nyhetsreporter eller ledarskribent uttrycka sig.

Språket får gärna vara "ungt" eller nyskapande.

Det är inte ovanligt att krönikören refererar till statistik, TV-program eller andras texter.

Populärkulturella referenser – som här till två filmer – förmedlar en känsla av en gemensam världsbild. Och man uppfattar författaren som initierad.

Ett vanligt grepp: jag har diskuterat frågan x med mina vänner/kolleger eller pojkvän/flickvän etc.

Det finns saker som är oerhört jobbiga att berätta för sin omgivning. Som att man aldrig har varit i London. Eller att man inte har sett Richard Gere i "American gigolo". Men det finns saker som är värre. Tro mig! För killar är det mest tabubelagda ämnet oskuld – alla gånger.

Det är ett så känsligt ämne att man redan i fjärde klass högt bedyrade för alla att man förlorat den. Det var ju inte sant. Ett par år senare, vid säg 15, kunde det däremot vara rimligt. Vid 17 helt troligt och vid 20 mycket sannolikt.

Jag själv förlorade min vid 17 – jag tyckte det var sjukt sent. Men det var det inte, i alla fall inte i jämförelse med de som "aldrig" fick till det. De manliga oskulderna är ingen myt. De finns på riktigt och de är nog fler än vi tror. Jag råkar nämligen känna två.

I en undersökning som nyligen genomfördes i Japan av Familjeplaneringsmyndigheten visade det sig att runt 10 procent av alla män mellan 40- och 45 år var oskulder. Kan det även stämma även i Sverige? Att ett par hundratusen män över 30 fortfarande är oskulder? Om man tittar på mina vänner så kan det faktiskt det. De är högutbildade, sportiga, smarta och roliga. De är knappast någon motsvarighet till Robert Gustavssons harmynta Dansbands-Roland i "Torsk på Tallin". De går heller inte runt som Steve Carells cykelhjälmsprydda oskuld i filmen "Den 40-åriga oskulden".

När jag lite försiktigt ställer frågan till mina två vänner så är svaret nästan som taget från vilket romantisk komedi som helst: "Jag väntar på den rätta." Men ska jag vara ärlig så letar de knappast alls. När jag lyckas släpa ut dem på en het klubbnatt dricker de antingen Ramlösa och går hem vid 23 eller koncentrerar sig så hårt på sina dansmoves att de "glömmer" att ragga.

Här kommer en tes – alltså den huvudtanke som krönikan är uppbyggd kring.

Humor, ordvitsar och liknande är vanliga inslag i krönikor.

I slutet skruvar författaren till det hela ännu ett varv. Det blir väl ganska kul?

Och om de skulle råka prata med en tjej så uppstår det aldrig något intresse. Aldrig – never ever. Nej, de väntar på att någon drömlik Jennifer Lopez-kopia ska komma ridande på en vit häst och ta dem med storm. I dag är det nämligen killarna som är trånande romantiker. Som fortfarande när de fyllt 30 sitter och plitar ihop hjärtknipande och parfymdoftande dikter.

Den förklaringen stämmer också med den japanska myndighetens förklaring till problemet: jämställdhet. Kvinnor kräver mer i dag. De tjänar mer, utbildar sig mer, de vill mer. Och de vill ha det bästa. Det vill säga, korten är omvända. I dag väljer tjejer partner mycket aktivare än förr.

Konkurrensen har hårdnat och då får inte alla killar vara med och pussas. Eftersom mina vänner förmodligen var lite nördiga i tonåren fick de aldrig vara med och leka. Och någonstans efter tjugo börjar de i stället tro på miraklet – drömkvinnan på den vita hästen. Nu håller de fast så hårt vid den drömmen att de inte accepterar något annat – allt eller inget. En inställning som inte direkt får några bullar bakade.

Nyligen lade de trots allt ut kontaktannonser på den kristna dejtingsajten 7ehimlen.se. Man skulle kunna kalla det "sista hoppet". Det enda ställe där manlig oskuld fortfarande kan vara en merit att jämställa med vältränad.

Anders Rydell

Konsten att skriva en bra krönika

Under rubriken "Så blir du en förbannat bra krönikör" har Linda Skugge skrivit tips till den som vill lyckas med sina krönikor. Här presenterar vi några av hennes tips:

1. Mod

Mesa inte, det du skäms för ska med! Känns det du skrivit jättepinsamt så ska det med! Pinsamhet är en garant för att det är bra. Får du panik vid tanken av att dina päron ska läsa så ska det definitivt med! Våga balla ur, våga gå bananas och tänj gränser. Det är receptet på en succékrönika.

2. Var privat

Våga vara hisnande privat, det är sånt som engagerar dem som läser. Våga blotta dig helt: "Hej, här är jag, jag opererade just bort min ena äggledare, jag är så ledsen, mitt hjärta brast i tusen bitar på operationsbordet." Genom att våga vara rysligt privat och öppen blir du helt klart unik och det du läser går in i folks hjärtan. Och genom att skriva om dina svaga sidor och nojor så stärker du andra. När det kommer till kritan så är privata grejer det enda folk vill läsa, de som hävdar att de är totalt ointresserade av folks privata förehavanden och hellre läser långa objektiva politiska utläggningar LJUGER.

3. Var iskall

Tänk INTE på att det finns en människa bakom personerna du skriver om! Det är tabu att tänka så, för då fegar du ur och blir en mes och en mes är ingen bra krönikör. En bra krönikör måste vara iskall och funny och witty och ganska (mycket) cold hearted.

4. Bli en gås

Jag tror man måste vara lite knäpp för att fixa att vara en personlig krönikör i en stor tidning. Alla människor tror plötsligt att du är deras bästa vän, att de känner dig, du blir mailbombad, du får utstå kritik och en del hot. Alla har förutfattade meningar om dig. Vissa har svårt att hantera dig. Du måste vara beredd på att få hur mycket kritik som helst. Låt det som bara är dumt rinna av dig som på en gås, bli en gås så klarar du allt. Se till att hålla dig sysselsatt, skaffa dig mycket skrivjobb, då hinner du inte ta åt dig av kritiken. Vettig kritik är ju bara att snappa upp och tänk: tack för tipsen, typ.

5. Arbeta stenhårt

Arbetsbördan är ofta enorm, det upptar hela din tid, dag som natt, år efter år. Du måste gilla det så mycket att det är värt det. En slacker göre sig icke besvär, hon åker direkt. Du måste alltid lämna dina texter i tid, en som inte kan hålla deadline blir inte långvarig. Du måste också kunna skriva under tidspress, och ibland måste du kunna skriva en ny krönika på en timme. Det är sånt man övar upp.

6. Läs på

Det räcker inte med att bara skriva mycket, du måste vara extremt påläst. Själv läser jag minst fem tidningar om dan. Jag kan aldrig bara lägga mig och slappa. Jag måste vara superuppdaterad, jämt, året om.

Nu ska du skriva en riktigt bra krönika. Den ska handla om ETT ämne och vara intressant att läsa. Bäst blir resultatet om du väljer ett ämne som engagerar dig. Och våga provocera lite ... Kanske kan du få hjälp av följande förslag:

- Dagens löpsedel/förstasida
- Gårdagens TV-program
- Världens värsta jobb
- Att vara ung är för jävligt
- Kärlek är bara trams

ARBETA SÅ HÄR:

1. Läs några bra krönikor så att du förstår lite hur de är gjorda.
2. Välj ämne och tänk allra helst ut en tydlig tes.
3. Skriv ett första utkast. Använd ett personligt språk, citat och gärna lite oväntade grepp. Ta ut svängarna.
4. Låt någon annan läsa. Är din krönika tillräckligt skarp? Är den rolig? Har du lyckats skriva enkelt och tydligt? Bearbeta texten.
5. Hur är stavningen? Stor och liten bokstav? Skiljetecken? Använd checklistan på sidan 140 och ta dessutom hjälp av kapitlet "Skrivregler".
6. Låt andra få läsa den färdiga texten. Är deras synpunkter vettiga? Skriv om!

– argume

En stor majoritet av Sveriges befolkning har aldrig skrivit en tidningsinsändare eller ett brev till en makthavare.

5

Skriva – argumentera

Människor tycker olika. Vi diskuterar TV-program, musik, politik, religion, personer vi känner och allt möjligt annat. Mycket tyckande grundar sig på personlig smak. Inget fel i det – ingen begär att du ska kunna förklara exakt varför du föredrar kokt torsk framför köttbullar. Det är däremot viktigt att du utvecklar och lär dig försvara dina åsikter om skola, miljö, ekonomi, arbetsliv och andra lite viktigare saker. Hur förbättrar man skolan eller sjukvården? Hur ska miljön värnas? Vilka frågor borde Sverige driva i EU-sammanhang? Bör vi ha kortare arbetsdag? Vad du tycker i dessa frågor betyder något också för andra.

Tyvärr avstår de allra flesta av oss från att påverka utvecklingen. Istället har vi fått en grupp proffstyckare som syns och hörs i massmedia, medan vanligt folk sällan kommer till tals. En stor majoritet av Sveriges befolkning har aldrig skrivit en tidningsinsändare eller ett brev till en makthavare. Även om nätet fått allt fler att uttrycka sina åsikter – i kommentarer, bloggar och diskussionsforum – är det många som väljer att stå utanför. Det är dumt.

Det kanske inte är så svårt att **tala** för sin uppfattning om skatterna, sjukvården och skolan. Men det är först när du **skriver** som du verkligen når ut med ditt budskap.

Se till att du blir duktig på att argumentera i skrift. Den förmågan kommer du att ha stor användning av vad du än tänker göra i framtiden.

TES OCH ARGUMENT

En åsikt är en persons uppfattning om något, t.ex. att bilar borde förbjudas eller att mer pengar ska satsas på lärarnas löner. Det ska inte vara fråga om bara känsla eller smak, även om känslorna kan vara nog så starka i sammanhanget. Ett annat ord för åsikt är uppfattning, ståndpunkt eller ännu hellre **tes**.

Att bilavgaserna förstör miljön är ett **argument** för tesen att bilar borde förbjudas. Enligt ordboken är ett argument en "omständighet som anförs som stöd för viss uppfattning". Ju fler vettiga och väl underbyggda argument du har, desto större är chansen att du lyckas övertyga andra om att din tes är rätt.

Att avgasreningen har minskat bilarnas utsläpp är ett **motargument**; det är alltså "motståndarens" argument. Det är ofta viktigt att tänka igenom motargumenten när man argumenterar för sin egen tes.

Läs följande text noga. Vi har markerat hur den är uppbyggd.

Rubrik: *sammanfattar åsikten*

Aningslösa föräldrar gör ungdomarna en björntjänst

Åsikten presenteras: *Föräldrar gör sina ungdomar en otjänst om de låter dem bo gratis hemma.*

Aningslösa och flummiga föräldrar gör sina ungdomar en stor otjänst om de låter dem bo gratis hemma!

Argument 1: *Ungdomar lär sig inte pengars värde om de vänjer sig vid för hög privat konsumtion.*

Argument 2: *Förhållanden spricker pga. att ekonomin inte räcker till den konsumtionsnivå ungdomarna fått vänja sig vid.*

Bakgrund: *Idag får ungdomar ingen ekonomisk uppfostran.*

Hur ska ungdomar någonsin lära sig pengars värde om de vid unga år får vänja sig vid en alldeles för hög privat konsumtion? Jag är övertygad om att många förhållanden spricker på grund av ekonomin. När ungdomarna bildar familj blir de missnöjda över att deras ekonomiska resurser inte räcker till den konsumtionsnivå de fått vänja sig vid. Idag får inga ungdomar någon ekonomisk uppfostran, varken hemma eller i skolan. Ändå vet man ju att kunskap om ekonomi är viktig för att man ska må bra.

→

Personerna på bilden har inget samband med texten.

Argument 3: *Ungdomarna kan i framtiden bli skuldsatta.*

Argument 4: *Nästan ingen som förvärvsarbetar har 8 000–9 000 att göra av med på privat konsumtion.*

Uppmaning: *Ta pengar från ungdomarna och sätt in dem på banken!*

Åsikten en gång till som avslutning.

Dessutom kan ungdomarna i framtiden bli ordentligt skuldsatta om de har för mycket pengar att röra sig med. Ungdomar som arbetar och bor hemma men inte betalar för sig är de verkligt rika i dagens samhälle. För vem som förvärvsarbetar har 8 000–9 000 kronor att göra av med på privat konsumtion?

Det är förstås tråkigt att behöva ta pengar från ungdomarna, men gör det i alla fall. För deras egen skull. Sätt in pengarna på banken och spara dem till den dagen kommer då de ska bilda familj.

Jag tycker det är självklart att ungdomar ska betala för sig.

Lär ungdomarna ekonomi

ÖVNING 1

LAPPEN

1. Skriv ned något du verkligen tycker på en papperslapp. Det ska vara en åsikt, inte en smaksak. En mening räcker.
2. Skriv sedan på baksidan två eller tre argument för din åsikt. Lämna minst halva lappen tom. Så här kan det se ut:

Tes:	*Det ska vara mer praktik i skolan.*
Argument 1:	*Man lär sig mer genom att arbeta.*
Argument 2:	*Det ökar chanserna att få jobb efter skolan.*
Argument 3:	*Man får hjälp att välja rätt yrke inför framtiden.*

3. Byt lapp med någon i klassen. Läs din kamrats åsikt och argument. Skriv två eller tre motargument under kamratens argument. Vad du själv tycker spelar ingen roll här.
4. Låt någon i klassen läsa åsikt, argument och motargument. Rösta efter varje lapp om argumenten för eller emot åsikten är starkast. Om ni håller med eller inte spelar ingen roll; ni ska bedöma vem som argumenterar mest övertygande för eller emot åsikten.

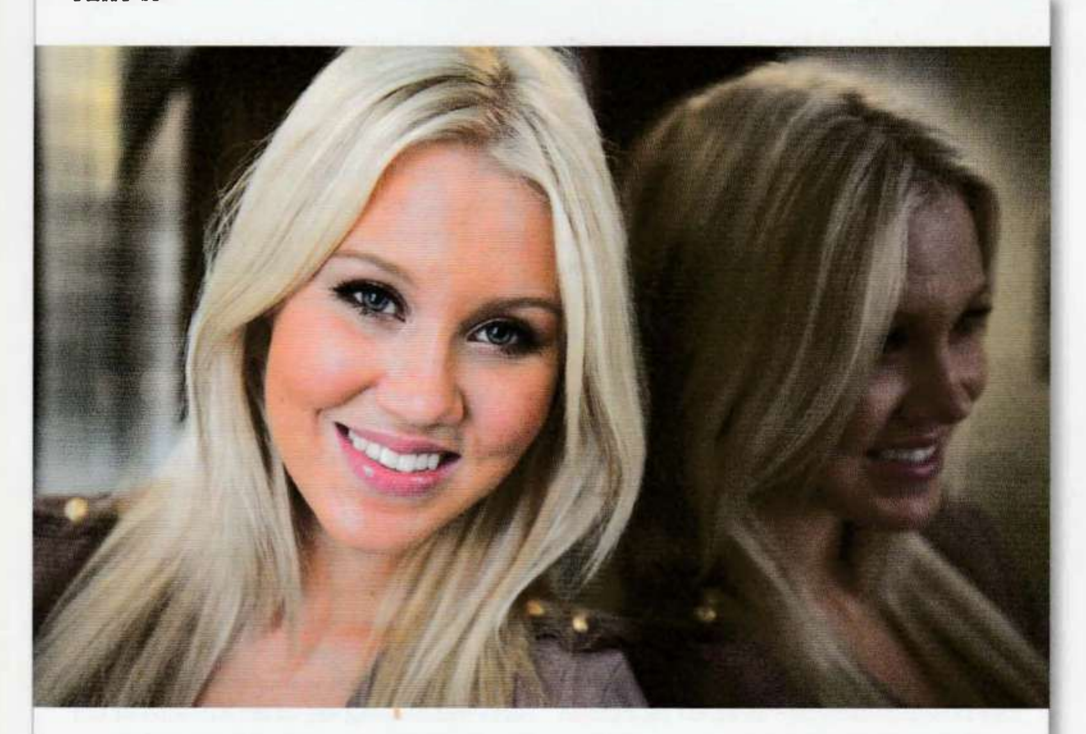
ÖVNING 2

ANALYSERA ARGUMENTATION

Här följer två ställningstagande texter. Läs dem och svara sedan på frågorna för var och en av texterna.

1. Vilken tes har författaren?
2. Vilken är bakgrunden?
3. Vilka argument för sin tes för skribenten fram?
4. Är argumentationen tydlig eller gör författaren några logiska kullerbyttor?
5. Hur avslutas texten?
6. Håller du med om det som står eller finns det starka motargument?

TEXT A

Sluta att dalta med oss unga

Jag får ofta frågan om var min drivkraft kommer ifrån och trots att jag som 19-åring driver flera företag och precis har skrivit klart min bok så har jag svårt att förklara mer än att jag har haft tur som har den naturligt i mig. Men jag tror till 100 procent att drivkraft är något alla kan skapa sig. Du måste ha ett mål, något som motiverar dig. Men hur lätt är det i en omgivning som gör dig lat?

När jag gick i mellanstadiet sålde jag jultidningar och blev snabbt en av de bästa i Stockholms län på att sälja. Mina föräldrar var inga som överöste mig med de senaste prylarna, så att tjäna in premier som en mini-tv och lavalampan som fanns i mitt favoritspel "The Sims" blev mitt stora mål. Det var tufft för de var dyra premier så det tog lång tid att tjäna in, men i stället för att deppa ihop hittade jag en strategi som gick ut på att jag vek in de sidor som jag tyckte hade bäst saker.

När det var en äldre dam som öppnade som kunde vara en mormor så slog jag snabbt upp sidan som hade en Guinness rekordbok (dyraste prylen i hela jultidningen) och förklarade för tanten att "hade jag varit ditt barnbarn så hade jag blivit jätteglad om jag fick en rekordbok av min mormor". Det slutade alltid med att tanterna köpte två stycken, jag löste ju deras julklappsproblem! I slutet av perioden hade jag tjänat ihop tillräckligt till min mini-tv och lavalampa.

När man är motiverad att klara av något

så får man drivet på köpet. Problemet med att unga tjejer och killar i dag halkar efter i skolan, hoppar av eller tycker att det är omöjligt att hitta ett jobb, eller är lata som många vuxna beskriver oss, tror jag just beror på att drivkraften aldrig har existerat. Den har ju aldrig behövts!

Grundskolan har skolplikt och de tre åren på gymnasiet går att ta sig igenom sovandes på bänken om man väljer fel skola. Det är större sannolikhet att en skoltrött person från högstadiet även väljer ett slappt gymnasium. Risken med det är just att du inte behöver hitta ett driv för att klara av att ta studenten, men redan innan studentmössan har kastats upp i luften har ångesten för "vad jag ska göra sedan" krupit in under skinnet. Och om det är något som inte föder motivation så är det ångest.

Hur ska man kunna hitta drivet att ta sig in i arbetslivet om man aldrig har behövt det tidigare i plugget? Genom min blogg som läses av 280 000 människor varje vecka, har jag dagligen en dialog med unga tjejer som oroar sig över framtiden. "Hur gör jag?" och "Hur tar jag mig dit?" är två frågor som jag alltid får. Jag är helt övertygad om att om gymnasieskolorna skulle applicera entreprenörstänket så skulle tröskeln mellan gymnasiet och arbetslivet bli mindre, frågorna om framtiden skulle inte längre ställas med oro i magen utan med engagemang och bytas ut till "Hur tar jag mig snabbast dit jag vill?".

När jag säger applicera entreprenörstänk i skolan så menar jag: mer självständigt arbete, planera sina terminer själv och mer casebaserade sätt att lära ut. UF, Ung företagsamhet, och projektarbete är de enda kurserna på gymnasiet där du planerar din egen tid och väljer precis vad du vill göra bara du genomför kursmålen. Alla jag har pratat med som läst UF har sagt att det var den kurs de lärde sig mest på under hela gymnasiet.

De finns skolor som redan har det här tänket. Jag föreläste på Entreprenörgymnasiet i Luleå förra året och där berättade eleverna att varje årskurs består av ett projektarbete som man ska genomföra i grupp. Att lära sig hur man tar kontakt med personer på företag, att gå på möten och sedan hålla i en stor inspirationsdag på skolan (som jag var inbjuden till) när man går i ettan på gymnasiet ger ett sådant otroligt självförtroende, som sedan följer med dig under hela gymnasietiden och ut i arbetslivet.

Att få ta mer eget ansvar i skolan gör att du får mer motivation att lyckas, eftersom du förstår meningen med vad du gör när du tydligare kan se målet. Att veta att man faktiskt kan klara av saker själv, gör det naturligt att ta tag i saker och hjälper till att minska klyftan mellan skola och arbete. Man vågar höra av sig till företag, gå på anställningsintervjuer och armbåga sig fram. Och om det är något som vi entreprenörer är duktiga på så är det just att misslyckas på rätt sätt – vad lärde jag mig av det här, och vad kan jag göra bättre nästa gång? Samma tänk bör elever i skolan ha!

Klaga inte på att ungdomar är lata för det är samhället som formar oss så! Skolorna måste förstå att vi vill lära oss att ta mer eget ansvar, vi behöver inget daltande. Man är inte född med drivkraft, därför är det viktigt att vi får öva på det redan i plugget – inte dagen efter studenten när vi ska ta våra första stapplande steg in i arbetslivet. Jultidningspremierna var min morot som 11-åring, i dag är min motivation att få fortsätta vara min egen chef.

Du som går på gymnasiet och läser det här, inse att det roliga i livet börjar efter att du har hoppat runt på ditt studentflak helt dyngsur i öl. Ut och armbåga dig fram och gör det du vill göra! Du är ditt enda hinder.

Isabella Löwengrip/Blondin-Bella (Aftonbladet 2010-04-30)

TEXT B

Polisen måste ingripa mot langarna

Försäkringsbolaget If kan idag presentera en undersökning som visar att var fjärde tonåring mellan 15 och 18 år skaffar alkohol från utomstående langare. Men andelen langare som grips och blir dömda är försvinnande liten.

90 procent av de nära 4500 15–18-åringarna i Ifs webb-baserade undersökning gjord av YouGov, uppgav att de druckit alkohol. Hela 23 procent uppgav att de skaffar alkoholen från en langare. Bland killarna är siffran 29 procent.

Det här visar hur utbredd langningen är i Sverige. Det finns langare på varje ort, i varje stadsdel, i varje skola. Polis, föräldrar och socialtjänst måste ta till krafttag för att få kontroll över situationen.

Langning kan ge böter eller fängelse i upp till två år. Men i praktiken blir en försvinnande liten andel av langarna gripna och fällda.

På flera håll i landet har polisen börjat arbeta enligt Kronobergsmodellen, en tvådelad modell som innebär att polisen dels beslagtar och på plats häller ut alkohol från minderåriga ungdomar och kontaktar deras föräldrar, dels identifierar och ingriper mot kända langare.

Brottsförebyggande rådet har gjort en utvärdering som visar att polisen lyckas väl när det gäller den del som avser ingripanden mot unga, men att man på de flesta håll misslyckas vad gäller målet att gripa langare.

Idag sköts en allt större del av langningen via mobil och internet, vilket försvårar polisens spaning. Det betyder inte att man kan nöja sig med att invänta eventuella tips om langare. Polisen måste i betydligt större utsträckning ut och aktivt spåra och gripa langarna, vilket dessutom med säkerhet skulle bidra till att lösa andra brott.

Att ingripa mot langningen är nödvändigt, dels för att förhindra att ungdomar på ett enkelt sätt kan skaffa alkohol, dels som en tydlig markering av brottets allvar. Polisens mål måste vara att få bort langarna från gatorna. Det är helt orimligt att var fjärde tonåring i Sverige köper sprit av langare.

Karin Lidman (SvD den 30 april 2010)

Recension

Du kanske inte är van vid att se en bokrecension som en personlig, argumenterande text, utan uppfattar den mer som ett slags sammanfattning eller referat. Då är det dags att tänka om. Det är givetvis dina åsikter om den bok du läst som är det intressanta. Att läsa en roman refererad på en eller två sidor är ingen större läsupplevelse. Det är däremot en recension byggd på kloka iakttagelser och en genomtänkt argumentation.

Vänj dig en gång för alla vid att göra ordentliga anteckningar under läsningens gång. Skriv av korta intressanta avsnitt som du kan citera i recensionen. Och tro inte att det räcker att läsa boken en enda gång. I de allra flesta fall är det bäst att först snabbläsa boken och sedan läsa om den mer noggrant. Använd gärna gula klisterlappar eller liknande.

Läs följande recension av Martin Engbergs *Stjärnpalatset* och våra kommentarer.

Recensenten sätter in sin läsning i ett personligt sammanhang.

Ovanliga uttryck som tabula rasa (ung. oskrivet blad) och griffeltavla ställer krav på läsaren.

Här får vi veta lite om vilken sorts litteratur som "Stjärnpalatset" hör till.

Några stycken räcker för att presentera handling, miljö och huvudpersoner.

En solig dag och en stjärnklar natt läser jag Martin Engbergs nya roman "Stjärnpalatset". Medan snön som har täckt marken utanför sakta smälter och försvinner, växer det stora istäcket i Engbergs berättelse.

En ny istid har randats och glaciärens bländvita tabula rasa närmar sig från norr och suddar ut varje spår av mänsklighet från planetens griffeltavla.

Engbergs andra bok kan alltså sorteras under den science fictionskildringens undergenre som kallas apokalyptik. Det är en genre med anor. Bibelns "Johannes uppenbarelse" är ett tidigt exempel, som i sin tur tillhör den religiösa undergenren.

I vår tid är annars den naturrelaterade apokalypsen vanligast – människofabricerad eller rätt och slätt lika naturligt ödesbunden som ett massivt meteoritnedslag.

Nya istider hör definitivt till denna senare kategori.

I ett hus klätt med mexitegel utanför ett litet samhälle bor Katharina. Förhållandet mellan henne och hennes föräldrar är minst sagt ansträngt, styrt av obegripliga ritualer och ömsesidigt avstånd. Hon får till exempel inte äta sig mätt. Varje fysisk avvikelse måste rapporteras och dokumenteras. Hon får inte leka med andra barn.

Hon är en av de utkorade, förstår man, som så småningom skall bortföras från sitt hem och sina – det har man förstått – surrogatföräldrar till Imperatorn för att där tjäna honom.

En dag kommer en liten herre som heter Victor och bosätter sig hemma hos Katharina. Han undervisar henne i saker som hon ofta inte förstår. De myter och legender som barnet haft, och som kretsar kring Imperatorn och mänsklighetens ursprung, pensioneras successivt till förmån för en mer krass, men inte mer begriplig, historia om människans eventuella överlevnad.

→

Parallellt löper en annan berättelse – den om den vuxna Katharina som funnit sitt hem i Drivhuset. Detta drivhus är ett välorganiserat samhälle insprängt i berget under jättelika glaskupoler. Djupast in i detta drivhus finns en sanning och ett syfte.

Katharina kommer att finna bägge.

Här görs en elegant och personlig koppling mellan huvudpersonens sökande efter sanning och recensentens försök att förstå sig på berättelsen. →

Själv är jag inte så säker på att jag har gjort det.

Martin Engberg debuterade 2006 med en samling fascinerande noveller under titeln "Tecknen runt huset". Inslagen av science fiction och fantastik var påtagligt, liksom intresset för mänskliga mentala och fysiska hybrider. Den suveräna individens komplicerade plats i ett nödvändigt kollektiv utforskades också.

Detta är alltså minst sagt komplicerade frågor att gestalta. Engberg gjorde det bra i sina debutberättelser, och han var noga med att lämna ett gott mått av mystik kvar efter slutpunkten. Han kunde kosta på sig det, eftersom de olika berättelserna tumlade kring gemensamma teman.

→

Romanen jämförs med författarens tidigare verk.

Men när han gör samma sak i romanform blir det hela mer komplicerat. Här har han en enda berättelse att hantera – ett argument och en tes att övertyga läsaren om.

Länge funderar jag på huruvida det är en tillgång eller en brist att Engberg är så noga med att i det längsta hålla inne med fakta. Det är som om han tvekat inför varje liten bit information med potential att kasta ljus över den värld han skriver fram – tvekat och därefter i allt för många fall strukit över och snålt mumlat att "det där får de vänta med".

Här börjar ett negativt slutomdöme om romanen att formas. Vi får följa recensentens funderingar kring boken.

Jag bestämmer mig till slut för att det är en brist och att den kanske beror på att Engberg antingen inte riktigt har litat på sin egen berättelses kraft att gripa tag utan hullingar – eller att han umgåtts med den så länge och kommit att lita på dess inneboende logik i så hög grad att han glömmer att inte alla har samma förutsättningar.

På ett roligt och personligt sätt beskrivs hur recensenten tappar intresset för boken.

I alla fall så händer mot slutet det som inte får hända: jag blir förströdd, kommer på mig med att skumma igenom nyckelpartier och tänka yada-yada ...

Det är fruktansvärt synd, för här finns ovanliga ambitioner.

Jag önskar jag kunde säga mer än så om Engbergs berättelse, men det hade varit elakt mot läsaren.

Här kommer argumentationen bakom den negativa kritiken: Romanen bryter mot de krav som science fiction-genren ställer.

Det paradoxala med science fiction, fantasy och fantastik över huvud taget är att den ofta måste vara extremt realistisk. Förutsättningarna, världen och logiken är främmande och måste därför tydligt framställas utan att för den skull bli till torftig läsning. Till skillnad från den sortens berättelser som brukar kallas för realistiska, och som inte på samma sätt behöver anstränga sig att skapa världen eftersom förutsättningarna redan är givna för läsaren.

Avslutningen knyter an till den inledningen. Den förvirrade läsaren placeras in i den miljö som boken skildrar.

Martin Engberg har försökt kombinera filosofisk fantastik och poetisk realism på ett olyckligt sätt. Han lämnar slutligen sin läsare pulsande på glaciären, utan hopp om att hitta hem.

Jonas Thente

KONSTEN ATT SKRIVA EN BRA RECENSION

Ägna mest utrymme åt dina egna reaktioner och tankar.

En recension ska kunna begripas också av personer som inte har läst boken. Därför refererar du på några få rader bokens handling och beskriver samtidigt huvudpersonerna och miljön. Detta referat ska dock bara utgöra en mycket liten del av recensionen, absolut inte hela texten. Dina tankar om boken och redogörelse för vad du fått ut av den ska ta störst utrymme.

Sätt in boken i ett sammanhang.

Påminner boken om något annat du upplevt? En film? En bild? En låt? Eller väcker den minnen från ditt eget liv? Vad är det för genre? Har författaren skrivit fler böcker?

Använd gärna citat.

Citat kan ge en god bild av stilen. Det gäller dock att välja några rader – inte mer – som är representativa för boken.

Våga vara personlig.

Det här är kanske det svåraste av allt. Försök att verkligen analysera och beskriva vilka känslor och tankar läsningen väcker hos dig. Ta gärna ut svängarna lite – det brukar göra texten intressantare. Tänk bara på en sak: Om du totalsågar en bok måste du verkligen kunna argumentera för din hållning. Att bara avfärda en bok som "tråkig" duger inte!

RECENSERA EN BOK

Din uppgift är att skriva en personlig och övertygande recension som beskriver boken som du läst och de tankar den väckt.

Syfte: beskriva en bok som du läst samt presentera ett omdöme om boken och argumentera för det

Texttyp: recension som tar ställning till ett läst verk

Mottagare: personer i din egen ålder som är intresserade av att ta del av andras läsupplevelser

Arbeta så här:

1. Läs en bra roman. Din lärare kan hjälpa dig att hitta rätt.
2. Läs ett antal recensioner på nätet (t.ex. i Aftonbladet, Expressen, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter) så att du förstår lite hur de är gjorda.
3. Vad handlar boken om? Finns det några intressanta teman eller konflikter? Hur uppfattar du stilen, språket och tonen? Citera! Finns det ett budskap i boken, och hur skulle det i så fall kunna beskrivas i så exakta ordalag som möjligt? Vad, tror du, är författarens avsikt med texten? Glöm inte att argumentera för din uppfattning, gärna med exempel ur boken. Skriv ett första utkast. Använd ett personligt språk, citat och gärna lite oväntade grepp. Ta ut svängarna. Och glöm inte att redogöra för de känslor och tankar som boken väckt hos dig.
4. Låt någon annan läsa. Är din recension tillräckligt bra? Har du lyckats skriva enkelt och tydligt? Bearbeta texten.
5. Hur är stavningen? Stor och liten bokstav? Skiljetecken? Använd checklistan på sidan 140 och ta dessutom hjälp av kapitlet "Skrivregler".
6. Låt andra få läsa den färdiga texten. Är deras synpunkter vettiga? Skriv om!

HUR LYCKAS MAN ÖVERTYGA?

Visst är det intressant att få reda på vad du tycker, men vill du få någon annan att ändra åsikt måste du också tala om varför du tycker som du gör – och varför läsaren bör tycka som du. Ingen är förtjust i att läsa löst och pladdrigt tyckande. Det är bättre att skriva kort och klart och använda de argument man har. All tid du ägnar åt att fundera fram starka argument ger utdelning när du börjar skriva.

Argumentkedja

Ett bra hjälpmedel när man ska övertyga i skrift är att först skriva en argumentkedja. Du börjar med ett argument – skriver motargument – skriver ett argument till, och så vidare. Så här kan en sådan kedja se ut:

Tes: Betygen borde avskaffas!

Argument	Motargument
1 De är orättvisa.	2 Andra bedömningssystem är sämre.
3 Intervjuer är bättre. Betyg säger inte om du är lämplig för ett jobb eller en utbildning.	4 Intervjuer skulle kosta för mycket.
5 Det kan det vara värt om elever skulle börja läsa för att skaffa kunskap, inte betyg.	6 De flesta behöver en morot för att plugga ordentligt.
7 Men det är fel kunskaper som mäts med betygen.	8 Systemet har funnits länge. De flesta föräldrar, elever och lärare vill faktiskt ha betyg.
9 Det är en vanesak. Många är rädda för nyheter.	10 Vi ska inte hålla på och experimentera med skolan.

Är svenskar stela?

Att säga något svepande om en hel grupp människor är ett vanligt sätt att argumentera. Det kallas att generalisera. Här följer några exempel på **generaliseringar**:

Stockholmare är dryga.
Bögar gillar att festa.
Unga killar är utseendefixerade.
Norrlänningar är tystlåtna.
På landet äter man mycket smörgåstårta.

Helt kan du inte undvika att generalisera. Men tänk på att om du skriver något om en hel grupp människor är det lätt att sprida dumheter och lögner. Stöd dig så mycket som möjligt på fakta i stället!

Alkoholmissbrukare eller fyllo?

Dina ord visar vad du tycker, men kanske inte alltid på det vis du tror. Vissa ord är laddade med positivt eller negativt värde. Andra hör samman med vissa åsikter. Skriver du "arbetsfri" istället för "arbetslös" har du redan lagt fram en åsikt, nämligen att arbete är något ont. Var försiktig med orden när du argumenterar!

10 tips för att skriva övertygande

!

1. Tänk igenom din tes ordentligt så att du är väl förberedd när du börjar skriva. Leta efter fakta – och gärna statistik – som stöder din åsikt. Ta också reda på hur dina "motståndare" argumenterar.
2. Anteckna dina argument innan du börjar skriva. Använd sedan bara dina allra starkaste argument.
3. Undvik självklarheter som inte behöver påpekas. Försök i stället att få med ny information eller att se problemet ur en annorlunda synvinkel.
4. Tänk hela tiden på vem du skriver för – mottagaren. Olika argument biter på olika läsare.
5. Visa respekt för dina åsiktsmotståndare.
6. Gör en disposition innan du sätter igång. Enklast är att börja med att presentera bakgrunden och sedan din åsikt. Fortsätt sedan med ett av dina argument i taget (spara gärna det starkaste till sist) och bemöt samtidigt motargumenten.
7. Visa läsaren/mottagaren att hon kan ha ett personligt intresse (bättre ekonomi, rikare inre liv, gott samvete etc.) av att ha samma åsikt som du.
8. Var inte rädd att utgå från egna erfarenheter.
9. Bind samman argumenten så att läsaren kan följa din tankegång. Låt alltid någon annan läsa din text och kontrollera att argumentationen håller och är begriplig.
10. Du kan avsluta på olika sätt:

Sammanfattning:	*Att röka är oekonomiskt, farligt för rökaren och hans omgivning samt kostar sjukvården många onödiga miljoner.*
Uppmaning:	*Bygg motorvägen – för våra barns skull!*
Fråga:	*Finns det någon som kan försvara den här utvecklingen?*

ÖVNING 4

GENERALISERINGAR OCH VÄRDELADDNING

1. Vilka generaliseringar har du hört om följande:

a. din egen skola
b. svenskar
c. småbarnsföräldrar
d. kroppsbyggare
e. moderater
f. kepsbärare
g. socialdemokrater
h. hårdrockare
i. tekniker
j. veganer
k. östermalmare
l. skåningar
m. balettdansörer
n. lärare
o. amerikaner
p. psykologer
q. militärer

2. Vilken värdeladdning har orden i följande par? Positiv, neutral eller negativ?

a. ungdomsbrottsling – ligist
b. intern – fånge
c. byråkrat – tjänsteman
d. fri företagsamhet – kapitalism
e. sexfixerad – levnadsglad
f. eftertänksam – feg
g. ambitiös – plugghäst
h. proffs – fackidiot
i. lantis – glesbygdsbo
j. lyhörd – jasägare

3. I de här utdragen ur olika debattartiklar finns det ett och annat värdeladdat ord. Vilka är dessa värdeladdade ord och på vilket sätt är de värdeladdade?

a

Demokratiska Folkrepubliken Korea är en mycket mångsidig och produktiv ekonomi med ett brett utbud av tillverkningsindustrier som producerar bilar, datorhårdvara och mjukvara, elektronik, textilier och livsmedelsprodukter. Historiskt har DFRK:s ekonomi haft en övervikt av tung industri, men konsumtionsindustrins roll växer snabbt. Koreas specialiserade och utbildade arbetare är en god grund för gemensamt ägda projekt och investeringar.

b

Gudstron syftar till att ge mening åt livet, förklara ett större sammanhang, ge en grund för moralen osv. I sin strävan efter att få svaren på dessa frågor söker sig många människor till olika religioner som utger sig för att besvara dem. Man nöjer sig så att säga med gudstron och därigenom tror man sig få svaret på de frågor man söker.

c

I ett civiliserat land sätter sig inte en justitieminister ner och kissar inför publik för att hon blir ombedd av ett ungdomsradioprogram.

d

Rovdjurshatet är nu så omfattande vi måste ta i ordentligt om vi vill få stopp på de kriminella jägarna. Bäst är att helt förbjuda älgjakt under ett år till att börja med. En sådan åtgärd skulle tillsammans med en rejäl straffskärpning för olaga jakt sannolikt göra att våra varg-, lo-, örn-, järv- och björnstammar fick växa naturligt framöver.

e

Vegansk mat är inspirerad av mat från hela världen och är rik på variation. Italiensk, fransk, indisk, grekisk, kinesisk, mexikansk och afrikansk, allt på en gång. Kanske är det den mest kulturöverskridande maten av alla? Många blandkostare uppfattar veganmat som spännande och överraskande god. Det är inte så konstigt, med tanke på de många läckra recepten och råvarorna.

f

Maud Olofsson är politikern som inte har svårt att vända kappan efter vinden. Hon grät floder över att hennes barn inte kunde plocka bär efter Tjernobyl. Idag är hon kärnkraftskramare för att hon så gärna vill vara med i Alliansen.

g

Det ska bli intressant att se vilket straff mannen som misshandlade sin fyraårige son kommer att få. Kanske hälften av de nio år som några haschsmugglare fick. Vi kan förstås inte vara säkra på att mannen betraktas som hälften så ondskefull som en haschsmugglare. Han har ju faktiskt bara torterat en fyraåring genom att bränna honom med tändare, tvinga honom att äta spyor, låsa honom ute blöt och naken på en balkong i november, spraya honom i ögat, hälla superlim i hans öra, tvinga honom att stå med armarna rakt ut en hel natt samt, naturligtvis, misshandla och dödshota hans mor. Vad är det mot att smuggla en drog som faktiskt kan framkalla ofrivilligt fnitter?

ÖVNING 5

ARGUMENTKEDJOR

Skriv en argumentkedja för en av följande åsikter. Om du vill kan du skriva en argumenterande text utifrån din argumentkedja.

- Förbjud biltrafik i storstäder!
- Inför rösträtt vid 15 års ålder!
- Gratis preventivmedel till folket!
- Inför skoluniform!
- Gör Norden till en enda stat!
- Förbjud pensionärer att köra bil!
- Avskaffa försvaret!
- Totalförbjud mobiltelefoner i skolan!
- Stäng alla affärer på söndagarna!
- Inför lördagsundervisning för dem som behöver det!
- Förbjud all tobaksförsäljning!
- Ät inte kött!
- Ha inte sex före äktenskapet!

ÖVNING 6

EN KORTARE ARGUMENTERANDE TEXT

1. Bestäm ett ämne som du vill skriva om eller reagera på, eller bemöt någon av de två texterna på sidorna 161-163. Här får du lite hjälp om du har svårt att komma igång.

   - Förändra …
   - Stoppa …
   - Billigare …
   - Förbjud …
   - Bygg/Bygg inte …
   - Hjälp …
   - Mer/mindre …

2. Skriv ned din åsikt i form av en mening (tesen). Samla argument och motargument. Anteckna dem! Och samla fakta!

3. Utgå från dina argument och skriv en text på 100–200 ord.

4. Läs igenom texten. Är du nöjd med inledningen och avslutningen? Sätt i så fall rubrik. Byt sedan insändare med en kamrat.

5. Arbeta med kamratens text. Skriv kommentarer i marginalen. Är tesen tydligt framförd? Är argumenten övertygande? Saknas viktiga argument? Är rubriken bra? Godkänner du inledningen och avslutningen? Bedöm argumenten, inte åsikten.

6. Byt igen så att du får tillbaka din egen text. Läs kommentarerna. Förbättra, så att du verkligen blir övertygande.

ÖVNING 7

NU BLIR DET REKLAM ...

Reklam kan se ut nästan hur som helst. Reklammakarna strävar alltid efter att hitta nya sätt att marknadsföra varor och tjänster på. Resultatet kan vara bra eller dåligt. Utmärkande för dålig reklam är att vi inte berörs av den eller att vi inte tror på den. Rent lögnaktig reklam är för övrigt olaglig.

Arbeta två och två.

1. Välj vad ni ska marknadsföra. Här kommer några förslag:
   - Prenumerera på strumpor! Tre snygga par strumpor i brevlådan varannan månad.
     Målgrupp: stressade personer.
   - Mediet Ola bjuder in till seans. Han utlovar telepatisk kontakt med de döda. Priset är 250 kronor för en halvtimme.
     Målgrupp: äldre, gärna änkor/änkemän.
   - Semesterbyn Family Fun i södra England.
     Målgrupp: barnfamiljer.
   - Mattips i datorn – betala 250 kronor i månaden och du får varje dag ett superbra recept via e-post.
     Målgrupp: alla som saknar matlagningsinspiration.
   - Res med ballong till Nordpolen med Resebyrån Örnen!
     Målgrupp: medelålders, kapitalstarka.
   - Anmäl dig till vår coola banjokurs!
     Målgrupp: gymnasieelever.
   - Klubben Paradiso öppnar i maj med en rejäl festkväll.
     Målgrupp: ungdomar 16–20 år.
   - Dataprogram som gör att du klarar uppkörningen med glans!
     Målgrupp: körkortslösa.

2. Utarbeta ett flygblad, ett direktreklambrev i A4-format eller ett e-postmeddelande. Om ni vill ha bilder räcker det att göra enkla skisser. Testa text och bild på några kamrater under arbetets gång.

3. Håller er idé? Pröva gärna nya friska grepp.

4. Fånga in läsaren med rubrik och inledning och gör budskapet så entydigt som möjligt. Undvik slitna reklamfraser som *billigt, störst, bäst* och *vackrast*. Fråga er i stället vad läsaren har för behov. Hur kan läsaren övertygas?

5. Arbeta vidare på förslaget. När alla är klara är det dags för utställning och omröstning.

SKRIVA LÄNGRE DEBATTERANDE TEXTER

Själva ordet argumentera betyder leda i bevis. Nu är det ju inte någon matematisk bevisföring det handlar om när man vill övertyga andra. Visst kan fakta vara bra som underlag för argumenten, men ofta vill det till lite mer för att få över läsaren på sin sida. Du måste skriva engagerat och med känsla. Särskilt viktigt är detta när du skriver lite längre texter. Det skadar inte heller att du känner till några av de knep som politiker, reklamskribenter, advokater och debattörer tar till när argumenten tryter. I det här avsnittet får du hjälp.

Mer om argumentation

Du vet redan vad tes, argument och motargument är. Det finns ytterligare några begrepp som är bra att känna till.

Premiss

En premiss är en underförstådd förutsättning för hela argumentationen. Om du argumenterar för tesen att Sverige måste öka biståndet till utvecklingsländerna eftersom fler och fler människor i världen svälter, är en av premisserna att det är önskvärt att Sverige överhuvudtaget hjälper andra länder. Tycker läsaren att varje land ska klara sig utan hjälp faller hela argumentationen. Skillnaden mellan premisser och argument är att premisserna inte skrivs ut i texten. När du analyserar andras argument måste du därför vara särskilt uppmärksam på sådana underförstådda förutsättningar. Ofta är det här du ska sätta

in angreppet när du bemöter din "motståndare", som kanske inte ens själv är medveten om premisserna.

Relevans

För att vi ska övertygas av ett argument måste det vara relevant, dvs. ha med saken att göra. I pressade lägen tar dåliga debattörer till argument som är irrelevanta: Alla vet ju att Andersson en gång var med i ett kommunistiskt parti och därför inte är någon trovärdig miljödebattör. Argumentet måste givetvis också vara sant eller åtminstone sannolikt. Om du argumenterar för tesen "Inför elbilstvång i städerna" är det inget bra argument att påstå att 7 av 10 svenskar får cancer av bensindrivna bilars avgaser.

Sakpåståenden och värdepåståenden

Omkring 30 procent av Sveriges export går via Göteborg. Sakpåståenden används ofta som stöd för argumenten. De är alltid antingen sanna eller falska, men dina meningsmotståndare kanske inte håller med dig om hur de ska tolkas. Du bör alltid granska både egna och andras sakpåståenden. Är de fortfarande aktuella? Vilken är källan? Exakta procenttal och andra sifferuppgifter kan ge ett mer trovärdigt intryck än de förtjänar.

De flesta argumenterande texter bygger snarare på värdepåståenden än sakpåståenden, t.ex. *Det är bättre att några få far illa än att alla drabbas av den ekonomiska krisen* eller *Ett aktiv liv är bättre än ett passivt.* Det är givetvis inte fel att argumentera med värdepåståenden, snarare en nödvändighet, men tänk på att endast de som delar dina värderingar låter sig övertygas av sådana argument.

Attitydmarkörer

Också i texter som inte ger sig ut för att vara ställningstagande, t.ex. nyhetsartiklar, kan vi hitta tecken på att författaren har sin uppfattning klar. En text är nämligen sällan helt objektiv, utan skribentens åsikt träder fram på ett eller annat sätt. Exempel på sådana oavsiktliga attitydmarkörer är uttryck som *tror sig ha, något så konstigt som, tyvärr* och *äntligen*.

Disponera texten

Längre argumenterande texter kan se rätt olika ut. Det finns dock ett slags grundmodell som du kan utgå från: **den kontrastiva dispositionen.** Kontrast betyder ju skillnad och det är just när man vill belysa skillnader som den kontrastiva dispositionen passar bäst. Det är därför inte så konstigt att den används mest i argumenterande texter, till exempel i debattartiklar.

Ofta inleds en sådan text med bakgrundsinformation:

Regeringen har lagt en proposition ...
Kommunstyrelsen har beslutat ...
Idag finns det så många tusen astmasjuka ...
NN har skrivit en artikel om ...
I TV uttalade sig NN så här om ...

Därefter signalerar skribenten sin avvikande uppfattning (*NN har fel!*) och använder sina argument och bemöter motståndarsidans argument. I avslutningen hävdar skribenten att hans argumentation visat att hans uppfattning är den enda möjliga (*NN har alltså fel!*).

Tänk på att den här modellen kan kräva rätt mycket omstuvningar i förhållande till hur ditt stoff ser ut. Den färdiga texten ska inte skildra hur du kommit fram till dina åsikter, t.ex. genom att läsa vissa tidningsartiklar, utan ge en övertygande form åt resultatet av din tankeverksamhet. Det är inte samma sak.

Så här kan man sammanfatta en enkel kontrastiv disposition:

1. Inledning med information om bakgrunden, t.ex. med anknytning till tidigare inlägg i debatten eller till ett förslag eller beslut.
2. Skribenten presenterar sin avvikande åsikt (tesen) i förhållande till tidigare inlägg eller till förslag eller beslut.
3. Skribenten presenterar sina argument för tesen.
4. Skribenten presenterar tänkta motargument och bemöter dessa.
5. Avslutningen där skribenten menar sig ha visat att hans uppfattning är den enda rätta.

Ofta är det effektivare att varva argument och motargument i flera avsnitt eller stycken. Då minskar också risken för tröttande upprepningar och texten blir dessutom ofta roligare att läsa. Den som kan konsten att övertyga använder ofta sitt starkaste argument ungefär i mitten av texten. (*Ännu viktigare är*

det att ta hänsyn till …, Viktigast av allt är dock att …). Det näst starkaste argumentet sparas gärna till slutet.

1. Inledning som ovan
2. Skribenten signalerar sin avvikande åsikt.
3. Skribenten presenterar sitt första argument.
4. Skribenten bemöter tänkt motargument.
5. Skribenten presenterar sitt andra argument (ofta starkare än det första).
6. Skribenten bemöter tänkt motargument.
7. Och så vidare …
8. Avslutning som ovan.

Den som skriver utifrån en kontrastiv disposition bör tänka lite extra på följande:

- Se till att du verkligen suger ut det mesta och bästa ur dina argument. Ofta ser man texter där skribenten skulle haft mer att säga om han läst på lite bättre. Inga ord är så kraftiga att de kan dölja kunskapsbrist (eller?).
- Se till att du verkligen bemöter motargumenten, inte avfärdar dem med *Så dum kan man ju bara inte vara* eller liknande påhopp.
- Den kontrastiva dispositionen kan också användas när du vill jämföra två saker utan att argumentera för någon viss ståndpunkt: förr och nu, stad och land, gammal och ung, privat och offentlig m.m.

Fula knep för övertygare

Hör det till skolans uppgifter att lära ut fula knep? Javisst! Vi menar inte att du måste använda dem själv, men genom att känna till knepen blir du bättre på att avslöja andras argumentering – och därmed bättre på att bemöta deras argument.

Personangreppet

Lämpar sig kanske bäst i muntlig argumentation, men också på debatt- och kultursidorna finns många goda exempel på denna konst.

Skämtet

Det är svårt att vara rolig, och dessutom kan skämt slå tillbaka på den som använder dem. Kanske är det därför som politiker inte gärna skämtar.

Auktoritetstricket

Det är inte bara obetydliga du som menar att det är farligt att använda cykelhjälm; det gör också *professor Petrenius, läkarna vid Karolinska Institutet, den tyske förbundskanslern, Sveriges alla nationalekonomer* (kontrollera först att de inte har ändrat sig) och *en argentinsk professor i transportmedicin.*

Ordvalstricket

Varför skriva *människor* när du i stället kan använda *humankapital*? Det är ju lättare att kräva av kapital än av människor att det ska förränta sig. Utnyttja ordvalstricket med stor försiktighet. Använder du alltför många långa, svåra och högtidliga ord lär du bara förvirra dina läsare. Fast det var kanske just det du ville …

Förtigandet

Ingen tvingar dig att berätta att de uppseendeväckande uppgifter du presenterar bara gäller Salems kommun och att de är sju år gamla.

Generaliseringen

Du övertygar inte om du hela tiden reserverar dig och lägger in osäkerhetsmarkörer som *kanske, möjligtvis, förmodligen* och *en del*. Skriv inte *Två ombudsmän i Trosa anser att vissa delar av beslutet bör omprövas …* Nej, *Facket rasar mot regeringen …* är betydligt bättre. Raka rör och grova förenklingar ska det vara. Ibland hör man politiker säga att *det är en bra liknelse som folk förstår*. Då kan man utgå från att det är en grov generalisering.

Majoritetstricket

Du är minsann inte ensam om din åsikt. *De flesta/svenska folket/alla som satt sig in i frågan/68 procent/alla i kommunen har samma uppfattning om x som jag ...* Om du råkar vara ensam om din åsikt beror det givetvis på att alla andra har blivit manipulerade på ett eller annat sätt.

Citatet

Ingen människa minns vad hon sa för fem år sedan eller ens för fem dagar sedan. Genom att använda förvrängda citat lyckas du få motståndaren att framstå som velig, korkad eller okunnig. Sedan du börjat tillämpa denna teknik på motståndarna gör du klokt i att spela in egna uttalanden på band.

Det är ju alldeles självklart-metoden

När du är som mest osäker på dina argument drar du till med ett *Alla vet ju att ..., Det är oödigt att påpeka att ..., Ingen vettig människa tycker att ...* eller *Vi vet ju alla att ...* Kanske lurar du någon.

Checklista för debattörer

!

Det viktigaste med en argumenterande text är att argumentationen är tydlig, att åsikten framträder klart och att den är underbyggd av ett antal väl valda argument. Stämmer detta på den text du läst/skrivit? Använd följande checklista när du granskar texten.

1. Stämmer rubriken överens med innehållet?
2. Hur inleds texten? Presenteras tesen tillräckligt tidigt och tydligt?
3. I vilken ordning kommer argumenten? Skulle texten vinna på om argumenten ordnades på ett annat sätt?
4. Saknar du några argument som skulle förstärka argumentationen?
5. Är de starkaste motargumenten skickligt bemötta?
6. Presenteras fakta på ett övertygande sätt?
7. Används några exempel och är dessa väl valda?
8. Används värdeladdade ord och fungerar dessa i så fall i sammanhanget? Är det risk för att läsaren kan stötas av ordvalet, särskilt läsare som inte delar skribentens uppfattning?
9. Är tonfallet det rätta?
10. Finns det några onödiga generaliseringar?
11. Är avslutningen bra?

ÖVNING 8

UPPVÄRMNING PÅ TEMAT GIFTERMÅL

Gifta sig eller inte? Här får du träna upp argumentationsförmågan. Arbeta så här:

1. Läs igenom listan med argument mot giftermål.
2. Skriv minst ett motargument för varje argument i listan.
3. Läs upp några av motargumenten. Vem har hittat de bästa motargumenten?

Här kommer listan med argument mot åsikten att man bör gifta sig.

Festen	Brudparet måste gå hem i hyfsad tid och ska väl helst inte vara de som är fullast och har roligast.
Resan	Slipper du betala ett bröllop, har du i stället råd att göra en dubbelt så lång resa.
Presenterna	Vem behöver tolv brödrostar och två uppsättningar kristallglas?
Morgongåvan	Som brudgum ska man köpa en present, men man får ingen igen. Var finns jämlikheten?
Förväntningarna	Vad gör du om maten är trist, det regnar, prästen får punktering och kommer för sent? Hur reparerar man en förstörd bröllopsdag?
Bröllopsdagen	Du har väl sett alla tecknade serier om äkta män som glömmer bröllopsdagen och vilket eländes elände det resulterar i?
Släkten	Mostrar och farbröder man inte träffat på tolv år förväntar sig att bli bjudna, och jobbarkompisarna blir osams med kusinerna från landet.
Talen	Evighetslånga! Pinsamma!
Prinsen	Blev en groda. Alla klär inte i frack.
Socialt	Vem ska man bjuda? Hur många har man råd att ta med på middagen?
Ringen	Ska man välja en vanlig guldring? Och måste man då köpa guldsmycken i hela sitt liv för att det matchar bäst? Och vad gör man i så fall med favoritsilverklockan?

Svensexan	Med taskiga polare kan det bli en kväll man inte minns.
Möhippan	Med somliga väninnor riskerar man att få pussa främmande karlar utklädd i en spetsgardin.
Kärleken	Hur vet man om man står ut med någon i 20 år?
Jakten är slut	Man är körd på marknaden.
Namnet	Man slipper bli osams om vems namn man ska ta och vilket namn i så fall barnen sedan ska ha.
Det är lättare	att flytta ifrån någon än att skilja sig.

ÖVNING 9

SOCKERSKATT?

Den här gången ska du referera, jämföra och argumentera. Ämnet är svenska matvanor och en eventuell sockerskatt för att motverka övervikt. Du ska hänvisa till de två texterna som följer och sedan argumentera för en egen uppfattning.

Arbeta så här:

1. Börja med att läsa och analysera de två texterna. Gå igenom argumenten ordentligt. Fundera sedan på vad du själv tycker.
2. Din uppgift är att skriva en argumenterande text med någon av rubrikerna "Sockerskatt – utmärkt förslag" eller "Sockerskatt – nej tack!".
3. Oavsett om du är för eller mot förslaget om sockerskatt ska du hämta argument ur båda texterna och referera båda sidornas åsikter. Börja med att lista skribenternas och dina egna argument.
4. Låt en kamrat läsa din argumenterande text med fokus framför allt på om din argumentation fungerar. Vad ska tas bort? Vilka ytterligare argument behövs?

TEXT A

Skatt på läsk och godis
behövs för barnens skull

Fetma och övervikt leder till en rad sjukdomar och därmed ökade sjukvårdskostnader. Statens Folkhälsoinstitut räknar med att varannan svensk man är överviktig och över en tredjedel av kvinnorna. Över 10 procent av den vuxna befolkningen i Sverige är feta vilket innebär betydande risker för hjärt-kärlsjukdom, diabetes, cancer, ledskador, infertilitet, depression och ett förkortat liv.

Dessutom är vart femte skolbarn i Sverige överviktigt, och mellan 3 och 5 procent av barnen är feta. De överviktiga eller feta barnen i Sverige har blivit mer än dubbelt så många sedan 1990. I dag är uppskattningsvis 30 000–50 000 barn i Sverige så feta att de riskerar att dö i förtid på grund av följdsjukdomar som diabetes, cancer och hjärtinfarkt. Livsmedelsverkets undersökning av barns matvanor 2008 visade att nästan en fjärdedel av energin som barn upp till 15 år får i sig kommer från feta, sockerrika men näringsfattiga livsmedel. En viktig orsak till att barn i Sverige blir alltmer överviktiga och feta är att de konsumerar för mycket sötsaker och läsk.

I genomsnitt dricker varje svensk 90 liter läsk per person och år. Svenskarna äter dessutom mest godis i världen: nästan 17 kilo sockerkonfektyr och choklad per person och år – dubbelt så mycket som den genomsnittliga EU-medborgaren (Caobisco, 2007). Självklart är motion viktigt för att öka energiuttaget men i realiteten handlar det om att svenskar måste minska intaget av energitäta livsmedel. Dessa innehåller mest fett och/eller socker men lite av andra näringsämnen.

Omkring 60 procent av svenskarnas energiintag består av kolhydrater av växlande sammansättning. En av de stora sockerkällorna utgörs av läskedrycker, och det är uppenbart att ingen behöver läskedrycker för hälsans skull. Även fruktdrycker, sötade teer, energi- och sportdrycker är i princip likvärdiga med läskedrycker. Dåliga dryckesvanor i ungdomen innebär risk för fortsatt hög läskedryckskonsumtion längre fram i livet. Det stora intaget av läsk och sötsaker kan förklaras av en obalans i prisutvecklingen, som är mycket ogynnsam ur ett folkhälsoperspektiv. Under perioden 1985 till 2008 har till exempel priset på plockgodis och läsk sjunkit med 56 respektive 6 procent i förhållande till prisnivån för frukt och grönsaker (Statistiska Centralbyråns Statistikdatabas 2009).

En kraftig skattehöjning på läskedrycker skulle begränsa läskedryckskonsumtionen och reducera socker som en fetma- och sjukdomsdrivande faktor. Norge, Danmark och Island har redan infört punktskatt på läsk och andra livsmedel med högt sockerinnehåll. Danmark planerar att höja skatten på socker ytterligare, och nästa sommar blir en sockerskatt verklighet även i Finland.

I USA överväger regeringen att införa en statlig sockerskatt på läskedrycker trots att en tredjedel av de amerikanska delstaterna redan har en skattesats på läsk. År 2001 var en tredjedel av befolkningen i staten New York för beskattning av läskedrycker. Sju år senare stöddes tanken av över hälften av invånarna. Ännu flera är positiva till en sockerskatt om skattemedlen används för att förebygga fetma hos barn, ungdomar och vuxna. Amerikanska experter med forskaren Kelly Brownell i spetsen har nyligen föreslagit en sockerskatt på en cent per 30 milliliter (ounce), vilket skulle innebära att den amerikanska staten får in 150 miljarder dollar i skattemedel under den närmaste tioårsperioden. Däremot finner inte de amerikanska experterna något skäl till att beskatta lightläskedrycker.

Prisets betydelse för konsumtionen och folkhälsan har undersökts i flera studier när det gäller tobak och alkohol. Den höga tobaksskatten i Sverige har tillsammans med informationskampanjer som "A non-smoking generation" inneburit att Sverige kan berömma sig av att vara ett av länderna i världen med den lägsta rökarfrekvensen

(cirka 12 procent). Beräkningar av priselasticiteten på alkohol har genomgående visat att prisökningar medfört att alkoholkonsumtionen har minskat och prissänkningar har medfört att alkoholkonsumtionen har ökat. Det finns välgrundade skäl att anta att samma förhållande även gäller för ohälsosamma livsmedel. Till exempel visar praktiska studier vid Minnesotauniversitetet i USA att en 50-procentig prissänkning på mer hälsosamma mellanmål som minimorötter och färsk frukt leder till en fördubblad respektive fyrfaldigad försäljningsökning.

Motargumenten utgår från mångas principiella motvilja mot punktskatter och "pekpinnar". Men vi menar att hänsynen till folkhälsan väger tyngre. Sockerskattmotståndare hävdar också att det är orättfärdigt att enbart isolera sockerprodukter som den enda boven i det fetmadrama, som vi nu upplever. Detta är naturligtvis korrekt. Fetma är en i alla avseenden multifaktoriell sjukdom och det kommer aldrig att gå att få bukt med fetman med någon enstaka enskild åtgärd. Alla vägar måste prövas sammanslagna för att uppnå bestående långtidseffekter.

Staten har flera instrument att arbeta med när det gäller att få fram önskvärda beteendeförändringar: information, skatter och subventioner, lagstiftning och regler, direkt stöd samt forskning och utbildning. I arbetet mot tobak och alkohol har man använt sig av alla fem. Detsamma borde gälla i arbetet mot fetma och övervikt! Ponera att staten använder sockerskatten till att sänka skatten på färsk frukt och grönsaker. En sådan söt skatteväxling skulle vrida tillbaka kostnadsbalansen till vad som gällde för 20 år sedan. Detta skulle vara till nytta för folkhälsan.

Det finns starka kommersiella krafter, som tillsammans med individens belöningssystem i hjärnan driver oss mot ökad konsumtion av energitäta livsmedel. Det krävs ett tydligt regelverk för att inte godis, glass, läsk, saft och bullar långsamt ska smyga sig in i våra barns vardagstillvaro. Men när Livsmedelsverket och Folkhälsoinstitutet för några år sedan lade fram sina 79 punkter om bättre folkhälsa fanns ingenting om skatt som styrmedel av livsmedelsval. Varken regelverk för kosten på daghem och skola, skattesänkning på nyttig kost eller skattehöjning på onyttiga produkter som socker nämndes.

I den takt som allt fler oroar sig för barns och ungdomars hälsa kanske vi svenskar, på samma sätt som amerikanerna och våra nordiska grannar, kommer till insikt om att vi måste hitta ett sätt att hejda viktuppgången. Fler feta barn och ungdomar än vad som finns i dag har vi aldrig haft i Sverige. Vem vill ha sockerskatt? Det är hög tid att diskutera frågan på allvar.

Claude Marcus
Professor i pediatrik vid institutionen för klinisk vetenskap, intervention och teknologi, Karolinska institutet

Stephan Rössner
Professor i hälsoinriktad beteendeforskning, Institutionen för medicin, Karolinska institutet

Lennart Levi
Professor emeritus, Karolinska institutet, riksdagsledamot (C)

André Persson
författare till boken "Godis åt folket"

Thomas Hedlund
författare till boken "Godis åt folket"

DN Debatt, den 1 april 2010

TEXT B

Sockerskatt

– typiskt hälsodiktaturen Sverige

Jag skrev för ett tag sedan ett blogginlägg om den sunda svenska matkulturen.

"I Sverige är man särkilt mån om vad barnen stoppar i munnen. Även när det gäller maten är svenska barn bäst i världen. De enda barnen i världen som i en enda tugga får i sig hela jävla kostcirkeln. De där hemska mackorna med smör, leverpastej, gurkskivor, hårdkokt ägg, rostbiff, tomatskivor, rivna morötter, tonfisk och rivna apelsinskal. Allt på en 50 kvadratcentimeter stor limpskiva. Det måste vara inofficiellt världsrekord i mycket näring på begränsade ytor."

Jag sa att i Argentina har man en mycket mer avslappnad inställning till mat och sötsaker. Och berättade att mina argentinska barn dricker O´boy till frukost. Ibland med småkakor. Och att de är lika sunda och glada för det.

Jag fick en väldans massa kommentarer. De flesta hånfulla. Många gick ut på att jag levde i ett u-land, där folk inte är medvetna om vad de stoppar i munnen.

Som sagt, svenskar gör alltid allting bättre än andra.

Därför var det med sann skadeglädje som jag idag läste DN Debatt om att forskare vill införa en särskild sockerskatt i Sverige. Våra sunda miljömärkta barn är egentligen sockermissbrukande tjockisar.

Svenskarna äter mest godis i hela världen. Och dricker 90 liter läsk om året.

Det är nästan en burk om dagen. Mycket.

Instinktivt tänkte jag: Jävlar, om svenskarna dricker 90 liter om året, hur mycket dricker argentinarna? Här kan ju barnen köpa läsk till lunchen i skolan. Här saknas det sällan en cola-flaska i kylen. Och här skulle ingen drömma om att vänta till på lördag för att gotta sig i sötsaker. Det kan inte vara mindre än 200 liter läsk per år, som i USA, tänkte jag.

Men så är det inte. Argentinarna dricker 60 liter läsk per capita och år enligt officiell statistik.

Är inte det intressant? Att svenskarna, indoktrinerade av grönsaksstalinismen har ett av världens största sockerintag? Och argentinarna, som uppfattar läsk som mer naturligt än mjölk, dricker 30 procent mindre läsk än svenskarna?

Jag vet inte vad det beror på. Men jag ska försöka mig på en hypotes:

Den svenska matkulturen är förtryckande. En hälsodiktatur. Det viktiga är inte hur maten smakar utan vad den innehåller. Man räknar kalorier innan man tar en tugga, vilket är lika eggande som att rabbla könssjukdomar innan man ska ha sex. Som

i alla diktaturer, finns ett ständigt jäsande missnöje. En dröm om frihet. Men den som inte har växt upp med frihet har också svårt att administrera den. Svenska barn och ungdomar kan inte administrera sin frihet. De kan inte dricka en läsk till maten då och då, på samma sätt som vuxna inte kan ta ett glas vin till maten, utan väntar till helgen för att tömma hela bag-in-boxen på en gång.

Sen uppstår problemet. 50 000 barn i Sverige är så feta att de riskerar att dö i förtid, enligt forskarna som skriver på DN.

Och vad föreslår de för lösning? Sockerskatt. Det vill säga samma som i alla diktaturer – strängare regler och mer förtryck.

Martin Ezpeleta, Aftonbladet 2010-04-01

ÖVNING 10

BÄTTRE SKOLA?

Få verksamheter i samhället diskuteras lika mycket som skolan. Ena dagen är det mobbning och mögliga lokaler, andra dagen är det dåliga kunskaper hos eleverna och utbränd personal.

Vad tycker du? Är det illa ställt i skolan eller fungerar det mesta bra? Hur är det ställt med elevdemokratin? Borde disciplinen skärpas? Är kunskapskraven för låga eller för höga? Hur används IT?

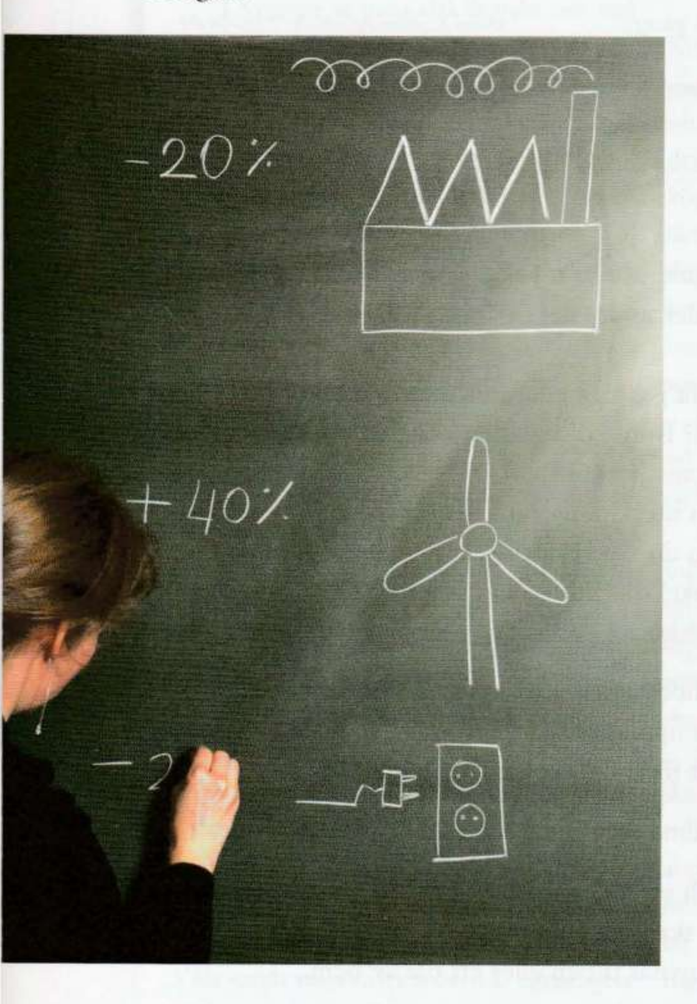
Även om du är nöjd med din utbildning finns det säkert saker som kan förbättras. Det är dessa saker som du ska koncentrera dig på nu! Din uppgift är nämligen att skriva en debattartikel om hur skolan kan förbättras. Du väljer själv om du vill skriva om grundskolan, gymnasiet eller bägge delarna.

1. Läs texter som du hittar i biblioteket eller på nätet. Läs in dig så väl på materialet att du har din egen uppfattning i frågan klar. Ta hjälp av punkterna under rubriken ”Sätt att förändra skolan?” på nästa sida.
2. Förbered dig genom att lista dina argument och anteckna fakta.
3. Skriv sedan en disposition och ett första utkast till en debattartikel. Det är absolut inte meningen att du ska göra en sammanställning av alla texter du läst, men det är bra om du hänvisar till en eller ett par av dem.
4. Arbeta vidare med texten så att den blir ett personligt och engagerat inlägg i debatten. Använd tipsen för att skriva övertygande (på sidan 170) när du gör den sista genomgången.

5. När alla i klassen är färdiga, kopierar ni samtliga texter och utser en opponent för varje text. Opponenten ska muntligt presentera vad han eller hon ser som textens starka och svaga sidor. Skribenten ska givetvis ges en möjlighet att försvara sin artikel. Låt gärna oppositionen utmynna i en debatt där alla deltar.

Sätt att förändra skolan?

Buden om hur skolan kan förbättras är många. Här följer några förslag, som man kan stöta på i debatten. Hur vill du förändra skolan? Vilka förslag verkar vettigast?

- Mindre skolor
- Mer IT
- Högre lärarlöner
- Mer företagslikt
- Mer praktiskt arbete
- Satsa mer på duktiga elever
- Fler undervisningstimmar
- Högre kunskapskrav
- Nya ämnen
- Mer ordning och reda
- Mer elevinflytande
- Årskurslöst
- Schemalöst
- Mer praktik
- Fler manliga lärare
- Betyg från första skolåret
- Inga betyg alls
- Mer projektarbete
- Mer kontakt med samhället utanför skolan
- Ökat föräldrainflytande
- Separata tjej- och killklasser

- Mer undervisning om relationer och sånt
- Mer hemuppgifter
- Mer föreläsningar i intressanta ämnen
- Skoluniform
- Mer idrott
- Inga klassrum
- Distansundervisning
- Snyggare lokaler
- Skola hela livet
- Ingen skola alls
- Roligare läromedel

Kort om konsten att citera

Vill du i din debattartikel återge någon central mening ur en text arbetar du in den i ett vanligt stycke och har citattecken runt den citerade texten:

> Distriktssköterskan Sven Persson har tröttnat på diabetespatienter som inte vill lägga om sin mathållning: "Fortsätt gärna att vräka i er chips och godis, men räkna inte med att leva särskilt länge."

Glöm inte att citat ska vara ordagranna. Mer om citatteknik hittar du på sidan 197.

va – utred

Det kan bli en chockartad upplevelse att börja på universitetet och ställas inför uppgiften att skriva en vetenskaplig uppsats enligt konstens alla regler

Skriva – utreda & rapportera

Mycket av det du hittills skrivit i skolan har kretsat kring dig, dina upplevelser och dina åsikter. Du har fått berätta om böcker du läst och filmer du sett, och du har säkert också skrivit om resor och om personer du känner. Dessutom har du nog hittat på en hel del, i alla fall under dina grundskoleår. I det här kapitlet handlar det om ett annat slags skrivande, ett mer formellt och mindre personligt. Det är den typ av skrivande som förekommer mest i utbildningar och på arbetsplatser. Ofta är det viktigt att skribenten förhåller sig objektiv, dvs. inte blandar in sina egna åsikter och känslor. Om skribenten argumenterar ska det göras på ett allsidigt och sakligt vis. Särskilt i vetenskapliga texter är det viktigt att man kan belägga sina påståenden genom att hänvisa till vad andra skrivit i ämnet.

Många tycker att det formella skrivandet är svårt. Det kan bli en chockartad upplevelse att börja på universitetet och ställas inför uppgiften att skriva en vetenskaplig uppsats enligt konstens alla regler. I det här kapitlet får du hjälp både med formalia (t.ex. hur man skriver litteraturhänvisningar) och med det vetenskapliga sättet att tänka. Du får också genomföra en enklare forskningsuppgift och rapportera resultaten.

Innan vi går in på själva skrivandet ska vi ägna lite tid åt tre grundmetoder som är viktiga i det här sammanhanget. Det handlar för det första om att referera texter, dvs. sammanfatta vad någon annan skrivit. Vi går också igenom citatteknik. Slutligen får du öva på att använda något som kallas kärnmeningar.

REFERAT – som originalet, fast kortare

När du refererar en text måste du göra den rättvisa. Läsaren har sällan tid eller möjlighet att kontrollera källan, dvs. originaltexten. Därför krävs det att referenten verkligen har förstått den text han sammanfattar. Eftersom texten inte ska skrivas av utan kortas ned, gäller det att få med det absolut viktigaste och strunta i oväsentliga detaljer. För att du ska bli en skicklig referent måste du träna på att analysera också lite svårare texter. Det vilar ett stort ansvar på referenten. Även om du refererar en text som innehåller åsikter du inte delar, får du inte göra våld på författarens tankar när du sammanfattar dem.

10 saker att tänka på när du refererar

1. Referatet ska vara **kortare** än originalet men ändå återge dess innehåll klart och tydligt. Det ska vara självständigt och kunna förstås av en person som inte läst den ursprungliga texten.
2. Arbeta alltid aktivt med texten du refererar. Studera rubriker och eventuella bilder noga. Stryk under och slå upp ord du inte förstår. Skriv stödord och egna rubriker i marginalerna.
3. Ofta – men inte alltid – hittar du den viktigaste informationen först i varje stycke.
4. Ett referat ska **korrekt återge innehållet** i ursprungstexten. Lägg alltså inte till egna åsikter eller nya fakta. Ett referat måste med andra ord vara objektivt. Du får dock ändra styckeindelningen, dvs. dispositionen.
5. I ett referat ska du återge ursprungstextens innehåll med **egna ord** och formuleringar. Språket måste vara korrekt.
6. I ett referat ska du tala om vad du refererar och vem som har skrivit ursprungstexten; **källan** ska anges. Läsaren måste ges möjlighet att hitta ursprungstexten för att kunna läsa vidare. Enklast är att ange källan i någon av de första meningarna. Det kallas för **referatannonsering**. Skriv t.ex. så här:

   I artikeln "Rött – den magiska färgen" i Byggnadsnytt 12/2011 skriver Sara Stensson om färgen rött.

   Erik Carlsson beskriver Aranöarna i artikeln "Vindpinade skönheter" i tidskriften Resenärer 3/09.

   I artikeln "Våra nya matvanor" i Näring 12, 2010, skriver Lena Bertilsson om den nya näringsrika snabbmaten.

   Nu kan också feta män bli filmhjältar. I artikeln "Musklerna som försvann" i filmtidskriften Vita duken 3/2012 analyserar Ann Lennér hur de medelålders öldrickande karlarna har påverkat filmmakarna.

7. När du refererar vad någon annan har skrivit, är det viktigt att läsaren hela tiden förstår att det är just refererar du gör. Läsaren får inte tro att det

är dina egna tankar och idéer du presenterar. Ett sätt att göra detta tydligt är att använda så kallade **referatmarkeringar**. Dessa är särskilda fraser som används för att påminna läsaren om vem som skrivit originaltexten. Här följer några exempel på användbara referatmarkeringar:

- *Larsson berättar också …*
- *Larsson skriver att…*
- *Larsson betonar vikten av …*
- *En av anledningarna till detta, förklarar Larsson, är att …*
- *Samtidigt ser Larsson hur svårt det kan vara att genomföra …*
- *Författaren visar vidare hur …*
- *Enligt Larsson …*
- *… menar Larsson.*
- *Artikeln innehåller dessutom …*
- *Larsson pekar också på …*
- *Larsson betonar flera gånger …*
- *Ett svårt problem, fortsätter Larsson, är att …*
- *Sammanfattningsvis skriver Larsson att …*

Tänk på att referatmarkeringar ska vara helt värdeneutrala. De ska alltså inte uttrycka vad du tycker om författarens åsikter. Skriv **inte** så här:

~~*Larsson påstår också att …*~~
~~*Dessutom försöker Larsson få läsaren att tro …*~~
~~*Larsson inbillar sig samtidigt …*~~

8. Om du ordagrant vill återge något från originaltexten, måste du skriva det inom **citattecken** (" "). Citaten måste vara ordagranna. Läs mer om citat på sidan 197.

9. Om du skriver av delar av den ursprungliga texten utan att använda citattecken är det plagiering. Det är inte tillåtet!

10. Ett referat har normalt ingen egen rubrik utan ingår som en del i en annan text, t.ex. en projektrapport. När du tränar referatteknik bör en rubrik som *Referat av artikeln "Rött – den magiska färgen" av Sara Stensson* duga.

ÖVNING 1

REFERERA EN ARTIKEL

Du håller på med ett arbete som handlar om dialekter. I "Språktidningen" 2/10 har du läst artikeln "Göteborgare kommer aldrig att prata stockholmska", skriven av Anna Gunnarsdotter Grönberg. Du tycker att artikeln är så intressant att du vill skriva ett referat av den, som du sedan kan använda i ditt arbete. Det finns bara plats för ett ganska kort referat (max 200 ord – ungefär 20 procent av originalet). Arbeta i par.

1. Skumläs först hela artikeln.
2. Läs sedan artikeln noggrant och sätt ut marginalrubriker.
3. Vad i artikeln är så viktigt att det måste vara med i referatet? Vilken är huvudtanken? Diskutera med din kamrat.
4. Skriv ett första utkast till referatet. Använd egna formuleringar. Glöm inte referatannonseringen.
5. Läs varandras utkast. Är artikelns innehåll korrekt återgivet? Finns det formuleringar som måste ändras? Är det viktigaste med?
6. Arbeta vidare med referatet. Kontrollera till sist språk och stavning.

Göteborgare
– kommer aldrig att prata stockholmska

Avståndet är den viktigaste orsaken till att göteborgskan och stockholmskan skiljer sig åt. Men paradoxalt nog verkar det krympande sociala avståndet mellan Sveriges två största städer göra det ännu viktigare att tala på olika sätt.

I dag kan man åka tåg från Göteborg till Stockholm på cirka tre timmar. Ett telefonsamtal mellan städerna kostar inte mer än ett lokalsamtal, och med webbkameror kan man både se och tala med varandra på 45 mils avstånd. Under de senaste hundra åren har kommunikationerna ständigt förbättrats, och avstånden mellan människor och platser har minskat på många sätt.

Detta har haft effekter på en annan aspekt av kommunikation – språket. Inte minst har utvecklingen medverkat till en kraftig utjämning mellan svenska dialekter. Det har helt enkelt blivit mindre och mindre skillnader mellan olika lokala varianter av talad svenska. Och även inom storstadsområdena har skillnaderna mellan stadsdelar minskat.

Till exempel har olika uttryck för att 'gnida in snö i ansiktet på någon' varit vanliga i olika delar av Göteborg, bland andra göra i väster, gura i öster och gira på Hisingen (alla med hårt g-uttal). När nu skillnaderna mellan stadsdelarna har minskat, skulle man kunna tro att något av dessa Göteborgsord har tagit över, och att de

andra försvunnit. Men i stället har de ersatts av det mer eller mindre rikssvenska mula.

Att det alls är skillnad mellan dialekterna i Sveriges två största städer, beror på samma faktorer som gör att språk och dialekter skiljer sig åt generellt. Samma omständigheter ligger till grund för att svenska skiljer sig från norska och finska, eller att det är skillnad mellan två kinesiska dialekter.

Av dessa faktorer är avstånd en av de viktigaste. Och nu när avståndet i en viss mening minskar, frågar man sig: Hur långt kommer dialektutjämningen egentligen att gå? Kommer en göteborgare och en stockholmare att tala likadant om hundra år?

Svaret är troligen nej.

För det första finns det ett antal tecken som faktiskt tyder på att dialektutjämningen har saktat ner. I radio och tv, i musik, på teater och film hörs en mängd olika varianter av svenska: från dialekter till multietniskt ungdomsspråk.

De flesta vuxna kan glida mellan olika grader av dialektalt och standardsvenskt språk, och i skolorna måste inte elever "träna bort" sina dialekter längre. Vi har helt enkelt fått större acceptans för språklig variation. Dagens dialekter är sällan något hinder för kommunikationen, och en dialekt kan vara en positiv del av en image eller livsstil.

För det andra finns det grundläggande mekanismer bakom den utveckling som ledde till stora dialektskillnader, som nu också hindrar en utveckling mot att alla svenskar börjar tala likadant.

Men hur uppstod skillnaden en gång? Geografiska avstånd är som sagt ett viktigt skäl. De som bor nära varandra, och träffas ofta, utvecklar ett sätt att tala som skiljer sig från hur man talar på andra sidan skogen, i grannbyn, i nästa kvarter eller ännu längre bort.

I ett historiskt perspektiv kan vi se Göteborg och Stockholm som exempel på två städer som inte har haft så mycket daglig kontakt. Och detta har alltså bidragit till att dialekterna i respektive stad har utvecklats åt olika håll.

Om vi ser på släktskap mellan dialekter och språk runt omkring Stockholm respektive Göteborg, så kan man i göteborgskan hitta många likheter med bland annat dialekter i Bohuslän, Västergötland och Östnorge. Detta beror på geografisk närhet, och att man haft täta kontakter på olika sätt genom århundradena. Om man hårddrar det hela kan man säga att göteborgska, bohuslänska och västgötska har närmare språkligt släktskap med norska än med stockholmska och dialekter i Mälarområdet.

Stockholmskan, däremot, har haft mycket kontakt med bland annat uppländska och sörm-

→

ländska dialekter, liksom med den politiska och kyrkliga maktens språk genom historien.

Avstånd kan också vara sociala. En aspekt på det är att Stockholm är huvudstad, och att dagens talspråk i Storstockholm ligger väldigt nära standardsvenskan. Det hänger ihop med att det huvudsakligen är i Mälardalen som rikets politiska centrum har funnits de senaste 500 åren, det vill säga under den tidsperiod som den skrivna standardsvenskan utvecklades.

Göteborg växte till en storstad under 1800- och 1900-talen, och fick en konkurrensposition som rikets näst största stad. Just känslan av att vara andrastad kan ha bidragit till att göteborgskan utvecklades åt ett annat håll än stockholmskan. "Vi och dom"-känslor är vanliga drivkrafter i språkutveckling. För människan som social varelse är det viktigt att känna samhörighet med en grupp, och vi markerar både grupptillhörighet och avstånd till andra med hjälp av språket.

En annan aspekt på socialt avstånd, som nog är ännu viktigare när det gäller just Stockholm och Göteborg, är hur inflyttning och språkkontakt har påverkat framväxande storstadsdialekter.

För hundrafemtio år sedan talade infödda stockholmare och göteborgare sannolikt någon form av upp- eller sörmländska respektive västgötska. I takt med tillväxten under 1800- och 1900-talen flyttade folk dit från alla kringliggande landskap. För Stockholms del kom folk även från mer avlägsna delar av landet, samt Åland och Finland. Inflyttarna var också ofta fler än dem som redan fanns på platsen, och kunde därför påverka hur stadsdialekterna utvecklades.

Traditionell arbetargöteborgska kan, mycket förenklat, beskrivas som västgötsk grammatik med bohuslänskt uttal. Sjöfartskontakter västerut och skotska fabrikörer har också bidragit med en del engelska lånord, som sjapp (från engelskans shop) i betydelsen 'kiosk', och tjomme (från engelskans chum), som för äldre göteborgare betyder 'kompis'.

Ekenssnacket, den traditionella arbetardialekten från Söder i Stockholm, har inslag från ännu fler dialekter (slagga, 'sova') och språk – som tyska (slafa, 'sova'), finska (kola, 'dö'), romani (mula, 'dö; döda', som senare blivit 'gnida in snö i ansiktet på någon'!). Dessutom finns drag från olika gruppers interna språk – som sotarnas knoparmoj (dojor, 'skor') och knallarnas månsing (stålar, 'pengar').

Det finns tydliga paralleller mellan ekenssnacket och dagens multietniska ungdomsspråk, som växer fram när man lånar ord, uttal, satsmelodier, betoningar och grammatiska drag från vitt skilda språk. Några exempel på lånord är turkiska parra för 'pengar', spanska loco för 'galen' och arabiska jalla för 'skynda dig'.

Avslutningsvis kan man konstatera att språk och dialekter ständigt utvecklas. Språklig anpassning genom avstånd och närhet kallas ackommodation, och det kan innebära att man både närmar sig en viss grupps språkbruk, konvergent ackommodation, och samtidigt avlägsnar sig från en annan grupps dialekt eller språk, divergent ackommodation.

Stockholmska och göteborgska är bra exempel på hur olika det kan bli. Den mänskliga strävan att stärka den egna gruppidentiteten genom att markera avståndet till andra gruppers språk, är troligen det tyngsta skälet till att göteborgare och stockholmare aldrig kommer att tala samma dialekt.

Oavsett hur snabba tågen, uppkopplingarna och andra förbindelser blir, så förblir vi människor med behov av att känna tillhörighet med en plats, en region, en livsstil eller något annat. Och i en globaliserad värld verkar det som om den regionala och lokala anknytningen blir viktigare. Då är språket och dialekten en viktig del av den lokala identiteten. Alltså tänker man globalt, men talar lokalt.

KONSTEN ATT CITERA

Vissa meningar i originaltexten kan vara så centrala, och så tydligt visa vad författaren menar, att du vill återge dem ordagrant. Det kan du göra på två olika sätt.

Korta citat

Ett kort citat arbetar du in i ett vanligt stycke. Då ska du använda citattecken runt den citerade texten. Så här kan det se ut (lägg märke till hur skiljetecknen är placerade):

> Larsson har ett råd till alla som är missnöjda: "Byt bank!".

> Per Andersson beskriver hur även börsmäklare med många miljoner i årslön kan ha ekonomiska problem, för har de väl börjat klättra måste de följa klättrandets regler: "De måste bara ha en Ferrari värd 2 miljoner och helst en privatchaufför med en generös årslön."

Längre citat

Ett längre citat (mer än en mening) bör stå i ett eget stycke med indrag och utan citattecken. Glöm inte kolonet före citatet:

Per Andersson beskriver hur även börsmäklare kan ha ekonomiska problem:

> De måste bara ha en Ferrari värd flera miljoner och helst en privatchaufför med en generös årslön. För att platsa i gängen måste de ha flera exklusiva bostäder. Dessutom förväntas de ägna sig åt dyra fritidsaktiviteter. En enkel stugsemester är inte att tänka på.

Citaten måste vara absolut ordagrant återgivna. Du får inte utelämna något ur den citerade texten utan att markera detta med /.../. Det är mindre lämpligt att skriva tre punkter utan snedstreck, eftersom dessa tecken i så fall lätt kan uppfattas som en del av den citerade texten.

Ett citat ska vara ett tydligt exempel på vad författaren av originaltexten har att säga. Det ska också fogas in på ett naturligt sätt i din egen framställning. Därför måste det alltid klart framgå varför det finns där det finns. Det visar du lämpligtvis i en **anföringsmening** där du presenterar citatet. I exemplet ovan är *Per Andersson beskriver hur även börsmäklare kan ha ekonomiska problem:* anföringsmening. En sådan förtydligande mening kan också komma efter citatet.

Med citat kan du verkligen visa vad som är viktigt i en text. Därför ska du vara sparsam med dem. Lösryckta citat staplade på varandra visar bara att du inte har orkat sätta dig in i det material du sammanfattar.

ANVÄNDA KÄRNMENINGAR

I utredande texter hittar du ofta en **kärnmening** i varje nytt stycke. Kärnmeningen uttrycker styckets huvudtanke och står oftast, men inte alltid, först. De övriga meningarna i stycket, **komplementmeningarna**, utvecklar kärnmeningens innehåll på olika sätt. De innehåller exempel, konsekvenser och förtydliganden. Se på följande meningspar där kärnmeningarna är markerade.

> En text med många förkortningar blir sönderbruten och svår att läsa. Därför bör man inte förkorta i onödan.
>
> *(Komplementmeningen visar på konsekvensen av kärnmeningen.)*

> Normalt tar det lika många dagar att anpassa sig till den nya lokala tiden som tidszonen är förskjuten i timmar. New York-resenären får alltså räkna med sex dagars anpassning innan han eller hon har kommit i kapp New York-tiden.
>
> *(Komplementmeningen konkretiserar kärnmeningen.)*

Kan träd mata varandra? Ja, hur orimligt det än låter så förhåller det sig kanske så.
(Komplementmeningen svarar på frågan i kärnmeningen.)

Främst är det män som har det gott ställt som gifter om sig ofta. Till exempel har män med forskarutbildning dubbelt så hög familjebildning som män med enbart grundskola.
(Komplementmeningen innehåller exempel på det som står i kärnmeningen.)

En smart metod är att gå igenom den egna texten och i marginalen skriva ett nyckelord eller en nyckelfras för varje stycke. Då ser du om alla stycken verkligen innehåller något nytt. Kan du inte sammanfatta innehållet i ett stycke behöver du troligen arbeta om styckeindelningen.

ÖVNING 2

UTVECKLA KÄRNMENINGARNA!

Följande kärnmeningar är tänkta att inleda var sitt stycke. För varje kärnmening ska du skriva två eller tre komplementmeningar som följer efter varandra. Det du skriver behöver inte vara sant i sak – det är själva skrivtekniken vi tränar på här.

Exempel:
Kärnmening:
Fågelskådare brukar samlas i Falsterbo på höstarna.

Du skriver två komplementmeningar:
I söndags kom det särskilt många eftersom det var Bivråkens dag. Några bivråkar syntes dock inte till – däremot en mängd fiskgjusar, tornfalkar och sparvhökar.

a. Sverige uppfattas som ett exotiskt land.

b. Krondill kan användas till annat än kräftor.

c. Nexusbolagens VD Stig Andersson har avskedats.

d. Ännu är det lugnt i stadens butiker.

e. Omslaget är det bästa med Raggarlisas nya album.

f. Man räknar med att omkring 100 000 ungdomar i åldrarna 18–24 kommer att vara arbetslösa till hösten.

g. Jag skäms inte för att jag tjänar pengar.

h. Kommunerna lovas 12 miljarder.

i. Får man heta vad som helst?

j. Henrik blev NHL:s poängkung.

k. Det är en stor utmaning att ta över efter Bengt.

l. E-handeln fortsätter att växa.

ÖVNING 3

REFERERA EN ARTIKEL TILL

Du är journalist på en mindre landsortstidning. Redaktionschefen vill att du skriver en kort text om ett aktuellt ämne för veckans vetenskapssida där det finns ett hål som måste fyllas. Du ska välja en artikel från "Forskning och framstegs" hemsida, www.fof.se, och skriva ett referat på cirka 400 ord av en artikel som kan intressera läsarna. Då tidningen anklagades för plagiat för ett halvår sedan är det viktigt att du citerar korrekt och har adekvata referatmarkeringar.

Arbeta så här:

1. Läs först igenom hela artikeln flera gånger utan att anteckna något.

2. Försök att **formulera huvudinnehållet** i artikeln i en eller ett par meningar. I många artiklar finns en huvudtanke färdigformulerad. I en välskriven debattartikel visar den tydligt vilken åsikt författaren argumenterar för. I en populärvetenskaplig artikel presenterar den kort de nya vetenskapliga rön författaren berättar om och förklarar. När du, efter ett antal genomläsningar av texten, har hittat huvudtanken, skriver du ned den.

3. Leta i varje stycke efter dess **kärnmening**, den mening som uttrycker styckets huvudtanke. Skriv ned kärnmeningarna. Även mellanrubrikerna fungerar ofta som koncisa sammanfattningar. Markera också de meningar

som exemplifierar kärnmeningarna, men tänk på att alla exempel inte är lika väsentliga.

4. Nu har du en **referatstomme** med exakt samma disposition som originaltexten. Det är en disposition som ofta kan fungera bra. En del stycken kan dock säkert strykas utan att artikelns kärna tappas bort. Du kan också behöva ändra hela dispositionen för att framhäva det viktiga i texten. Var dock försiktig så att du inte virrar till originaltextens innehåll. Ett vanligt nybörjarfel är att referera detaljer och exempel utan att sedan kunna återvända till huvudtanken. Vad du absolut inte får göra är att låta referatet bestå av en serie löst hopsatta textbitar. Ett referat måste vara väl sammanhängande för att fullgöra sin uppgift: att ge den som inte läst texten en korrekt uppfattning av innehållet.
5. Skriv **ett första utkast**. Tänk på att inledningen ska presentera artikeln du refererar och att du då och då med referatmarkeringar ska visa att det är ett referat du skriver.
6. Läs igenom originalartikeln igen. Finns det någon mening eller något stycke du kan **citera** för att exemplifiera artikelns huvudinnehåll?
7. Innan du bestämmer dig för att du är klar med ditt referat gör du en **sista kontroll** med hjälp av följande punkter:
   - Är texten självständig? Kan den läsas och begripas av den som inte läst artikeln? Om inte måste den skrivas om.
   - Är referatannonseringen korrekt?
   - Påminner du tillräckligt ofta om att du refererar en text andra skrivit? Varierar du referatmarkeringarna? Ändra i texten om missförstånd kan uppstå på den här punkten.
   - Har du använt egna ord? Vill du absolut använda originalets formuleringar måste de markeras som citat.
   - Är språket klart och koncist?
   - Har du markerat eventuella citat korrekt?
   - Är texten lagom lång? Stryk onödiga småord.
   - Hänger referatet väl samman eller består det av en serie löst hopfogade stycken?

UTREDA OCH JÄMFÖRA

Ofta används referatteknik när man analyserar eller utreder ett ämne. Det handlar då ofta om att jämföra olika texter eller källor – och därmed perspektiv – med varandra. När man gör en sådan utredning använder man i princip samma metod som när man refererar en enstaka text, och kraven på objektivitet och korrekt citatteknik är desamma.

En utredande eller jämförande text disponeras med fördel tematiskt. Om du skriver om två författare är det inte särskilt vettigt att först skriva allt du har att säga om den ena och sedan allt om den andra. En bättre disposition är att jämföra de båda författarna med utgångspunkt i olika teman. Ett avsnitt kan handla om arbetsmetoder, ett annat om miljöer och ett tredje om stilen i deras debutromaner.

Lägg ned ordentligt med tid på att hitta bra teman, som gör jämförelsen relevant och intressant. Låt sedan varje tema få ett eget avsnitt.

Med den tematiska dispositionen låter du temat skapa sammanhang i texten. Du kan exempelvis skriva om de olika politiska partiernas inställning till privata skolor eller olika religioners syn på sexualitet. Eller jämföra två eller flera texter i ett givet ämne.

Så här kan en enkel sådan disposition se ut:

1. Inledning där du presenterar ditt tema, dvs. ämnet för utredningen eller jämförelsen
2. Första avsnittet som belyser temat med text om x, y och z
3. Andra avsnittet som belyser temat med text om x, y och z
4. Tredje avsnittet som belyser temat med text om x, y och z
5. …
6. En avslutande sammanfattning

Den som skriver utifrån en tematisk disposition bör tänka särskilt på följande:

- Se till att temat är i fokus hela tiden. Du får inte förlora dig i detaljer som har inget eller lite med temat att göra.
- Välj rätt tema, så att du verkligen får sagt det du vill säga. De kunskaper du samlat in måste kunna inordnas under det tema du valt. Blanda t.ex. inte in dina egna skolupplevelser om du vill redogöra för de politiska partiernas syn på skolan.

ÖVNING 4

JÄMFÖRA (MINST) TRE DEBATTINLÄGG

Den här gången ska du jämföra minst tre debattartiklar. Texterna ska ingå i en aktuell debatt och representera olika hållningar eller åsikter.

Arbeta så här:

1. Läs först igenom texterna flera gånger utan att anteckna något.
2. Försök att fånga in skillnaderna mellan texterna så väl som möjligt. Anteckna.
3. Skriv en neutralt hållen text där du presenterar debatten med utgångspunkt i de texter du läst. Tänk på att du inte ska ta ställning till sakfrågan eller komma med några egna värderingar. Använd referattekniken!
4. Låt någon annan kommentera ditt utkast. Arbeta sedan vidare tills du är klar.

SKRIVA RAPPORTER OCH VETENSKAPLIGA UPPSATSER

Din chef vill att du ska utreda vilka regler som gäller för import av kryddor från Mellanöstern, du läser marinbiologi på universitet och vill veta om sportfiskarna har märkt någon förändring av tillgången på torsk, kolja och vitling i Kattegatt de senaste 20 åren, eller du funderar på att skriva ett examensarbete i svenska om två nydebuterade författares arbetsmetoder.

Vetenskapliga uppsatser, fördjupningsarbeten, praktikrapporter, examensarbeten, utredningar – alla är de varianter av texttypen **rapport**. Här beskriver vi både arbetssättet och utanverket, dvs. hur texten ska se ut. Självklart ser kra-

ven olika ut i olika sammanhang. Det är viktigt att den som skriver tar reda på vilka förväntningar och regler som gäller för den specifika situationen.

I universitetsvärlden händer det att man skiljer mellan rapporter och **uppsatser** på så vis att rapporten mer fokuserar på det som kallas empirin (det man granskat, t.ex. antal födda gråsälar eller hur patienter upplever vården) och inte är lika teoretiskt inriktad som uppsatsen.

Processen

I regel börjar man arbetet med en fråga/ett problem. Ofta är det frågan som avgör om resultatet blir bra. Därför ska man lägga ned tid på att formulera frågan och fundera på om och hur den kan besvaras. Därefter följer ett antal projektsteg. Processen slutar när du skrivit klart din rapport/uppsats. Så här kan det se ut:

ställa en fråga → samla information och läsa texter kring ämnet → bestämma frågeställning mer exakt → ställa upp en hypotes → experimentera, observera och undersöka → analysera och tolka → skriva rapport

Självklart kommer du att hoppa lite fram och tillbaka mellan de olika stegen, men hela tiden med fokus på slutprodukten: en rapport/uppsats som på ett lättläst och överskådligt vis presenterar din fråga, din undersökning och dina resultat.

En rapport är inte en fantasifull berättelse, ett personligt brev eller en arg insändare där du helt och hållet kan styra innehållet och tonen. Rapportskrivandet styrs av vissa regler som underlättar för läsaren. I vetenskapliga sammanhang ställs bestämda krav på innehåll och form.

Du bör disponera texten så att du leder läsaren från problemställning till resultat utan alltför stora utvikningar. Det är självklart inte förbjudet att skriva intresseväckande, men innehållet måste hela tiden vara i centrum. Skriv lättillgängligt, men vräng absolut inte till fakta för att göra presentationen mer underhållande. Det du skriver får inte sakna grund. En rapport/uppsats måste vara saklig.

Problemformulering

Ett vanligt nybörjarfel är att välja ett för stort ämne. Leonardo da Vinci var förmodligen den sista människan som kunde greppa all samlad kunskap. Och han levde för 500 år sedan. Du kan det definitivt inte och måste därför begränsa dig. För att slippa undan inledande förlamning bör du formulera en väl avgränsad fråga. Då kan du koncentrera dig på att plocka fram fakta inom ett mindre område och slipper plöja igenom information du inte kommer att ha nytta av. Försök inte att få plats med allt du är intresserad av i rapporten.

Poängen med en rapport eller vetenskaplig uppsats är oftast att presentera ny kunskap. Därför ska texten vara utredande och diskuterande snarare än enbart beskrivande. Genom att till exempel jämföra olika teorier och tillämpa dem på en specifik fråga, använda brev för att analysera ett författarskap eller göra en enkätundersökning bland skolans elever ägnar du dig åt **forskning** snarare än beskrivning.

När du samlar material och börjar skriva kommer du alltid in på stickspår. De flesta är helt ointressanta, men bli inte förvånad om något av dem senare blir den väg du kommer att följa. Då måste du vara beredd att formulera om din fråga.

Var kritisk

Om du bygger din text på skriftliga källor, t.ex. från artiklar på webben, i tidningar eller tidskrifter, måste du förhålla dig kritisk till dessa texter. Kanske är

de skrivna med ett politiskt syfte och ger inte hela sanningen. Kanske innehåller de föråldrade eller helt felaktiga uppgifter. Se därför till att du hämtar material från flera olika källor. Allra bäst är om du kan hitta den ursprungliga källan. I stället för att referera vad genetikforskare Britta-Karin Pettersson svarat i en intervju i Vretstads Dagblads söndagsbilaga, bör du läsa vad hon själv skrivit eller göra en egen intervju med henne.

Empiri, metod och teori

I vetenskapliga sammanhang talas det ofta om **empiri**. Det syftar på den verklighet som man studerar. Empirin kan t.ex. bestå av mätningar, enkätsvar, intervjuer eller källtexter. Ofta blir forskningen inte så bra om man inte lyckas utgå från empirin när man formulerar sin fråga.

Ett annat viktigt begrepp är **metod**. Det är det arbetssätt man använder sig av för att besvara frågeställningen.

Ofta finns det också ett teoriavsnitt i den vetenskapliga uppsatsen. En **vetenskaplig teori** är ett antal påståenden om en del av verkligheten, en domän. Det kan handla antingen om vad som finns inom domänen eller om vilka samband som råder mellan fenomenen i domänen. En **hypotes** är en sats man håller på att testa, medan en **modell** är en förenklad bild av teorin.

Tänka vetenskapligt

Det är mycket sannolikt att du kommer att skriva flera vetenskapliga uppsatser under din utbildning efter gymnasiet. För många är kravet på vetenskaplighet inte alldeles lätt att förstå. Det kan vara smart att redan på gymnasiet bekanta sig lite med universitetens synsätt och traditioner. Du hittar enkelt digitalt publicerade uppsatser på nätet. Där finns också en hel del dokument med riktlinjer. Här följer några tips kring just det vetenskapliga tänkesättet. Tänk på att olika ämnen har olika forskningstraditioner. Medicinsk forskning bedrivs inte på samma sätt som t.ex. teatervetenskap.

- Tanken är att du ska presentera resultatet av en självständig och väl genomtänkt forskningsuppgift. Du ska ha valt en tydligt avgränsad fråga som du har kunnat besvara med hjälp av den metod och det material du valt. Problemformulering är kärnan i all forskning. Att göra en fråga undersökningsbar kallas för att **operationalisera**.

- Du måste skilja mellan resultatet och analysen av resultatet. Den som läser uppsatsen måste kunna följa ditt resonemang och själv ta ställning till resultatet.

- Målet för all vetenskap är att ta fram ny kunskap. För att visa att kunskapen är ny behöver du i regel presentera det aktuella kunskapsläget. På vilket sätt tillför din undersökning ny kunskap?
- Ett vetenskapligt förhållningssätt betyder att forskningen ska vara grundad i fakta och att man använder rationella argument. Det ska vara möjligt att kontrollera källor och diskutera resultaten.

Gymnasiearbete

Gymnasiearbetet i slutet av din gymnasieperiod är en förberedelse för de undersökningar, rapporter och uppsatser du kommer att göra i yrkeslivet och på universitet. Du ska arbeta självständigt och undersökande och lösa ett problem eller studera ett avgränsat område. Du ska läsa och bearbeta relevant litteratur, men du kan också göra intervjuer, fältstudier och experiment. Du ska samla information och förhålla dig kritiskt till den. Du ska exemplifiera det du påstår och tolka det andra har skrivit. Ditt arbete ska leda fram till en skriftlig rapport där du klart och tydligt redovisar vad du har gjort, varför du har gjort det, hur du har gjort det och, framför allt, vad du har kommit fram till.

Den logiska dispositionen

I PM, rapporter och vetenskapliga uppsatser är det inte "Vad gjorde han sedan?" som intresserar läsaren. I stället frågar hon sig "Varför? Hur då? Vad har skribenten för underlag för det påståendet?". Innehållet måste presenteras i en så logisk form att läsaren kan begripa resonemanget.

I en logiskt disponerad text beskrivs normalt orsak före verkan, åtgärd före resultat, helhet före detalj. En sådan ordning gör nämligen texten tydligare. Ofta inleder skribenten med att ge bakgrundsinformation, så att läsaren snabbt sätts in i sammanhanget.

För enkelhetens skull utgår vi här från en mindre rapport. Låt oss anta att du fått i uppdrag av klassen att föreslå vart årets studieresa ska gå och skriva en kort rapport om detta. Ingen är då intresserad av i vilken ordning du ringt företag och bussbolag – en kronologisk disposition är alltså utesluten. I stället disponerar du materialet så här:

Inledning med kort bakgrundsinformation:

- att du fått i uppdrag av klassen att ta reda på mer om tre resmål
- hur du burit dig åt för att ta fram dessa upplysningar
- hur rapporten är upplagd

Presentation av de tre alternativen:

- yllefabriken i X-stad, vad som finns att se där
- sågverket i Y-stad, vad som finns att se där
- tryckeriet i Z-stad, vad som finns att se där

Diskussion kring informationen du fått från de tre företagen:

- de olika resornas kostnader (*Det är svårt och dyrt att ta sig till X-stad.*)
- fördelar och nackdelar med de olika målen (*Sågverket kan ta emot endast mindre grupper. Tryckeriet är litet, och har därför ingen särskild ekonomiavdelning.*)

Avslutning med förslag om lämpligt resmål:

(*Trots att tryckeriet inte har en egen ekonomiavdelning föreslår jag att vi reser dit, eftersom resan blir billig, det är ett exempel på ett växande företag i regionen och det har en marknadschef som är villig att avsätta en halvdag för besöket*).

Med en sådan disposition kan läsaren lätt följa resonemanget och de fakta som krävs för att kunna delta i den efterföljande diskussionen.

Den som skriver utifrån en logisk disposition bör tänka särskilt på följande:

- Analysera läsarens förkunskaper. Exakt vad måste du skriva för att hon ska kunna följa ditt resonemang? Se till att du presenterar tillräckligt fylligt bakgrundsmaterial och att dina påståenden bygger på väl kontrollerade fakta.
- Låt inte dina egna åsikter styra, utan tänk på att andra kan se saken utifrån ett helt annat perspektiv. Försök att hela tiden se läsaren framför dig!
- Avslutningen innehåller ofta en slutsats eller ett förslag och måste ha täckning i den föregående texten.

Fyra ställen

Det finns komma-igång-knep för den som tycker att den logiska dispositionen är svår att hantera. I antikens talarskolor fick eleverna lära sig att angripa varje ämne med hjälp av följande fyra "ställen" (eller **topoi** som de också kallas): definition, jämförelse, orsak/verkan och exempel. Så här kan resultatet bli om man utgår från ämnet "Konstgjorda språk".

Definition: Vad är egentligen konstgjorda språk? I Nationalencyklopedin hittar du en definition som du kanske kan använda i inledningen till din färdiga text.

Jämförelse: Här kan du jämföra både med naturliga språk och med datorvärldens programmeringsspråk. Genom en sådan jämförelse avgränsar du ämnet ytterligare och kan ge en del intressant information.

Orsak och verkan: Varför finns konstgjorda språk (= orsak)? Här kan du ta fram avsikterna bakom t.ex. esperanto. Vad har dessa språk haft för betydelse i olika sammanhang (= verkan)?

Exempel: Vilka konstgjorda språk finns det? Hur är de uppbyggda?

Med hjälp av denna retoriska metod får du snabbt ett skelett att arbeta vidare utifrån. Som du ser hjälper metoden inte till med problemställning (om någon sådan behövs) och avslutning, så du får inte tro att texten är färdig när du har gått igenom schemat.

ÖVNING 5

ANVÄNDA RETORIKERNAS STÄLLEN

Använd den antika talekonstens topoi för att föreslå hur en text om ett av följande ämnen skulle kunna disponeras:

a. GI-metoden
b. FRA-lagen
c. romantiken i konsthistorien
d. föreningen Humanisterna
e. mexikansk mat
f. den svenska monarkin
g. religiösa symboler i vardagslivet

Dela in avsnitt i stycken

I kapitlet "Skriva – grunderna" gick vi igenom när det ska vara nytt stycke. Nu finns det all anledning att repetera framför allt avsnittet om kärnmeningar på sidan 198, så att du kan sammanfatta innehållet i vart och ett av styckena i dina välskrivna rapporter i en enda sådan mening.

Arbeta om texten

När du har samlat material, gjort mängder med anteckningar, avgränsat avsnitt och börjat få ordning på den slutliga rapportens innehåll och disposition är det dags att stryka och arbeta om. Med all säkerhet har du hittat godbitar du bara måste få med. Vissa av dina formuleringar har du närmast blivit förälskad i. Men passar de verkligen in i sammanhanget, och för de verkligen resonemanget vidare? Var på din vakt. Under arbetets gång blir du nämligen lätt blind för de klichéer, onödigheter och rena felaktigheter som smugit sig in i texten.

Du måste alltså försöka se på texten med nya ögon. Låt orden vila ett tag innan du på nytt börjar granska det du skrivit. Plocka sedan fram kniven. "Kill your darlings", säger man i reklambranschen. Låt också andra som inte är lika

engagerade i materialet som du själv titta på rapporten. De ser sådant du själv inte upptäcker, framför allt luckor i tankegången och brist på sammanhang.

Rapportens/uppsatsens delar

På **titelsidan** anger du titeln på arbetet, vem eller vilka som skrivit det och när det är skrivet. Ge arbetet en titel som kort beskriver ämnet och väcker intresse. *Arbetsmiljö* är en alldeles för allmän titel. *Tryckeriet – en bullrig arbetsplats?* är betydligt bättre. Så här kan titelsidan se ut:

> Gymnasiearbete i svenska
> Furulundsgymnasiet, vt 2010
>
> LOKALA FÖRMÅGOR
> en analys av Sara Ingelmans och Niklas Tevanders arbetsmetoder och debutverk
>
> Författare: Lea Persson
> Handledare: Per Leander

Direkt efter titelsidan kan du ha en kort **sammanfattning** av arbetet. Den ger läsaren möjlighet att snabbt avgöra om rapporten är av intresse. Ta med syftet med arbetet, tillvägagångssättet och resultatet. (I vetenskapliga sammanhang kallas en sådan här sammanfattning ofta för **abstract**.) Sammanfattningen placerar du visserligen först i rapporten, men du skriver den när resten av texten är klar. Det räcker gott med 15–20 rader text. Så här kan det se ut:

> **Sammanfattning**
> Syftet med detta arbete har varit att presentera två unga lokala författares verk, arbetsmetoder och framtidsdrömmar.
>
> Att vara författare är inget för lata dagdrömmare. Arbetsdisciplin är den gemensamma nämnaren för Niklas Tevander och Sara Ingelman som båda debuterade förra året. Båda tillbringar stora delar av dagen framför datorn och båda säger att gott sittfläsk är nödvändigt för en författare. Men det finns också stora skillnader. Niklas Tevander reser i och rapporterar om den yttre verkligheten, vill samla mängder av intryck och har vant sig att skriva under röriga förhållanden. Sara Ingelman gör resor i sitt eget psyke.
>
> Rapporten bygger på ett flertal intervjuer med författarna, deras förläggare och Furulundsbladets kulturskribent Lars Marhed. Dessutom ingår en jämförande analys av författarnas debutromaner.

Om rapporten är längre än bara några få sidor bör den ha en **innehållsförteckning**, exempelvis så här:

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Innehållsförteckning

Ordbehandlingsprogrammen har ofta onödigt många avancerade funktioner som du verkligen inte behöver bry dig om. Men ta åtminstone reda på hur du använder ditt programs funktioner för att skapa innehållsförteckning och index (register).

I **inledningen** tecknar du en bakgrund, berättar varför du valde just detta ämne och anger rapportens ton och mål. Här presenterar och avgränsar du frågan/problemställningen och formulerar din hypotes. Vet du inte vad du har

sysslat med lär du inte heller hitta något bra sätt att presentera arbetet på. Formulera gärna i skrift ett preliminärt syfte direkt när du börjar med arbetet, men var beredd på att arbetet kan leva sitt eget liv och leda dig någon helt annanstans än vad du avsåg.

I nästa avsnitt kan du redovisa den faktiska **arbetsgången**. Förmodligen har du redan tidigt under arbetet diskuterat en arbetsplan med din handledare. Har du följt någon speciell **metod** i arbetet ska du redovisa den här. Vilken utrustning har du använt? Har du gjort intervjuer? Hur har du använt statistiskt material? Vem står för teoribildningen i det ämne du avhandlar?

Sedan kommer rapportens **huvuddel**. Du beskriver utförligt själva arbetet: genomförda experiment, fältstudier, enkäter och intervjuer. Du redovisar fakta och intryck, tar ställning till den litteratur du har läst, tar upp positiva och negativa aspekter och genomför en analys. Du ska däremot inte presentera en dagbok över ditt arbete! Redovisa i stället vägen fram till resultatet. Hur du lägger upp rapportens centrala del beror helt på vad du behandlar.

När du återger material ur andras texter anger du detta inom parentes i slutet av meningen. Ange författarnamn och årtal. De texter du refererar till ska dessutom finnas med i källförteckningen i slutet av rapporten.

> Niklas Tevander berättar att han trodde att han direkt skulle kunna försörja sig på sitt skrivande. Han skulle ju debutera på ett av de största förlagen. Men hittills har bara 600 böcker sålts, vilket inte ger några stora royaltyintäkter. Nu hoppas Tevander på någon form av stipendium ur kommunens kulturfonder. Förra året delades det dock inte ut mer än sammanlagt 50 000 kronor och dessutom till sju olika mottagare (Larsson, 2010).

Nu är det dags för slutklämmen, själva **resultatet** av undersökningen, experimentet eller enkäten. Här redovisar du inte bara vad du har kommit fram till utan också om du har uppnått undersökningens syfte eller bekräftat din hypotes. Det är inte alls självklart att arbetet har gett det väntade resultatet. Din utgångspunkt kan ha varit att bevisa att författaryrket är sällsynt glamoröst, men i stället kan du ha kommit fram till att endast hårt och disciplinerat arbete leder till litterära framgångar. Har du utfört något experiment som misslyckades diskuterar du vad som kan ha gått snett.

Slutligen ska du redovisa dina källor i en **källförteckning** som du sorterar i bokstavsordning efter författarnas efternamn. Se till att du redovisar **alla** källor du har använt. Så här anger du källor enligt det så kallade **Harvardsystemet** för några olika typer av texter:

Uppsatser på universitet granskas ofta vid så kallade oppositioner. Man diskuterar bland annat om frågeställningen har besvarats och om metoden är giltig. Bilden visar en disputation vid Uppsala universitet.

Bok

Författarens efternamn, Författarens initial. (År). *Titel.* Förlagsort: Förlag

Ingelman, S. (2010). *Sår.* Stockholm: Norniers

Dagstidningsartikel

Förf. efternamn, initial. (År, månad, dag). Rubrik. *Tidningens namn*, sidangivelse

Moberg, I. (2010, april, 11). Inifrån och ut. *Furulunds Dagblad*, s. 25–26

Tidskriftsartikel

Förf. efternamn, initial. (År). Rubrik. *Tidskriftens namn*, nummer, sidor

Claesson, K. (2011). Årets unga debutanter. *Litteraturtidningen*, nr 3, 31–33

Webbsida (kan vara bra att skriva ut eftersom de ändras ofta)

Namn [www]. Hämtat från <URL> datum

Wikipedia [www]. Hämtat från http://sv.wikipedia.org/wiki/Niklas_Ingerman 2010-05-13

Vill du veta hur du anger andra typer av källor – och det finns många olika – kan du exempelvis titta i "Rapporter och uppsatser" av Jarl Backman eller googla på "Harvardsystemet", så visas de olika universitetens och högskolornas guidesidor.

Källförteckning

Broberg, J. (Red.). (1992). *Skräckens ansikte*. Lund: Carlssons.

Ingelman, S. (2010). *Sår*. Stockholm: Norniers.

Larsson, O. (2010). *Furulunds kulturfonder*. Furulund: Kommundata.

Marhed, L. (2010, mars, 19). Falskt djup. *Furulundsbladet*, s. 31.

Moberg, I. (2010, april, 11). Inifrån och ut. *Furulunds Dagblad*, s. 25–26.

Myrlund, R. (2008). *Författarskolan*. Karlstad:Verner & Vinn förlag.

Nationalencyklopedien bd 15 (1995), uppslagsord *roman*. Höganäs: Bra böcker.

TV Urban. *Debutantgalan*.Visad 2010-04-29

Tevander, N. (2010). *Ökenresa*. Stockholm: Bonstedts.

Wikipedia [www]. Hämtat från <http://sv.wikipedia.org/wiki/Niklas_Ingerman> och <http://sv.wikipedia.org/wiki/Sara_Tevander> 2010-05-13

Allra sist i rapporten placerar du eventuella **bilagor**, exempelvis fullständiga enkätsvar, intervjuutskrifter, ordförklaringar, blanketter och allt annat som inte fått plats i huvudtexten. Numrera bilagorna och glöm inte att hänvisa till dem inne i rapporten.

Disponera en vetenskaplig uppsats

I vetenskapliga uppsatser ser dispositionen ofta ut ungefär så här:

1. Titel
2. Abstract (sammanfattning, ofta med nyckelord)
3. Innehållsförteckning
4. Inledning (med frågeställning och metod)
5. Tidigare forskning
6. Resultat
7. Diskussion
8. Avslutning/konklusion
9. Eventuella bilagor
10. Käll- och litteraturförteckning

15 råd till dig som skriver rapport/uppsats

1. Fokusera på frågan/problemet/uppgiften.
2. Skriv rakt och tydligt. Försök inte imponera med byråkratsvenska.
3. Skriv aldrig av från böcker, artiklar och webben. Referera i stället kortfattat. Använd citat endast för att förtydliga din egen text, inte för att fylla ut sidorna.
4. Använd ord och fraser som binder samman rapportens olika delar och signalerar hur du har disponerat den: *å ena sidan/å andra sidan, för det första/för det andra, ett undantag är, dessutom, vidare, slutligen, som jag nämnde inledningsvis.*
5. Stryk allt ovidkommande. Står det i rubriken eller inledningen att arbetet handlar om en undersökning av vattenmiljön i sjön Lommen får inte hälften av rapporten handla om djurlivet i de omkringliggande skogarna.
6. Skriv svenska. Kanske en underlig uppmaning, men skriver du exempelvis om datorer, reklam eller sport kan det lätt bli en svengelsk soppa av alltihopa. Skriv inte *olika interface* när det går alldeles utmärkt att använda *olika gränssnitt.*
7. Förklara fackord, exempelvis inom parentes första gången de förekommer.
8. Använd korrekt citatteknik.
9. Redovisa alla dina källor. Det är förbjudet att stjäla men inte att låna och öppet redovisa var och av vem man lånat.
10. Kontrollera stavningen. Det är onödigt att lusa ned ett bra arbete med felstavade ord när det är så lätt att kontrollera stavningen. Se också till att skiljetecken hamnar på rätt plats.
11. Var beredd på att du måste arbeta om rapporten flera gånger. Har du kommit så här långt i boken borde det vara helt uppenbart för dig att det är normalt tillvägagångssätt när man skriver något som andra ska läsa. Låt också någon annan läsa och kommentera.

Välj illustrationer som är relevanta för innehållet och begripliga för läsaren.

12. Ta bara med relevanta och lättolkade illustrationer som förstärker informationen i texten. Kommentera bilderna i lite längre bildtexter.

13. Använd gärna tabeller, diagram och illustrationer som förtydligar innehållet, men glöm inte de bildtexter som kan behövas för att ge läsaren tillräcklig vägledning.

14. Korrekturläs din rapport – men inte på skärmen. Skriv ut den!

15. Använd en luftig och konsekvent layout. Grafisk röra kan döda den mest fantastiska text. Använd gärna radavståndet 1,5 och låt brödtexten vara åtminstone 11 punkter stor. Lek inte med olika teckensnitt, men använd gärna kursiv eller fet stil för att framhäva viktiga begrepp.

ÖVNING 6

ATTITYDUNDERSÖKNINGEN OM SPRÅK

DEL A

Arbeta två och två. Ni ska göra en enklare attitydundersökning och ta reda på olika åldersgruppers inställning till hur viktigt det är att tala och skriva korrekt svenska i olika sammanhang. Resultatet ska ni redovisa i en mindre rapport.

Gör så här:

1. Börja med att bestämma vad ni vill ta reda på. Här följer några förslag på olika frågor:
   a. Är det ok att använda svordomar i exempelvis radio och TV, på internet i bloggar och på webbsidor, i dagstidningar, i skolan och på arbetsplatser?
   b. Hur viktigt är det att skriva korrekt svenska när man kommunicerar elektroniskt med e-post och SMS?
   c. De flesta tycker att journalister ska **skriva** korrekt svenska, men vad gäller när de **pratar** i radio och TV?
   d. Får nyhetsuppläsare på TV och i radio använda dialekt eller tala svenska med utländsk brytning?
   e. Är det mindre viktigt med korrekt svenska utan stavfel, syftningsfel och konstiga särskrivningar när man bloggar, twittrar, skriver e-post eller använder Facebook än när man skriver sådant som ska tryckas?
2. Formulera en övergripande frågeställning för er uppsats, exempelvis "Vad anser eleverna på X-skolan om..."
3. Bestäm vilka olika åldersgrupper ni vill fråga (mellanstadiebarn, gymnasieungdomar, 30–40-åringar, pensionärer ...) och exakt vilka frågor ni vill ställa. Frågorna ska vara av typen *Anser du att det är OK att nyhetsuppläsare på teve pratar bred skånska?* och *Brukar du använda hemmasnickrade förkortningar när du skriver SMS?* Man ska alltså kunna svara *ja*, *nej* eller *vet inte* på frågorna. Ställ inte för många frågor.
4. Genomför själva undersökningen. Ni väljer själva om ni vill ställa frågorna skriftligen eller göra snabba intervjuer.
5. Sammanställ frågesvaren.

6. Skriv ett första utkast av rapporten. Tänk på att följande ska finnas med:

1. en kort inledning med bakgrund, själva frågeställningen och er hypotes
2. den faktiska arbetsgången och vilken metod ni använt
3. beskrivning av själva arbetet
4. redovisning av de fakta ni fått fram
5. analys av enkätsvaren
6. sammanfattning/slutsats.

7. Gå igenom rapporten och se till att den är klart och tydligt disponerad och att allt som ska vara med är med.

8. Låt någon annan läsa och kommentera rapporten.

9. Gör de ändringar du behöver göra och korrekturläs sedan rapporten ordentligt.

DEL B

Nu ska du fördjupa dig i ämnet du gjorde attitydundersökningen om i föregående uppgift.

Gör så här:

1. Leta reda på och läs tidnings- och tidskriftsartiklar som behandlar ämnet du gjorde attitydundersökningen kring.

2. Utöka nu rapporten du skrev ovan med en diskussion om behovet av korrekt svenska när man kommunicerar. Du ska referera till artiklarna du läst. Glöm inte källhänvisningarna, och skriv en källförteckning i slutet av rapporten.

en som grund för vårt tänkande hade inte samhällen, historia, maskiner och kultur funnits. Vi hade fortfarande varit apor bland andra apor.

7

Språket och samhället

Låt oss göra två tankeexperiment. Försök först att berätta de viktigaste nyheterna från förra veckan för en kamrat utan att säga ett ord. Fundera sedan över hur du skulle vilja ha det i framtiden utan att ens tänka ett enda litet ord. Det gick nog inte så bra. Utan ord blir det snudd på omöjligt att berätta något. Faktum är att det blir svårt att tänka den allra enklaste tanke. Hade vi inte haft orden som grund för vårt tänkande hade inte samhällen, historia, maskiner och kultur funnits. Vi hade fortfarande varit apor bland andra apor.

Det var när vi fick förmågan att lära oss och använda språk som vi blev människor; det var då det blev möjligt att hantera stora mängder information. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att varje barn "blir människa" just genom att lära sig ett språk.

Bin dansar för att meddela var rätt sorts nektar finns, myror har ett doftspråk och fåglar sjunger. Många djur markerar revir och har varnings- och parningsläten. Men djurens språk liknar inte människans språk. De handlar mer om genetiskt programmerade instinkter och signaler än om viljestyrd kommunikation. Och det är inte särskilt mycket de får sagt.

Djuren kan inte tänka och analysera. De kan inte diskutera glada minnen eller planera för framtiden. Deras språk duger inte för samtal om politik, kärlek, musik eller ett eventuellt liv efter döden. Deras kommunikation handlar om här och nu, t.ex. var mat finns eller att en fara hotar.

DET SMARTA MÄNNISKOSPRÅKET

Det mänskliga språket är ett nästan ofattbart kraftfullt kommunikationsverktyg. Våra släktingar schimpanserna är visserligen hyggligt smarta, och lär kunna plugga in ett enklare teckenspråk, men något riktigt språk har de inte. Därför kan de inte bli arga över det vi skriver om dem här.

För att kunna producera ljuden i de mänskliga språken krävs en mänsklig talapparat. Med hjälp av stämbanden, tungan, munhålan, läpparna och näsan

K+A+K+O+R. Svenskan innehåller ungefär 30 språkljud, fonem, med vars hjälp vi kan bilda hundratusentals ord med olika betydelser, som i sin tur byggs ihop till satser och meningar.

kan vi människor uttala en bra bit över hundra olika ljud. En apa skulle helt enkelt inte kunna få yttrandet "Jag är sugen på pizza" över sina läppar ens om den hade intelligens nog att vilja uttrycka sin hunger på detta avancerade sätt.

Det smarta med människans språk är att det är så enormt flexibelt och kan varieras i det oändliga. Genom att kombinera ljud – som i sig inte betyder något – kan vi få fram obegränsat med betydelsefulla ord. Det enda som krävs är att vi samarbetar och inom gruppen kommer överens om att *en stol* ska heta just så och inte t.ex. *en klak* eller *en filibuster*. Vi kan också bestämma att vissa ljudkombinationer ska ha olika grammatiska funktioner, för att skilja t.ex. mellan *en stol* och *flera stol**ar*** eller *a chair* och *several chair**s*** eller mellan *jag arbetar* och *jag arbeta**de***, respektive *I work* och *I work**ed***. I varje språk finns det tusentals sådana smarta funktioner inbyggda.

Språk är både sociala (vi delar orden med andra) och viktiga för var och ens identitet (jag låter precis så här för att jag är en 30-årig man från Skellefteå som jobbar som tandläkare och på fritiden spelar bas i ett bluesband etc.). Varje individ har sin egen variant av språket – som dessutom förändras över tid.

Som om det talade språket inte vore smart nog lyckades våra förfäder också skapa skriften. Oavsett vilket skriftsystem man använder (det finns flera; de äldsta var logografiska, dvs. varje tecken stod för ett helt ord) har förmågan att lagra information i skrift revolutionerat människans liv. Vi har blivit ännu mindre bundna till här och nu. Genom skriften får vi tillgång till det förflutna och kan sprida våra tankar till hur många människor som helst utan någon geografisk begränsning.

Även om man ofta pratar om regler på tal om språk är det viktigt att komma ihåg att språk hela tiden genomgår förändringar. Uttalet förändras – ganska snabbt faktiskt. Ord glöms bort och nya tillkommer. De grammatiska systemen utvecklas. Det är inte så vanligt att någon lyckas etablera ett helt nytt

språk, men många gamla språk dör ut i konkurrensen med de språkliga jättarna. Särskilt de skriftlösa språken har haft svårt att klara sig. Skriften ger språk status och stabilitet.

Språkets ursprung

Ingen vet säkert när människan började använda språk, inte hur det gick till och inte var det hände. Den äldsta skrift vi känner till (hieroglyfer och kilskrift från de bördiga områdena utmed floderna Nilen, Eufrat och Tigris) är inte mer än cirka sex tusen år gammal, så den är inte till stor hjälp när det gäller att hitta språkets ursprung. Talet är nämligen mycket, mycket äldre än skriften. Det vi vet är att någon gång under historiens lopp började vår hjärna bli större. Vi fick både fler hjärnceller och fler kopplingar mellan dem. Språkförmågan växte fram och våra talorgan utvecklades, så att vi kunde använda något språkliknande system för att samarbeta med varandra och få bättre chanser att överleva. Detta skedde troligen för många hundra tusen år sedan.

Ju duktigare forskarna blivit på att bygga modeller utifrån skelett, desto mer liknar neandertalarna vår egen människosort. Den här förfäderpojken bygger på fynd gjorda nära Gibraltar.

De äldsta stenyxorna är cirka 2 miljoner år gamla, och det finns forskare som menar att mänskliga språk antagligen fanns redan för så länge sedan.

De första som började tala något som liknar den nutida människans språk var möjligen neandertalarna som levde i Europa och västra Asien fram till för cirka 30 000 år sedan. I alla fall begravde de avlidna tillsammans med deras ägodelar, vilket tyder på att de hade något slags religion eller i varje fall tankar om ett liv efter döden. Utan ett någorlunda utvecklat språk skulle en så abstrakt tankevärld inte vara möjlig.

Idag har forskarna kunnat visa att neandertalarna och vår egen art – homo sapiens sapiens – verkar ha umgåtts intimt och att många av dagens människor går omkring med neanderthal-DNA i sina gener. Vad det har med språkets utveckling att göra låter vi vara osagt.

Någon definitiv sanning om språkets ursprung lär vi aldrig komma fram till. Däremot vet vi att det idag inte finns några "enkla" eller "primitiva" språk på vår jord. Människans språk är så komplext att man lugnt kan räkna med att det tagit många, många tusen år att utveckla.

DIN VÄG TILL SPRÅKET

Redan innan du föddes hade du börjat din resa mot språket. Bland annat hade din hörsel utvecklats så att du kunde känna igen din mammas röst när du mötte henne för första gången. Fram till fyraårsåldern utförde du sedan ett fantastiskt arbete som du inte längre minns, men som du nu är helt beroende av. Du skaffade dig ett ordförråd, du lärde dig språkljuden och du kom så småningom på hur man bildar meningar genom att sätta samman ord. Du byggde upp en grammatik i huvudet med regler så invecklade att inga språkforskare ännu riktigt lyckats beskriva dem. Hur går detta underverk till?

Skrik och joller (0–12 månader)

Med hjälp av filminspelningar gjorda omedelbart efter födelsen har man studerat nyföddas första kontakt med omvärlden. Strax efter födelsen kommer det första leendet. Barnet söker ögonkontakt, framför allt med mamman, vars röst det lärt känna under fosterstadiet. Så tidigt som första dygnet rör sig det nyfödda barnet efter rytmen i det språk som talas till det. Vid några månaders ålder börjar barnet att jollra och upptäcker snart att omgivningen svarar på ljuden. Barn som inte får utveckla sitt joller i samspel med andra, exempelvis döva barn, slutar att jollra efter ett tag. Det första jollret låter ungefär likadant över hela världen, men så småningom jollrar barn i Kina "på kinesiska" och svenska barn "på svenska". Dessutom låter jollret lite annorlunda beroende på om det är en man (jollret blir mörkare) eller en kvinna (jollret blir ljusare) som är i närheten av barnet.

Det lilla barnet utvecklar också tidigt sitt kroppsspråk. Minspel och gester talar tydligt om för föräldrarna att maten inte passar eller att det är skönare utan mössa. Föräldrarna svarar på barnets blickar, gester och ljud. Men de pratar förstås inte vuxenspråk med sitt barn. I stället använder de ett anpassat språk som kan kallas "mammiska" eller "pappiska". Det här samspelet mellan barnet och föräldrarna lägger grunden för barnets språkutveckling.

De första orden (12–24 månader)

De första orden dyker upp när barnet är omkring ett år gammalt. Under den här perioden fungerar enstaka ord som hela meningar. Så kan *mamma* betyda *Titta, där kommer mamma, Var är mamma?* eller *Hjälp mig, mamma.* Ordförrådet växer hela tiden, men till att börja med går det långsamt.

Mellan ett och två års ålder börjar barnet sätta ihop ord till riktiga satser, från början med två ord. Så här kan det låta: *bä mej, da boll, nä pappa, bada nalle, Lina lessen, sova golvet.* Samtidigt som barnet börjar säga sådana tvåordssatser växer ordförrådet mycket hastigt. Nyfikenheten och aptiten på att lära sig nya ord kan tyckas gränslös. Den ständiga frågan lyder: *e de?* – vad är det?

Hela tiden behöver barnet stöd i språkutvecklingen. Som förälder är det viktigt att lyssna, svara, se, vara uppmärksam och ha tid. Att korrigera felaktigheter är däremot ofta meningslöst. Barn behöver ha någon att kommunicera med men måste också få vara i fred och träna och leka med sitt språk i lugn och ro.

På väg mot en grammatik (24–36 mån)

I tvåårsåldern börjar barnet böja verb och substantiv. Det kommer på att *häst* och *hästar* inte betyder samma sak. Barnet utgår från de vanligaste mönstren vid böjningen. Heter det *en hund – flera hundar* borde det också heta *en mus – flera musar*, tänker tvååringen. Eftersom ändelsen *-de* är det vanligaste sättet att bilda dåtid säger småbarn *gådde* och *hållde.*

Att det inte alltid blir rätt beror alltså inte på att det är fel på barnets sätt att tänka, utan på att grammatiken är inkonsekvent. Undan för undan tillkommer sedan flera ord och allt svårare konstruktioner. Vid fem års ålder har barnet fått så god ordning på ljudsystemet och grammatiken att det talar i stort sett felfritt.

Det skapande barnet

Barn är inte lika rädda att göra fel som vi vuxna och tar fantasin till hjälp när ordförrådet tryter.

Ibland är barns påhittade ord så bra att vi borde låna in dem i vuxenspråket. Eller vad sägs om följande exempel hämtade ur svensk barnspråksforskning: *i efterväg* (motsats till i förväg), *näsdöv* (täppt i näsan), *pappigt, långklippt, prating* (replik) och *väskfastsätt* (pakethållare)?

SPRÅK I VÄRLDEN

Det finns drygt fem tusen språk i världen. Några få talas av flera hundra miljoner människor, men de allra flesta talas av betydligt färre än de cirka 9 miljoner som pratar svenska.

Var än ett barn föds klarar det av att lära sig det språk som talas i den miljö där det växer upp. Men det innebär inte alls att alla språk är uppbyggda på samma sätt. Som bekant skrivs inte heller alla språk med samma alfabet. Här följer några exempel på hur andra språk skiljer sig från svenskan.

- Många språk har inte samma ordföljd som svenskan. Påståendet *Jonas äter glass* skulle i japanskan och flera andra språk se ut så här: *Jonas glass äter.* I hebreiskan och arabiskan skulle det istället se ut så här: *Äter Jonas glass*, utan att det är fråga om en fråga. Beroende på i vilken ordning satsdelarna brukar komma skiljer man mellan SVO-språk (som svenskan), SOV-språk och VSO-språk. I en del språk är ordföljden fast, i andra flytande. I svenskan är så kallad omvänd ordföljd vanligt. Se följande jämförelse med engelskan:

  Jag läste en bok igår. / *Igår läste jag en bok.*
  S V O (ADV) / (ADV) V S O

  I read a book yesterday. / *Yesterday I read a book.*
  S V O (ADV) / (ADV) S V O

- I finskan har man ändelser på substantivet där vi i svenskan i stället använder prepositioner. Man brukar säga att finskan har femton substantivkasus, medan svenskan bara har grundform och genitiv. Här följer några exempel:

  talo – hus
  talossa – i (ett) hus
  taloon – in i (ett) hus
  talosta – från (ett) hus
  talolla – invid (ett) hus
  talolle – till (ett) hus
  talolta – från (ett) hus
  taloin – med huset

- Svenskan är ett vokalrikt språk. Arabiskan däremot har bara de tre vokalerna i, a och o. Många andra språk saknar de svenska vokalljuden y, u och ö, som alla uttalas med rundade eller halvt rundade läppar. *Lycklig* kan därför lätt blir *licklig* när en invandrare pratar. Svenskar har ofta liknande

problem med ljud som inte finns i svenskan, t.ex. engelskans läspande th-ljud. Försök själv säga 33 333 på engelska utan att staka dig!

- Alla språk tillåter inte flera konsonanter i början av ord. Det är därför *Stockholm* blir *Tukholma* på finska och *Estocolmo* på spanska. Det kan jämföras med kroatiskan, där en hel del ord skrivs utan vokaler, t.ex. *Krk* – namnet på den största ön i Adriatiska havet. Japanska är exempel på ett språk med fasta regler för hur ord kan "se ut" (eller snarare uttalas) och lånord måste därför anpassas kraftigt. Engelskans *ice cream* med smakerna *chocolate*, *strawberry* och *vanilla* heter på japanska *aisu kurimu*, *chokereto*, *sutoberi* och *banira*.
- Svenskan har två genus: utrum (n-ord) och neutrum (t-ord). Det heter ***en*** *bil* och *bil**en*** men ***ett*** *hus* och *hus**et***. Tyskan och ryskan har tre genus, nämligen maskulinum, femininum och neutrum. Engelskan och finskan är två exempel på genuslösa språk. I finskan har man till och med samma ord, *hän*, för *hon* och *han*. Att vi fortfarande på svenska säger *hon* om klockan, båten och människan är en rest från ett äldre genussystem. Det finns väldigt många olika sätt att klassificera substantiv i världens olika språk. I ett amerikanskt indianspråk markerar man om substantiven betecknar mjukt rundade eller kantiga saker. I det australiska språket dyirbal har man fyra substantivgrupper: män/djur, kvinnor/vatten/eld/våld, ätbara frukter/grönsaker samt övrigt.

- Ordet *pojkarna* består av tre delar: *pojk* + *ar* (= flertal) + *na* (= bestämd form). I vissa språk måste varje sådan grammatisk del stå som ett självständigt ord. Ordet *tittade* måste i sådana språk uttryckas med två ord, ett som betyder *titta* och ett som betyder *dåtid*. Det finns också språk där man gör precis tvärtom, dvs. sätter ihop så mycket som möjligt. En svensk mening kan då motsvaras av ett enda långt ord. Svenskans *Jag tror att jag så smått börjat förstå det* blir på grönländska *paasiartulinnguatsiarpara*.

- Verb är en viktig ordklass i de allra flesta språk, men de används och böjs naturligtvis på många skilda sätt. I japanska används två helt olika böjningssystem beroende på vem man talar med. Till sina vänner säger man *ikimashita* (jag gick), men till okända är *itta* det enda rätta. Alla är inte så förtjusta i verb. Det gäller t.ex. den franske författaren Michel Dansel som för några år sedan skrev romanen "Le Train de Nulle Part" (Tåget från ingenstans) utan att använda ett enda verb. Enligt Dansel är verben "språkets ogräs".

Språkens tio i topp

kinesiska	935 milj
spanska	386 milj
engelska	365 milj
hindi/urdu	300 milj
arabiska språk	280 milj
portugisiska	204 milj
bengaliska	202 milj
ryska	160 milj
japanska	127 milj
punjabiska	96 milj

(Ungefärligt antal modersmålstalare år 2007. Källa: NE.)

- Olika språk beskriver verkligheten på olika sätt. Det kan förvåna att det i engelskan inte finns något vanligt ord för syskon (*sibling* används inte ofta) och att ordet *mama* i det australiska språket njamal kan betyda far, farbror, morbror och även manlig kusin till förälder. På svenska kan vi skilja mellan *farfar* och *morfar* men den som ska översätta *grandmother*, *Grossvater*, *grand-père* eller *abuelo* till svenska måste ha god koll på familjeförhållandena. Det svenska ordet "blå" användes förr i tiden också om svart – svenska "blå" och engelskans "black" är släkt med varandra. Vi kan därför anta att Harald Blåtands tand var svart.

I Sverige är vi ganska duktiga på engelska. Vi studerar och arbetar gärna i engelsktalande länder och semestrar flitigt i London och New York. Kunskaperna om de andra riktigt stora språken är det sämre ställt med, även om spanska sedan länge är ett populärt språkval i skolan. Här får du lite basfakta om tre världsspråk.

Hindi

Det indoeuropeiska språket hindi är det viktigaste officiella språket i Indien och modersmål för över 300 miljoner människor, framför allt i de norra och mellersta delarna av landet. Hindi är historiskt sett samma språk som urdu, officiellt språk i Pakistan, fast de båda språken har olika skrift och delvis olika ordförråd. Tillsammans är hindi och urdu större än engelska. Urdutalande personer går ogärna med på att deras språk är en form av hindi. Språkstriderna var intensiva i samband med att Indien splittrades och Pakistan bildades 1947.

Hindi skrivs med det nästan tusen år gamla devanagarialfabetet (som också används för en del andra språk). Det skrivs från vänster till och höger och gör ingen skillnad mellan stora och små bokstäver.

Här visar vi några av vokalerna och deras uttal:

Vokal	Uttal	Vokal	Uttal
अ	[ə]	आ	[ɑ:]
इ	[i]	ई	[i:]
उ	[u]	ऊ	[u:]
ए	[əi]	ऐ	[e:]
ओ	[əu]	औ	[o:]

Urdu skrivs i stället med arabisk skrift.

Man brukar säga att hindi, precis som svenskan, är cirka tusen år gammalt. Det har utvecklats bland annat ur det fornindiska språket sanskrit. Tidigare trodde man att sanskrit var det indoeuropeiska "urspråket", men den teorin visade sig inte hålla. Däremot vet man att sanskrit är mycket gammalt. Det har länge främst använts som ett lärt litteraturspråk, men fortfarande säger sig cirka 15 000 personer i Indien ha sanskrit som modersmål.

Eftersom stora delar av Indien under lång tid styrdes av muslimer (Mogulriket) innehåller hindi många arabiska och persiska lånord. En del hinduiska nationalister har försökt rensa språket från dessa ord och i stället blåsa liv i gamla sanskritord. När Indien blev självständigt var tanken att hindi efter en tid skulle ersätta engelskan helt, men så blev det inte.

I hindi, som är ett SOV-språk, börjs verben efter genus. En man säger *main bolta hun* (jag talar) och en kvinna säger *main bolti hun* (jag talar). På svenska skulle det kunna bli något i stil med *Eva arbetar idag men Per arbetor bara på vardagarna.*

Arabiska

Det semitiska språket **arabiska** är modersmål för 280 miljoner människor och officiellt språk i 26 länder. Dessutom är arabiskan sedan 700-talet den islamiska världens kulturspråk. De flesta muslimer har inte arabiska som modersmål, men många lär sig språket genom att läsa religiösa skrifter. Man skiljer mellan tre huvudtyper av arabiska: klassisk arabiska, modern standardarabiska och de arabiska folkspråken/dialekterna.

Den klassiska arabiskan är det språk som Koranen är skriven på och därmed ett heligt språk som världens muslimer slår vakt om. Likheterna med den moderna standardarabiskan är stora. Den klassiska arabiskan har hög prestige och man har en puristisk inställning, dvs. i stället för att låna ord utifrån försöker man använda ord ur det klassiska språket.

Bloggaren Wael Abbas utmanade eliten genom att blogga på det egyptiska folkspråket, kairoarabiskan, som skiljer sig kraftigt från den mer prestigefyllda standardarabiskan. Bland annat har språken helt olika ordföljd. Wael Abbas ord provocerar många: "Att skriva på standardarabiska är som att skriva på latin. Den förstås bara av några få ur eliten. Varför ska jag skriva på ett språk som folk inte förstår, om det finns ett sätt att göra informationen tillgänglig?"

Den moderna standardarabiskan är i första hand det skriftspråk som används i tidningar och böcker i hela den arabisktalande världen, men den fungerar också som talspråk i formella sammanhang, t.ex. nyhetsuppläsningar. I dagligt tal används i stället något av de arabiska folkspråken. Skillnaderna mellan dessa "dialekter" (det handlar nog snarare om minst fem olika språk) – t.ex. mellan marockansk och irakisk arabiska – är så stora att personer från olika länder ofta väljer att prata standardarabiska när de träffas. Det här kallas för **diglossi**, dvs. man växlar mellan två varianter av det egna språket beroende på situation.

Det enda talspråk som används också utanför det egna området är kairoarabiskan, som sprids via filmer och TV-serier.

Arabiskan har endast tre vokaler men desto fler konsonanter. De flesta orden är uppbyggda kring en rot med två eller tre konsonanter, t.ex. *ktb* (skriva/skrift). Utifrån den här konsonantstammen formar man ord genom att lägga till ändelser, förstavelser och vokaler: *kataba* (han skrev), *kutiba* (den skrevs), *maktab* (kontor).

Den klassiska arabiskan har ett mycket stort verbsystem. Av en enda rot kan upp till två tusen olika former bildas.

Arabiska skrivs från höger till vänster. Stor och liten bokstav finns inte. Däremot ser bokstäverna olika ut beroende på var i ordet de står.
Se följande exempel:

Ljud	I början	I slutet
h	هـ	ـه
k	كـ	ك
j	جـ	ج

Sedan 2010 kan arabiska användas i webbadresser.

http://موقع.وزارة-الاتصالات.مصر

Kinesiska

Världens största modersmål är utan konkurrens kinesiska, som talas av närmare var femte jordbo. Det är ett språk i den sinotibetanska familjen som skiljer sig på många punkter från de västerländska språken. (Däremot är kinesiskan, i motsats till vad många tror, inte alls grammatiskt eller uttalsmässigt besläktad med japanska.) Skillnaderna mellan de olika dialekterna kan vara lika stor som mellan t.ex. svenska och tyska, men av historiska skäl talar man ändå om kinesiskan som ett enda språk. Precis som med arabiskan är det ett gemensamt skriftspråk – och en gemensam kultur – som förenar de kinesisktalande.

Den "rikskinesiska" som har sina rötter runt huvudstaden Beijing kallas av språkvetarna för standardkinesiska och är inte detsamma som mandarin, som är ett samlingsnamn för en rad olika dialekter i norra och centrala Kina. Det standardkinesiska uttalet lärs ut i skolorna och vinner idag alltmer mark. Också i Hongkong, som tidigare dominerades helt av kantonesiska (en sydkinesisk dialekt) är standardkinesiskan på frammarsch. I kinesisk radio och TV är uttalet kraftigt standardiserat och för journalister är ett "korrekt" uttal en viktig merit. Särskilt i södra Kina är det vanligt att man förutom standardkinesiska talar både en lokal och en regional dialekt.

Standardkinesiskan, och de flesta av dialekterna, är tonspråk. Varje stavelse kan ha en av fyra toner: 1) jämn, 2) stigande, 3) först fallande, sedan stigande och 4) fallande.

1. Jämn ton	ma	妈	(mamma)
2. Stigande ton	má	麻	(hampa)
3. Fallande-stigande ton	mà	骂	(skälla)
4. Fallande ton	mâ	马	(häst)

I kinesiskans grammatik finns inte några böjningsformer av vare sig substantiv, verb eller adjektiv. Man behöver alltså aldrig tänka på sådana saker som pluralformer, oregelbundna verb, ackusativ eller dativ när man studerar kinesiska. Grundordföljden är densamma som i svenska och t.ex. engelska, dvs. SVO. Den tid man sparar in på grammatiken kan man ägna uttalet och – förstås – de inte alldeles enkla skrivtecknen.

Varje tecken representerar betydelsemässigt ett morfem (ett ord eller en del av ett ord) och uttalsmässigt en stavelse. De flesta tecken består av en del som pekar på betydelsen och en annan som pekar på uttalet.

Det finns för tillfället två officiella kinesiska teckenuppsättningar för skriven kinesiska. Den ena, traditionell kinesiska, används i Taiwan, Hongkong, Macao och av många utlandskineser. Den andra, förenklad kinesiska, används i Folkrepubliken Kina och i Singapore. De flesta utlänningar lär sig idag de förenklade tecknen.

De kinesiska tecknen kombineras ofta på sätt som ger västerlänningen en aha-upplevelse. Se följande fyra exempel:

电	(el)	+	脑	(hjärna)	→	电脑	(dator)
汽	(ånga)	+	车	(vagn)	→	汽车	(bil)
卫	(skydda)	+	生	(liv)	→	卫生	(hygien)
中	(mitten)	+	国	(rike)	→	中国	(Kina)

Hur många tecken behöver man lära sig? Moderna kinesiska datorer kan skriva uppemot 20 000 olika tecken, men det betyder absolut inte att man måste kunna alla dessa. En kinesisk gymnasieelev ska helst behärska de 3 500 vanligaste tecknen, med det sägs att man klarar av att läsa en vanlig tidning om man kan tyda cirka 2 000 tecken.

Språkdöd och språkstrider

De flesta av världens fem tusen språk talas av språkliga minoriteter. Det är mycket få länder där endast **ett** språk används. Mycket vanligare är att det finns ett eller flera större språk och en mängd mindre språk. I Indonesien talas cirka 300 olika språk. På Salomonöarna i Stilla havet med bara 350 000 invånare talas hela 60 olika språk! I Europa finns 42 stater men över 200 språk. Trots att vi i Sverige har finska, samiska och romska minoriteter – och många invandrare – är det inte många länder i världen som är så språkligt enhetliga som Sverige.

Det finns forskare som tror att det inom hundra år bara kommer att finnas

kvar 500 språk i hela världen. De har delat in språken i tre grupper: döende språk, språk i fara och säkra språk. Döende språk är språk som inga barn eller ungdomar lär sig som modersmål, och så är det faktiskt för ungefär hälften av världens språk. Med säkra språk menas språk som har verklig officiell status eller många talare. Det är drygt 50 språk som har verklig officiell status och 200–250 språk som har mer än en miljon talare. Det här innebär att flera tusen språk är på väg att försvinna.

Varje gång ett språk dör, försvinner också ett sätt att uppfatta verkligheten och ett unikt sätt att tänka och leva. Om det sedan är värt den stora mödan, eller ens är möjligt, att bevara den språkliga mångfalden är en helt annan fråga.

Det finns exempel på att man lyckats blåsa liv i döende språk. Den spanska varianten katalanska motarbetades under Franco-tiden och förbjöds i massmedia och alla offentliga sammanhang. Sedan Francos död 1975 har katalanskan fått nytt liv och används överallt och i alla sammanhang i Katalonien.

Att språk och politik hänger nära ihop framgår av den språkliga utvecklingen efter splittringen av Jugoslavien. Tidigare, när området bestod av en enda stat, talade man om olika dialekter av samma språk (serbokroatiskan). Numera räknar man i stället med fyra separata språk: serbiska, montenegrinska, bosniska och kroatiska – enligt principen ett språk för varje land. Också makedonskan, som tidigare klassades som en bulgarisk dialekt, uppfattas idag som ett eget språk (fast inte av alla bulgarer ...).

Språkförtryck

Språket är en viktig del av en människas identitet. Därför är det en av de värsta formerna av förtryck att hindra människor att använda sitt modersmål. Det är inte ovanligt att de som styr ett land politiskt också försöker utöva språklig makt. Ibland har det till och med gått så långt att man har förbjudit undervisning och alla böcker och tidningar på vissa språk för att försöka tvinga in minoriteter i majoritetens språk- och kulturmönster. När länder invaderats har invasionsmakten försökt och ofta lyckats tränga undan de inhemska språken. I Amerika tog de europeiska kolonialspråken spanska, portugisiska, engelska och franska nästan över helt och hållet. Indianspråken lever därför en tynande tillvaro och är på väg att försvinna.

I många länder har språksplittringen lett till språkstrider. I Belgien har det gått så långt att man har varit tvungen att dela upp landet i tre delstater – det fransktalande Vallonien i söder, Flandern i norr där man talar flamländska (det belgiska namnet på holländska) och den tvåspråkiga huvudstaden Bryssel. Landet

Alla belgare uppskattar inte att leva i ett tvåspråkigt land.

verkar ofta vara på väg att klyvas av de bittra motsättningarna. Detta trots att barnen läser både franska och flamländska i skolan. Fast det lär ha förekommit att rektorer förbjudit andra språk än det egna att talas på rasterna! (Att det dessutom finns 70 000 belgare med tyska som modersmål glöms ofta bort.)

I flera andra länder kämpar de språkliga minoriteterna för att deras språk och kultur ska överleva. Det gäller t.ex. turkarna i Bulgarien, ungrarna i Rumänien, baskerna i Spanien, de som talar gaeliska på Irland, maorierna på Nya Zeeland, de fransktalande i Canada och många, många fler.

Svenskt språkförtryck

Också i Sverige har det förekommit språkförtryck. När Skåne, Halland och Blekinge erövrades från Danmark på 1600-talet användes kyrkan som verktyg för försvenskningen. Präster som inte talade ren svenska kunde råka riktigt illa ut.

Framför allt har det svenska språkförtrycket riktats mot samerna och mot de finsktalande i Tornedalen som hade varit bofasta i århundraden men råkat hamna på "fel" sida gränsen då Sverige förlorade Finland till Ryssland 1809. De finsktalande barnen förbjöds använda sitt hemspråk – meänkieli (tornedals-

finska) – i skolan, till och med på rasterna, och de kunde få böta för varje finskt ord de använde.

Idag är meänkieli, (nord)samiska, finska, romska (romani chib) och jiddisch lagskyddade minoritetsspråk i vårt land. Också teckenspråket har en speciell status som svenskt minoritetsspråk.

ING-a KAWN-ster!

English	Pronunciation	Swedish Spelling
Go ahead!	go PO!	Gå på!
Follow me!	kawm mayd MAY!	Kom med mig!
Follow him!	go mayd HAW-nawm!	Gå med honom!
Go slow!	go LAWNG-sahmt!	Gå långsamt!
Hurry!	shin-da PO!	Skynda på!
Don't shoot!	SHOOT IN-ta!	Skjut inte!
Stop!	STAWP!	Stopp!
Halt!	HAHLT!	Halt!
Who is there?	vem DAYR?	Vem där?
Advance	kawm FRAHM!	Kom fram!
Identify yourself	VEE-sa ay-ra PAHP-per	Visa era papper!
Don't move	RERR AYR IN-ta!	Rör er inte!
Surrender!	YAY ayr!	Ge er!
Throw down your arms	KA-sta VAHP-nen!	Kasta vapnen!
Raise your hands!	rek AWP HEN-der-na!	Räck upp händerna!
Line up!	stel AWP ayr!	Ställ upp er!
here	HAYR	här
there	DAYR	där
Don't try any tricks	ING-a KAWN-ster!	Inga konster!
Obey or I'll fire!	LEED, AH-narss SHOO-ter ya!	Lyd, annars skjuter jag!

Det amerikanska krigsdepartementet gav 1943 ut en frasordbok med svenska uttryck som soldaterna skulle använda vid en eventuell ockupation av Sverige. I mittenspalten finns uttalsangivelser. Stora bokstäver anger betonade stavelser.

EU och språken

För samarbetet i EU är de många olika språken en stor utmaning. Kostnaden för tolkning och översättning tar cirka 40 procent av unionens förvaltningsbudget. Då och då väcks det förslag om att göra engelska till enda arbetsspråk, men motståndet är benhårt, inte minst från Frankrike som har svårt att acceptera att engelskan slagit ut franskan som världsspråk. Men också andra länder än Frankrike slår vakt om sina språk. När EU-administrationen i Bryssel försökte ta bort tecknet ñ från spanska datortangentbord möttes man av kraftiga protester i Madrid. Under Sveriges ordförandehalvår 2001 bojkottade de tyska delegaterna ett möte i Jokkmokk, eftersom tysk tolk inte hade kunnat ordnas fram. Hela tiden dyker det upp nya språkkonflikter inom den europeiska gemenskapen. Språkfrågan är känslig för många.

Enligt den europeiska undersökningen Europabarometern är Sverige det enda land i EU där en majoritet tycker att det räcker att lära sig bara ett främmande språk (underförstått engelska). Det är bekymmersamt. Sveriges EU-samarbete stärks knappast av att vi blir (ännu) sämre på t.ex. tyska och franska. När ett politiskt parti föreslog obligatorisk engelskundervisning från första skolåret protesterade bl.a. ledamöter i Svenska akademien mot att vi har en tendens att glömma bort de andra språken:

> Svenska ungdomar utsätts idag för en enorm exponering från engelskan i massmedia; det må gälla tv, radio, film eller internet. Resandet har ökat markant sedan andra världskriget och därmed möjligheten att använda engelska. Detta leder till en övertro på

engelskans betydelse. Sant är att engelskan idag är det främsta andraspråket i världen, som en fjärdedel av världens befolkning sägs förstå liksom hälften av EU:s medborgare. Men engelska är inte gångbart överallt.

ÖVNING 1

SPRÅKETS URSPRUNG

Det finns de som tror att de första språken uppkom genom att människor härmade läten från naturen, t.ex. djurläten. Andra påstår att människan skulle ha lärt sig att tala efter besök av intelligenta utomjordingar. Eller så började man prata för att det gjorde det lättare att organisera t.ex. jakt. Vad tror du själv? Fantisera ihop en egen teori om det mänskliga språkets uppkomst och beskriv den.

ÖVNING 2

ETT LITET EUROPEISKT SPRÅK

Ta reda på fakta om ett av de mindre språken i Europa, t.ex. frisiska, iriska, baskiska, bretonska, färöiska, sorbiska eller rätoromanska. Vad är typiskt för språket? Vad har gjorts för att hålla språket vid liv? Är det skyddat i lag? Skriv om människorna som talar språket och platserna där det talas. Det finns mycket information på internet. En del information hittar du också i följande böcker:

Hansson, Roger m.fl. (2004). *Språk och skrift i Europa.* SNS Förlag.
Lundén, Thomas. (1993) *Språkens landskap i Europa.* Studentlitteratur.
Karlsson, Ingmar. (1992). *Det lilla Europa.* Timbro.

ÖVNING 3

JUST DIN VÄG TILL SPRÅKET

Intervjua dina föräldrar och syskon och ta reda på så mycket som möjligt om dina första steg mot språket. Ta hjälp av följande frågor:

- Vad kallade du dig själv när du var liten?
- Vad kallade du dina syskon?
- Använde du särskilda (egenpåhittade) ord?
- Hade du svårt att tala rent?
- När lärde du dig läsa?
- Minns du några böcker du fick lyssna på eller läste själv?

ÖVNING 4

SKA ALLA PRATA LATIN?

EU har bestämt sig för att inte ha ett enda officiellt EU-språk. Så här står det på EU:s hemsida om varför:

> Eftersom det skulle innebära att de flesta i EU inte längre skulle kunna sätta sig in i vad EU gör. Oavsett vilket språk man väljer skulle de flesta EU-invånare inte förstå det tillräckligt bra för att kunna förstå en lagtext skriven på det språket, eller för att kunna tillvarata sina rättigheter eller kunna uttrycka sig väl nog för att kunna bidra till EU:s arbete. Vilket språk skulle du själv välja som officiellt språk? Det EU-språk som flest människor i EU har som modersmål är tyska, men det talas i princip bara i Tyskland och Österrike. De EU-språk som flest människor i världen har som modersmål är spanska och portugisiska, men de flesta av dessa människor bor inte i EU-länder. Franska är officiellt språk, eller ett av de officiella språken, i tre EU-länder. Det talas också i stora delar av världen och lärs ut i skolan i många EU-länder, men det är betydligt vanligare i södra och västra Europa än i norra och östra. Av EU-språken är det engelska som är mest spritt och vanligast som första eller andra främmande språk i EU-länderna, ändå visar undersökningar att färre än hälften av EU-invånarna behärskar det tillräckligt.
>
> *http://europa.eu/languages/sv/document/59*

Läs nu insändaren nedan och skriv sedan en egen insändare där du argumenterar mot författaren.

Inför latin som EU-språk!

EU behöver få en europeisk identitet och bli av med det amerikanska inflytandet. Det kan bara ske om unionen får ett gemensamt språk. Jag föreslår att vi återupplivar latinet. För vi ska väl ändå inte ha samma språk som USA om vi vill ha en egen identitet?

Under EU:s första 15 år var franskan det självklara gemensamma språket, men när Storbritannien kom med i EU 1973 fick franskan konkurrens från engelskan. Nu håller engelskan på att helt ta över och det helt utan något formellt beslut.

För att det inte ska bli alltför mycket bråk kan EU inte välja något av de språk som faktiskt talas i EU-länderna. Alla andra länder skulle ju bli avundsjuka. Däremot finns det ett språk som har använts i alla länder men som ingen längre talar, nämligen latinet, som skulle kunna fungera.

I Israel lyckades man modernisera den gamla hebreiskan trots att ingen längre talade språket, och språket blev på köpet en del av den nya nationella identiteten. Så skulle också ett moderniserat latin kunna fungera i EU.

Det låter kanske omöjligt, men allt är möjligt bara man är beslutsam. Det tar bara två generationer från tvingande beslut om latinundervisning i alla EU-skolor tills alla EU-medborgare har latinet som andraspråk.

Alea iacta est!

Hetsporren

SPRÅKSOCIOLOGI

Hur ser olika människor på fult och fint språk? Har män och kvinnor olika språk – och i så fall varför? Avslöjar språket vad vi arbetar med och vilken utbildning vi har? På vilket sätt skiljer sig ungas språk från äldres? Dessa frågor studeras inom den del av språkvetenskapen som kallas **språksociologi** (eller ibland sociolingvistik). Här ger vi några glimtar. Men först några exempel på språksituationer. Fundera på hur mottagarna kan tänkas reagera på talarens språk.

- Liselott Persson är 25 år, väldigt söt och från Gotland, vilket hörs mycket tydligt. Hon är ny hallåa på TV och påannonserar nyheterna.
- Leilah Lindblom har bott 14 år i Sverige och pratar perfekt svenska förutom att hon har lite problem med att uttala u, y och ö. Hon söker nu jobb som receptionist på ett datakonsultföretag.
- Reine Olausson har just vaknat, är bakfull efter en tung kväll på puben och kommer på att han inte har något kaffe. Orakad, i t-tröja och kalsonger ringer han på hos den nyinflyttade fru Berndtsson och säger: "Öh, du, ha'ru nåt kaffe ja kan låna?"

- Margaretha Altin-Westlander är VD för Vebrotryck i Falun. Välsminkad och klädd i knytblus talar hon till personalen om företagets utveckling, behovet av att rationalisera, om de nya helautomatiska tryckpressarna som ska köpas in. Man hör tydligt att hon kommer från Stockholm. "Vi kommer

inte att behöva all personal längre. 50 personer måste friställas. Vi kan inte stoppa globaliseringen. Konkurrensen på världsmarknaden är mycket hård."

- Du sitter vid matbordet och säger till din pappa: "Jag ska till Leo ikväll. Jag tänkte se den nya XYZ-filmen med han." Eftersom din pappa gillar att vara språkpolis kommenterar han direkt: "Det heter honom."

Sociolekter

Språksociologin har kunnat visa att kön, socialgrupp, utbildning, grupptillhörighet och yrkesroll har stor betydelse för hur man själv kommunicerar och hur andra uppfattar en.

Män och kvinnor pratar inte riktigt på samma sätt. Det gör inte heller industriarbetare och direktörer eller knarklangare på Sergels torg och jordbrukarsöner från norrländsk glesbygd. I modern språkforskning används termen **sociolekt** (ungefär "social dialekt") för att beskriva socialt betingade variationer i språket. För att kartlägga t.ex. svenskans sociolekter arbetar forskarna ungefär som med dialekter, dvs. man förtecknar vilka språkdrag som används av olika talare. Den stora skillnaden är att insamlade data analyseras i förhållande till varje talares yrke, kön, utbildning och liknande.

Intressant nog verkar kvinnor lite mer benägna än män att arbeta bort både sin geografiska dialekt och avstå från "vulgärt" eller "ovårdat" språkbruk, troligen för att många kopplar samman t.ex. svordomar och slang med ett slags traditionell manlighet. I en undersökning där några högstadieelever fick höra först bred göteborgska och sedan västsvenskt standardspråk, var alla överens om att den person som talade mest utpräglad dialekt var starkast och bäst på att spela fotboll! Lika övertygade var de om att den andra personen tjänade mest pengar. I själva verket var det samme man som växlade mellan två sociolekter. (Man kan alltså luras ganska rejält med språket!)

Om två personer inte använder samma kod när de pratar kan budskapet missuppfattas. Det finns situationer när "korrekt" och helt dialektfri rikssvenska är alldeles fel och ger ett drygt och överlägset intryck. Och det finns situationer när svengelska modeord och "fina" sje-ljud ger pluspoäng.

Bryter man mot de förväntade reglerna i en situation uppstår ofta en kommunikationsstörning. I bästa fall uppfattas man bara som lite fånig, som en förälder som försöker prata som tonårsdottern eller tioåriga killar som tror sig kunna allt och låter som små professorer. I värsta fall kan man åka på stryk för att man inte uttalar r i *fyrtio*:

Språket kan tjäna som ett medel för att skilja vän från fiende. Denna funktion brukar kallas för språkets "schibbolet"-funktion (se vidare Domarboken 12:6 för en förklaring). Ett modernt exempel på detta har en kamrat från Halmstad berättat för mig: På badstranden utanför staden gick man och frågade "Vad kommer efter 39?" En del svarade fæ:Rti och de var från Halmstad och därmed vänner. Andra svarade fæ:ti och de var från Småland och skulle ha stryk.

(Lars-Gunnar Andersson: Fint och fult i språket, Svenska i skolan)

Fult eller fint?

Människor har alltid haft synpunkter på vad som är och framför allt **inte** är fint språk. Visst språkbruk har stämplats som ovårdat, slarvigt, obildat eller helt enkelt fult – framför allt av dem som ansett sig vara mer bildade än andra. Till fult språk är det många som räknar slang, svordomar och vissa dialektord. Andra retar sig mer på de modeuttryck politiker, journalister, reklamskribenter och andra inflytelserika människor sprider omkring sig. Politikern säger inte gärna *Nej, det tycker jag inte*, utan döljer sig ofta bakom formuleringar som *Jag bedömer det inte så* eller *Jag upplever inte att …*

Många svenskar svär också över myndigheternas språk, den så kallade kanslisvenskan, som stundtals är rent obegriplig. Typiskt för kanslisvenskan är de långa och krångliga orden:

Om bokföringen är så anordnad att bokslutsmetoden ger ett säkrare underlag för mervärdesskattsredovisningen än faktureringsmetoden, kan länsskattemyndigheten efter ansökan medge att bokslutsmetoden tillämpas.

Som svensk kan man dock trösta sig med att byråkratspråket i Sverige är ovanligt rakt och enkelt.

Det kan vara nyttigt att tänka på att varken ljud eller ord i sig är fina eller fula. Det är de värderingar vi förknippar med dem som gör att vi tycker så olika om dem. I regel är det "de andras" språk vi kritiserar och frågan är om det inte ofta handlar mer om utanförskap och rädsla än om språk. Ofta upplever unga och gamla människor språkliga företeelser på olika vis. Ett sådant exempel är skillnaden mellan frågeorden *var* och *vart*. För många äldre är det obegripligt – och många gånger till och med störande – att unga personer kan säga *Vart bor du?* i stället för *Var bor du?*. I någorlunda formellt skriftspråk gör man fortfarande klokt i allt följa det traditionella mönstret (*var* vid befint-

lighet och *vart* vid riktning), men det är knappast troligt att den här skillnaden kommer att leva kvar om låt oss säga femtio år. Då har ju nämligen de gamla lämnat jordelivet. Säkert kommer då de som är unga idag irritera sig på något som nästa generation hittar på med språket.

Svordomar

Svär svenskarna mer än andra? Antagligen inte, men så här skrev en språkforskare i början av seklet:

> I bruket av kraftuttryck är svenskarna verkliga mästare. Och fastän det finns gott om svordomar även i andra språk, så lär vi med största lätthet klara världsrekordet i denna sport.

De flesta svenska svordomar, som *fan*, *helvete* och *jävlar*, har religiöst ursprung, medan man i många andra länder föredrar svordomar som handlar om sex. Det finns också en del exkrementrelaterade svordomar, som *skit*. På förolämpningarnas område brukar fantasin inte vara begränsad.

Precis som alla andra områden av språket har svordomarna och människors svärande undersökts ordentligt av forskare. Man har då bland annat tyckt sig upptäcka att de könsrelaterade svordomarna blivit allt vanligare bland svenska ungdomar. Troligen är detta en följd av ett slags språkets globalisering. Det finns också forskning kring svärandets psykologi, som stärker en vanlig uppfattning: använda sparsamt och vid rätt tillfälle kan svordomar faktiskt göra livet lite lättare.

Psykologen Richard Stephens vid det brittiska Keele-universitetet fick idén till sin forskning när han slog sig på tummen med en hammare när han snickrade på ett trädgårdsskjul och spontant svor högt.

För att utreda sambandet mellan smärta och svordomar rekryterades 64

försökspersoner. Forskarteamet mätte den tid de klarade av att hålla en hand nedsänkt i isvatten. Vid ett mättillfälle ombads personerna yttra en fritt vald svordom under tiden – därefter gjordes försöket om med svordomen utbytt till ett mer vardagligt ord.

Till sin förvåning insåg forskarna att försökspersonerna uthärdade betydligt längre när de samtidigt svor – i genomsnitt två minuter med svordomar, jämfört med 1 minut och 15 sekunder utan. Forskarna är inte helt på det klara med vad resultatet beror på, men en teori är att svärandet ökar hjärtrytmen och höjer aggressionsnivån och därmed hjälper till att undertrycka en känsla av svaghet.

"Men för att utnyttja denna smärtlindrande effekt till fullo måste man minska sitt svärande till vardags", säger Richard Stephens. "Svordomar är ett känslomässigt språkbruk men om du överanvänder dem så förlorar de sin känslomässiga koppling."

Inget slentrianmässigt svärande alltså – men en ed vid rätt tillfälle kan vara befogad.

Slang

Slang är ett gruppspråk som man framför allt förknippar med unga människor. Utmärkande för slangen är den korta hållbarheten. På 1980-talet sa man gärna *bauta* om det mesta (*bautaful*, *bautastor* etc.), vilket knappast någon säger idag. Troligen kommer också uttryck som *keff*, *fett bra* och *skolan suger* att försvinna i glömska. Själva idén med slang är att skapa en gemenskap i den egna gruppen och att de andra (de vuxna eller de oinvigda) inte ska förstå. När ett slanguttryck fått stor spridning finns det två vägar att gå: antingen blir det etablerat i standardspråket (som *kille* och *tjej* blivit) eller så tappar det sin glans och tynar bort.

Slangorden har bildats på olika sätt. Här är de viktigaste källorna och bildningssätten:

- engelskan: *tajt*, *fejka*, *groggy*, *dissa*
- kortformer: *sabba*, *toa*, *cigg*, *knark*, *deppig*
- omkastningar: *kaffe* > *fika*, *stump* > *fimp*
- romska: *tjej*, *jycke*, *haja*, *pröjsa*, *kirra*
- månsing (knallarnas språk): *kille*, *stålar*, *spänn*
- dialekter: *kuta*, *strula*, *mygla*
- bildspråk: *dumburk* (TV), *kran* (näsa)
- ljudförvrängningar: *firre*, *flarra*
- riksspråksord med ändrad betydelse: *häftig*, *påtänd*, *fett*, *suger*

Identitet, grupptillhörighet och status

Genom att tala eller skriva på ett visst sätt visar vi hur vi vill bli uppfattade av andra. Ofta ganska omedvetet tar vi efter det språk som används av grupper med hög status i samhället. Dagens trendsetter strör engelska omkring sig. För några hundra år sedan var franskan mest comme il faut bland dem som ville vara à la mode. Vi har dessutom alla flera strängar på vår språkliga lyra; vi väljer uttryckssätt efter ämnet, situationen och mottagaren. Vi försöker, ofta omedvetet, hitta det språk som används i gruppen. Detta innebär också att vi kan växla språk beroende på den grupp vi befinner oss i; vi pratar på ett sätt med våra närmaste vänner och på ett annat vis på jobbet.

Särskilt stor tycks den språkliga kreativiteten vara när det gäller värderande ord. Neutral, gammaldags eller enligt senaste ordmode? Välj bland *gräsligt trivsamt, kolossalt skojigt, livat värre, alla tiders, übercoolt, förfärligt trevligt, ballt som fan, kanonkul, mycket givande, ashäftigt.*

Med språket kan vi också markera att vi sympatiserar med en viss politisk riktning eller idéströmning. Feministen och mansgrisen, socialisten och moderaten talar inte riktigt samma svenska – i alla fall väljer de inte samma ord. För några decennier sedan var könsskiljande yrkesbeteckningar som *lärarinna* och *författarinna* helt värdeneutrala. Idag uppfattas de som gammaldags, eller t.o.m. fördomsfulla, och kommer sannolikt att försvinna ur språket.

Ofta är det så att det som anses fult idag uppfattas som neutralt eller fint i morgon. Det tidigare neutrala ordet *gosse* är idag löjligt högtidligt, *pojke* möjligen på väg åt samma håll och *kille* alltmer neutralt, åtminstone bland ungdomar. Just nu har vi alltså en lucka i språket; svenskan saknar ett modernt slang-

ord för "ej fullvuxen person av manligt kön" (*snubbe, grabb* och *kis* har alla många år på nacken och används inte av unga idag). Den luckan kommer säkert att fyllas snart.

Språkutvecklingen avstannar aldrig.

Idag forskas det en del kring hur datoranvändningen påverkat svenskan. Språkforskarna menar att den skrivna svenska som används i t.ex. SMS och chattsamtal ligger någonstans mellan traditionellt skriftspråk och tal. Ofta gäller det för skribenten att vara snabb, och därför har en mängd nya, ofta humoristiska, förkortningar utvecklats.

Mäns och kvinnors språk

Ett av de mer omdiskuterade forskningsområdena inom språksociologin handlar om skillnaderna mellan kvinnors och mäns språk. Alla har vi väl en känsla av att kvinnor och män använder språket på lite olika sätt. Men hur stora är skillnaderna och hur ser de ut? Här följer några forskningsrön:

- Kvinnors sätt att uttala och böja ord ligger närmare standardsvenskan än männens gör. Det kan uppfattas som "omanligt" att inte tala dialekt eller att använda ett "fint" språk.

- När det gäller meningsbyggnad och ordval är det i stället männens tal som är mer skriftspråkspåverkat.

- Kvinnor och män har olika samtalsstilar. Kvinnor är till exempel mer inriktade på samarbete och samförstånd. Kvinnor är också bättre på att anpassa sitt sätt att prata till situationen.

- Män använder mer tvekljud (*eh, öööh*). Det finns rolig svensk forskning just på det området. En grupp dagisbarn fick höra två versioner av en berättelse om en pannkaka. I den ena versionen pratade pannkakan så här: "Du, eh, stekpanna, eh, du kan väl, eh, luta dig lite framåt". I den andra versionen fanns inga tvekljud. Barnen som lyssnade på detta kunde direkt säga att pannkakan med tvekljuden var en typisk pappa-pannkaka!

- Många tror sig veta att kvinnor är mer pratsamma än män. Men är det verkligen så? Undersökningar visar att en kvinna som talar exakt lika mycket som en man i en situation (ett möte, en intervju) uppfattas som mer pratsam än mannen. Det finns dock forskning som tyder på att kvinnor talar mer i telefon än män. Fast de individuella skillnader är förstås stora.

Det har getts ut massor av populärvetenskapliga böcker som beskriver dessa och andra skillnader mellan manligt och kvinnligt språk. Du bör vara kritisk till innehållet i en del av dessa böcker. Det blir annars lätt så att fördomar om skillnader mellan könen – så kallade stereotyper – förstärks.

De språkliga olikheterna mellan män och kvinnor har inte så mycket med biologiska skillnader att göra. Det är inte för att kvinnor är kvinnor och män är män som de talar på ett visst sätt. De använder språket på det vis som kvinnor och män förväntas göra i det samhälle som de lever i. Och när samhället förändras ändras också språkvanorna.

Många böcker om manligt och kvinnligt språk bygger på undersökningar gjorda i USA. Även om Sverige absolut inte är ett helt jämställt land är skillnaderna mellan mäns och kvinnors villkor mindre än i USA. Det är också troligt att skillnaderna mellan manlig och kvinnlig svenska håller på att minska, i takt med att samhället blir mer jämställt. Vi vet till exempel att kvinnor hade ett betydligt högre ("ljusare") röstläge för trettio–fyrtio år sedan.

ÖVNING 5

SPRÅKLIGA SITUATIONER

Arbeta i små grupper om 3–4 personer.

Uppgiften är att analysera följande språksituationer. Hur kommer det sig att avsändaren pratar som hon eller han gör? Hur kommer mottagarna att reagera? Finns det regler för hur man ska prata i dessa situationer och hur förhåller sig talaren till dessa regler? Vilka råd skulle ni ge talarna?

a. Olle, din lillebrors kompis, som är nio år använder många, långa och svåra ord när han under ett femton minuter långt ordflöde förklarar hur en jetdriven katamaranfärja fungerar.

b. Brussels airlines-planet är på väg från Göteborg till Bryssel. Petra Tirry tar mikrofonen och med lugn röst säger hon: "This is captain Tirry. We have just reached 10 000 feet. The weather in Brussels ..."

c. Sivert Pernhed har jobbat som platschef på Big Bucks USA-kontor i sju år. Nu har han kommit hem till Sverige för att bli VD. När han intervjuas på de lokala kvällsnyheterna bryter han på amerikanska: "Det är inte vår company policy att berätta om rationalen bakom management-förändringar och outsourcing."

d. "Det här va enna redigt läbbiga bölder du har", säger överläkare Lisbeth Karlén till den 70-årige mannen när hon går ronden.

e. "Jag förstår att du upplever din situation som jobbig", säger områdeschef Lena Olausson till den utarbetade och utbrända distriktssköterskan.

f. "Helvetes jävlar, va fan håller du på med, din jävla kossa?", skriker den alkoholiserade mannen när hans hustru tar ifrån honom hans Explorerflaska.

g. "Men lilla vännen, det här begriper du dig nog inte på", säger den lokale fackordförande Sverker Rindeskär till den 26-åriga nya kvinnliga ombudsmannen som dristar sig att ha en åsikt under mötet.

ÖVNING 6

HUR FULT ÄR DET ATT SVÄRA?

Hur har du det med ditt svärande? Du ska nu tänka igenom och analysera dina egna svordomsvanor. Presentera vad du kommer fram till i en krönika (se sid 151). Här följer några frågor du kan ställa till dig själv och besvara i din text:

- Brukar du svära? Varför?
- Om du aldrig svär, hur kommer det sig?
- I vilka sammanhang brukar du svära?
- I vilka sammanhang låter du absolut bli att svära?
- Hur reagerar folk på dina svordomar?
- Vilka svordomar brukar du använda? Varför just dessa?
- Vad tycker du om att andra svär?
- Tycker du att man svär för mycket i radio och TV? Motivera!
- Tycker du att det är värre när vissa människor svär än andra?
- Du gör ett praktikbesök på ett företag. Vilka av följande ord skulle du inte använda: satan, sjutton, tusan, järnspik, skit, Herre Gud, jäklar?

ÖVNING 7

HUR FULT ÄR DET ATT ANVÄNDA SLANG?

Den här övningen är lik föregående, men nu ska du istället analysera dina egna slangvanor. Presentera vad du kommer fram till i en liten kåserande muntlig presentation för klassen. Här följer några frågor du kan ställa till dig själv och besvara i din text:

- Brukar du använda slang? Varför?
- Om du aldrig använder slang, hur kommer det sig?
- I vilka sammanhang använder du mycket slang?
- I vilka sammanhang försöker du låta bli att använda slang?
- Hur reagerar folk på din användning av slang?
- Är det några speciella slanguttryck du brukar använda? Varför just dessa?
- Vad tycker du om att andra använder slang?
- Tycker du att man använder för mycket slang i radio och TV?
- Tycker du att det är värre när vissa människor använder slang än andra?

ÖVNING 8

MODEORD

Hur ser dagens ordmode ut? Modeorden skiljer sig från slangorden genom att vara mer rumsrena och inte lika typiskt ungdomliga. Det kan t.ex. vara uttryck som *precis, gränsöverskridande, flexibel, optimal, marginalisering* – kort sagt lite finare ord som används av dem som gärna syns och hörs i medierna. Vilka är de trendigaste orden idag?

Din uppgift är att lyssna på TV- och radiointervjuer med politiker och näringslivshöjdare och sammanställa en lista över dagens mest populära modeord. Du ska också för vart och ett av orden ange varför du tror att just det ordet blivit så populärt.

ÖVNING 9

MÄNS OCH KVINNORS SPRÅK

Diskutera de skillnader mellan manligt och kvinnligt språk som beskrivs i avsnittet Mäns och kvinnors språk på sidan 246. Stämmer forskningsrönen, tycker du? Är det verkligen sant att män öh-ar mer än kvinnor? Eller att kvinnor pratar "finare"? Finns det andra skillnader mellan manligt och kvinnligt språk som du har lagt märke till? Finns det till exempel ord som bara kvinnor eller bara män använder?

ÖVNING 10

VILKA ÄR GESTERNA?

Kroppsspråk kan vara väl så användbart vid kommunikation som ord och ibland är det dessutom både tydligare och ärligare. Hur får man fram följande budskap genom att bara använda kroppen? Arbeta först i grupp och jämför sedan förslagen i helklass.

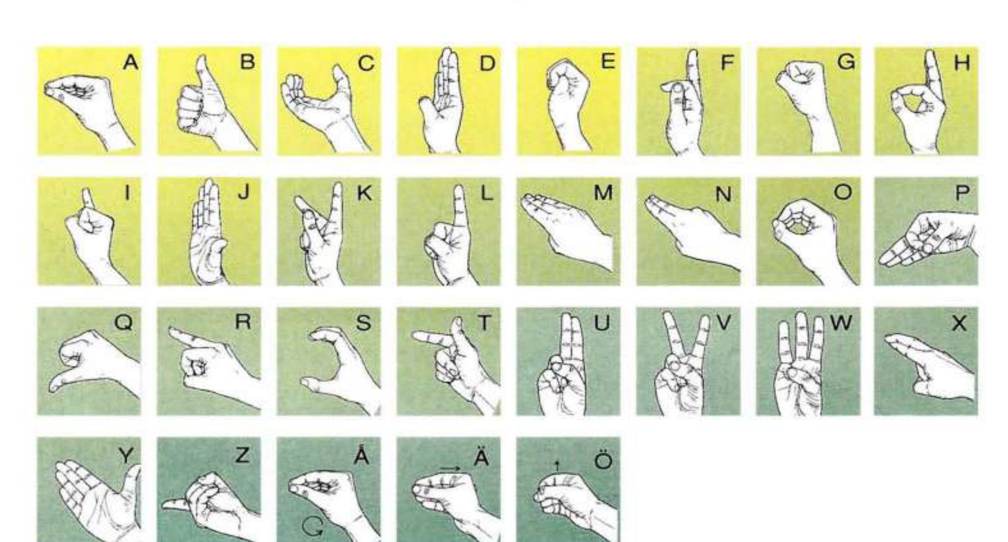
- **a.** Varsågod och sitt!
- **b.** Tyst!
- **c.** Kom hit!
- **d.** Jag hör inte!
- **e.** Lugna dig lite!
- **f.** Stick!
- **g.** Stressa mig inte!
- **h.** Det är kallt/varmt!
- **i.** Jag är mätt!
- **j.** Det smakar gott!
- **k.** Jag vet inte!
- **l.** Jag är trött!
- **m.** Han är inte riktigt klok!
- **n.** Vad dum jag är!
- **o.** Skynda dig!
- **p.** Det luktar illa!
- **q.** Jag är uttråkad!
- **r.** Jag är förbannad!
- **s.** Det här klarar du!
- **t.** Vilken katastrof!

ÖVNING 11

DE DÖVAS TECKENSPRÅK

Använd bilden på handalfabetet här nedanför och träna på att bokstavera ditt och andras namn. Dubbla konsonanter gör du genom att "dra" tecknet en bit åt höger (om du är högerhänt). Leta också reda på information på nätet om de dövas teckenspråk. Hur gammalt är det svenska teckenspråket? Hur mycket skiljer det sig från teckenspråk i andra länder? Lär dig några ordtecken och testa sedan på andra i klassen. Pröva t.ex. med tecknen för följande ord:

a. katt
b. äta
c. fisk
d. sova
e. bok
f. baby
g. kaffe
h. lärare

åk i Norde

Undersökningar visar att norrmän och danskar är bättre på svenska än vi är på deras språk. Särskilt det danska uttalet ställer till besvär för oss.

8

Språk i Norden

Undersökningar visar att norrmän och danskar är bättre på svenska än vad vi är på deras språk. Särskilt det danska uttalet ställer till besvär för oss. Vi kan läsa en dansk text, men talet är det värre med. Många svenskar ger upp vid första svårighet och går raskt över till engelska, ett språk som är mycket mer olikt svenskan än vad danskan är. Det är dumt, för ju mer man kommer i kontakt med ett språk, desto mer förstår man. Danskan är faktiskt närmare släkt med svenskan än vad norskan är. Danska och svenska är båda östnordiska språk.

Också färöiska och isländska hör till den nordiska språkfamiljen, men skiljer sig så pass mycket från svenskan att vi inte utan hjälp kan förstå mer än enstaka ord. Tillsammans med norskan ingår isländskan och färöiskan i den västnordiska språkgruppen.

Finska, samiska och grönländska är inte alls släkt med svenskan. Vi kan möjligen känna igen ett och annat svenskt lånord i finskan, som *pankki* (bank) och *katu* (gata), men i stort sett är dessa språk lika svåra att lära sig för svenskar som ungerska och swahili. Finska och samiska tillhör den finsk-ugriska språkgruppen. Grönländskan ingår i gruppen eskimåisk-aleutiska språk.

ÖVNING 1

1–5 PÅ SPRÅKEN I NORDEN

Hur kan man av räkneorden se att språken i Norden kan delas upp i tre grupper?

svenska	danska	norska	isländska	färöiska	finska	samiska	grönländska
ett	een	en	einn	eitt	yksi	okta	atauseq
två	to	to	tveir	tvey	kaksi	guokte	mardluk
tre	tre	tre	þrír	trý	kolme	golbma	pingasut
fyra	fire	fire	fjórir	fýra	neljä	njeallje	sisamat
fem	fem	fem	fimm	fimm	viisi	vihtta	tadlimat

DANSKA

Skriven danska är ganska lätt att förstå för svenskar. Ordförrådet skiljer sig inte särskilt mycket mellan de båda språken. Man brukar säga att ca 90 % av orden i dansk normaltext är hyfsat lätt igenkännbara för en svensk. Grammatiken skapar heller inga större problem. Nej, den stora stötestenen för oss svenskar är det danska uttalet.

Det danska ljudsystemet har genomgått en del stora förändringar de senaste hundra åren, och dessa förändringar skapar svårigheter i svensk-danska samtal. Här förtecknar vi några av de saker du ska tänka på när du försöker förstå talad danska:

- Bokstaven *u* uttalas ungefär som svenskt långt o. Träna på *hus*.
- Bokstaven *a* uttalas öppnare ("bredare") än i svenskan. Det långa a-ljudet påminner om det svenska ä-ljudet. Träna på *ane*.
- Bokstavskombinationerna *stj*, *skj*, *sk*, *kj* och *tj* uttalas som de skrivs, alltså inte med *sje*- eller *tje*-ljud som i svenskan. Träna på *skjorte*.
- Efter vokal uttalas *d* som *th* i engelskans *the*. Träna på *gade*.
- Danskan använder tungrots-r.
- I vissa danska ord finns den s.k. stöten (stød). Detta ljud "låter för utlänningar som en sorts hickning" (för att citera den svenska Nationalencyklopedin). Svårt! Öva t.ex. på *køb* (stöt före *b*) och *kold* (stöt sist i ordet)!
- Exempel på danska lånord i svenskan är *säregen*, *slank*, *spydig* och *moms*.

ÖVNING 2

DANSK LÄSNING

Läs följande danska text och skriv upp de ord som du inte förstår. Arbeta sedan med orden gemensamt i klassen, t.ex. genom att söka på internet. Träna också gärna på uttalet.

Den radioaktive dreng

Da spejderdrengen David Hahn fyldte 10 år, fik han en bog om kemieksperimenter i fødselsdagsgave. Det var den bedste gave, han nogensinde havde fået. Da han var 12 år, havde han terpet den og alle andre bøger om kemi, han kunne få fat i. Og da han var 14, lavede han sig en portion nitroglycerin.

Eksplosionen rystede hele huset i Detroit-forstaden Golf Manor, og David blev slynget omkuld på kældergulvet, hvor hans far og stedmor fandt ham halvt bevidstløs. Tilbage fra hospitalet, hvor David fik sine øjne skyllet, talte hans stedmor med meget store bogstaver. Det var helt og aldeles slut med kemieksperimenter i kælderen! Hans far opmuntrede i stedet David til at tage nogle flere duelighedstegn som spejder. Medlemmer af det amerikanske spejderkorps kan tage flere end 100 forskellige duelighedstegn om førstehjælp, skovbrug, trafiksikkerhed og andre nyttige emner.

David Hahn valgte "Atomenergi."

Strålepistol

Men for rigtig at sætte sig ind i tingene måtte han jo have fat i nogle radioaktive materialer. David skrev derfor et brev til Kontoret for Nuklear Sikkerhed (NRC) og udgav sig for at være fysiklærer på det lokale gymnasium. Kontorets chef for produktion og distribution af radioaktive isotoper svarede venligt tilbage og gav den videbegærlige fysiklærer adskillige tips til, hvor man finder radioaktive stoffer og hvilke af dem, der bedst nærer en kædereaktion, når de bestråles med neutroner.

Røgalarmer indeholder en smule af den radioaktive isotop americium-241, som skulle være godt til det formål. David kontaktede derfor en række producenter af røgalarmer og fortalte, at han havde brug for en hel del til et skoleprojekt. Et firma solgte ham 100 defekte alarmer til en dollar stykket.

Efter eksplosionen i sin fars kælder havde David været nødt til at henlægge aktiviteterne til et skur i sin mors have. Her isolerede han stoffet fra røgalarmerne og anbragte det i et hult stykke bly med et lille hul i den ene side. Foran hullet satte han et stykke aluminiumfolie, som har den egenskab, at det absorberer alfastråling fra eksempelvis americium og sprøjter neutroner ud i stedet for.

Køn var den ikke, men David havde nu bygget sig en effektiv lille neutronstrålepistol.

En smule uran...

David fandt ud af, at glødenettet i gaslamper indeholder en smule af den radioaktive isotop thorium-232. Hvis han rettede sin strålepistol mod en portion, burde de i princippet blive omdannet til uran-233.

Spændene...

David skyndte sig at købe tusindvis af glødenet fra overskudslagre og brænde dem til en bunke aske. Dernæst købte han for 1.000 dollars lithium-batterier, skar dem over og blandede lithium med thorium-aske. Med en bunsenbrænder raffinerede han sit thorium til en renhed på mindst 9.000 gange hvad man finder i naturen. Desværre var Davids strålepistol ikke kraftig nok til at forvandle det til uran.

Davids ven på Kontoret for Nuklear Sikkerhed havde fortalt ham, at intet grundstof er bedre til at producere neutroner end beryllium, når det bliver ramt af alfa stråling. David fik en af sine venner til at stjæle en stump beryllium fra kemilokalet, og med det gav han sin strålepistol en gevaldig opgradering.

Under sin jagt på radioaktive stoffer havde han også anskaffet sig en portion af mineralet begblende, der indeholder uran. Han pulveriserede det med en hammer og rettede sin neutronpistol imod det. Effekten var ikke dramatisk, men noget skete der. Tilsyneladende blev pulveret mere og mere radioaktivt, som dagene gik.

Radium og gaffatape

David Hahn var efterhånden blevet 17 år, og nu hvor han nærmede sig voksenalderen, var det på tide at kaste sig over et mere udfordrende projekt. Han kunne jo for eksempel bygge en atomreaktor.

Princippet kendte han fra fysikbøgerne, og materialerne havde han i rigelige mængder. I et antikt ur havde han fundet en lille flaske med radiummaling, som han havde destilleret og tørret. Af radium, americium og beryllium samlede han en reaktorkerne, som han omgav med små folieindpakkede klumper af thorium og uran – det hele holdt nødtørftigt sammen med gaffatape.

David Hahn glædede sig. Nu kunne han producere sine egne radioaktive stoffer, så han ikke længere behøvede at rundsende falske breve og skille husholdningsapparater ad. Men da hans geigertæller begyndte at knitre flere hundrede meter fra hans mors hus, spekulerede David på, om han alligevel havde for meget radioaktivt materiale samlet på et sted. Måske skulle han se at få noget af det skaffet af vejen?

Stråling i villakvarteret

Om natten den 31. august 1994 blev politiet i Golf Manor kaldt ud til et biltyveri. Den unge mand, de mødte, fortalte, at det var hans egen bil, og at han skulle mødes med en ven. Betjenterne var dog ikke overbeviste. I bilens bagagerum fandte de en værktøjskasse, der var forseglet med hængelås og omviklet med flere lag gaffatape. Da den mistænkte fortalte, at værktøjskassen var radioaktiv som ind i helvede, slog betjentene alarm.

Kort tid efter det blev det fredelige villakvarter invaderet af en halv snes FBI-agenter og sikkerhedsfolk iført hvad der for de forskræmte naboer og genboer lignede månedragter. Med motorsave pillede de et skur fra hinanden og anbragte forsiktigt hver eneste stump i store ståltønder med det velkendte sort-gule tegn for radioaktivitet på siderne. Strålingen omkring Davids mor hus var omkring 1.000 gange det normale, og ifølge myndigheterne var op til 40.000 indbyggere i området i fare for at indånde radioaktivt materiale. Efter at have fjernet skuret fra jordens overflade fordelte sikkerhedsfolkene resten af David Hahns eksperimenter i 39 tønder, som blev forseglet og fragtet til ørkenen vest for Great Salt Lake i Utah.

David Hahn, der nægtede at lade sig undersøge for radioaktiv bestråling, var ikke længere en velset skikkelse i lokalmiljøet. Han blev dog ikke straffet for sine livsfarlige kemiforsøg, og efter gymnasiet forlod han Golf Manor og blev sømand ombord på hangarskibet USS Enterprise.

Formentlig er det et rent tilfælde, at USS Enterprise bliver drevet af otte atomreaktorer.

ÖVNING 3

DANSKA TALESÄTT

Danskan kan skryta med en mängd drastiska och roliga uttryck. Här har vi samlat ett litet urval danska talesätt med ordagrann översättning till svenska. Ditt jobb är att försöka tolka vad talesätten betyder.

a. Både ville blæse og have mel i munden (Både vilja blåsa och ha mjöl i munnen)
b. Den er feset ind på lysetavlen. (Den har fisit in på ljustavlan.)
c. Den er i vinkel. (Den är i vinkel.)
d. Der er klejner i kagekassen. (Där är klejner (kakor) i kakburken.)
e. Der går brand i gamle huse! (Det brinner i gamla hus!)
f. Det er dødens pølse. (Det är dödens korv.)
g. Det er hverken skidt eller kanel. (Det är varken skit eller kanel.)
h. Det kom som skidt fra en spædekalv. (Det kom som skit från en spädkalv.)

Facit hittar du på www.andrasidansundet.se/talesatt.asp.

ÖVNING 4

FALLGROPAR FÖR SVENSKAR

Arbeta i par med att lära in vad de danska orden betyder. Träna också på uttalet!

avis = tidning
huske = minnas
semester = termin
bange = rädd
is = glass
skinsyg = svartsjuk
blød = mjuk
kjole = klänning
slange = orm
by = stad
kort = karta

spise = äta
dreng = pojke
kun = endast
sommarfugl = fjäril
fløde = grädde
køn = snygg
svømme = simma
frokost = lunch
le = skratta
tegnebog = plånbok
frø = groda

lide = tycka om
tilbud = erbjudande
føle = känna
nederdel = kjol
uge = vecka
gulerod = morot
nødig = ogärna
vindue = fönster
have = trädgård
pige = flicka
åben = öppen

ÖVNING 5

RÄKNA PÅ DANSKA

De danska räkneorden brukar ställa till en del huvudbry för svenskar som ska betala för sig i Danmark. Men så svårt är det inte, när man väl har förstått "systemet". Det finns mängder av sidor på internet som lär ut hur man räknar på danska.

1. Vad betyder följande danska räkneord?
   a. en og halv tres
   b. firs
   c. fire og halv fems
   d. tres
   e. otte og halv fjers

2. Vad heter dessa siffror på danska?
   a. 53
   b. 69
   c. 85
   d. 97

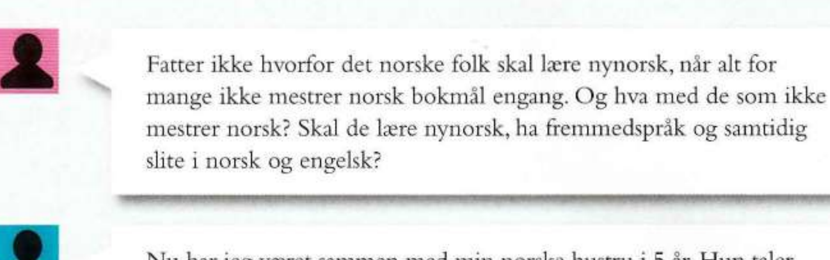
3. Skriv en kortfattad instruktionstext om hur man räknar på danska.

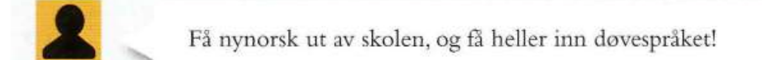
NORSKA

I Norge finns två officiella språkformer – **bokmål** och **nynorska**. Norge hörde till Danmark 1450–1814, och bokmål går tillbaka på det danska skriftspråket. Bokmål är den i särklass vanligaste språkformen. Nynorskan skapades i mitten av 1800-talet och bygger på västnorska dialekter. Varje kommun får fritt välja administrationsspråk, och varje skoldistriktsstyrelse får välja undervisningsspråk, även om alla elever måste lära sig bägge formerna. Idag har ungefär 15 procent av grundskoleeleverna nynorska som undervisningsspråk. Här följer några exempel på ordskillnader mellan bokmål och nynorska:

bokmål: *Norge, jeg, ikke, hvem, se, kaster, en*
nynorska: *Noreg, eg, ikkje, kven, sjå, kastar, ein*

Det har periodvis varit intensiva strider kring de två språkformerna. Trots att i stort sett alla norrmän lär sig nynorska, är det bara tio procent som vill fortsätta att använda språket efter skolåren. På Facebook finns flera nynorskhatargrupper:

Några typiska drag i norskan:

- Bokstäverna *ä* och *ö* skrivs *æ* och *ø* (dvs. precis som i danskan).
- Stavningen av främmande ord förnorskas: *sentrum, stasjon, sjakk.*
- Bokstaven d uttalas oftast inte efter l eller n: *kveld, bånd.*
- Fördelningen av långt och kort o-ljud skiljer sig från svenskans. Så uttalas till exempel följande ord med långt o (som i svenskans *sol*): *sofa, atom, telefon.* I följande ord uttalas *o* som i svenskans *kål: torsdag, ro, oktober.*
- I norskan finns många urnordiska diftonger kvar som har försvunnit i svenskan: *bein, røyk.*
- Två norska lånord i svenskan är *slalom* och *rabalder.*

ÖVNING 6

LÄSÖVNING: SVENSKVITSER OCH FRILUFTSLIV

Läs de norska "svenskvitsene" som följer och texten om friluftsliv och skriv upp de ord du inte förstår och ta reda på vad de betyder.

En nordmann og en svenske kjørte på en trang vei,
de kom mot hverandre og rullet ned vinduet og sa:
Svensken: "Jeg rygger ikke for en idiot."
Nordmannen: "Men det gjør jeg."

Det var en gang svensken, dansken og nordmannen som jobbet på taket av 20 meter høy bygning. Etter noen timer tok de lunsj.

Nordmannen: "Æsj, kona har gitt meg ost i dag også, hvis jeg for ost i morgen skal jeg hoppe ned fra taket."

Dansken: "Æsj, kona har gitt meg leverpostei i dag også, hvis jeg får det i morgen skal jeg også hoppe."

Svensken: "Æsj, kona har gitt meg skinke i dag også, hvis jeg for det i morgen skal jeg også hoppe."

Neste dag fikk nordmannen ost og hoppet ned. Dansken fikk leverpostei og hoppet også ned fra taket. Svensken fikk skinke og hoppet.

På nyhetene ble de tre konene intervjuet.

Nordmannens kone: "Åå, hvis han hadde sagt i fra så ville jeg aldri ha gitt han mer ost."

Danskens kone: "Åå, hvis han hadde sagt i fra så ville jeg aldri ha gitt han leverpostei."

Svenskens kone: "Ikke se på meg, han lager lunsjen sin selv."

Et par karer fra Sverige var på jakt i skogen da den ene av de plutselig stupte over ende i lyngen. Det virket ikke som han pustet, noen puls var det ikke mulig å kjenne. Den andre jegeren tok frem mobiltelefonen sin og ringte redningssentralen. Da han endelig fikk svar, ropte han:

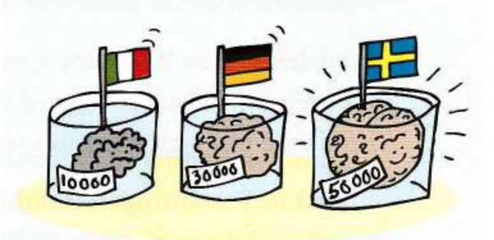
–Vennen min er død! Han puster ikke, og det er ingen puls. Hva skal jeg gjøre?

Operatøren på redningssentralen prøvde å roe ham ned, og sa med dempet stemme:

– Ta det rolig nå, så skal vi se hva vi kan gjøre. Først av alt må du forsikre deg om at han virkelig er død.

–Vent litt, svarte jegeren. Det ble stille noen sekunder før det hørtes et skudd. Så kom jegeren tilbake i telefonen og sa:

– Ok. Hva gjør jeg nå?

En mann vil kjøpe ny hjerne på laboratoriet. Han kommer inn og spør: "Kan jeg få en ny hjerne?"
Legen sier: "Så klart, hvem vil du ha?"

"Vet ikke helt."

"En italiensk hjerne koster 10.000, en tysk 30.000 og den svenske koster 150.000."

Da spør mannen: "Hvorfor er den svenske hjernen så dyr?"

"Den er jo aldri brukt."

Hvorfor friluftsliv – 19 grunner til å være inne i naturen

1. I naturen kommer det an på hvem du er og hva du kan, ikke hvem du burde være eller hvilken tittel, makt eller bankkonto du arvet.
2. I naturen møter du livet og de medskapningene som gjør at menneskene ikke er helt aleine på jorda.
3. I naturen slipper du å plages med flere eiendeler enn de du kan bære på ryggen. Dermed unngår du at tingene eier deg og begrenser friheten din.
4. Å være i naturen forenkler kravene utenfra, da du ikke trenger å spille krevende og ulike roller etter hvilke sammenhenger du opptrer i.
5. I naturen er det ikke noe å sløse vekk penger på.
6. I naturen kan du leve utvungent, og skaffe deg mat på en nedarvet måte, sånn som meneskeapene har gjort det i over én million år.
7. Naturen er ikke reklamefinansiert.
8. I naturen har du muligheten til å oppleve virkeligheten i reell og umiddelbar tid, ikke i klokkas mekaniske og kunstige oppdeling i sekunder og minutter.
9. I naturen sover du når du er trøtt og våkner av at du våkner.
10. I naturen er det sunt å leve. Du slipper unna livsfarlige varer, så som fettholdige meieriprodukter og narkotika.
11. I naturen er det sunt å leve, nevnte jeg det? Du slipper uspontant stress.
12. I naturen er det til og med sunt å leve fordi du er i fysisk aktivitet, noe du har et medfødt behov for.
13. Lufta er friskere og reinere i naturen, noe som har en positiv effekt på den som driver med pusting.
14. I naturen slipper du å kverke kroppens immunitet med overdreven såpevask.
15. I naturen får du, etter mange års intim kontakt med sol og vind, vakre og markerte furer rundt øynene og ellers i ansiktet. Ikke noe såpeglatt og tuberkuløst skjønnhetsideal, riktignok, men levende og oppriktig.
16. I naturen bestemmer naturen over deg, ikke sjefen.
17. I skogen og fjellet, der reiser du hele tida. Du må reise for å komme hjem.
18. I naturen slipper du å blir oppringt av sleipe telefonselgere, så sant du huska å glømme mobiltelefonen.
19. I naturen er det ingen som forlanger at du skal være lykkelig og leve actionfylt og spennende. Du kan i stedet leve med angsten eller hva du enn må slite med. Du kan bearbeide stress og prestasjonskrav, tåle at noe ikke skjer og møte deg selv uten forbehold og uten å gå til grunne av det.

www.1000turtips.no/tur/kategorier/grunnleg.htm

ÖVNING 7

FALLGROPAR FÖR SVENSKAR

Arbeta i par med att lära in vad de norska bokmålsorden betyder.

akkurat = precis
nødig = ogärna
spøke = skoja
bestemor = mormor/farmor
pen = vacker
spørre = fråga
by = stad
postkasse = brevlåda
stupe = dyka
fyrstikker = tändstickor
potteplante = krukväxt
sulten = hungrig
glass = glas
puss = vattenpöl
tyttebær = lingon
kino = biograf
rolig = lugn
uke = vecka
kjedelig = tråkig
samlag = förening
varelse = rum
kunstig = konstgjord
skjønne = förstå
åpen = öppen
latterlig = löjlig
snor = snöre
lukket = stängd
speilegg = stekt ägg

ISLÄNDSKA

Isländska talas av knappt 300 000 personer. Det isländska skriftspråket ser idag nästan likadant ut som för tusen år sedan. Det beror till största delen på att isländskan blev ett litteraturspråk redan på 1200-talet, då de berömda isländska sagorna nedtecknades. Det är betydligt lättare för en islänning än för en svensk att förstå tusen år gamla svenska runinskrifter.

Ursprungligen var isländskan en norsk dialekt som talades av de norska nybyggarna på Island. Efterhand skiljde sig isländskan och norskan åt, framför allt på grund av att norskan genomgick stora förändringar.

Det har länge funnits en strävan att hålla isländskan så fri från lånord som möjligt. Gamla ord ges ny betydelse. Så används t.ex. det gamla ordet *sími* (tråd) i betydelsen telefon. I stället för det främmande ordet bibliotekarie används nybildningen *bókavörður*, som ordagrant betyder bokvaktare.

Det isländska namnskicket är lite ovanligt. Man har oftast inte fasta efternamn som går i arv utan har hållit fast vid så kallade patronymikon, dvs. fadersnamn. Dessa efternamn skapar man genom att pappans förnamn böjs i genitiv med tillägg av *-son* eller *-dóttir.* Den isländska sångerskan Björk Guðmundsdóttirs pappa heter alltså Guðmund i förnamn. Detta innebär att alla familjemedlemmar inte har samma efternamn. Också metronymikon, dvs. modersnamn, är möjliga men inte så vanliga. Vad skulle du heta i efternamn om du var islänning?

Två isländska lånord i svenskan är *idrott* och *dyrgrip*.

ÖVNING 8

ISLÄNDSKT UTTAL

Det isländska alfabetet har nio bokstäver som inte finns i det svenska alfabetet:

- *ð* uttalas på samma sätt som *th* i engelska *father*. Den kallas "eð".
- *þ* Nej, detta är inte ett p! Den här bokstaven uttalas som *th* i det engelska ordet *think*, och den heter "þorn".
- *æ* Den här bokstaven finns också i danskan och norskan, men i isländskan uttalas den som *aj* (*læra* "lära sig" uttalas *lajra*).
- *á é í ó ú ý* Accenten över en vokal betyder inte att vokalen är betonad, utan att det är fråga om särskilda bokstäver (precis som *a*, *å* och *ä* är olika bokstäver i svenskan): *á* uttalas som *ao*, *é* som *jé*, *ó* som *åo*, *ú* som svenska *o* i *sol* och *rodd*, *í* och *ý* uttalas båda som svenskt *i* och *y* som ett ljud mellan *i* och *e*
- Bokstäverna *au* uttalas *öj*.

Försök uttala några vanliga isländska ord:

a. bátur (båt)	d. jólatré (julgran)	g. nýr (ny)
b. þú (du)	e. sæti (säte)	h. fiskur (fisk)
c. brauð (bröd)	f. ís (is)	i. dyr (dörr)

(Texten är hämtad från den isländska ambassadens hemsida: http://www.iceland.org/se/FaktaomIsland/Folk-och-historia/Namn-och-alfabet/)

ÖVNING 9

FÅ LÅNORD

Isländingarna strävar efter att ha så få lånord som möjligt i sitt språk. Försök para ihop de isländska orden till vänster med rätt svenskt lånord. Försök också att få till uttalet.

leíkhús	ambassadör
skrifstofa	pass
tónlíst	musik
sendiherra	skräddare
klæðskeri	strejk
eldfjall	teater
verkfall	vulkan
vegabréf	kontor

FÄRÖISKA

Färöarna – som betyder "Fåröarna" – består av 18 öar i Nordatlanten och är en självstyrande del av Danmark. Antalet invånare är omkring 50 000.

Färöiskan blev skriftspråk först 1846. Den stavning som då lades fast gäller än idag. Uttalet påminner om norska dialekter (färöiskan har utvecklats ur fornnorskan), medan skriftspråket liknar isländskan. I samband med att Färöarna fick självstyre 1848 erkändes färöiskan som öarnas huvudspråk. Danska är andraspråk i skolorna och har haft stor påverkan på färöiskans ordförråd.

ÖVNING 10

RÄKNA PÅ FÄRÖISKA

Om du någon gång åker till de vidunderligt vackra Färöarna kan det vara bra att lära sig räkna på färöiska. Gör det!

eint, tveir, trý, fýra, fimm, seks, sjey, átta,
niggju, tiggju, ellivu, tólv, trettan, fjúrtan,
fimtan, sekstan, seytjan, átjan, nítjan,
tjúgu, ein og tjúgu, tveir og tjúgu …

og allatíð	och jag söker mig
leiti eg aftur	ständigt tillbaka
til tín	till dig
til tín	till dig
til barníð	till barnet
til láturin	till skrattet
til varman	till värmen
til grátin	till gråten
til myrkrið	till mörkret
til kuldan	till kylan
til ljósið	till ljuset
til lívið	till livet
heitt skyggjandi	varmt glänsande
i sólareyga heimsins	i solens öga

Rói Patursson Tolkning: Jan Karlsson

ÖVNING 11

ÖVERSÄTT DIKTEN

Det är den färöiska poeten Rói Patursson som skrivit dikten här ovan. 1986 fick han Nordiska rådets litteraturpris för diktsamlingen "Líkasum". En annan stor färöisk poet var naturlyrikern Christian Matras som betytt mycket för det färöiska språket, bland annat för att han tillsammans med en annan språkvetare under åren 1928–1961 tog fram den första riktiga färöiska ordboken.

Det är minsann inte så lätt att översätta poesi, men ditt jobb är ändå att göra en tolkning till svenska av Christian Matras dikt på nästa sida. Lite hjälp

kan du få av den färöisk-engelska ordlista som finns på www.jargot.com/faroese/index.php och den färöisk-färöiska ordboken på www.sleipnir.fo/obg/fob/fob.php.

Onkur hevur sagt um døggdropan
at hann hýsir heilari verð
Skaldsin dreymur: eitt ørindi
sum heimin á baki ber

FINSKA

Finskan hör till den finsk-ugriska språkgruppen och är närmast släkt med estniskan, ungerskan och samiskan. Drygt 5 miljoner personer i Norden har finska som modersmål. Ungefär 250 000 av dessa finsktalande bor i Sverige. De flesta invandrade under 1960-talet. Både finskan och tornedalsfinskan (meänkieli) har lagskyddad ställning som minoritetsspråk i Sverige.

Finskan skiljer sig från de germanska nordiska språken på en rad områden. Finska substantiv kan böjas i 15 kasusformer, medan svenskan bara har två kasus: grundform och genitiv (ägandeform). Ordet för hus, *talo*, kan böjas till bl.a. *talossa* (i ett hus) och *talosta* (ut ur ett hus). Litet förenklat kan man säga att finskan använder ändelser i stället för prepositioner.

Exempel på finska lånord i svenskan är *pojke*, *pjäxa* och *rappakalja*.

En ehkä pidä kaikesta mitä hän tekee
eikä hän ehkä tee kaikkea mistä pidän
mutta rakastan häntä kun hän nauraa
ja vihaan itseäni kun hän suree

Kanske tycker jag inte om allt hon gör
kanske gör hon inte allt jag tycker om
men jag älskar henne när hon skrattar
och hatar mig själv när hon är sorgsen

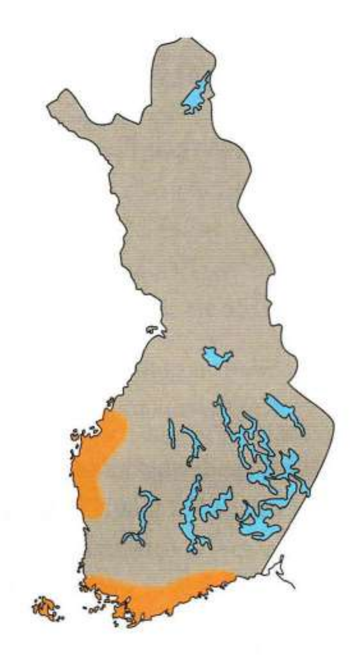
Pentti Saarikoski (svensk tolkning: Mia Berner)

Svenskan i Finland

Finland har två officiella språk – finska och svenska. I Finland finns omkring 300 000 personer som har svenska som modersmål. Förklaringen är historisk: Finland var en del av det svenska riket från 1300-talet fram till 1809, och många svenskar bosatte sig i Finland under 1600- och 1700-talen. De svensktalande finns framför allt på Åland, i kusttrakterna och i Helsingfors.

Finlandssvenskan skiljer sig en del från svenskan i Sverige både i uttalet och ordförrådet. I finlandssvenskan finns en del fennicismer, dvs. språkdrag som beror på inflytande från finskan. Några exempel på finlandssvenska ord är:

batteri	värmeelement
donare	arbetare
krapula	baksmälla (från latinets crapula = förgiftning)
paja	smeka
tupp	dass
vinden	övervåningen

Svenskans ställning är stark i Finland, starkare än finskans i Sverige. Det går att få svenskspråkig utbildning hela vägen från förskola till universitet, finlandssvenskarna har ett eget politiskt parti och en radiokanal sänder program enbart på svenska. I en tvåspråkig kommun (där minoritetsspråket talas av minst 8 procent av invånarna) måste alla tjänstemän behärska bägge språken.

ÖVNING 12

HUR MÅNGA TAXI ÄR KAKSIKYMMENTÄKAKSI TAKSI?

Här finns knappast utrymme för några omfattande lektioner i finska, men du ska åtminstone lära sig att räkna till tjugotvå på finska:

yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen, yksitoista, kaksitoista, kolmetoista, neljätoista, viisitoista, kuusitoista, seitsemäntoista, kahdeksantoista, yhdeksäntoista, kaksikymmentä, kaksikymmentäyksi, kaksikymmentäkaksi

ÖVNING 13

FINLANDSSVENSKA ORD

Det bör inte vara någon större svårighet för dig att klura ut vad följande finlandssvenska ord betyder.

a. alkobutik	d. julgubben	g. ritad film	j. tutt
b. eftis	e. minnespinne	h. råddig	
c. fiffikus	f. påsvante	i. sprakasticka	

GRÖNLÄNDSKA

Grönländska (kalaallisut) är ett eskimåspråk som talas av cirka 45 000 grönlänningar (inuiter) och som skiljer sig mycket från svenskan. Det är polysyntetiskt, vilket innebär att sådant som i andra språk är egna ord sätts ihop med huvudorden. Ett långt, sammansatt ord kan uttrycka det vi använder en hel mening för att säga:

Sikursuarsiurpugut = Vi seglar genom storisen.
Kingmersiniarumarpunga = Jag vill försöka köpa hundar.

Utöver standardgrönländska finns östgrönländska (3 000 talare) och polareskimåiska (700 talare). Idag är grönländskan officiellt språk på Grönland, men danskan spelar fortfarande en stor roll inom bl.a. administration, handel och undervisning. Det grönländska alfabetet skapades på 1800-talet och bygger på det latinska.

ÖVNING 14

VAD HÄNDER I TRONDHEIM?

Danskan och norskan förstår de flesta svenskar det mesta av. Färöiskan och isländskan kan vi fatta enstaka ord av. Samiskan och finskan, som båda hör till den finsk-ugriska språkfamiljen, och grönländska förstår de flesta svenskar knappast ett enda ord av.

Ta med hjälp av några grannspråkstidningars webbsidor reda på vad som är dagens viktigaste nyheter i de olika nordiska länderna och vad man kan roa sig med (teater, idrottsevenemang, utställningar, konserter etc.) den närmsta tiden. Googla efter några av följande tidningar (och en radiostation) på nätet:

- Danmark: Berlingske Tidene, Ekstrabladet, Jyllands-Posten, Politiken
- Norge: Adresseavisen, Aftenposten, Bergens-Tidende
- Finland: Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Vasabladet
- Island: Dagbladid Vísir, Eyjafréttir
- Färöarna: Dimmalaetting, Nordlýsid
- Sápmi (Sameland): Ávvir
- Grönland: Kalaallit Nunaata Radioa, Sermitsiaq

SVENSK SPRÅKPOLITIK

Länge hade Sverige faktiskt inte något officiellt huvudspråk, eftersom svenskans ställning ansåg så självklar. Sedan 2009 har vi en svensk språklag som kan sammanfattas så här:

- Svenskan ska vara huvudspråk i Sverige.
- Svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenskan ska vara vårdad, enkel och begriplig.
- Alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Det finns en hel del skäl till att man velat lagfästa svenskans status. Visserligen är Sverige ett språkligt enhetligt land. Man kan jämföra med t.ex. Mexiko där man har en språklag som skyddar de 62 minoritetsspråk som talas i landet vid sidan av spanskan. Men språkforskarna talar ibland om risken för domänförlust, dvs. att det finns områden – domäner – där svenskans ställning försvagats. Högre utbildning och forskning är en sådan domän. Idag skrivs i princip alla svenska naturvetenskapliga avhandlingar på engelska. Så såg det inte ut för bara några decennier sedan. Att forskningen internationaliseras är kanske inte så mycket att beklaga, men det finns en risk att vi tappar bort svenska ord inom t.ex. medicinen. Vi får en situation som påminner om 1600- och 1700-talen, då nästan alla akademiska texter i Sverige skrevs på ett främmande språk – latin. Frågan är bara vad man ska göra åt det – och om det är önskvärt. Den stränga franska språklagen har gjort att fransk forskning tappat inflytande internationellt, och det är knappast rätt väg att gå.

European Spallation Source (ESS) är en planerad multivetenskaplig forskningsanläggning utanför Lund i Skåne. Vilken ställning kommer svenska språket att få på den här arbetsplatsen?

ÖVNING 15

SPRÅKLAGEN

I den svenska språklagens paragraf 5 står följande:

> Som huvudspråk är svenskan samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden.

Ta reda på mer om den svenska språklagen och presentera för dina kamrater.

- Är svenskan hotad på något sätt?
- Vad görs för att alla i Sverige ska lära sig svenska?
- Vad skulle kunna göras?
- Ska vi kräva att invandrare ska lära sig svenska?

Skriv om bakgrunden till lagen, lagens huvudinnehåll och vilken betydelse du tror att lagen kommer att få.

SVENSKA DIALEKTER

Det svenska språket låter som bekant inte riktigt likadant i hela landet. Är du från Västsverige känner du nog till vad *tyken*, *tjöta* och *bamba* betyder. På rikssvenska säger man i stället *uppkäftig*, *tjata* och *skolbespisning*. *Grina* betyder i västra och södra Sverige att skratta – i landet i övrigt att gråta. Norrlänningen säger *skryp* om något som fort tar slut och skånskan utbrister *Va räligt!* när hon stöter på något hon inte tycker om. En *hink* i Svealand är en *spann* i Götaland. Och så vidare.

Det är inte bara ordförrådet som skiljer sig åt i olika landsändar. Vi uttalar också orden olika beroende på varifrån vi kommer. Det man har på fötterna kallar skåningen *skiur*; *dörr* blir för stockholmaren ofta *durr*. Vilket tal låter så här på blekingska: *ajlvamelljonefejrahonnrasäistinäjjetusentvauhhonnraföätiautta?*

Hur vi väljer att dela in svenskan i dialekter beror på vilka, och hur många, språkdrag vi utgår från. Dialektforskarna väljer först ut ett antal **språkliga variabler** som ska undersökas:

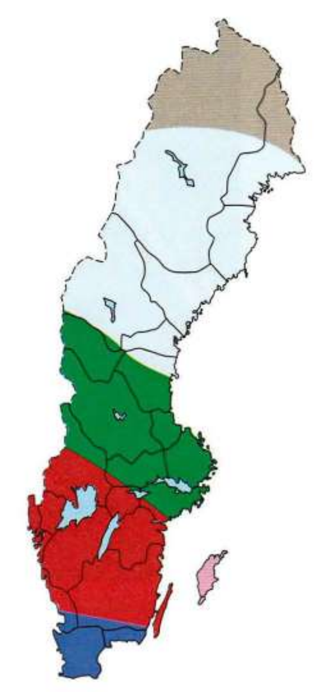
- **fonologiska**, dvs. variabler som har med språkljuden att göra, exempelvis bakre, "skorrande" r-ljud
- **morfologiska**, dvs. sådana som har med ordböjning att göra, exempelvis *två äpple* i stället för *två äpplen*
- **lexikala**, dvs. sådana som har med ordförrådet att göra, till exempel *spann* eller *hink*
- **syntaktiska**, dvs. hur man sätter ihop ord till meningar och satser, till exempel *Vi blev rädd!* eller rikssvenska *Vi blev rädda!*

Därefter söker man igenom uppteckningar eller inspelningar av talspråk efter variablerna. Sedan materialet beräknats statistiskt ritar man ut en så kallad **isogloss**, gränslinje, för varje variabel. På ena sidan om isoglossen förekommer variabeln, på den andra inte. Ofta visar det sig att flera isoglosser sammanfaller, så att tydligt avgränsade områden framträder på kartan. Den språkvariant som talas inom ett sådant område kallas för en dialekt.

Analysen skulle alltså lätt kunna göras så detaljerad att man fick fram tusentals svenska dialekter, genuina eller utjämnade. I det starkt dialektsplittrade Dalarna har varje by haft sin särpräglade dialekt.

Här nöjer vi oss med att räkna upp några dialektdrag som är typiska för de sex huvudgrupperna: sydsvenska mål, götamål, gotländska mål, sveamål, norr-

ländska mål och östsvenska mål (*mål* betyder just dialekt eller språk). Dessutom räknar vi upp några av de uttalsdrag som kännetecknar framför allt stockholmskan.

Sydsvenska mål

- Bakre skorrande *r*-ljud (från danskan)
- *k, p, t* > *g, b, d: raga, liba, gada* (jämför med danskan!)
- fornsvenska *-tn* > *-nn: vann*
- nybildade diftonger, t. ex. skånskans *gåo* eller *gao* (gå).
- *De* uttalas som *di*.
- substantiv med annat genus än i standardspråket: *en finger, en lås, ett näbb.*
- saknar substantivformer som *boka* och *sola* (finns annars i de flesta dialekter).
- ordexempel: *rälig* (otäck), *tya* (orka), *rymma upp* (städa), *kär* (söt), *glatta* (halka).

Götamål

- bortfall av *r*-ljud i vissa ordslut: *hästa* i stället för *hästar*
- bindevokal, som i *fästeman* (också i sydsvenska mål).
- *denna, detta, dessa* i stället för *den här, det här, de här* (också i sydsvenska mål).
- *I* och *y* uttalas som *e* och *ö*: *fesk, söster, möe, skrevet, nöckel* (särskilt Västergötland).
- ordexempel: *hysta* (kasta), *velig* (förvirrad), *glane* (glo), *trälig* (tråkig).

Sveamål

- *boken* > *boka* (även norrländska)
- *huset* > *huse* (Norra Svealand och Norrland).
- "Viby-i", ett slutet *i*-ljud (Stockholm, Närkeslätten.)
- "Bergsslagsaccent", sjungande språkmelodi i Västmanland och Dalarna
- ordexempel: *bra nog* (ganska), *nunnes* (nyss), *rusta* (reparera), *skjura* (skata)

Gotländska mål

- Urnordiska diftonger finns kvar: *fait* (fet), *laok* (lök), *biaode* (bjuda), *snåi* (snö).
- Alla vokaler utom *a* diftongeras: *träives* (trivas), *bräon* (brun), *båok* (bok).
- Bevarade ordformer från fornsvenskan: *lamb* (lamm), *halda* (hålla).
- Bokstäverna i konsonantkombinationerna *sj*, *skj*, *tj*, *dj*, *gj* uttalas fortfarande var för sig.
- Sjungande språkmelodi
- *De* uttalas som *däm*.
- Ordexempel: *sårk* (pojke), *pinnsvin* (igelkott), *böyn* (stan), *undar täiden* (ibland).

Norrländska mål

- predikativ utan pluraländelse (*dom e dum*).
- s.k. norrländsk förmjukning: *mytje* (mycket), *länje* (länge), *väjjen* (vägen)
- främre sje-ljud, så kallat fruntimmerssje (uppsvenska slutljudet i *fors* använt i början av ord)
- *sitter* > *sitt*, dvs. starka verb utan presensändelse
- urnordiska diftonger (*au*, *öy* och *ei*) kvar i jämtska, västerbottniska och norrbottniska dialekter
- *Jag är rädd honom.*
- ordexempel: *pära* (potatis), *dagvill* (som inte vet vilken veckodag det är), *storhopen* (majoriteten), *gormstut* (trätgirig person)

Östsvenska mål (som talas i Finland och Estland)

- "sjungande" intonation
- saknar grav accent, dvs. *anden* (om själen) och *anden* (fågeln) uttalas lika
- ordexempel: *träsk* (insjö), *komlig* (klumpig), *slattrig* (slapp)

Anser du att du själv talar en dialekt? Så här skriver några människor i 18- till 25-årsåldern om dialekter på ett av internets många diskussionsforum:

Östgötska låter gnälligt och ganska ovänligt.

Jag är väldigt förtjust i de flesta varianterna av sydlig halländska, nordlig skånska, blekingska och småländska (utom den i de östra delarna av Oskarshamnstrakten och uppåt), de dialekter som brukar talas med tungrots-R samtidigt som man slipper den "halvdanska" typen av grötighet som man hör i flertalet sydskånska städer. Hög mysfaktor.

De flesta dialekter är fula, men snyggaste dialekten är väl när en snygg ung brud talar en välvårdad rikssvenska som jag själv, alltså utan stockholmsnasalering.

Jag gillade inte dialekter över huvudtaget under min yngre tonårstid. Jag var till och med inne på att försöka ändra min egen dialekt till något försök till rikssvenska vid eventuell flytt. Hur fan tänkte jag? Det senaste året har jag svängt totalt. Jag ser charmen i de flesta dialekter och har även börjat uppskatta min egen.

Hör jag någon som säger "de e la trevligt me goa göbbar från Gööteborg" så vill jag helt sonika gå fram och slå en näve i ansiktet på dom och säga att Avenyn luktar piss.

När jag var liten och bodde utanför Härnösand började det en tjej som hette Jota i vår lekisklass. Jag trodde hon var utvecklingsstörd för jag hörde inte vad hon sa, men det visade sig att hon kom från Helsingborg.

En dialektordbok håller på att utarbetas vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ordboken bygger på de drygt 7 miljoner papperslappar med dialektord som finns samlade i arkivet.

Varifrån kommer riksspråket?

Många tror att dialekterna är något slags förvanskad och sämre svenska. I själva verket är landsbygdens dialekter mycket äldre än riksspråket. I Dalarna kan man få höra *tokug* och *krokug* i stället for *tokig* och *krokig*. Så hette det i svenskan förr, innan vi lånade ändelsen *-ig* från tyskan.

Det vi idag kallar rikssvenska växte fram på 1600-talet ur det talspråk som användes vid hovet och i ämbetsverken i Stockholm. Om Växjö hade blivit Sveriges huvudstad, skulle säkert de flesta nyhetsuppläsare och skådespelare tala småländska idag.

Dör dialekterna?

Vi talar mer och mer standardsvenska för varje generation. Det finns några huvudorsaker till detta:

- Vi har flyttat från landsbygden in till städerna och därmed träffat människor som inte pratar som vi.

- Alla möter riksspråket i skolan.
- Radio och teve sprider rikssvenskt uttal – men har faktiskt också gjort att vi fått bekanta oss med olika dialekter.

Under den senare delen av 1900-talet påverkades dialekterna så starkt av riksspråket att många började tala regionala riksspråksvarianter som bara skiljer sig lite från riksspråket ifråga om uttal men har samma ordförråd och böjning som riksspråket. Det betyder förstås inte att vi alla kommer att låta likadant om femtio år. Men skillnaderna handlar mer om en regional färgning än de ganska stora variationer vi hade förr i svenskan.

ÖVNING 16

GISSA DIALEKTEN

Dialektprojektet SweDia 2000 har samlat in talprover från fler än 100 dialekter. Du kan lyssna på dem på webbsidan http://swedia.ling.gu.se.

Arbeta i grupper om 4–5 personer.

En person i taget i gruppen är testledare tills alla har fått leda tävlingen. Hans eller hennes jobb är att välja ut fyra dialektlänkar från webbsidan och sedan spela upp dialektproverna för kamraterna i gruppen. Det gäller för de andra att gissa vilket landskap personen de hör kommer ifrån. Rätt landsdel ger 1 poäng och rätt landskap ger 5. Passa också på att diskutera vad ni tycker om de olika dialekterna.

ÖVNING 17

VAD TYCKER DU OM DIALEKTER?

Dialekter är egentligen varken fula eller fina – de bara är. Ändå har de flesta svenskar synpunkter på språket i olika delar av landet.

a. Hur vill du fortsätta på följande meningar?

- En skåning låter …
- En stockholmare låter …
- En norrlänning låter …

Fortsätt med egna exempel. Har du hört någon tycka något om din dialekt? Vilken dialekt tycker du bäst om?

b. Rikssvenskan och sju dialekter granskades av Handelns utredningsinstitut ur trovärdighetsperspektiv. 800 svenskar svarade på frågan vilken dialekt de föredrar när de blir uppringda av en försäljare.
Resultatet:

1.	rikssvenska	54 procent
2.	norrländska	25 procent
3.	göteborgska	11 procent
4.	skånska	10 procent
5.	stockholmska	9 procent
6.	dalmål	8 procent
7.	gotländska	6,3 procent
8.	värmländska	6 procent

Det är inte särskilt förvånande att rikssvenskan vann stort, men vilken är anledningen, tror du, till att norrländskan uppskattas dubbelt så mycket som någon annan dialekt?

SVENSKA MINORITETSSPRÅK

För inte så länge sedan beslöt den svenska riksdagen att erkänna samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar som kulturella minoriteter i Sverige och att ge deras språk det stöd som krävs för att de ska hållas levande. Samiska, meänkieli (tornedalsfinska) och finska är språk som talats mycket länge i delar av norra Sverige.

Riksdagsbeslutet ger invånarna i vissa norrländska kommuner rätten att använda finska, samiska och meänkieli i kontakter med domstolar och myndigheter samt att få förskoleverksamhet och äldreomsorg på dessa språk.

I stort sett alla som talar dessa språk talar också svenska. Ska samiskan och meänkieli överleva i Sverige, måste det finnas ett behov av att använda språket i många olika sammanhang; språket måste ha ett slags nyttovärde. Annars finns det ju ingen anledning att se till att nya generationer lär sig språket. Det är det stödet till dessa språk handlar om.

Samiska

Samiska tillhör samma språkfamilj som finskan, den finsk-ugriska. Omkring 30 000 personer i Norden, varav cirka 9 000 i Sverige, talar samiska. Av svenska

samer använder 75 % någon av de nordsamiska dialekterna. Skillnaderna mellan de samiska dialekterna (man räknar med minst tio dialektområden) är så stora att vissa forskare föredrar att se dialekterna som skilda språk.

I de kommuner som lagen omfattar talas i första hand nordsamiska, som är det största samiska språket. Det innebär att varken sydsamiskan (i Jämtland) eller lulesamiskan (runt Lule älv) med vardera cirka 500 talare har ett ordentligt lagskydd.

Nils-Aslak Valkeapää är den mest kända samiska författaren. För diktsamlingen "Solen, min far" (på samiska Beaivi, Áhcážan) fick han Nordiska rådets stora pris.

Vuoi, vuoi ilu gidda lea váimmus ja beaiuváš báitá Beassážat leat lahka. Ja mus odda gabbabeaska.	Glädje, ja glädje våren i hjärtat och solen skiner Påsken är nära. Och jag har en ny vit renskinnspäls.
Vuoi ilu, vuoi ilu du lusa beasan!	Glädje, ja glädje jag får fara till dig!

Nils Aslak Valkeapää

Tolkning: *Mia Berner, John E Utsi, Kristina Utsi*

Mienkäli

Den lilla tornedalsfinska minoriteten hamnade på den svenska sidan om gränsen efter den nya gränsdragning längs Torne älv som blev resultatet av att Sverige förlorade Finland till Ryssland 1809. Från 1880-talet och framåt blev de finsktalande utsatta för en försvenskningskampanj: helt svenskspråkiga skolor, förbud mot att använda finskan i skolan (även på rasterna) och svenskt myndighetsspråk. Denna försvenskning pågick till 1960-talet när svenska statens inställning till finskan blev mer positiv. Men då var det redan för sent. Nu är språkbytet, från finska till svenska, i stort sett fullbordat. Svenska är det dominerande språket bland ungdomarna, och betydligt färre än hälften av skolbarnen har aktiva kunskaper i finska som de dessutom mest använder hemma.

Att tornedalsfinskan kallas meänkieli (som betyder "vårt språk") bygger på en lokal tradition i Tornedalen att markera skillnaden mot finskan i Finland ("finlandsfinskan"). I slutet av 1980-talet började man använda termen meänkieli i mer formella sammanhang för att beteckna det som tidigare oftast hetat tornedalsfinska. Sedan ordet meänkieli användes i riksdagsbeslutet 1999 om nationella minoriteter har det fått allt större spridning i forskning och läroböcker och hos myndigheter och andra officiella instanser.

Det är ungefär 30 000 människor i Norrbotten som kan tala eller åtminstone förstå meänkieli. Dessutom har många invandrare som är födda i norra Finland passiva kunskaper i språket. Men det är få ungdomar i södra Tornedalen som talar meänkieli dagligen. Längre norrut är det lite mer vanligt med meänkielitalande ungdomar.

1996 gavs den första romanen på meänkieli ut, ungdomsboken "Lykkeri" av Bengt Pojanen. Författaren har dessutom tillsammans med Matti Kenttä skrivit den första grammatiken i meänkieli på meänkieli. Sedan dess har skriftspråket fortsatt att utvecklas, och det har kommit såväl barnböcker och vuxenromaner som teaterpjäser och opera på meänkieli.

Romani chib

Romernas språk romani chib är ett språk utan egen nation. Man uppskattar att det finns så många som femton miljoner romsktalande bara i Europa, eftersom romer finns över hela Europa. Romani hör till de indoiranska språken och är alltså ett indoeuropeiskt språk. Ordet *rom* betyder "man", "människa".

Romani har under århundradena mest varit ett muntligt språk. Idag blir skriven romani allt vanligare, men det finns inte något helt enhetligt skriftspråk. Det är inte konstigt att det finns en mängd varianter av romani, efter-

som romerna ständigt rört sig mellan olika områden och kommit i kontakt med många andra språk.

Det har funnits romer som talat romani i Sverige sedan 1500-talet. I dag räknar man med att det finns ungefär 40 000 romanitalande svenskar som talar olika varianter av romani som inte alltid är ömsesidigt begripliga.

Romani har påverkats mycket av andra språk. Men svenskan har också påverkats av romani. Slanguttrycken *tjej*, *haja*, *lattjo* och *jycke* kommer alla från romani.

Jiddisch

Jiddisch är ett germanskt språk baserat på tyska och hebreiska och med inslag av olika slaviska östeuropeiska språk. I skriven jiddisch används normalt hebreiska bokstäver. Nobelpristagaren Isaac Bashevis Singer skrev alla sina böcker på jiddisch.

Jiddisch är inget stort språk i Sverige. Det är bara cirka 4 000 svenskar som förstår jiddisch och betydligt färre som pratar språket. Ytterst få av dem, om ens någon, har jiddisch som förstaspråk. Första gången jiddisch hördes i Sverige var på 1700-talet när de första judarna fick bosätta sig här.

ÖVNING 18

IDENTIFIERA MINORITETSSPRÅKEN

Kan du identifiera minoritetsspråken? Välj mellan samiska, meänkieli, jiddisch och romani chib:

a. Simone si 12 beršengi kana voj kidel pe peska familjasa ando kaver foro. Šinel voj peske bal. Kana voj avel andre ande nevi škola ghindoj e sikavni ke Simone si muršoro thaj voj kerdjol Simon. Jekh kaver luma puterdjol thaj pherdo hohajimata, numa phares i te hohaves ande uni bučia sar ando kamipe!

b. Agnese 13 jaepien båeries jih Solnesne årroeminie, Stuehkien lihke. Dihte lea sueleden aalkeme saemien lieredh, akte giele mij ij leah tjidtjebe soptsestamme mænngan dom voenem Sopperov Norrbottenisnie leehpi. Dihte bievnese dennie luhpehts gielesne båata dehtie saemeste Hinte, 14 jaepien båeries. Agnese dam sov veaskoem tsagka jih Sopperose vualka edtja dam jih sov maadtoeladtjide råakedh.

c. לייכטער און ביליגער

נייע הויזגעזונד און וואוינונג סטאטיסטיקס

די שוועדישע פארלימענט האט באשלאסן אז אלע רעזידענצן אין שוועדן זאלן ווערן אריינגעלייגט אין א וואוינונג רעגיסטרי, אין אז די באפעלקערונג רעגיסטרי זאל אנטהאלטן וואוינונג נומערן.

דאס וועט מאכן די פראדוקציע פון סטאטיסטיקס אנבאלאנג הויזגעזונדן און וואוינונג ביליגער און גרינגער, און וועט עלימינירן דעם געברויך פון די צענזוס און הייזער אינוועטארי.

נייע אינפארמאציע איבער אונזער וואוינונג אומשטענדן איז באדארפט כדי צו צושטעלן א גוטע באזיס פאר פלאנירונג אויף די לאקאלע, געגנט און נאציאנאלע שטאפלן.

d. Informasjuunia ja palveluita jokka jällaava ajoneuoja, ajoneuoitten importeerausta, trafiikisääntöjä ja ahthausveroa (trängselskatt) ja muita veroja ja maksoja oon nyt uuen viranomhaisen, Transporttihallituksen asioita.

---

sk språkh

Ord kan försvinna. Idag vet inte många svenskar vad bibelsvenskans hugsvala, förutsk... missmund betyder. Vet du?

Svensk språkhistoria

Svensk språkhistoria

Den som vill förstå vikingatidens runinskrifter eller fördjupa sig i svenska medeltidslagar stöter snart på svårigheter. Det är nästan som om den äldre svenskan är ett främmande språk. Det kan tyckas konstigt att vårt språk förändrats så mycket. Vi uppfattar ju gärna språket som stabilt, som en kod med fasta regler för uttal, stavning och grammatik. I själva verket sker det små förändringar i svenskan hela tiden. Vi börjar med att ge exempel på olika förändringar.

Ordförrådet

Enskilda språkdrag kan förändras rätt kraftigt utan att det blir svårare att kommunicera. Dessutom sker den språkliga utvecklingen i regel gradvis över lång tid. Många gånger är det först i efterhand som vi märker att det har hänt något i språket.

De tydligaste förändringarna är de som sker i ordförrådet:

- Ord kan få ändrad eller ny betydelse. *Rolig* betydde fram till 1800-talet "lugn", vilket det fortfarande gör i danskan.
- Ord kan få minskat betydelseomfång. Så betydde *nattvard* från början en kvällsmåltid vilken som helst. Idag har ordet en religiös betydelse.
- Stilvärdet kan ändras. Ett *fruntimmer* var till för inte så länge sedan rätt och slätt en kvinna, medan ordet idag används på skämt.
- Ord kan försvinna. Idag vet inte många svenskar vad bibelsvenskans *hugsvala*, *fåvitsk* och *misskund* betyder. Vet du? Under medeltiden ersattes många fornsvenska ord av tyska lånord. Vi började till exempel *förstå* i stället för att *undirstanda* (jfr engelskans *understand*).

Orden för man och kvinna tillhör de äldsta i språket.

Ljudförändringar

Språkljud försvinner och nya tillkommer, uttalet av enskilda ljud förändras och nya betoningsmönster utvecklas. Små ljudändringar i språket sker av olika anledningar hela tiden, men språkets jämvikt återställs normalt snabbt. Men ibland fungerar inte läkningen som den ska. En liten ändring som ska återställa jämvikten sätter i stället igång en hel serie ljudändringar. Den mest kända bland de indoeuropeiska språken är de konsonantändringar som kallas **Grimms lag**, som gjorde att den germanska grenen av det indoeuropeiska språkträdet hamnade en bra bit bort från de andra indoeuropeiska språken.

Svenskan har genomgått stora ljudförändringar under sin tusenåriga existens. Ett tidigt exempel är de urnordiska diftongerna *au* och *ai* som har förvandlats till de enkla vokalerna *ö* och *e*, så att t.ex. *stain* blivit *sten*. Det för svenskan så speciella långa *u*-ljudet (som i *hus*) utvecklades på medeltiden. Fram till 1500-talet fanns läspljud i svenskan som i engelskans *thing* och *this*. De senaste åren har flera ord som slutar på *-iv* fått betoningen flyttad framåt: *konservat'iv* har blivit *k'onservativ*.

Enklare grammatik

I många språk finns en strävan att ha bara en grammatisk form för varje betydelse. Plural och dåtid bör helst ha en enda ändelse var, negationer bör uttryckas med ett enda ord. Exempelvis har i engelskan många äldre pluraländelser försvunnit och ersatts av *–s*.

För tusen år sedan fanns det en mängd böjningsändelser i svenskan. Substantiv, adjektiv och pronomen hade olika ordslut beroende på vilket kasus (t.ex. ackusativ eller dativ) ordet stod i, ungefär som i dagens tyska. I den moderna svenskan finns det bara spår kvar av det gamla böjningssystemet. Några exempel är fraser som *man ur huse*, *till godo* och *i hans ägo*.

I de flesta språk tycks de regelbundna formerna vinna på de oregelbundnas bekostnad. Idag har verbformerna *sam* och *summit* blivit sällsynta. De flesta använder i stället *simmade* och *simmat*, som ju följer det vanliga mönstret för svenska verb.

SPRÅKFÖRÄNDRINGAR

Idag intresserar sig språkforskarna alltmer för de politiska, sociala och kulturella orsakerna bakom språkutvecklingen. Synsätt och metoder har hämtats från **sociolingvistiken**, den gren av språkvetenskapen som arbetar med att analysera hur språket används i samspelet mellan människor. Man utgår från olika socialt betingade variationer som finns inom ett språk och undersöker de olika stilar en och samma talare kan använda i olika språksituationer (formella, med kamrater, med föräldrar osv.).

Eftersom det för det mesta är svårt att bestämma exakt när en viss språklig förändring inträffat – detta gäller särskilt talspråket – är det sällan möjligt att ge förändringen en heltäckande förklaring. Oftast har förändringarna flera samtidiga orsaker.

Vi påverkas av grannarna

Om en folkgrupp som talar samma språk splittras, kommer också språket att splittras under påverkan från de språk som de nya grannfolken talar. Möten med människor som talar andra språk har haft stor betydelse för svenskans utveckling. De tyska köpmän som under medeltiden bosatte sig i Sverige kom att tala ett slags "svyska", samtidigt som det svenska ordförrådet påverkades kraftigt av den tyska invandringen. Normalt introduceras språkliga nyheter i de grupper som är socialt rörligast. Idag sprids nya ord, uttryck och uttal snabbt via internet, TV och radio. Direktkontakten mellan människor har blivit mindre viktig för språkutvecklingen.

Nya företeelser och nya värderingar kräver nya ord

När kristendomen kom till Sverige lånade svenskan in en mängd ord med anknytning till den nya tron, t.ex. *biskop*, *altare*, *präst* och *mässa*. Vi hade helt enkelt inte egna ord för de nya begreppen. I dag är det i första hand till engelskan vi går när de inhemska orden inte räcker till. Ord som *datormoln*, *googla*, *burkini*, *halvpudel*, *kameratelefon*, *maxtaxa*, *kameraövervaka* och *stavgång* berättar

alla om en verklighet som inte fanns för tjugofem år sedan. Man kan jämföra orden med kartan och verkligheten med terrängen. Så snart terrängen ändras behöver vi en ny karta för att kunna orientera oss.

Eftersom ord ofta förmedlar värderingar, måste orden bytas ut när värderingarna ändras. Ibland handlar det förstås snarare om ett försök att försköna verkligheten, som när *städare* kallas *lokalvårdare*.

Du din kopuhia!

Ibland kan man tycka att det är lite trist att vi mest lånar in ord från engelskan. Varför inte tänka "outside the box" lite och försöka införa t.ex. följande användbara uttryck?

- **ilunga** (thiluba) = person som kan förlåta ett misstag både en och två gånger men aldrig en tredje gång
- **en som drar till sig filten** (franska) = egoistisk person
- **kopuhia** (rapanui) = person som försvinner när det är dags att arbeta

Språk är kopplat till status och känslor

Finskan har nästan inte påverkat svenskan alls trots att språket har talats i Sverige i många hundra år och uppemot 300 000 svenskar har finska som modersmål. Kommer du på några andra finska ord än *sauna* och *sisu* som vi lånat in till svenskan? Däremot kan du säkert lätt räkna upp mängder med engelska lånord i svenskan. Engelskan påverkar alltså svenskan betydligt mer än finskan trots att det inte finns många i Sverige som har engelska som modersmål.

Vad beror detta på? Ett språk med lägre status i ett område har mycket lite inflytande på ett språk med högre status. Och finskan har lägre status i Sverige än svenskan. I Finland, där finskan naturligtvis har högre status än svenskan, kryllar det av inlånade finska ord i finlandssvenskan. Det enda språk i dagens Sverige som har högre status än svenskan är engelskan.

Varför kan språk förändras?

Det finns flera skäl till att språkförändringar är möjliga. För det första är språknormerna inte särskilt fasta, och ännu lösare var de förr. Man behöver inte gå till speciellt gamla svenska texter för att träffa på även vanliga ord stavade på olika vis, också i samma text. Det är först i modern tid som vi fått språkvårdande institutioner, ordlistor och skrivregler som stöd för ett standardiserat svenskt skriftspråk. För talspråkets del har variationsmöjligheterna alltid varit stora. Och talspråket påverkar skriftspråket.

För det andra har det aldrig funnits någon språkanvändare som behärskat alla regler. De flesta av oss använder oss av reglerna omedvetet, och givetvis gör vi ibland privata avvikelser som kan få vidare spridning och ge upphov till språkförändringar. Många gillar dessutom att bryta mot reglerna.

Det tredje och viktigaste skälet till att språk kan förändras hänger samman med hur de är uppbyggda. Alla språk innehåller redundanta, dvs. överflödiga, drag. Låt oss ta ordet *stjärna* som exempel. Det spelar ingen roll om vi uttalar det med främre eller bakre sje-ljud, och vi kan fritt välja mellan att skorra och att använda tungspets-*r*. Skriver vi ordet i en mening gör det inte så mycket om vi av misstag hoppar över de två prickarna över *a*. *Jag såg en starkt lysande stjarna på himlen* är ett fullt begripligt påstående. Det är detta överskott av information på olika nivåer som skapar utrymme för förändringar.

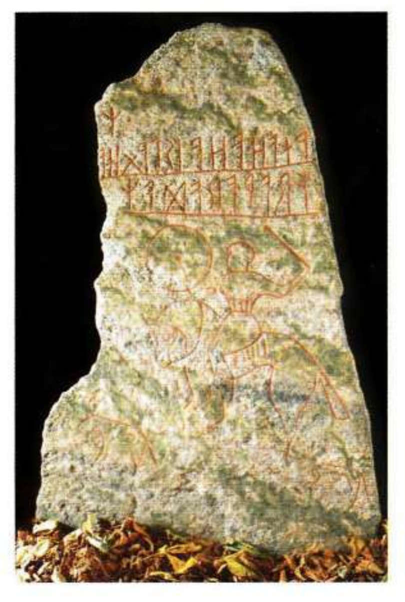
SVENSKAN – ETT INDOEUROPEISKT SPRÅK

För ungefär 4 000 år sedan blev av okänd anledning ett folk – **indoeuropéerna** – som levde norr om Svarta havet (i dagens Ukraina och Ryssland) tvunget att bryta upp från sina hemtrakter. Deras språk splittrades när olika grupper vandrade åt olika håll. Kontakter med andra folk och språk skyndade på splittringen. Det uppstod olika dialekter som efter hand blev skilda språk som spreds över ett jättelikt område från västra Europa ända till Indien. Ett av dessa språk nådde för mer än tvåtusen år sedan norra Europa, där det talades av de germanska stammarna. **Urgermanska** kallar forskarna det.

Från urgermanskan utvecklades efter hand nya dialekter och språk, bland annat engelskan och tyskan samt **urnordiskan**, som talades av de första vikingarna. När även detta språk på 800 talet e.Kr. började splittras uppstod efter ett par hundra år de nordiska språken: svenska och danska (östnordiska

språk) samt norska och isländska (västnordiska språk). Svenskan är i runda slängar ett tusen år gammal, anser språkhistorikerna.

Alla de språk som härstammar från det språk som en gång talades norr om Svarta havet kallas **indoeuropeiska**. De allra flesta språk i Europa hör till denna språkfamilj, som dessutom är världens största med fler än 3 miljarder modersmålstalare. Finska, samiska, ungerska, turkiska och baskiska är några av de få icke-indoeuropeiska språken i Europa. Svenskan är närmare släkt med farsi, som talas i Iran, än med vårt grannspråk finskan. Det betyder som bekant inte att språken är särskilt lika.

frawaradaR anahaha islaginaR

Bilden till höger visar Möjbrostenen i Uppland. Den är cirka 1 500 år gammal. I bildtexten har vi transkriberat bokstäverna från urnordiska runor till vårt nuvarande latinska alfabet. Tecknet R står för ett r-ljud som inte längre används i svenskan. Tolkningen av texten är ytterst osäker. *frawaradaR* är troligen ett egennamn med betydelsen "den snabbtänkte". *islaginaR* betyder kanske "är slagen", och *ana* kan vara en preposition, t.ex. "på" eller "i". *Haha* är nog inte så roligt som det låter, men man vet faktiskt inte alls vad det betyder. Märkligt nog innehåller texten bara två vokaler: *i* och *a*. Det finns en uppsjö försök att tolka inskriften – från "Frarad (vilar här). Ane den enögde är fälld" till "Frarad, den främste av alla, är stridsglad".

Indoeuropeisk räknelära

svenska:	ett två tre
tyska:	ein zwei drei
franska:	un deux trois
walesiska:	un dau tri
grekiska:	[ennas] [thio] [tris]
hindi:	[ek] [do] [tin]
ryska:	[adin] [dva] [tri]

(Inom hakparenteserna har vi angett uttalet för de ord som skrivs med ett annat alfabet än vårt.)

URNORDISKA (FRAM TILL CA 800)

Vi vet mycket lite om hur urnordiskan skrevs och ännu mindre om hur språket talades. Källmaterialet är magert. Allt som finns är cirka 200 mycket korta runinskrifter, varav omkring 50 påträffats inom Sveriges nuvarande gränser. Forskarna är dessutom oense om hur dessa brottstycken ska tolkas.

Den urnordiska runraden hade 24 tecken. Runorna skrevs inte bara i stenblock, som man lätt kan tro, utan från början mest i trä och ben. Eftersom underlaget var hårt fick runorna formen av lodräta och diagonala stavar. En *bokstaver* var ursprungligen en runa, ristad i bokträ. Varje runa hade ett eget namn. Exempelvis kallades *u*-runan för *uruz*, "uroxe", på urgermanska. Själva runraden kallas **futhark**, efter de första sex runorna.

Runologerna har olika bud om hur gammal runskriften är och varifrån den kommer. En teori är att tecknen utvecklades under de första århundradena e. Kr. utifrån en sydeuropeisk skrift, kanske den latinska. Men varför hittar vi i så fall de äldsta runorna i Norden och inte i södra Europa? Och varför är det så stora skillnader mellan runorna och det latinska alfabetet?

Till det som är säkert hör att ljudsystemet genomgick stora förändringar under den urnordiska tiden. Viktigast är det så kallade ***i*-omljudet**, som satt spår i alla germanska språk. I ord med *i*-ljud i ändelsen fick den betonade vokalen ett främre uttal. *A* blev *ä*, *o* blev *ö* och *u* blev *y*. Därefter förändrades betoningen så att många obetonade vokaler föll bort. Ett exempel är *gastiR* som först blev *gästiR* och sedan genom vokalbortfall, *gästR*. Så småningom försvann också det avslutande *r*-ljudet (som uttalades med tungan mot gommen – försök!) och vi fick ordet *gäst*. I-omljudet ligger bakom många av de oregelbundna pluralformerna i svenskan, engelskan och tyskan: *en mus/två möss, one mouse/two mice, eine Maus/zwei Mäuse.*

RUNSVENSKA (800–1225)

Åren kring 800 ersattes det äldre runalfabetet av den yngre runraden, som endast hade 16 tecken. Orsaken var att svenskan genomgått stora ljudförändringar. Bland annat hade ljuden *y*, *ä* och *ö* uppstått. Övergången skedde samtidigt som ett slags skriftreform i hela utbredningsområdet, vilket tyder på att runristarna hade någon form av samarbete. Man har sagt om den nya, kortare runraden att den var praktisk för den som skrev men besvärlig för läsaren.

Ordet **runa** betyder ursprungligen "hemlighet". Runorna uppfattades som

Svensken Andreas Kempe presenterade på 1600-talet en alldeles egen teori om de första språken. Han menade att Gud säkert talade ren svenska, att Adam skulle ha talat danska och att ormen i paradiset var fransktalande. Dessa åsikter säger mer om Kempes patriotism än om språkens ursprung. Hur Eva och ormen kunde samspråka framgår inte. Kanske använde de något slags kroppsspråk ...

magiska och maktbetvingande – en gåva från gudarna. Konsten att skriva runor gick i arv i hövdingafamiljerna. Särskilt de äldre inskrifterna är dunkla. På baksidan av Rökstenen från 800-talet har ristaren Varin använt talchiffer och hemlig skrift för att förmedla ett antal gåtor till en förbryllad eftervärld (här i nusvensk översättning): "Säg för det tolfte var Gunns häst skådar föda på slagfältet där tjugo kungar vilar. Säg för det trettonde vilka tjugo kungar som satt på Själland under fyra vintrar, med fyra namn, söner av fyra bröder". I den allra hemligaste delen kan vi läsa att tempelvaktaren Sibbe från Vi "ul niruþr", dvs. blev far som nittioåring.

De yngre runstenarna är mindre gäckande och ofta prydda med formelartade minnesinskrifter: "Tola let raisa stain þensa at sun sin Harald, broþur Ingvars".

En viktig ljudförändring under runsvensk tid är att diftongerna *au* och *öy* bägge utvecklades till *ö* och att *ai* blev *e*. Denna förändring slog inte igenom i hela det svenska språkområdet, och därför lever de urnordiska diftongerna kvar i bl.a. gotländskan, jämtskan och norrbottniskan. Sådana språkdrag som

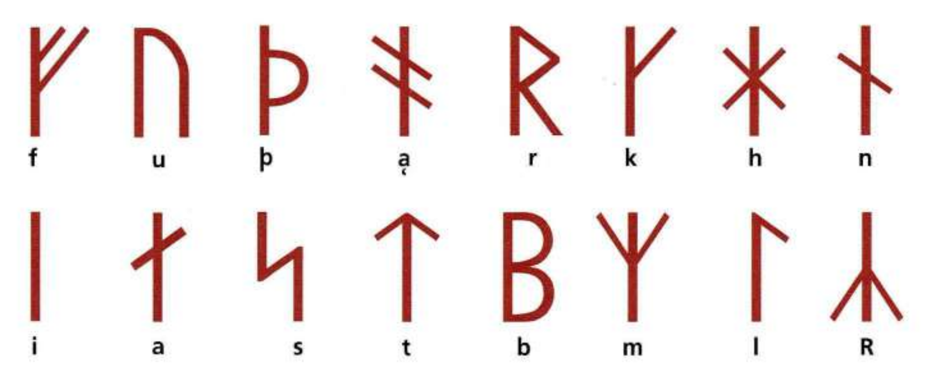
bevarats från fornspråket kallas **arkaismer**. Jämfört med dessa urljud är skånskans diftonger rena nymodigheterna, eller **novationer** som språkforskarna säger.

Det runsvenska ordförrådet bestod till största delen av **arvord**, ord som funnits i svenskan sedan urminnes tider och som har nordiska, germanska eller indoeuropeiska rötter. Till arvorden hör *måne, fader* och *äta*. Ett antal latinska ord kom in i svenskan i samband med tidigt handelsutbyte, exempelvis *marknad, köpa, vira* och *öre*. Med kristendomen växte lånordsströmmen från latinet (t.ex. *advent, altare, kloster*) och i viss mån från grekiskan (t.ex. *biskop, kyrka*).

Av inskrifter att döma var *Sven* det vanligaste pojknamnet under den runsvenska perioden. Också *Björn, Thorsten* och *Ulf* tycks ha varit populära. Frekventa flicknamn var *Gudlög* och *Inga*. Det var vanligt att det nyfödda barnet uppkallades efter en avliden släkting. Först under kristen tid började man ge barnen namn efter släktingar som ännu levde.

Nedanstående rader är hämtade från Bällstastenarna i Uppland från cirka år 1000. Texten är transkriberad till det latinska alfabetet med vissa specialtecken tillagda. Tecknen *þ* och *ð* står för numera försvunna läspljud, *æ* används för *ä*-ljud och *R* är tecknet för ett *r*-ljud som försvann under fornsvensk tid.

Munu ægi mærki	Ej ska minnesvård (=minnessten)
mæRi verða	bli mäktigare
þan Ulfs syniR	än den Ulfs söner
æ ftir gærðu,	gjort till eftermäle (= omdöme om död person)
snialliR svæinaR,	raska svenner (= duktiga pojkar)
at sinn faður.	åt sin fader
Ræstu stæina	De reste stenar
ok staf unnu	och stav satte,
auk inn mikla	den höga upp
at iartæiknum.	till hederstecken.
Auk Gyriði	Också Gyrid
gats at veri.	älskade maken.
Þy man i grati	Därför i gråtkväde (= "gråtdikt")
getit lata.	ska hans minne hyllas.
Gunnarr hiogg stæin.	Gunnar högg stenen.

Den yngre runraden bestod av 16 tecken. Den innehöll färre tecken än det fanns språkljud. Mest produktiv av alla ristare var en viss Øpir, vars namn betyder "skrikhals". Under medeltiden användes runorna parallellt med de latinska bokstäverna; det finns gott om runinskrifter på dopfuntar, relikskrin och kyrkklockor. I vissa avlägsna delar av Sverige levde runkunskapen kvar in på 1800-talet.

En del ord från de cirka tusen år gamla Bällstastenarna är lätta att förstå också för en nutida svensk: *Ulfs*, *sinn*, *faður*, *ræstu*, *stæina*, *ok*, *staf*, *Gunnarr*, *hiogg*. I stort är dock språket svårtolkat för andra än experter. I texten finns prov på kasusböjning: *iartæiknum* är en dativform. Det gråtkväde som omnämns i den näst sista strofen har intresserat litteraturforskarna. Troligen har sönerna rest själva stenen och en träpåle, och därefter har Gyrid, makan, skrivit en dikt som hyllning till den avlidne. Det är denna dikt som Gunnar sedan ristat in i stenen. Bällstastenarna har därför kallats Sveriges äldsta kvinnolitteratur.

Svenskan föds

Åren mellan 800 och 1000 blev skillnaderna mellan de urnordiska dialekterna så stora att man kan säga att olika språk började talas i Norden. Först skilde sig de västnordiska språken (norska och isländska; det senare byggde på norskan) från de östnordiska (danska och svenska). Något senare började svenskan och danskan glida isär.

Eftersom utvecklingen skedde stegvis, är det omöjligt att ange något precist årtal för svenskans födelse. Man brukar säga att svenskan är omkring tusen år gammal, men denna datering gäller i första hand skriftspråket. Något rikssvenskt talspråk utvecklades inte förrän på 1600-talet. Än idag har den genuina värmländskan mer gemensamt med den norska dialekten på andra sidan gränsen än med standardsvenskan. Vi får heller inte glömma att varken Blekinge, Bohuslän, Halland, Härjedalen, Jämtland eller Skåne har tillhört Sverige i mer än cirka 350 år. Det är inte särskilt länge i språkhistoriska sammanhang.

FORNSVENSKA (1225–1526)

I och med att Sverige blev en del av den kristna kulturkretsen, kom runorna att ersättas av det latinska alfabete vi använder idag. Allra först användes den nya skriften för texter på latin, men snart spreds de latinska bokstäverna utanför klosterskolor och domkyrkor. De äldsta handskrifterna på svenska är lagtexter. De har oftast formen av berättelser, t.ex. om barndop, mord, bröllop, otrohet och fylleri, och de bjuder på underhållande läsning samtidigt som de ger god inblick i den ofta hårda medeltida tillvaron.

Dalalagen ca 1350

Bøndir sculu kluckara fa. Han scal fyrstum i kirkiu wara oc senstum v fara. Han scal wactæ nockla oc lius. Bøndir sculu strængir til klocku fa. Kluckare scal ringia gen baþe quickum oc døþum. Klockarenum scal føþo fa, hwar bonde leef oc leefsufl oc trø korns. Liggir Iiik owict i sokninni, fa bud præste. Han kan æi hema wara. Sigi þa til klockarenum. Wari Þær mæp bondin sakløs.

senstum v fara = sist att lämna (kyrkan)
gen baþe quickum oc dsþum = både för levande och döda
leef oc leefsufl oc trø korns = brödkaka och sovel och en skäppa säd
owict = ovigt
fa bud præste = sända bud till prästen
Han kan æi ... = Om han ej ...
Sigi þa = Ska man säga till ...
Wari Þær mæp bondin sakløs = Vare därmed bonden saklös, dvs. så snart han meddelat klockaren har han inget ansvar.

Ordföljden skiljer sig från den nusvenska: *Nu scal klockare font wacta.* Lägg även märke till kasusböjningen: *quickum oc døþum* (dativ). Vi ser också exempel på personböjning av verb: *sculu* (3:e person plural) och *scal* (1:a person singular).

Grammatik och uttal

Kunskaper i grammatik är nödvändiga för den som vill gå in lite mer på djupet i medeltidens svenska. Verben böjdes efter person, så att dagens *är* motsvarades av (jag) *ær*, (du) *æst*, (han, hon) *ær*, (vi) *ærum*, (ni) *ærin* och (de) *æru*. Verbens pluralformer skulle inte försvinna ur det svenska skriftspråket förrän på 1900-talet.

I likhet med föregångarna urnordiskan och runsvenskan, och för övrigt dagens tyska och isländska, var fornsvenskan rik på kasusändelser. *En langer man* hette *ens langs manz* i genitiv och *enum langum mannum* i dativ. Systemet förenklades mot slutet av perioden, men det finns ännu spår av fornsvenska

kasusändelser i modern svenska. I *allom bekant*, *man ur huse* och *av ondo* hittar vi gamla dativändelser. Ackusativändelsen finns kvar i uttrycken *i ljusan låga* och *i högan sky*, medan *till havs*, *till skogs* och *till sängs* påminner om den fornsvenska språkregel som krävde genitiv-*s* efter prepositionen *till*.

Tysk påverkan

Under hela medeltiden påverkades svenskan starkt av lågtyskan, det språk som talades i norra Tyskland. Handelsförbundet Hansan dominerade Nordeuropa, och tyskan blev områdets högstatusspråk. Tyska hantverkare och handelsmän tog med sig både sitt yrkeskunnande och sitt ordförråd till de nybildade svenska städerna. *Stad*, *fogde*, *mynt*, *betala*, *tull*, *straff* liksom yrkesbenämningarna *skomakare*, *skräddare* och *snickare* är några av dessa tidiga tyska lånord. Att det var fråga om ett djupgående inflytande – språkhistorikerna talar om ett tyskt språkbad – förstår man av att också oerhört vanliga svenska ord ersattes av tyska. Så konkurrerade till exempel *bliva* (lågtyska *blîven*) ut fornsvenskans *varda*. Dialektuttrycket *han vart arg* är alltså en ålderdomligare, och om man så vill genuinare, form än *han blev arg*. Också den vanliga konjuktionen *men* är inlånad från lågtyskan, i likhet med en mängd ordbildningsmönster, t.ex. förstavelser och ändelser som *-ande*, *be-*, *-eri*, *-inna* och *-het*. Orden *sittande*, *behärska*, *furstinna* och *godhet* är alla skapade med tyska orddelar. Tyska lånord som *mäktig* och *riktig* gjorde att den gamla adjektivändelsen *-og* nästan helt föll ur bruk. Kvar idag finns bl.a. *avog* och *idog*.

En bit in på medeltiden dominerade ännu de fornnordiska namnen, men de kristna blev alltmer populära. Först att använda kristna namn var stormän och präster. Det äldsta kristna kvinnonamnet i Sverige är Helena och bars av en drottning på 1100-talet. Hennes tre döttrar var först med namnen Katarina, Kristina och Margareta i Sverige.

ÄLDRE NYSVENSKA (1526–1732)

Att boktryckarkonsten nådde Sverige i slutet av 1400-talet var en av förutsättningarna för att landet skulle få ett mer stabilt skriftspråk. Den andra viktiga faktorn var reformationen som innebar att svenskan ersatte latinet som kyrkospråk. De viktigaste bokverken från 1500-talet är två bibelöversättningar: *Nya testamentet* från 1526 och *Gustav Vasas bibel* från 1541. Dessa böcker trycktes i stora upplagor och skickades ut till landets alla kyrkor. Trots att det skulle ta

många hundra år innan läskunnigheten blev allmän, gjorde boktryckarkonsten att det svenska skriftspråket nådde ut i landet.

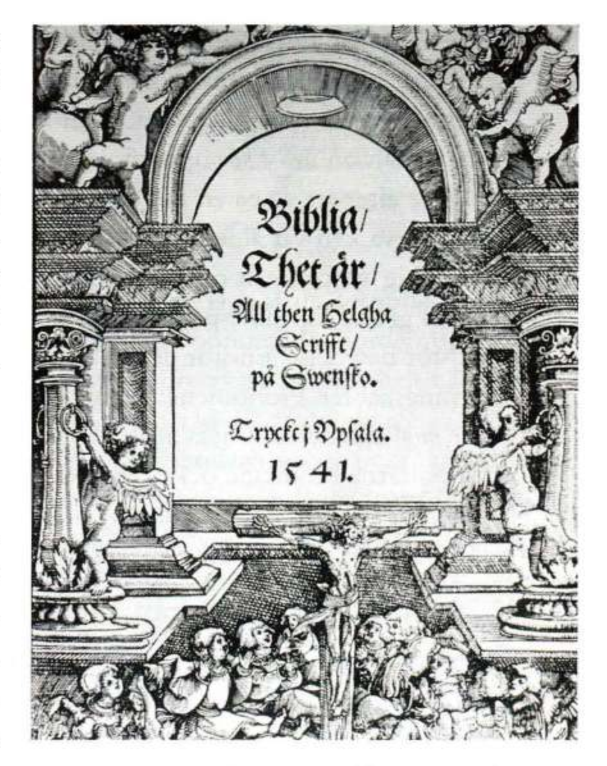
Bibelöversättarna, Olavus och Laurentius Petri med flera, måste ofta ha känt förtvivlan inför sin uppgift. Hur skulle god svenska skrivas? Översättarna strävade efter att skapa ett begripligt, enkelt och folkligt språk och föredrog ord som varken var ålderdomliga eller alltför moderna. Språket blev därför en blandning av gammalt och nytt och av olika stilar.

Till grund för bibelspråket lades Mälardalsdialekterna, men också tyskan fick stor betydelse. En stor del av arbetet bestod av att reda upp det svenska stavningskaoset. Pronomenet "mig" kunde skrivas *migh*, *mik*, *mic*, *mech*, *mich* eller *mig*! Nu fick det heta *migh* (den sista bokstaven försvann senare). Översättarna bromsade också den påverkan från danskan som gjort e-former som *tale* i stället för *tala* vanliga.

Gustav Vasas bibel från 1541

Thet begaff sigh i then tijdhen, at aff Keysar Augusto vtgick itt bodh, at all werlden skulle beskattas. Och thenna beskatning war then första, ocn skeedde vnder then Höffdingen cffuer Syricen, Kyrenio. Och the gingo alla hwar vthi sin stadh, til at läta beskatta sigh. Så foor ock Joseph vp aff Galilea, aff hen stadhen Nazareth in vthi Judeska landet, till Dauidz stadh, som heter Bethlehem. Ty han war aff Dauidz hus och slecht, på thet han skulle låta beskatta sigh med Maria, sijn trolofuadha hustru, hu, whilken haffuandes war. Så begaft sigh medahan the woro ther, wordo daghanar fulbordhadhe, at hon skulle födha. Och hon födde sin förstfödda Son, och swepte honom j lindaklädher, och ladhe honom nedher j een krubbo. Ty them war icke rwm j herberghena. Och j then samma egnden woro någhre Heerdar, the ther wakadhe och höllo wård om nattena offuer sin hiord. Och sij, Herrans Ängel stoodh när them, och Herrans klarheet kringskeen them, och the wordo stoorligha förfäradhe. Och sadhe Ängelen til them, Warer icke förfäradhe, Sij, iagh bodhar idher stoor glädhi, hwilken allo folkena widerfaras skal, Ty jdagh är idher födder Frelsaren, som är Christus Herren, j Dauidz stadh. Och thetta skal wara idher för tekn. J skole finne Barnet swept j lindaklädher nederlaght j een krubbo. Och strax wardt medh Ängelen itt stoort taal af then himmelska häärskaran, the ther loffuadhe Gudh, och sadhe, Ära vare Gudh j högden, Och på jordenne fridh, och menniskionem en godh wilie.

Påverkan från tyskan förklarar varför predikatsverbet ibland placeras sist i satsen: *sijn trolofuadha hustru, hwilken haffuandes war.* Vi ser att bokstäverna *å, ä* och *ö* införts. Översättarna höll delvis fast vid det fornsvenska böjningssystemet, trots att det försvunnit ur talspråket. Exempel på substantiv med kasusböjning är *krubbo, allo folkena, jordenne* och *menniskionem.*

Det är inte bara språket som gör äldre texter svårlästa. Själva typsnittet kan ställa till problem. Från och med den första tryckta boken 1492 och en lång tid framåt användes tysk frakturstil, som här på titelbladet till Gustav Vasas bibel. Kan du tyda titeln? Först på 1800-talet gick tryckerierna allmänt över till den bokstavsform vi använder idag, antikva.

Talat standardspråk

Under 1600-talet växte ett talat standardspråk fram. Denna så kallade rikssvenska hade två rötter: dels myndighetsspråket, dels överklassens talspråk i och runt Stockholm. Poeten Samuel Columbus skrev 1680 om "Hof-folke" att de inte använde tjocka *l*-ljud utan "ha tungan weekare". Ämbetsmän och hovfolk använde det nya rikssvenska uttalet i offentliga sammanhang och ett mer dialektalt språk till vardags. Särskilt skriftspråkslikt blev inte standardtalspråket förrän under 1900-talet. Det ansågs länge löjligt att "tala som en bok".

Det stora flertalet svenskar bodde i byar och uppträdde inte i några offentliga sammanhang. De fortsatte att tala dialekt, och det var först med inflyttningen till städerna på 1800-talet som dialekterna försvagades.

Ordförråd och namnskick

En ny tysk ordström nådde svenskan under 30-åriga kriget (1618–1648). En hel del av de ord som kom in från tyskan var från början franska. Några tidiga franska lånord i svenskan är *mamma, pappa, kusin, mustasch, parfym, choklad* och *teater.* Störst inflytande hade franskan under 1700-talet.

Fram till medeltiden var det ovanligt med ärftliga efternamn. I stället användes förnamnet tillsammans med t.ex. socken- eller gårdsnamnet (*Erik i*

Bro, Inga i Sörgården). När Riddarhuset grundades 1626 bestämdes att alla adelsätter måste använda ärftliga efternamn. Många släkter tog namnet efter vapenskölden. Var denna prydd med en lilja och en hök blev namnet *Lilliehöök*. Vissa adelsnamn berättar om intressanta händelser. Stamfadern för ätten *Tandefelt* hade en gång blivit skjuten i munnen och bar därför tre tänder på vapenskölden. Namnet *Stöltenhielm* avslöjar att stamfadern gick på kryckor.

Mot slutet av 1600-talet och i början av 1700-talet blev efternamn vanliga bland städernas hantverkare och köpmän. Dessa valde tvåledade namn, oftast med naturbeteckningar (*Berggren, Lundström, Sjöberg*). I många fall utgick förleden från ett ortnamn. De som kom från Almby kunde alltså kalla sig t.ex. *Almgren, Almlind, Almlöf* osv. Namnen var inte skyddade utan kunde tas av vem som helst. Två som heter *Almgren* behöver därför inte alls vara släkt med varandra.

En annan efternamnsgrupp är soldatnamn som *Rask, Käck* och *Modig*, enstaviga namn som delades ut av befälen redan på 1680-talet och skulle visa att svenska soldater var "av karske lemmar, god styrka och brave krafter." Från början var namnen inte ärftliga utan var knutna till soldattorpet.

Och resten av svenska folket? Hade de inte efternamn? Nej, långt in på 1800-talet använde det stora flertalet s.k. patronymika (fadersnamn), dvs. *Karl Franssons* son kunde heta *Sven Karlsson* och hans dotter *Maria Karlsdotter* (också sedan hon gift sig). Fadersnamnet brukades normalt inte vid tilltal. Man använde i stället gårdsnamnet om man behövde skilja på två personer med samma förnamn: *Sven i Hulan* och *Sven i Hålan*.

YNGRE NYSVENSKA (1732–1900)

1732 publicerade författaren och journalisten Olof Dalin det första numret av tidskriften "Then Swänska Argus" och lanserade därmed en rappare och mer "journalistisk" svenska. Dalin ville skriva ungefär som det talades i huvudstadens salonger och föredrog talspråkliga kortformer som *ha, bli* och *ta* framför de tyngre *hafwa, blifwa* och *taga*.

I "Then Swänska Argus" beklagade Dalin sig över att svenska språket blivit "så Jemmerligen förachtat, upspäckat, förwänt och wanrycktat", och han ville gärna att svenskan gjorde sig av med de "onödiga fremmande Ord, som et tokugt prunkande först inplantat". Med onödiga främmande ord menade Dalin främst de franska modeord som allt oftare hördes i salongerna. Svenskarna borde slå vakt om sitt "liufwa Foster-måhl", manade Dalin.

Ur Then Swänska Argus N:o XLV från 1733

Jag känner en Fru, som aldeles skiämmer bort sin Dotter. (Dock, min läsare, wi känna wäl mer än En). Stackars Flicka, det giör mt_ ondt om henne, ty hon är af Naturen så Täck, så Liuflig, så Snäll och så Hurtig, som trotz någon av sina likar; Men igenom Gummans twång, Wårdslöshet och Dårskap, är hon nu, det arma Barnet, så Obehagelig, så Fiållig, så Dum och så Ömkelig, at om jag intet kan öfwertala den Gamla til mera Förstånd i detta mål, så blir Flickan ett Afskrap i stelle för en Skiönhet: I förtroende kan jag säija dig, min Läsare, at jag hade ärnat Frja til henne; Men om Modren så forfar, at släppa henne handlöst och intet hielper mig, at giöra henne Ädlare än hon nu är, så betackar jag mig: Jag kan få Slynor nog ändå, som ha wackra Kroppar och lytte Siälar, mycken Grannlåt och litet Wett. (Mödrarne ware tack, på sådana ha wj ingen Missväxt) Dock, det giör mig ondt om denna: Hon är Skiön; Men Modren förstår sig intet på naturlig Skiönhet; Utan wanskapar henne med Smink och Franska Flugor, ja så främmande tilsatzer, Fläckar och Twång har jag sedt på den arma Flickan, at jag intet wet om de äro Græska, Romerska elller Tyska.

/– – –/

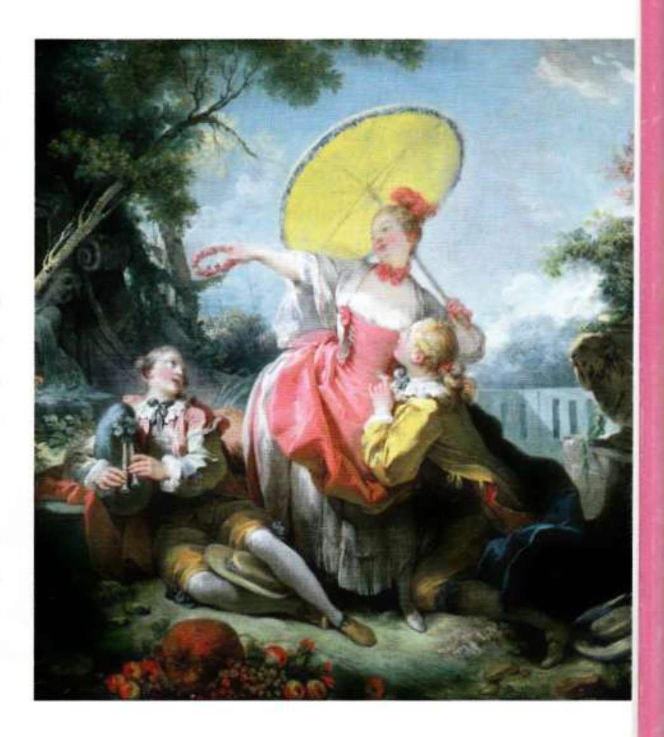
I ären Modren och Ehrt Språk är Dottren. Har jag jag intet sagt sant? kan någon flycktig Fru wärre handtera sin Styf-Dotter, än I handteren det Swenska Språket?

Språket i "Then Swänska Argus" ger ett ganska modernt intryck, men ändå upptäcker en nutida läsare snart att en del ord användes med en annan betydelse på 1700-talet. Så betydde exempelvis *snäll* "snabb". Också stavningen och interpunktionen har förändrats mycket sedan Argus kom ut. Dubbelteckning av konsonanter var ännu inte fullt genomförd. Dalin och andra 1700-talsskribenter var inte heller särskilt konsekventa i bruket av stora bokstäver.

Franskt inflytande

Kung Gustav III undervisades en tid av Dalin, men delade knappast sin lärares kritiska syn på det franska inflytandet. Kungen ansåg tvärtom att nu när "franskan" hade blivit svenskarnas andra modersmål måste det läras ordentligt.

På slottet i Stockholm var franska umgängesspråket, och kungen hade ett starkt intresse för fransk kultur och reste till Paris. Franska konstnärer och artister besökte Stockholm. Många lånord vittnar om 1700-talets franskinspirerade högreståndskultur: *parfym, glass, salong, kostym, supé, hotell, maräng, parasoll, konsert, kuliss, applåd, jargong, journalist, sarkasm, modern* och *migrän*. Den franska ordströmmen skulle fortsätta en bit in på nästa sekel.

I memoarer och dagböcker från 1700-talet kan vi ta del av en långt gången språkblandning. Så här skildrade amiralen Carl Tersmeden ett samtal med två kvinnor:

> De continuerade med ett sådant empressemant, att jag säkert trodde, att de påtagit sig obligera mig komma på masqueraden, varföre jag gjorde 1 000 difficulteter, som mera uppretade deras inqueitude, till dess jag profiterade av momenten att förskaffa mig varderas tendra embrassement.

Gustav III såg ingen motsättning mellan sitt intresse för allt franskt och sin strävan att slå vakt om det svenska språket. 1786 stiftade han (efter franskt mönster) den Svenska Akademien som fick till uppgift att "utvidga Svenska Namnets och Språkets ära". Kungen tänkte göra ett stort europeiskt kulturspråk av svenskan. Till Akademiens första viktigare arbeten hör den "Afhandling om svenska stafsättet" man gav ut 1801. Störst uppseende väckte Akademiens försvenskade stavning av en rad franska lånord: *bureau* skulle skrivas *byrå*, *feauteuil* blev *fåtölj* och så vidare.

1800-talets svenska

Från 1800-talet har vi en rad ordböcker och språkregelsamlingar som tillsammans med övrig litteratur, tidningar och tidskrifter ger en god bild av den tidens språkbruk. Till det som utmärkte 1800-talets svenska hör bland annat följande:

- **Komplicerad satsbildning**
  Att kunna skriva långa meningar med inskjutna bisatser och participer ansågs vara ett tecken på bildning. Kommateringen var en konstart. I läroverken (gymnasierna) fick eleverna lära sig att skriva med latinets satsstruktur som förebild. Resultatet blev i bästa fall klart, logiskt och elegant, men oftare stelt och otympligt.

- **Komplicerad verbböjning**
  I skrift hade verben kvar pluralböjning både i presens och imperfekt fram till mitten av 1900-talet. Med subjektet i plural hette det *skrifva*, *äro*, *voro*, *skola*, *gingo* och med subjekt i singular *skrifver*, *är*, *var*, *skall*, *gick*. Ur talspråket hade pluralformer försvunnit redan på 1600-talet. Konjunktivformer som *finge*, *ginge*, *såge*, *tage* och *äge* var vanliga i skrift.

- **Tyska och engelska lån**
  Under hela 1800-talet lånade svenskan in tyska ord. Många var översättningslån som *stormakt* (Grossmacht) och *utland* (Ausland). Under senare delen av seklet ökade antalet engelska lånord. Många av dem rör arbetsliv och teknik: *telegram* (1865), *strejk* (1869), *vinsch* (1870), *jobb* (1875), *bojkott* (1892). Efter 1800 kom också de engelska förnamnen stort. Tidiga sådana är *John*, *Fanny*, *Jenny*, *Harry*, *Allan* och *Edith*.

Vi skrev tidigare att ett första steg mot en modernare och ledigare prosa togs av Olof Dalin när han började ge ut "Then Swänska Argus". Det andra steget tog August Strindberg 1879 med romanen "Röda rummet":

> Långt nere under honom bullrade den nyvaknade staden; ångvinscharna snurrade nere i stadsgårdshamnen, jernstängerna skramlade i jernvågen, slussvaktarnes pipor visslade, ångbåtarne vid Skeppsbron ångade, Kungsbacksomnibussarne hoppade skallrande fram på den kullriga stenläggningen: stoj och hojt i fiskargången, segel och flaggor som fladdrade ute på strömmen, måsarnes skri, hornsignaler från Skeppsholmen, gevärsrop från Södermalmstorg, arbetshjonens klapprande med träskorna på Glasbruksgatan, allt gjorde ett intryck af lif och rörlighet, som tycktes väcka den unge mannens energi, ty nu hade hans ansigte antagit ett uttryck af trots och lefvnadslust och beslutsamhet, och då han lutade sig öfver barriären och såg ned på staden under sina fötter var det som om han betraktade en fiende; hans näsborrar vidgades, hans ögon flammade och han lyfte sin knutna hand, som om han velat utmana den stackars staden och hota den.

Med sina friska, talspråksnära vändningar bröt författaren August Strindberg mot tidens stela prosastil. Klyftan mellan tal- och skriftspråk hade minskat ytterligare.

NUSVENSKA (1900–)

Ju närmare vi kommer vår egen tid desto svårare blir det att överblicka och analysera språkutvecklingen. Vad är tillfälliga tendenser och vad är bestående förändringar? Kanske kommer framtidens forskare att upptäcka andra utvecklingslinjer än dem vi beskriver här.

I takt med att informationsflödet vuxit och konkurrensen om läsarna ökat, har det blivit allt viktigare att uttrycka sig kort och koncist. Dagens skribenter – inte bara journalister och författare, utan också forskare, jurister och tjänstemän – avstår från långa, vindlande meningar med inskjutna bisatser och particip. Det mest påfallande draget i det moderna skriftspråket är påverkan från talspråket. Uttryckssätt som under 1800-talet klassades som "starkt vardagliga" och rentav olämpliga i skrift är idag de enda möjliga.

Skriftspråket har påverkats av talspråket ...

- Ord som tidigare hörde till talspråket har blivit normalformer i skrift. Vi skriver *inte, bara, fastän, eftersom* i stället för *icke, blott, ehuru, emedan, enär.* Myndighetspersoner anstränger sig att skriva begripligt. Ofta betyder det att meningsbyggnad och ordförråd förenklats.
- Många ursprungligen talspråkliga former som *dra, ge, gett, ska* och *ta* har blivit helt accepterade i skrift.
- Verbens särskilda pluralformer (*vi springa, vi sprungo* etc.) har avskaffats. Det var en stor händelse när TT genomförde reformen 1945. Först 1967 föll den sista konservativa bastionen, då verb i plural försvann också ur lagspråket. Då hade de varit borta ur talspråket under flera hundra år!
- Den senaste stavningsreformen genomfördes 1906. Den innebar att *-dt* för *-t*-ljud nu började skrivas *-t*, så att *godt* och *födt* blev *gott* och *fött*. Försvann gjorde också *f-*, *fv-* och *hv-* som stavning av *v*-ljud: *hvarje, hafvre* och *af* skrivs sedan dess *varje, havre* och *av*.

... och talspråket har närmat sig skriften

Parallellt med att skriftspråket har närmat sig talspråket, har talspråket blivit alltmer skriftspråkspräglat. Påverkan har alltså gått åt bägge hållen. För hundra år sedan var skillnaderna mellan talet och skriften stora. Den övervägande majoriteten talade genuin landsbygdsdialekt, och inte heller det "bildade" talspråket hade särskilt bokstavsenligt uttal. Först under 1900-talet har det blivit utbrett med skriftuttal som i *flickor* (tidigare "flicker"), *kastade* (tidigare "kasta"), *glad* (tidigare "gla") *erkänna* (tidigare "ärkänna"), *och* (tidigare "å"), *att* (tidigare "å"), *vid* (tidigare "*ve*"), *med* (tidigare "*mä*"), *till* (tidigare "*te*"), *kyrka* (tidigare "körka"), *drottning* (tidigare "dronning") och *intressant* (tidigare "intressangt").

Ännu flera svenska ord

Syntaxen och uttalet är numera ganska stabila och väl normerade i svenskan. Några nya stavningsreformer är heller inte att vänta. Däremot förändras ordförrådet i allt snabbare takt. Det främsta skälet är förstås att vi fått en mängd nya företeelser som måste benämnas. Det är framför allt de öppna ordklasserna – substantiv, adjektiv och huvudverb – som fyllts på med nya ord. Svenskans hjälpverb, pronomen, prepositioner, subjunktioner och konjunktioner är i stort desamma som på medeltiden.

Mest debatterat är det engelsk-amerikanska inflytandet på det svenska ordförrådet, men vi får för den skull inte glömma att vi under de senaste åren skapat mängder av nya helt svenska ord.

PRATAR DU SVENGELSKA?

I Sverige gör vi mycket på engelska. Vi åker longboard, ser på actionfilmer och sitcoms, läser om dopning och spelar de senaste hitsen. I frukosten ingår ett glas juice och när vi är ute och shoppar i city kan vi välja mellan T-shirts som är small, medium eller large. På kvällen tittar vi kanske på hockey, ägnar oss åt spinning eller chattar online.

Inom sport-, nöjes- och datavärlden är de engelska lånen så många att man ibland talar om **svengelska**, ett slags blandspråk mellan svenska och engelska. Vi lånar framför allt in ord för nya saker eller verksamheter. Ingen skulle få för sig att säga "Jag vill gärna play bordtennis with dig", eller "Jag har no pengar on mig." Ibland händer det dock att engelskan ersätter gamla, goda svenska

ord. Språkforskaren Viveka Adelsvärd förmedlar en historia som en del kanske tycker är söt och andra förfäras av:

> En bekant berättade att hans nioåriga dotter, efter att ha sett titeln "Fucking Åmål" i en bioannons, frågat: "Pappa, vad betyder Åmål?"

Här följer några exempel på de olika typerna av engelska lån:

- **Direkta lån:**
  team, image, mix, insider, blackout, hit, hooking, stroke, all time high, joint venture, cash limit, blue baby, brain drain, You bet, Too bad, Just a minute, Have a nice day!
- **Översättningslån:**
  bläckstråleskrivare, andrahandsaffär, ansiktslyftning, avkoda, leva upp till, i termer av, se ut som en vinnare
- **Betydelselån:**
  köpa (godta något), *ett måste, kredit* (erkännande), *ruinera* (förstöra), *familjär* (bekant), *huvudvärk* (problem)
- **Konstruktionslån:**
  Han är en läkare i stället för *Han är läkare, natt klubb* i stället för *nattklubb, Kalle's livs* i stället för *Kalles livs*

Är svenskan hotad?

"... som ett allmänt intryck kan fastslås att det engelska inflytandet sannolikt ännu ej på länge har nått sin kulmen", skrev en svensk språkforskare för ungefär 100 år sedan. Han fastslog alldeles rätt. Särskilt sedan andra världskrigets slut har engelskan dominerat bland de långivande språken, vilket egentligen inte är så märkvärdigt. USA har fått en ledande ställning i världen, och engelskan har blivit världsspråket. Idag har Asien seglat fram som det nya ekonomiska undret. Kommer kinesiskan att vara världsspråket om 100 år?

Den strida strömmen av engelska lånord i svenskan har fått stor uppmärksamhet både bland språkvårdare och i pressen. För några år sedan kunde man stöta på klisterlappar där det stod "Svenskan är rikare än du tror" och "Vad betyder deal ... function ... traffic ... support ...? Använd svenska!"

Andra har tagit engelskan i försvar:

> ... varför skulle vi inte kalla en breakdance för breakdance när vi kallar en polska för en polska, en gig för en jigg, en halling för en halling och en samba för en samba?
>
> *(N E Ekstrand i Dagens Nyheter)*

Nog är engelskans inflytande kraftigt, även om det kanske inte är riktigt så stort som det ibland hävdas. Av de 1 000 vanligaste svenska orden är ca 65 % gamla arvord, 20 % från tyskan, 8 % från latinet och grekiskan och några få procent från andra språk, däribland engelskan. Också bland de 6 000 vanligaste orden intar de engelska lånorden en ytterst blygsam roll jämfört med de tyska och latinska/grekiska. Det ska ändå inte förnekas att de engelska lånorden ibland ställer till problem:

- **Uttal och stavning** – De engelska lånorden följer förstås inte svenskans uttals- och stavningsprinciper. Det går inte att se på ordet *insider* att det ska uttalas "insajder". I många fall har stavningen anpassats till svenskan, men vi är många som är osäkra på vad som är korrekt. Ska man skriva *tajmning* eller ~~*timing*~~? *Black out* eller *blackout*? Bäst är kanske att försöka hitta ett svenskt ord.
- **Böjning** – Särskilt pluralböjningen av substantiv är ett bekymmer. *SAOL:s* och Svenska språknämndens rekommendationer har haft svårt att slå igenom; de flesta använder ~~*blinkers*~~ hellre än *blinkrar* och slänger skräp i ~~*containers*~~ och inte i *containrar*. Men vad ska det då heta i bestämd form plural? ~~*Blinkersarna*~~ och ~~*containersarna*~~ är ord som svenskan klarar sig utmärkt utan. *Blinkrarna* och *containrarna* är de enda tänkbara formerna. Ännu besvärligare är det med flerordsuttryck som *joint venture* och *market maker*. De planerade ~~*joint venturesarna*~~ misslyckades?
- **Begriplighet** – Det största problemet med de engelska lånorden är att de kan vara svåra att förstå, ibland även för dem som kan engelska. Givetvis kan man inte tvinga alla svenskar att skriva så att andra förstår, men åtminstone myndigheter borde sovra sin svengelska. I de senaste årgångarna av "Statens Offentliga Utredningar", texter som utgör underlag för bl.a. riksdagsbeslut, har man kunnat läsa om *swing-kredit*, *zeroplus tic-regeln* och *takeoversituationen*.

Så länge inte engelskan får någon officiell ställning i Sverige och t.ex. ersätter svenskan som förstaspråk i skolorna, kommer svenskan att överleva.

Nyord i svenskan

raggare	1958	frukost-tv	1992
tv-kudde	1959	beröringsskräck	1993
salesminded	1959	chatt	1994
strippa	1965	spinning	1995
deppig	1965	nolltolerans	1996
insnöa	1967	stavgång	1997
dator	1969	bag-in-box-vin	1998
sjukhusdemokrati	1969	bredband	1999
sociolingsvistik	1972	rocka fett	2000
könskvotera	1972	stafettläkare	2001
söndagspappa	1975	skimma	2002
prylraseri	1976	manga	2003
proffsmjukis	1978	kotlettfrilla	2004
dagissjuka	1982	digitalbox	2005
snuttifiera	1984	gromning	2006
riskbeteende	1987	barista	2007
tvåtredjedelssamhälle	1989	kalsongbadare	2008
miljömärkning	1989	svininfluensa	2009
virtuell verklighet	1991		

ÖVNING 1

NÖDVÄNDIGA NYMODIGHETER?

Diskutera i klassen hur ni känner inför följande nymodigheter i svenskan. Skulle du själv använda dem? Behövs de?

a. superlativet *färst* (ok enligt senaste SAOL) som i *Lena plockade färre blåbär än Pelle, men Ragnhild plockade färst.*

b. *kommer* utan *att* som i *Han kommer hämta den.*

ÖVNING 2

HUR GAMMAL ÄR TEXTEN?

Här följer några smakprov på svenska från olika epoker. Klarar du av att med ledning av stavning, ordval och former lista ut ungefär hur gammal respektive text är? Välj bland följande årtal: 850, 1401, 1614, 1756, 1863, 1898, 1939, 1953, 1993 och 2010.

a

Fore alle men thett bref høra eller see, bekennis iec Erengissl Jepsson a wapn, thet iec laghlica salt hawer minom elskeligha frenda Jon Thørkilson, som kallas Mwnstark, thetta mit epterscreffna godz, som liggir i Flunnahæradh i Fors, som kallas Høghagarden oc annat i Blaxstorp i samma sokn, for sex pund mæssing, oc ena sylffskeed om fyra lodh.

b

Och tack vare HP's bläckstråleteknik är utskriftskvaliteten mycket bättre än vad våra konkurrenter lyckas producera. Det känns dessutom betryggande med HP's 3-årsgaranti. Eftersom skrivarna går varma på kontoret har vi också tecknat HP's serviceavtal, Support Pack, det ger oss snabb och omedelbar service om vi behöver det.

c

Börja icke att åka bicykel förr, än ni har låtit en läkare undersöka ert hjärta, och låt honom upprepa undersökningen omedelbart efter den första ansträngande åkturen. Det finns nämligen vissa hjärtsjukdomar, som ge sig till känna, först när man är trött och ansträngd. Små barn böra hållas ifrån allt hvad bicyklar heter; och personer som öfverskridit medelåldern, böra besinna, att deras hjärta icke längre har samma kraft som i unga dagar, utan lätt öfveranstränges.

d

Hwadh denne Markus skomakare widhkommer, huilkens tiuffue saak, blef i retten vptagen, och effter noga ransakningh vmröstat och afsagtt, att effter han icke allenast hafuer huggitt den ene bondhen i hufuudet medh een hammar, så att bondhen tumbladhe af hestenn, vthan och på een frij almeninge wägh, röfuat honom hans häst ifrån, dän han aldrigh igän fik, såsom och stulit dän andra bondhens häst och hafuer han icke låtidh blifua der widh, vthan och tagit konungens peningar och kläde r_ mmandes där medh sin koos.

e

Sedan Kongl.Maj:t, genom till Krigs Collegium aflåtet Nådigt Bref af den 11 Augusti innevarande år, funnit godt i Nåder tillåta, att eganderätten till den i Algutstorps socken och Kullings härad invid Wårgårda jernvägsstation belägna jordegendom, Tånga hed kallad, innehållande 123 tunnland 11,6 kappland, eller 802 refvar 83 stänger, må, för att till exercis- och målskjutningsplats för Regementet upplåtas, åt Kronan förvärfvas i den ordning författningarne om jords och lägenhets afstående för allmänt behof förmå ...

f

Förekomsten av detta uttal är synnerligen växlande. Det är mycket vanligare hos pojkar än hos flickor och tycks tilltaga något i de högre skolklasserna. Sannolikt befinner sig detta dialektdrag på tillbakagång, verkligt typiska fall möter man ej så ofta. Röstfysiologiskt är ljudet otillfredsställande, emedan det artikuleras för långt bakåt. Dessutom är det otydligt. Det hör till de egenheter som äro svåra att få bort.

g

Hundarne uti Siera Leone i Africa äro ganska stygga, och största delen utan hår, med rätt uppstående öron som räfwar. De skjälla alldrig: Deras läte är ett werkeligt tjutande, och det är besynnerligast, at om främmande Hundare, som kunna skjälla, föras in i Landet, få de äfwen efter hand samma måhlföre.

h

Raiþ þiaurikR hin þurmuþi
stiliR flutna strantu hraiþmaraR
sitiR nu karuR a kuta sinum
skialti ub fatlaþR skati marika

i

Brukar ni också vara hängig och på dåligt humör under semestern? Ofta beror det på de ändrade mattiderna och den ovana maten. Ni får s.k. semestermage. Magens pH-värde (surhetsgrad) har rubbats, dvs. magen har blivit "sur".

j

En dag att fetglömma. Jag skulle ta hand om min febersjuka son i dag var det tänkt. I stället har jag legat i fosterställning och kvidit på olika ställen i hemmet med den värsta huvudvärk jag haft på länge. Det har känts ungefär som om någon borrat med en stor borr rakt genom skallbenet. Ett hål genom höger tinning, ett i nacken och ett ovanför höger öga. Vad mina barn har gjort i dag vet jag inte. Men de fick mat någon gång där mitt på dagen i alla fall. Pennepasta, micrade köttbullar och en klick ketchup på sidan.

ÖVNING 3

MEDELTIDA VISDOM

Här följer fem ordspråk som alla är mer än 500 år gamla. Vad betyder de och vilka är de bakomliggande budskapen? Lever ordspråken kvar i ungefär samma form, eller har de ersatts av andra med liknande innebörd?

a. I thysto vatne æru orma værste.
b. Man skal sla jærnith, tha thæth ær heeth.
c. Bætræ ær een fughil ij hænde æn fyre i skoghe.
d. Man skal ey giffnom hæeste i mun see.
e. Bætræ ær stæmma bæk en aa.

ÖVNING 4

MODERNISERA!

Följande nyhetsartikel skrevs den 12/1 1899. Skriv om den så att den skulle passa en modern kvällstidning. Huvudinnehållet ska vara detsamma, men i övrigt får du göra vilka ändringar du vill.

Mordet i Neder-Luleå

Rörande detta drama, som vår telegramafdelning förut i korthet omnämnt, meddela vi efter Norrbottens Nyh. följande närmare detaljer:

Trettondagshelgen firas flerstädes i Norrbotten som s.k. ungdomshelg, hvilken i allmänhet brukar utmärka sig för fylleri och vildt lif. Natten till i lördags ankommo vid 11- à 12-tiden till en hemmansägare Karl Nilsson i Ale tillhörig s.k. kyrkostuga 28-årige drängen Edvard Johansson, i tjänst å konsul C. Palmgrens egendom vid Gäddvik, samt bondesonen Alfred Henriksson från Ängesbyn. Afsikten med besöket var att hälsa på Nilssons båda döttrar, Syrena och Jenny, hvilka befunno sig ensamma i stugan.

Efter något samspråk bjöd Henriksson på punsch, hvaraf Johansson drack två glas; Henriksson däremot förtärde endast ett glas. Efter ytterligare en stunds samspråk tog Jenny af sig en del af kläderna och gick upp i öfre afdelningen af en s.k. skåpsäng, där hon lade sig.

Efter det att Henriksson satt sig i Syrenas knä hade Johansson gått fram till sängen där Jenny låg och sagt något "retsamt" åt henne samt bedt henne maka åt sig. Det tyckes således ha varit hans mening att dela bädd med den liggande flickan. Jenny hade emellertid nekat honom att komma upp i sängen, hvarefter Henriksson yttrade till Johansson:

– Du ska' inte förarga Jenny; hon kan ju bli elak på mig.

Jenny drog nu täcket öfver ansiktet och inslumrade.

Ungefär samtidigt hade Johansson vändt sig till Henriksson och undrat huruvida de två icke skulle gå ut och besöka någon annan kyrkstuga, hvartill Henriksson genmält:

– Tror du vi slippa in då? Därtill svarade Johansson:

– Ja, det göra vi nog.

Det var troligen i anledning däraf och under önskan att bli kvitt Johansson som Syrena hviskade till Henriksson att han skulle gå sin väg och ta Johansson med. De två männen gingo likväl icke. Så började Johansson ur sina fickor plocka fram åtskilliga föremål såsom handskar, näsdukar o.s.v., därvid pratande något om en knif.

Under dessa manövrer såg Syrena att någonting blänkte i Johanssons hand och omedelbart efter denna observation hörde hon en skarp knall och med detsamma föll Henriksson, som fortfarande satt i Syrenas knä och hade sitt hufvud lutat mot hennes, under ett doft stönande till golfvet, medan Johansson sprang ur rummet ut i förstugan.

Jenny vaknade af knallen och skyndade ned till tingshuset, där hon kallade på patrullen. När denna, bestående af flere män, anlände, var Syrena upptagen med att badda den sårade med vatten.

En del af patrullen satte nu efter mördaren, andra togo hand om den sårade och en man skyndade efter läkaren som, snart anländ, förband den stönande Henriksson, hvilken upptäcktes ha ett skottsår i högra tinningen midt emellan hårfästet och ögat. Tillsammans med det ur såret ymnigt flödande blodet hade äfven någon hjärnsubstans utträngt. Detta oaktadt var Henriksson delvis vid sans, men kunde ingenting säga. Det enda man uppfattade under hans stönande var en frammumlad svordom.

Han afled vid 9-tiden på söndagen. Han var 22 år gammal.

Johansson häktades vid 4-tiden på söndagsmorgonen i sin bostad i Gäddviken. Han hade lagt sig i sängen och dragit täcket öfver sig. Han förklarade orsaken hvarför han upptog revolvern vara att han ville visa att han hade en sådan samt att han sköt utan att sikta. Då han såg att Henriksson föll, trodde han att skottet träffat dennes ben.

Syrena nekar att ha haft någon förbindelse med Johansson, men mellan Henriksson och henne rådde ett ömmare förhållande.

Bakom kyrkstugans förstugudörr hittades revolvern. Af dessa sex skott voro blott två oafskjutna. De båda männen i detta blodsdrama ha varit kända som tämligen bråkiga af sig. Johansson afbidar rannsakning å Luleå länsfängelse. I Neder-Luleå råder med anledning af mordet stor förstämning.

UTROTNINGSHOTADE ORD

Vet du vad en *bidé* är? Finns det inte en sådan hemma hos dig? Chansen är betydligt större att dina föräldrar hade en bidé i sitt barndomshem. Både prylen (ett slags tvättställ för underlivshygien) och ordet håller på att bli utrotningshotade. Här följer flera sådana utrotningshotade ord som vi hämtat från Johan Tells bok "Utrotningshotat". Vad är det här för prylar och varför är orden utrotningshotade?

a. räknesticka
b. askkopp
c. diaprojektor
d. flygbiljett
e. galon
f. gillestuga
g. skrivmaskin
h. sopnedkast
i. sydväst
j. ventilgummi

ÖVNING 6

VARFÖR BLEV EN VANLIG GAMMAL TEVE EN TJOCKTEVE?

En teve är väl en teve, kanske många tänkte första gången de hörde ordet *tjockteve*. Men så är det förstås inte med språket, att ord är onödiga. Ord uppstår för att de behövs, och 2005 behövdes plötsligt ordet tjockteve för sådana där halvmetertjocka teveapparater som alla hade tio år tidigare men ingen skulle komma på tanken att köpa idag. En **retronym** hade fötts. Hur ordet uppstod är lätt att förstå. Vi fick det nya ordet *platteve* och då var det självklart att kalla den gamla apparaten tjockteve.

Vilka nya företeelser ligger bakom behovet av dessa nya benämningar på gamla företeelser?

a. sladdtelefon
b. snigelpost
c. gammelmedia
d. långblogg
e. naturgräs
f. papperstidning

Grammatik

När du som tonåring eller vuxen börjar studera andra språk upptäcker du att det inte längre räcker att lyssna och imitera.

10

Grammatik

När du började skolan behärskade du redan alla viktigare delar i ditt modersmåls grammatik. Genom att lyssna på andra, och med hjälp av din medfödda förmåga att snabbt tillägna dig språkliga mönster, hade du då lärt dig att böja orden och placera dem i rätt ordning. Du hade lärt dig ditt språk utan att behöva veta ett dyft om ordklasser, satsdelar, fraser och satser.

När du börjar studera andra språk upptäcker du att det inte längre räcker att lyssna och imitera. Du måste också ta hjälp av en extern grammatik, en beskrivning av språkets regler. Du måste exempelvis lära dig att i svenskan bildar vi bestämd form genom att lägga till ändelser (*mugg/ mugg***en**, *hus/hus***et**) medan man i engelskan istället sätter den bestämda artikeln (*the*) framför substantivet (*the house*).

Ett av syftena med grammatikundervisningen är att lära ut de begrepp och termer som du måste känna till för att kunna fördjupa dig i andra språk. Ett annat syfte, som är lika viktigt, är att ge kunskaper om hur språket är uppbyggt och locka till ett experimenterande med det oändliga antal ord och satser vi kan skapa med svenskans 28 bokstäver. Slutligen är grammatikkunskaper en stor tillgång i diskussioner om språkriktighet.

Utan kunskaper i grammatik går det inte att förklara vad som är fel på följande meningar (kan du förklara felen?):

Igår jag var på en mycket bra restaurang.
Hon gick ut med en annan kamrat eftersom jag ringde inte kvällen före.
Som så många andra brygger de deras eget öl.

ORDKLASSER, SATSDELAR, SATSER OCH FRASER

Vi börjar med en liten genomgång av de viktigaste grammatiska begreppen:

Ordklasser

När man pratar om ordklasser handlar det alltid om de enskilda orden. I varje ordklass ingår ord med likartade egenskaper. Svenskans alla ord delas upp i tolv ordklasser efter vad de betyder och hur de böjs och fungerar. Ofta måste man kombinera olika kännetecken för att avgöra vilken ordklass ett visst ord hör till:

- **Form**
  Ord som böjs på samma eller likartat sätt hör till samma ordklass. *Arbeta* och *spela* böjs med ändelserna *-r*, *-de* och *-t*. De är båda verb.
- **Funktion**
  Ord som fungerar på samma eller likartat sätt hör till samma ordklass. *Eller* och *men* kan båda användas för att foga ihop satser (exempelvis *Lena springer* ***och/men*** *Lasse går*). De är konjunktioner.
- **Betydelse**
  Ord som har samma eller likartad typ av betydelse hör till samma ordklass. *Asketisk, epileptisk, djurisk, socialdemokratisk* och *kär* betyder inte samma sak, men beskriver alla hur något är eller vilken art eller grupp det tillhör. Alla dessa ord är adjektiv.

Förut har du mest utgått från betydelsen när du arbetat med ordklasser. Du har kanske fått lära dig att substantiv står för "saker och personer", verb "vad man gör" och adjektiv "egenskaper". Men en sådan analys räcker inte alltid. Det finns till exempel ord som nästan bara har grammatisk funktion. Deras betydelse är så svårgripbar att andra ordklasskriterier är helt nödvändiga. Vem kan säga vad orden *det, alltså, att, andra, än* och *när* betyder? *Det* är *alltså* viktigt *att* du lär dig *att* använda också andra egenskaper *än* betydelsen *när* du ordklassbestämmer ord.

Det finns olika sätt att dela in de svenska orden i ordklasser. Vi har valt att låta artiklarna och infinitivmärket *att* vara egna ordklasser, vilket ger tolv ordklasser:

Ordklass	Förkortning	Exempel
substantiv	subst	*tåget, ilska, somrar, olyckorna, Eriks*
adjektiv	adj	*kär, galen, lila, unik, blygare, minst*
pronomen	pron	*jag, mig, någon, vem, dessa, sina, som, min*
räkneord	r	*ett, femte, tolv, tjugotredje, XIV*
verb	v	*krocka, kallas, skällt, gå, måste, är*
adverb	adv	*nu, dit, roligt, snabbt, faktiskt, inte*
prepositioner	prep	*utanför, i, hos, på, omkring, framför*
konjunktioner	konj	*och, samt, men, utan, eller, för*
subjunktioner	subj	*eftersom, innan, därför att*
interjektioner	interj	*ja, fan, äsch, hej, nej, morsning, vroom*
artiklar	art	*en, ett, den, det, de*
infinitivmärket	infm	*att* (cykla)

Satsdelar

Det är lätt att ange vilka ordklasser orden *pappas, vän, köpte, en, snabb* och *dator* hör till (nämligen substantiv, substantiv, verb, artikel, adjektiv och substantiv). Vill vi veta vilken ordklass ett ord ingår i, räcker det att känna till hur det böjs, vad det betyder och vilken funktion det kan ha i en sats. Ordklasstillhörigheten är alltså en gång för alla given och kan därför slås upp i en ordbok. Så är det inte med satsdelarna. Det är först när du använder orden i en sats som du kan se vilken satsdel det kommer att tillhöra. Varje satsdel har en egen funktion i satsen och kan bestå av ett eller flera ord.

I satsen *Pappas vän köpte en snabb dator* kan du säkert se att det finns två huvuddelar med olika funktioner: *pappas vän* och *köpte en snabb dator.* I just den här satsen talar *pappas vän* om vem det var som gjorde något (subjektsdelen av satsen) och *köpte en snabb dator* (predikatsdelen av satsen) vad han gjorde. Dessutom ser du att *pappas* anger vems *vän* det handlar om och *en snabb dator* vad han *köpte. Pappas* (attribut) och *en snabb dator* (objekt) är bestämningar till huvudorden i subjekts- och predikatsdelarna. Ordet *snabb* (attribut) är dessutom en bestämning till huvudordet *dator* i objektet.

Vi räknar här med följande sex satsdelar som vi beskriver närmare senare:

Satsdel	Förkortning	Exempel
predikat (huvudord i predikatsdelen)	P (P1, P2 ...)	*Eriks vän steker ofta strömming.* *Jag har bott på Hotell Svea* *Kan du isolera hus?*
subjekt	S	*Eriks vän steker ofta strömming.* *Att dansa är kul.* *Det regnar.* *Har någon sett min hårgelé?*
objekt	obj	*Erik vän steker ofta strömming.* *Har du gett hunden mat?* *Jag vet att Pelle bor här.*
adverbial	adv:al	*Eriks vän steker ofta strömming.*
predikativ	pred:iv	*Eriks strömming är god.* *De serverade laxen rå.*
attribut	attr	*Erik äter ofta stekt strömming*

Satser

I svenskan finns det två slags satser: **huvudsatser** och **bisatser**. En huvudsats kan ensam bilda en mening men kan också samordnas (bindas ihop) med en annan huvudsats med hjälp av en konjunktion. I följande exempel har vi två meningar, men antalet huvudsatser är tre:

Mening 1: *Jag är glad.*
Huvudsats 1

Mening 2: ***Sommaren är här,*** *och* ***jag är ledig.***
Huvudsats 2 Huvudsats 3

Typiskt för bisatser är att de alltid är satsdelar i en större sats. Därför kan de normalt inte ensamma utgöra en mening. Man säger att en bisats är **underordnad** en annan, **överordnad,** sats. I följande huvudsatser är bisatserna fetstilta:

När han kastade kniven *skrek jag till.*
(Bisatsen är adverbial i huvudsatsen.)

***Att du aldrig ringer** gör mig galen.*
(Bisatsen är subjekt i huvudsatsen.)

*Jag undrar **om Siwert kommer**.*
(Bisatsen är objekt i huvudsatsen.)

*Förslaget, **som läggs fram i morgon**, stöds av partiet.*
(Bisatsen är attribut i huvudsatsen)

Fraser

Frasen är ett mellanting mellan ord och sats. Genom att kombinera substantivet *bollar* med pronomenet *mina* och adjektivet *gula* får vi frasen *mina gula bollar*, där *bollar* är **huvudordet** i frasen och *mina* och *gula* är **bestämningar**. Huvudordet är frasens centrala ord. Det är det som avgör vilka bestämningar som kan ingå.

Med substantiv eller pronomen som huvudord skapar vi **substantivfraser**. I följande substantivfraser är huvudorden fetstilta:

*Carinas **dator***
*det gröna **huset***
*många **sådana***
*den finaste **bil** jag sett*
*det vackert slitna och omsorgsfullt skötta gamla **slagbord** i ek som vi ärvt*

Med verb och bestämningar till verb skapar vi **verbfraser**. Huvudordet är alltid ett verb i presens (*spelar*), imperfekt (*spelade*) eller imperativ (*spela!*), det vill säga ett **finit verb**. Andra verbformer är **infinita** och kan inte stå ensamma i svenskan. I följande fraser är det finita verbet fetstilt:

sjunger
***måste** sjunga*
***hade** sjungit*
***kom** sjungande*
***borde** vilja kunna sjunga*

Men verbfrasen kan också innehålla andra bestämningar:

*spelar **gitarr***
*måste gå **till jobbet***
*kom rasande **i en väldig fart***
*borde vilja kunna sjunga **på mötet i morgon***

Hur hänger begreppen fras och satsdel ihop? Vi kan inte säga att *mina gula bollar* är en satsdel. De tre orden ingår ju inte i någon sats. Men vi kan sätta in frasen i en sats och låta den fungera som en satsdel. Substantivfraser fungerar ofta som subjekt eller objekt:

Mina gula bollar *har försvunnit*
S

Har du tagit ***mina gula bollar?***
obj

ÖVNING 1

De fetstilta orden i följande meningar betyder ingenting. Om du tänker grammatiskt klarar du säkert ändå av att säga vilka ordklasser de skulle ha tillhört om de hade funnits i svenskan.

a. De satt och **fluttrade** hela lektionen.

b. Vem tog **vorparna** och slängde iväg dem?

c. Grabbarna var ganska **snalliga** efter segermatchen.

d. För en gångs skull skrev Jan riktigt **paletonskt**.

e. Lägg den inte på bordet utan sätt den **eppi** tavlan.

ÖVNING 2

De här orden kan vart och ett tillhöra två ordklasser. Vilka?

a. led
b. under
c. bär
d. men

ORDKLASSER

Substantiv

Ord för varelser, grupper, saker, ämnen (**konkreta** substantiv):

artist, ek, mygga, elevråd, fiol, syl, guld, tandsten

Ord för egenskaper, känslor, tillstånd och handlingar (**abstrakta** substantiv):

givmildhet, glädje, kunskap, huvudvärk, bogsering

Egennamn:

Lovisa, Gävle, Skanska, Ottosson, Bebben, Sahara

Genus

Substantiven delas upp i två grupper: **utrum** (n-ord) och **neutrum** (t-ord).

Man brukar säga att svenskan har dessa två **genus**. Genustillhörigheten är en inbyggd egenskap hos varje ord. Det finns ingen språkregel som bestämmer att det ska heta *en banan* men *ett äpple*.

Utrum: *en banan, banane**n***
Neutrum: *ett äpple, äpple**t***

Singular och plural

De flesta substantiv kan böjas i **singular** (ental) och **plural** (flertal). Oftast används särskilda pluraländelser.

-or	*vårta/vårt**or**, kola/kol**or***
-ar	*handske/handsk**ar**, båt/båt**ar**, moder/m**ö**dr**ar** (med vokalskifte)*
-er	*nation/nation**er**, sång/sång**er**, hand/h**ä**nd**er** (med vokalskifte)*
-r	*hustru/hustru**r**, vrå/vrå**r***
-n	*rykte/rykte**n**, gli/gli**n***
ingen ändelse	*moln/moln, bord/bord, man/m**ä**n (med vokalskifte)*

Obestämd och bestämd form

Substantiv kan stå i **obestämd** eller **bestämd form**.

Obestämd artikel:	*en* och *ett*
Bestämd artikel:	ändelserna *-en*, *-n*, *-et*, *-a* och *-na*
singular obestämd:	*(en) banan, (ett) äpple*
plural obestämd:	*(flera) bananer, (flera) äpplen*
singular bestämd:	*bananen, äpplet*
plural bestämd:	*bananerna, äpplena*

Genitiv

Substantiven har en **genitivform** som bildas med ändelsen *-s*. Formen används bland annat för att uttrycka ägande:

*Peter**s**, mygga**n**s, kärleke**n**s, vinet**s***

Substantivfraser

Substantiv fungerar som huvudord i **substantivfraser**. En sådan fras kan ha många olika funktioner i satsen. Till de viktigaste hör:

Subjekt:	*De gamla **skorna** står i garderoben.*
Direkt objekt:	*Jag såg inte den röda **lyktan**.*
Indirekt objekt:	*Jag gav min grannes **flickvän** ett lexikon.*

ÖVNING 3

Skriv följande substantiv i plural. Titta i en ordlista om du är osäker. Går alla att böja?

a. en sambo, flera ...
b. en radio, flera ...
c. en mandel, flera ...
d. en dotter, flera ...
e. ett centrum, flera ...
f. en hy, flera ...
g. en ansökan, flera ...
h. ett album, flera ...
i. en gangster, flera ...
j. ett papper, flera ...
k. ett museum, flera ...
l. en blinker, flera ...
m. en ledamot, flera ...
n. en baby, flera ...
o. en brudgum, flera ...
p. en ordförande, flera ...
q. ett meddelande, flera ...

ÖVNING 4

Substantiven *avund, svårighet, besked, konflikt, skäl, aggression, bilism* och *idé* är alla abstrakta. Vilka av dem är räknebara, dvs. finns i pluralform?

ÖVNING 5

Bygg ut de fetstilta substantivfraserna i följande meningar.

Exempel: ***Katten Sigge*** *äter* ***fisk***.
Den trötta gamla katten Sigge som inte varit utanför köket på många år, *äter* ***riktigt färsk fisk från Kattegatt***.

a. **Mannen** kör **bil**.
b. **Karin** läser **en tidning**.
c. Alla älskar **Paris**

Adjektiv

Egenskapsord som talar om hur någon eller något är:

rolig, död, gul, oförskämd, varmare, gladast, bäst

Adjektiven bestämmer substantiv eller pronomen:

Lisa har en ***hallonröd*** *mössa.*
Hon är ***ledsen*** *idag.*

Adjektiven böjs efter de substantiv och pronomen de hör ihop med.

Obestämd form: *en* ***stor*** *lampa, ett* ***stort*** *hus,* ***stora*** *lampor,* ***stora*** *hus*
Bestämd form: *den* ***stora*** *lampan, det* ***stora*** *huset, de* ***stora*** *lamporna, de* ***stora*** *husen*

Komparation

Nästan alla adjektiv kan **kompareras**. Det innebär att egenskapen förstärks. De olika graderna av ett adjektiv kallas **positiv**, **komparativ** och **superlativ**.

Positiv	**Komparativ**	**Superlativ**
rolig	roligare	roligast
exotisk	mer exotisk	mest exotisk
liten	mindre	minst

Adjektivfraser

Adjektiv är huvudord i **adjektivfraser**. I en sådan fras står adjektivet antingen ensamt (*trevlig*) eller med en bestämning, oftast ett adverb som anger grad (*ganska/mycket/väldigt* ***trevlig***).

Adjektivfraser kan användas framför substantiv, som attribut:

en ***liten*** *stuga, de* ***socialdemokratiska*** *ombuden,* ***enbart svensk*** *mat*

De kan också stå självständigt, som predikativ:

Jag är ***jättesnäll****. Han blev* ***alldeles paff****. Jag målade stolen* ***grå****.*

ÖVNING 6

Komparera följande adjektiv:

a. mager
b. dålig
c. energisk
d. få
e. grov
f. rutten
g. gammal
h. bra
i. mystisk
j. ung
k. trogen
l. trång
m. tung
n. säker
o. ond
p. låg

ÖVNING 7

Varför kan adjektiven *död*, *unik* och *trekantig* inte kompareras? Kan du komma på flera sådana adjektiv?

ÖVNING 8

Sätt in de adjektiv som saknas i följande uttryck:

a. ... som en räv
b. ... som en åsna
c. ... som en pion
d. ... som en mus
e. ... som en kyrkråtta
f. ... som en dag
g. ... som en professor
h. ... som en vessla
i. ... som en myra
j. ... som en ål

Pronomen

Pronomen är vanliga småord som *jag*, *deras*, *någon* och *alla*. De har inte någon bestämd betydelse. Vi kan säga vad *gammal man* och *svarta skor* betyder utan att behöva tänka på någon särskild man eller några särskilda skor. Men *jag*, *dessa*, *han* och *henne* betyder inget alls om vi inte känner till vilken person eller sak som orden syftar på. Just det att betydelsen kan växla med sammanhanget gör pronomen mycket användbara. Utan pronomen skulle Kalle och Lisa tvingas samtala så här:

– Har Lisa sett Kalles och Klaras nya bil?
– Ja, Lisa såg Kalles och Klaras nya bil igår.

Med hjälp av pronomen blir samtalet betydligt smidigare:

– Har du sett vår nya bil?
– Ja, jag såg den igår.

Pronomen "ersätter" substantiv men ibland även en hel sats.

> Böckerna *ligger på bordet. Jag köpte* ***dem*** *igår.*
> Sonja *är på dåligt humör.* ***Hon*** *svarar inte på tilltal.*
> *Per har inte råd,* ***vilket*** *innebär att resan inte blir av.*

Man kan dela in pronomen på många olika vis. Här har vi valt att presentera sex pronomengrupper.

Personliga pronomen

Personliga pronomen syftar på personer och saker. Man skiljer här på **1:a person** (den eller de som pratar), **2:a person** (den eller dem man pratar med) och **3:e person** (den eller dem man pratar om). Lägg märke till att personliga pronomen har en särskild objektsform.

	Grundform	Genitivform	Objektsform
1:a pers.sing.	*jag*	*min* (poss.)	*mig*
2:a pers.sing.	*du*	*din* (poss.)	*dig*
3:e pers.sing	*han*	*hans*	*honom*
	hon	*hennes*	*henne*
	den/det	*dess*	*den/det*
1:a pers.pl.	*vi*	*vår* (poss.)	*oss*
2:a pers.pl.	*ni*	*er* (poss.)	*er*
3:e pers.pl.	*de*	*deras*	*dem*

Ibland kallas 1:a och 2:a personens genitivformer (*min, din, vår, er*) för **possessiva pronomen**. De skiljer sig från 3:e personens genitivformer i det att de böjs efter sitt huvudord (precis som adjektiv): *min häst, mitt äpple, mina böcker.*

Reflexiva pronomen

Läs följande exempelmeningar och de fetstilta orden.

> *Jag tvättar* ***mig****. Jag tvättar* ***mina*** *kläder.*
> *Du tvättar* ***dig****. Du tvättar* ***dina*** *kläder.*
> *Han tvättar* ***sig****. Han tvättar* ***sina*** *kläder.*

I samtliga meningar syftar de understrukna pronomenen tillbaka på subjekten i satsen. För 1:a och 2:a person (både singular och plural) finns det inga

särskilda pronomen för den här typen av syftning. I stället används de personliga pronomenens objekts- och genitivformer: *mig, dig, min/mitt/mina, din/ditt/dina*. I 3:e person används dels det allmänt reflexiva *sig*, dels formerna *sin, sitt, sina*. Där skiljer sig svenskan från de allra flesta språk.

Utpekande pronomen (demonstrativa)

De används när det är något man särskilt vill peka ut eller betona:

den här, den där, det här, det där, de här, de där, denna, detta, dessa, sådan, sådant, sådana

Den här *boken vill jag läsa.* ***Sådant*** *oväsen det var!*

Tillbakasyftande pronomen (relativa)

De syftar tillbaka på ett annat ord eller en hel sats. Dessa pronomen inleder bisatser.

som, vilken, vilket, vilka, vad, vars

Jag har en syster ***som*** *är flygvärdinna.*
Hon tog en bronsmedalj, ***vilket*** *ingen hade väntat sig.*
Här är hunden ***vars*** *ägare försvann.*

Frågande pronomen (interrogativa)

De inleder frågor:

vad, vem, vilka, vilken, vilket, hurdan, vad för en

Vem *kommer på middag?* ***Vad*** *gör du?*

Tänk på att de vanliga frågeorden *när, hur, var* och *varför* **inte** är interrogativa pronomen utan adverb.

Obestämda pronomen (indefinita)

De är vaga ord som är användbara när man inte vill syfta på någon bestämd person eller sak:

man, någon, något, några, ingen, inget, inga, alla, många, allting, somliga, ingenting, andra

Man *kan inte få* ***allting*** *här i världen, säger* ***somliga****.*

Pronomen fungerar grammatiskt på samma sätt som adjektiv eller substantiv. Precis som adjektiv kan de vara bestämningar i substantivfraser (***dessa*** *skor*), och i likhet med substantiv kan de bilda egna substantivfraser som kan fungera som t.ex. subjekt eller objekt:

Han såg henne.
s obj

ÖVNING 9

NÄR ANVÄNDER MAN *SIN, SITT* OCH *SINA*?

Det är stor skillnad mellan meningarna *Börje älskar sin fru* och *Börje älskar hans fru*. I det andra fallet älskar Börje ju någon annans fru! Huvudregeln säger att *sin, sitt* och *sina* ska användas vid syftning tillbaka på satsens subjekt. Sätt in rätt pronomen i luckorna.

a. Jonas och ... gäng får inte komma på festen.

b. Det var gårdagens fiasko som hade framkallat ... dåliga humör.

c. Hans flickvän hade just fått ... första jobb.

d. Han tyckte inte att ... flickvän ställde upp för honom.

e. Han är faktiskt lika slarvig med ... egna saker.

f. I ... nya bok skriver Ulla Bengtsson om Alice Tegnér och ... verk.

g. Kyrkan med alla ... vackra utsmyckningar är verkligen värd ett besök.

h. Jag såg Jenny promenera med ... senaste pojkvän.

i. Varannan torsdag besöker Clas och ... fru ... favoritrestaurang.

j. Vi presenterar härmed programmet i ... helhet.

k. Bilen hade vanskötts av ... förre ägare, och ... framdörrar kunde inte öppnas.

l. Sonen kunde hon ta hand om, men ... enda dotter har hon knappt sett.

m. De blev upplysta om ... skyldigheter.

ÖVNING 10

DE ELLER DEM?

De personliga pronomenen *de* och *dem* uttalas oftast "dom" i talspråk, vilket har gjort att många även börjat skriva *dom*. Fortfarande anser dock de flesta att man bör använda *de* och *dem* när man skriver. Sätt in rätt form i luckorna.

a. När ska ... komma?

b. .... hade bestämt sig för att gå på bio.

c. Vi såg ... försvinna bakom kullen.

d. Jag vill inte ens ta i ... med tång.

e. Det är helt klart ... som har fel.

f. Ungarna satt tysta, men inte lyssnade ... särskilt intensivt.

g. Många gick hem i pausen, för ... tyckte pjäsen var skräp.

h. Vi gick alltid hem till tvillingarna, för hos ... hände det alltid något kul.

Verb

I följande notis fattas ett antal ord:

> *Klockan 20.38 på fredagskvällen ... en 19-årig man av polis på Stormgatan i Vrångvreta. Han ... för grov misshandel. Han hade ... en kvinna i ansiktet och även ... henne på kroppen. Polisen ... att kvinnan ... på Vrångvreta sjukhus. Hon ... inre blödningar.*

Alla de ord som saknas är verb, ord som betecknar handlingar, händelser och tillstånd:

> *äta, köper, är, hoppas, avslog, brann, stått, föreföll, varit, måste*

Man kan sätta *att* framför verbets grundform, **infinitiven**:

> *att äta, att köpa, att vara, att avslå, att brinna, att stå, att förefalla, att vara (måste* saknar infinitivform*)*

Tema

När man ska beskriva hur ett verb böjs anger man dess **tema**. För svenskans del brukar följande former ingå i temat. **Starka** verb bildar imperfekt med vokalbyte. Dessutom har svenskan en del **oregelbundna verb**, t.ex. *dö*.

	Infinitiv	**Presens**	**Imperfekt**	**Supinum**
	spela	*spela-r*	*spela-de*	*spela-t*
	lev-a	*lev-er*	*lev-de*	*lev-t*
	bo	*bo-r*	*bo-dde*	*bo-tt*
Starka	*sitt-a*	*sitt-er*	*satt*	*suttit*
Oregelb.	*dö*	*dör*	*dog*	*dött*

Tempus

Verbets **tempus** visar **när** något händer, om det har hänt, händer nu eller kommer att hända. I svenskan är det bara två tempus som (i regel) markeras med ändelser:

presens *spelar, fräser, går, uppfinner, är, ska*
imperfekt *spelade, fräste, gick, uppfann, var, skulle*

Presensformen visar i regel att något händer just nu, och imperfekt anger att handlingen sker i dåtid. Övriga tempus uttrycks med **hjälpverb** som *har*, *hade*, *ska* och *kommer att* i kombination med **infinitiv** (*ska* ***spela***) eller **supinum** (*har* ***spelat***). Tabellen ger en översikt över det svenska tempussystemet.

Tempus	**Bildningssätt**	**Exempel**
Presens	verbstam + *-r*	*spelar*
Imperfekt (kallas äv. preteritum)	verbstam + *-de/-te*	*spela**de***
Perfekt	*har* + supinum	***har*** *spelat*
Pluskvamperfekt	*hade* + supinum	***hade*** *spelat*
Futurum	*kommer att* eller *ska* + infinitiv	***kommer att*** *spela* ***ska*** *spela*

Imperativ kallas den verbform man använder i uppmaningar:

> ***Kom*** *hit!*
> ***Ät*** *inte så slafsigt!*
> ***Håll*** *käft!*

Aktiv och passiv form

De flesta verb kan stå i **aktiv** eller **passiv** form. Passiv form av verbet bildas genom att lägga till ändelsen -s.

Aktiv form	**Passiv form**
Lena ***köper*** *tavlan.*	*Tavlan* ***köps*** *av Lena.*
IFK har ***vunnit*** *serien.*	*Serien har* ***vunnits*** *av IFK.*

Frasen *av X* kallas agent.

S-form

Vissa verb förekommer bara i s-form utan att de är passiva:

> *andas, hoppas, trivas, kräkas, vistas, åldras och minnas.*

S-formen kan också användas för att uttrycka ömsesidighet:

> *De* ***träffas*** *varje torsdag.*

Hjälpverb

Verben delas upp i **huvudverb** och **hjälpverb**. Huvudverben innehåller själva betydelsen. Hjälpverben hjälper till att bilda tempus (tempusbildande hjälpverb) eller förändrar inställningen till det man har att säga (modala hjälpverb).

Tempusbildande hjälpverb:

futurum:	*ska, kommer att*	*Han* ***ska*** *äta.*
perfekt:	*har*	*Han* ***har*** *ätit.*
pluskvamperfekt:	*hade*	*Han* ***hade*** *ätit.*

Modala hjälpverb:

> *bör, får, kan, måste, vill*
> *Han* ***bör*** *äta. Han* ***får*** *äta. Han* ***måste*** *äta.*

Verbfraser

Med verb skapar vi verbfraser där det alltid finns ett finit verb, det vill säga ett verb i presens, imperfekt eller imperativ:

> *Han **sover**.*
> ***Vill** du?*
> ***Sitt** still i båten!*

En sådan verbfras kan byggas ut med olika bestämningar:

> *Vill du **läsa**?* (utbyggd med ett infinit verb)
> *Vill du **läsa boken**?* (utbyggd med ett infinit verb + objekt)
> *Vill du **läsa boken i morgon**?* (utbyggd med ett infinit verb + objekt + adverbial)

ÖVNING 11

Gör om dessa satser till passiva satser.

a. Peter bakar bullar.

b. Strindberg skrev Röda rummet.

c. Leonardo da Vinci hade skapat ett mästerverk.

d. Jonas har kysst Lena.

e. Mamma har krockat bilen.

f. Hon kommer att polisanmäla misshandeln.

ÖVNING 12

Skriv tema på följande verb.

a. stå
b. välja
c. ljuga
d. krypa
e. säga
f. skilja
g. springa
h. frysa
i. tämja
j. skära
k. stjäla
l. gömma
m. bära
n. gjuta

Adverb

Ordklassen adverb är något av grammatikens osorterade låda. Här finns ord som inte har särskilt mycket gemensamt vare sig i betydelse eller böjning. För att avgöra om ett visst ord är adverb måste vi alltså se på dess funktion.

Adverb kan vara bestämningar till verb, adjektiv, andra adverb och till hela satser.

- **Bestämningar till verb.** Här anger adverben bl.a. tid, rum, sätt och grad:

  *Han sjöng **nyligen / länge / sällan / hemma / vackert / tyst / annorlunda / mycket**.*

- **Bestämningar till adjektiv och adverb.** Dessa adverb anger ofta grad:

  *Han sjöng **ganska / oerhört / kolossalt** sköna sånger.*
  *Han sjöng **ganska / oerhört / kolossalt** vackert.*

- **Bestämningar till satser.**

  *Han kan **faktiskt / inte / lyckligtvis / ju / alltså / verkligen** sjunga.*

Adverb kan på olika sätt ändra hela satsens innehåll. Vissa är negerande som *ej*, *inte* och *icke*. Andra anger attityd, t.ex. *antagligen*, *egentligen*, *faktiskt*, *förmodligen*, *givetvis*, *ju*, *kanske*, *möjligen*, *nog*, *tydligen*, *verkligen*, och *väl*. En tredje grupp innehåller adverb som skapar sammanhang mellan satser: *alltså*, *dessutom*, *dock*, *däremot*, *emellertid*, *följaktligen*, *heller*, *likväl*, *nämligen*, *också*, *tvärtom*, *ändå* och *även*.

Adjektiv eller adverb?

Många adverb som anger sätt och grad är bildade av adjektiv och har samma t-ändelse som adjektivets neutrumform:

*Lejonet ryter **ilsket**.*

Om man är osäker på om en sådan t-form är adjektiv eller adverb kan man skriva den först med ett subjekt i singular och sedan med ett subjekt i plural:

*Lejonet ryter **ilsket**. (Lejonet* är subjekt i singular.)
*Lejonen ryter **ilsket**. (Lejonen* är subjekt i plural.)

Eftersom adverben (i motsats till adjektiven) inte böjs efter något huvudord ändras inte formen. Jämför med *ilsket* som adjektiv:

*Lejonet är **ilsket**.* (singular)
*Lejonen är **ilskna**.* (plural)

Adverbets funktion

Alla adverb fungerar som adverbial i satser. Det motsatta gäller dock inte; alla adverbial består inte av adverb. I följande meningar är de fetstilta orden alla adverbial, med det är bara *nyss* som tillhör ordklassen adverb.

*Han kom **nyss**.*
*Han kom **vid fyratiden**.*
*Han arbetade **hela dagen**.*

Pronominella adverb

Många adverb får sin betydelse utifrån sammanhanget och liknar därmed pronomen:

*Han bor **någonstans**.* (adverb)
*Han känner **någon**.* (pronomen)

Till denna grupp pronominella adverb hör bl.a. *när, var, hur, varför, vart, här, där, dit, någonstans, ingenstans* och *överallt*. För att kunna skilja pronomen från adverb kan vi ta hjälp av följande två regler (som båda har med satsdelar att göra; se längre fram i det här kapitlet):

- Adverb används som adverbial i satsen; det gör inte pronomen.
- Pronomen används som subjekt eller objekt i satsen; det gör inte adverb.

ÖVNING 13

Är de markerade orden adverb eller adjektiv?

a. Måste ett **blygt** barn tala så **tyst**?

b. Det är **roligt** att köra **snabbt**.

c. Han arbetar **hemskt slarvigt**, säger förmannen.

d. Jag nekade **bestämt** till att ha begått ett så **grovt** brott.

e. Ett **långt** tåg hördes passera **långt** borta.

f. Violinisten spelade **vackert** på ett **vackert** instrument.

g. Niklas svarade **ovanligt artigt** på en **oförskämd** fråga.

ÖVNING 14

Ändra ordföljden i följande meningar så att de markerade satsadverben hamnar först.

a. Hon hade **faktiskt** ingen lust att åka till Stockholm.

b. Lena och Peter är **förmodligen** helt oskyldiga.

c. Jag skulle **inte** vilja bli inlåst i en hiss.

d. Han hade **aldrig** varit med om något liknande.

e. Alla mord klaras **tyvärr** inte upp.

f. Vi har **lyckligtvis** gjort oss av med det fula skåpet.

Prepositioner

Prepositioner är småord som anger bland annat riktning och läge. De böjs inte. Exempel på prepositioner är:

bakom, bredvid, efter, framför, från, genom, hos, i, mellan, mot, på, till, under, vid, över

Det finns också flerordiga prepositioner:

på grund av, för ... skull, för ... sedan, med anledning av

Prepositionen brukar stå framför ett substantiv, ett pronomen eller ett verb i infinitiv.

Prepositionsfras

Tillsammans med sitt huvudord bildar prepositionen en prepositionsfras.

*Vi ses **på torget**.*

En prepositionsfras används i satsen ofta som adverbial, men kan även ha andra funktioner:

*Kain och Albert gick **till banken**.* (adverbial)

*Vi åker **om en timme**.* (adverbial)

***Genom att skrika** väckte hon alla.* (adverbial)

*Har du sett pojken **med såpbubblorna**?* (attribut till *pojken*)

*Hon är verkligen **på bettet**.* (predikativ)

Konjunktioner

Konjunktioner är oböjliga bindeord som samordnar satser, satsdelar och ord. För att led ska kunna samordnas måste de vara av samma slag, t.ex. två eller flera huvudsatser, bisatser eller substantivfraser. För att binda ihop en huvudsats med en bisats används inte en konjunktion utan en subjunktion. De viktigaste konjunktionerna är *och, samt, men, eller, utan, för, ty, så* och *fast*. Följande punkter ger en översikt över hur konjunktionerna används:

- **Samordning av huvudsatser:**

  Min faster Anna fyller år ***och*** *jag måste komma på en present.*
  Han försvann ***för*** *jag sade visst något dumt.*

- **Samordning av bisatser:**

  Jag vet att Marie åkte sent ***och*** *att Johan skulle vänta på henne i Mora.*

- **Samordning av satsdelar:**

  Kom i morgon ***eller*** *nästa vecka!*

- **Samordning av ord som ingår i samma satsdel:**

  Jag träffade Peter ***och*** *Lisa.*

Konjunktionerna *för* och *ty* kan bara samordna huvudsatser. *Samt* används normalt inte för att samordna satser.

Observera att konjunktionerna inte får någon satsdelsbeteckning i satsanalysen.

Subjunktioner

Subjunktionerna är oböjliga bindeord som inleder bisatser. I följande meningar är subjunktionerna markerade med fet stil och bisatserna understrukna:

Hon trodde ***att*** *hon träffat honom förut.*

När *mamma ringde hade jag redan somnat.*

Han har aldrig pengar ***fastän*** *han arbetar heltid.*

*Jag måste gå nu **eftersom** det börjar bli mörkt.*

***Om** du inte kommer före fem måste du ringa.*

*Han skrev **så att** pennan glödde.*

*Jag vill veta **om** du kan komma.*

Ofta anger subjunktionen vilken betydelserelation bisatsen har i förhållande till den överordnade satsen. Det kan t.ex. handla om:

tid	*när, förrän, medan, sedan, tills, innan*
orsak	*därför att, eftersom*
följd	*så att*
avsikt	*för att*
villkor	*om, ifall*
jämförelse	*som, än*

Lägg märke till att också ord från andra ordklasser kan inleda bisatser:

Relativa pronomen:	*Flickan **som** går där heter Maria.*
Interrogativa pronomen:	*Jag undrar **vem** han träffade.*
Pronominella adverb:	*Hotellet **där** jag bodde var fullt av ohyra.* *Hon ville veta **vart** jag skulle gå.*

Dessutom förekommer bisatser utan någon särskild inledare:

Klarar du tentan ska jag laga en god middag. (subjunktionen *om* är utelämnad)

Jag tror nog du vet vad jag menar. (att är utelämnat)

Det är henne jag vill träffa. (som är utelämnat)

Lägg märke till att subjunktionerna inte får någon satsdelsbeteckning i satsanalysen.

Räkneord

Räkneorden anger antal eller ordning. De delas in i **grundtal** (*en/ett, två, tre* ...) och **ordningstal** (*första, andra, tredje* ...). Med undantag för *en, första* och *andra* är räkneorden oböjliga.

Interjektioner

Interjektioner är utropsord, svordomar och andra uttryck för starka känslor, förvåning och liknande. Hit hör också svarsorden *ja* och *nej*. Ofta står interjektionerna ensamma, men de kan också placeras i början eller slutet av en mening.

Aj! Usch! Ja. Nähä? Va? Ptroo! Krasch!

Nej*, jag vill inte!*
Du är ju helt galen, ***för fan****!*

Artiklar

Substantivfraser i obestämd form inleds ibland av **obestämd artikel**: *en*, *ett*. Artikeln är normalt obetonad, till skillnad från räkneordet *en/ett*.

en *gul flagga*
ett *smutsigt akvarium*

Substantivfraser i bestämd form inleds ibland av **bestämd artikel**: *den*, *det*, *de*. Artikeln kan bara förekomma framför adjektiv eller adjektiviskt använda pronomen och är normalt obetonad till skillnad från det demonstrativa pronomenet *den*.

den *gula flaggan*
det *smutsiga akvariet*
de *många vännerna*

Infinitivmärket att

Infinitivmärket *att* står direkt före verbets infinitivform i en infinitivfras (ibland kan det dock finnas ett satsadverb mellan infinitivet och infinitivmärket):

Att *laga gröt är min passion.*
Det svåra är ***att*** *verkligen engagera alla.*

Det finns också ett annat *att*, nämligen den **subjunktion** som inleder *att*-bisatser:

Jag vet ***att*** *du tycker om gröt.*

ÖVNING 15

Vilka prepositioner fattas i prepositionsuttrycken?

a. Det gäller att komma underfund ... hur maskinen fungerar.

b. Jag är medveten ... att allt inte står rätt till.

c. Dessa påståenden är helt tagna ... luften.

d. Nu går skam ... torra land.

e. Inte hyser jag något agg ... hennes mamma.

f. Sådant säger han ... ren dumhet.

g. Problemen beror ... dålig planering.

h. Ännu har inte orsaken ... elavbrottet hittats.

i. Varför är du inte intresserad ... klassisk musik?

j. Vi har stort förtroende ... den barnvakten.

k. Inte ska du fästa något avseende ... hans kommentarer.

ÖVNING 16

Koppla tre olika bisatser till var och en av följande satser. Låt olika subjunktioner inleda bisatserna.

a. Han ville inte betala ...
b. Jag följer gärna med till London ...
c. Läraren undrade ...
d. De blev väldigt besvikna ...

SATSLÄRA

Som vi förut nämnt handlar det om de enskilda orden när vi pratar om ordklasser. Men i språket är orden alltid en del av ett sammanhang. Ett och samma ord kan ha olika funktion i en sats beroende på hur det används.

En hund skäller. (subjekt)
Min lillebror vill köpa ***en hund***. (objekt)
Pluto är ***ingen vanlig hund***. (predikativ)

Satsläran beskriver hur orden fungerar ihop, det som ibland kallas **syntax**. Den handlar om ordens funktion, dvs. hur ord och ordgrupper bygger upp satser och meningar enligt bestämda regler.

Mening och sats

Kännetecknet för en mening är att den alltid avslutas med punkt, frågetecken eller utropstecken. En mening ska bilda en sammanhängande och avslutad enhet. Ett enda ord kan utgöra en mening, men oftast består en mening av en eller flera satser.

Hej!
Grannarna bråkar.
Bråkar grannarna?
Hunden skällde nyss när en liten kattunge sprang förbi.
Skäll inte, hundfan!
Mina föräldrar ska åka till Paris, men jag måste stanna hemma.

Det finns två sorters satser. En **huvudsats** kan alltid ensam utgöra en mening. En **bisats** däremot är oftast svår att begripa om den står ensam. Normalt är den en del av en huvudsats. Du känner igen en bisats på att den oftast inleds med en subjunktion (*att, när, eftersom* ...), ett relativpronomen (*som, vilka, vars* ...) eller ett frågande pronomen (*vem, vad* ...)

Vi ska cykla till stranden.
huvudsats

Jag säger att du ska komma.
bisats
huvudsats

Hon blir glad när vi kommer hem.
bisats
huvudsats

Ett smart sätt att testa om en sats är en bisats är att sätta in ordet *inte*. I en bisats hamnar *inte* alltid före det finita verbet (verb i presens, infinitiv eller imperativ).

Han har ätit. *Han **har inte** ätit.*
Huvudsats eftersom *inte* hamnar efter det finita verbet *(har)*

... att han har ätit. *... att han **inte har** ätit.*
Bisats eftersom *inte* hamnar före det finita verbet *(har)*

Det här kallas biff-regeln = I en bisats kommer inte före det finita verbet.

Satsens två huvuddelar

I en fullständig sats finns det alltid en subjektsdel, som anger vem eller vad man talar om, och en predikatsdel, som talar om vad som händer i satsen.

Både subjektsdelen och predikatsdelen kan byggas ut. I subjektsdelen i tabellen är *kvinnan* huvudordet och i predikatsdelen är verbet *äter* huvudordet. Alla övriga ord är bestämningar till huvudorden.

Subjektsdel	**Predikatsdel**
Kvinnan	äter
Den stressade kvinnan	äter
Den stressade och upptagna kvinnan	äter
Den stressade och upptagna kvinnan på kontoret	äter
Den stressade kvinnan, som aldrig får någon tid över	äter
Kvinnan	äter en smörgås
Kvinnan	äter en läcker smörgås
Kvinnan	äter en läcker smörgås vid skrivbordet
Kvinnan	äter en läcker smörgås som hennes man lagt i väskan

ÖVNING 17

Bilda korrekta meningar av följande ord.

a. råa filmen om den det handlar här gatuvåldet
b. är nästa färdigbyggt det huset vecka kanske nya
c. att man choklad börjar snart äter för om mycket svettas man

ÖVNING 18

Markera bisatserna i följande meningar.

a. Mamma har gått och lagt sig, eftersom hon har feber.

b. Jag går inte dit om Maggan vill följa med.

c. De gick på konserten trots att det var så dyrt.

d. Det regnade fortfarande när han kom ut från restaurangen.

e. Eftersom han inte läst på, missade han körkortsprovet.

f. Boken, som alla talade om, var redan slutsåld.

g. Att de var på dåligt humör var knappast förvånande.

h. Sara log hånfullt och Lasse gapskrattade när de fick se hans kladdiga ansökan.

i. Polisen frågade om jag var nykter.

j. Torsten tycker att man ska vara tyst och att man ska ha tråkigt.

ÖVNING 19

Markera predikatsdel och subjektsdel i huvudsatserna. Vilka är huvudorden?

a. José har flytt till Sverige.
b. Han tänker beställa en riktigt delikat efterrätt.
c. Den lilla, gröna sportbilen stals igår.
d. Den svenska isbrytaren Atle assisterade den ryska lastbåten som satt fast i isen.
e. Hennes mamma orsakar alltid en massa besvär.
f. Tyst smög den hungriga geparden fram mot bytet.

ÖVNING 20

Det blir tråkig text om man bara använder korta huvudsatser. Så här kan du ändra en text så att den blir mindre enformig:

Före:

Per är kär. Han skrattar. Han tänker på Marie. Han träffade henne igår. Per och Marie ska träffas i morgon. De ska gå på bio. De ska se "Längtan i Lissabon".

Efter:

Per är så kär att han sitter i hammocken och bara skrattar. Han tänker hela tiden på Marie som han träffade på en fest igår. I morgon ska han träffa henne igen för att gå på bio och se på kultfilmen "Längtan i Lissabon" med Lesley Langhorn.

Gör på samma sätt med berättelsen om Elvis som strax följer. Använd bindeord (*och, men, eller, utan, för, när, som, då, eftersom, att* ...). Gör egna tillägg, men ta inte bort någon information ur innehållet.

Del 1

Elvis tågluffar. Det är första dagen. Han är nervös. Han är utomlands för första gången. Han kan inte engelska. Han kan danska. Han är rädd för att bli smutsig. Han är rädd för spindlar. Han tål inte värme. Han gillar bara köttbullar. Hans mamma ska ha lagat dem. Han har aldrig kysst en flicka. Han vill kyssa en flicka. Mamma gav råd. Drick inte vattnet. Tvätta grönsakerna. Sov inte på stationerna. Var artig. Ha ordentligt på dig.

Del 2

Elvis är på väg hem. Han är trött. Han är glad. Han är förändrad. Han är smutsig. Han har ätit grodlår. Han tyckte om det. Han har inte tvättat grönsakerna. Han är inte sjuk. Han har en tatuering. Den sitter på axeln. Det är en dödskalle. Han har nya kläder. Han har en spindel i fickan. Han har kysst en flicka. Hon heter Madeleine. Hon är danska. Han träffade Madeleine i Paris. Han sov på en bänk. Hon sov på en bänk. De hade inga pengar. De jobbade. De diskade. De promenerade. De höll varandras händer. De var förälskade.

Del 3

Elvis och Madeleine ska träffas. Elvis ska åka till Odense. Madeleine bor i Odense. De ska resa jorden runt. Elvis mamma är nervös. Elvis pappa är arg. Elvis har tröttnat på köttbullarna.

Predikat

- alltid ett eller flera verb
- alltid huvudord i satsens predikatsdel
- talar oftast om vad någon eller något gör eller vad som sker
- svarar ofta på frågorna *Vad händer?* och *Vad gör någon/något?*

Predikatet är den satsdel som består av eller innehåller satsens **finita verb**, ett verb i presens, imperfekt eller imperativ.

Predikatet kan vara enda verb i satsen:

Hunden ***äter****.*
Hunden ***åt****.*
Ät *upp din mat!*

En meningsfull mening kan till och med bestå av bara ett finit verb:

Ät*!*

Ofta består predikatet av flera verb. P1 är det finita verbet i följande meningar. Övriga verb är infinita verb som inte ensamma kan utgöra predikatsdel i en fullständig sats.

Hunden ***har ätit****.*
P1 P2

Har *hunden* ***ätit****?*
P1 P2

Hunden ***skulle vilja äta****.*
P1 P2 P3

Det finita verbet placerar handlingen i tiden.

Har *han* ***skrivit****?*
P1 P2

Skriver *han?*
P1

Ska *han* ***skriva****?*
P1 P2

Det är också utifrån det finita verbet som man beskriver ordföljden i satsen.

ÖVNING 21

Vilka är de finita predikatsverben i följande meningar? Ange också om de står i presens, imperfekt eller imperativ.

a. Björnen sover i sitt lugna bo.
b. Barnen är ensamma i kväll.
c. Varför skall oskyldiga behöva lida?
d. Skrik du bara!
e. Slåss du?
f. Var ska du lägga skridskorna?
g. Han har aldrig varit utanför sin hemby.
h. Nu ville de bjuda alla grannarna i stället.
i. Den nyfödde skulle heta Anders Harald.
j. Är det verkligen sant?
k. Kom hem snart!
l. Tjuven hade övermannats av en polis.

ÖVNING 22

Vilka är de infinita verbformerna i meningarna ovan? Är de infinitiv eller supinum?

Subjekt

Subjektet talar i många fall om vem eller vilka som utför handlingen och svarar då på frågan *Vem/vad/vilka gör något?*

> ***Hunden*** *äter.*
> *Köper och säljer* ***dina släktingar*** *skrot?*

Men så enkelt är det verkligen inte alltid. Vem kan påstå att *cykeln* eller *hunden* utför någon handling i följande meningar? Likafullt är de subjekt.

> ***Cykeln*** *rostade.*
> ***Hunden*** *fick min pizza.*

Du bör alltså inte tänka så mycket på betydelsen i samband med subjektet. En säkrare metod är att utgå från satsens predikatsverb. Sedan du identifierat detta/dessa ställer du **subjektsfrågan:**

> *Vem/vad/vilka* + predikatsverbet/predikatsverben?

I det sista exemplet ovan blir alltså subjektsfrågan *Vem fick?* Svaret på frågan – *hunden* – är subjektet i satsen. Subjektsfrågan är rent mekanisk och blir ofta lite underlig även om den är grammatiskt korrekt. För att kunna kontrollera att svaret är rätt, måste du veta vad som kännetecknar subjekt:

- Subjektet är oftast en substantivfras, men kan också vara en infinitivfras eller en hel bisats:

  Man *kan aldrig så noga veta.* (substantivfras)
  Den nya planen *måste godkännas.* (substantivfras)
  Vem *kommer?* (substantivfras)
  Att åka vattenskidor *måste vara kul.* (infinitivfras)
  Att du inte såg mig *var konstigt.* (bisats)

Subjektstvång

Vilket är subjektet i följande mening?

Det regnar.

Svar: *det*! Här blir det ju verkligen bisarrt att påstå att subjektet utför satsens handling. Vem skulle denna *det* vara som gör att regnet faller? *Det* finns i själva verket med här för att svenskan har **subjektstvång**, vilket innebär att alla satser förutom uppmaningar måste ha ett subjekt utskrivet, även vid så kallade opersonliga verb som *regna*. Subjektsplatsen måste vara fylld för att vi ska kunna skilja ja-/nejfrågor från vanliga påståenden; det är ju ordningen mellan subjektet och predikatet som bär upp denna skillnad:

Det regnar.
Regnar det?

Formellt och egentligt subjekt

Vilket är subjektet i följande mening?

Det sitter en gubbe i trädet.

Vi prövar med subjektsfrågan: *Vem sitter?* Det naturliga vore att svara *en gubbe*. Men det är bara halvt rätt. För vad är då *det* som ju också *sitter*? Vi har faktiskt två subjekt i satsen: det **formella subjektet** *det* och det **egentliga subjektet** *en gubbe*. Denna konstruktion är mycket vanlig, eftersom den gör det möjligt att följa den viktiga textbindningsprincipen att helst inte placera ny information allra först i satsen.

ÖVNING 23

Ta ut predikat (P1, P2 etc) och subjekt (S) i följande meningar.

a. Åskan mullrar.
b. Finland och Sverige möttes i en landskamp.
c. Var tredje bilist kör för fort.
d. En julgris omkom vid en olycka i Kårlöbacken.
e. Ett ras har inträffat.
f. Aldrig får jag några kärleksbrev!
g. Örnen har landat.
h. Den unge mannen hade för första gången kysst en flicka.
i. Har du hört min nya skiva?
j. Redan om en vecka måste vi röja undan skräpet.
k. Jag kan inte få upp min kokosnöt.
l. Vem ska betala det här kalaset?
m. Det ösregnade och matchen fick ställas in.
n. Att vara parkeringsvakt är inte särskilt kul.

ÖVNING 24

Vilken av bisatserna är subjekt?

a. Bengt skrev ett brev innan han åkte.
b. Att du finns här känns tryggt.
c. Jag vill veta om du har fått brevet.

Objekt

Objektet betecknar ofta det som är föremål för handlingen i satsen. Så är det om objektet står med ett handlingsverb:

Hunden äter ***pizza****.*
Erik och Uno skriver ***ett långt brev****.*

Med andra verb passar beskrivningen inte. Vem kan påstå att *mycket ljus, många personer, ingenting* eller *min bror* utsätts för någon handling i följande meningar? Ändå är de objekt.

Den behöver ***mycket ljus****.*
Salen rymmer ***många personer****.*
Hunden åt ***ingenting****.*
Erik liknar ***min bror****.*

Du bör alltså inte tänka så mycket på betydelsen i samband med objektet. En säkrare metod är att utgå från satsens subjekt och finita verb. Sedan du identifierat dessa ställer du **objektsfrågan:**

Vem/vad/vilka+det finita verbet+subjektet?

Exempel:
Vad *åt hunden?*
Vem *liknar Erik?*

Om satsen också innehåller ett infinit verb måste du fråga så här:

Vem/vad/vilka+det finita verbet+subjektet+det infinita verbet?

Exempel:
Vem *har Kalle sett?*

När en aktiv sats görs passiv blir objektet i den aktiva satsen subjekt i den passiva:

Erik målade ***huset****.*
S P obj

Huset *målades av Erik.*
S P agent (adv:al)

Om objektet är ett personligt pronomen står detta alltid i objektsform:

Han slog ***honom*** *ofta.*
Honom *slog han ofta.*

En del verb, till exempel *ge*, *sända*, *lova*, *visa* och *vägra*, kan ha fler än ett objekt. För att skilja objekten åt används termerna **direkt objekt** och **indirekt objekt**.

Vi	*sände*	*honom*	***en present****.*
S	P	ind obj	dir obj
Henne	*visade*	*jag*	***alla mina målningar****.*
ind obj	P	S	dir obj

Den dåliga reklamen	*gav*	*företaget*	***stora förluster*.**
S	P	ind obj	dir obj

Det indirekta objektet anger oftast den som är verbhandlingens mottagare eller som gagnas eller skadas av den.

Objektet är inte en lika nödvändig satsdel som subjektet eller det finita verbet. Det finns många verb som inte konstrueras med objekt. Exempel på sådana **intransitiva** verb är *stå, dö, leva, ligga* och *brinna*.

De verb som kan konstrueras med objekt kallas **transitiva**. Några av dessa verb blir ganska konstiga eller meningslösa utan objekt:

Med objekt	**Utan objekt**
*Vi tillverkar **skor**.*	*Vi tillverkar.*
*Vem sköter **trädgården**?*	*Vem sköter?*

ÖVNING 25

Vad är predikat, subjekt och objekt i följande meningar? I de satser där fler än ett objekt ingår ska du ange vilket som är direkt och vilket som är indirekt.

a. Hon vill verkligen träffa honom.
b. Gav du Anders en hel fisk?
c. Hör du grannens transistorradio?
d. Liselott band den fina buketten.
e. Vem rev väggen?
f. Jag avskyr poker.
g. Jag gillar att tävla.
h. Dem såg jag i går.
i. Han misstänks av polisen.

ÖVNING 26

Vilka av bisatserna är objekt?

a. Eva låg och läste en deckare **när det plötsligt knackade på dörren**.
b. **Att Esa sjunger vid frukostbordet** har alltid irriterat henne.
c. Jag vill veta **var Orly ligger**.
d. Ingen visste **vad Misse gjorde den natten**.

ÖVNING 27

Vilka är de transitiva motsvarigheterna till de intransitiva verben *stå, brinna, dö, sitta* och *ligga*?

Adverbial

Adverbial är bestämningar till verb, adjektiv, adverb eller hela satser. Oftast är adverbialet ett adverb, en prepositionsfras eller en bisats:

Han spelade ***inspirerat***. (adverb)
Han spelade ***på måfå***. (prepositionsfras)
Han vägrade ***eftersom han inte hunnit öva***. (bisats)

En viktig grupp adverbial betecknar olika omständigheter som är förknippade med verbhandlingen. De besvarar bland annat frågorna *Vart?*, *Var?*, *När?*, *Hur?* och *Varför?*

tid	*Jag var på bio* ***i går***.
rum	*Bor din bror* ***hemma***?
sätt	*Han rör sig* ***försiktigt***.
grad	*Jag fryser* ***väldigt***.
syfte	*Han gör det* ***för pengarna***.
resultat	*Han rörde ägg och socker* ***till en porös massa***.
orsak	*Hon skrek* ***av skräck***.
villkor	***I så fall*** *kan jag inte komma*.

Med **satsadverbial** (ofta ordklassen adverb) kommenterar eller ändrar vi hela satsens innehåll på olika sätt. I följande mening vänder *inte*, exempelvis, fullständigt på satsens betydelse:

Jag älskar dig!
Jag älskar dig ***inte***!

Vissa är negerande som *ej*, *inte* och *icke*. Andra anger talarens/skribentens attityd, t.ex. *antagligen*, *egentligen*, *faktiskt*, *förmodligen*, *givetvis*, *ju*, *kanske*, *möjligen*, *nog*, *tydligen*, *verkligen* och *väl*. En tredje grupp innehåller ord som skapar sammanhang mellan satser: *alltså*, *dessutom*, *dock*, *däremot*, *emellertid*, *följaktligen*, *heller*, *likväl*, *nämligen*, *också*, *tvärtom*, *ändå* och *även*.

Ett specialfall av adverbial är den som utför handlingen i en passiv sats. Detta adverbial kallas agent. Prepositionen *av* står alltid före agenten.

Han fick böter ***av polisen***.

ÖVNING 28

Vilka är adverbialen i följande satser?

a. Jag har aldrig varit utanför Sverige.
b. Kommer du ofta hit?
c. Jag var alltså inte där men i närheten.
d. Däremot dansade Lisa rytmiskt hela kvällen.
e. Den vackert belägna villan köptes av ett par från Sveg.
f. Han sjunger antagligen mycket falskt.

ÖVNING 29

Vilka av bisatserna är adverbial?

a. Ät mer, **så att du blir lite fetare**.
b. **Om du vill** kan jag köpa den åt dig.
c. Jag hörde **att du spelade cello**.
d. **Medan de andra badade** gick vi runt i staden.
e. Jag vet inte **om han kommer**.
f. **Trots att han är ny** känner han alla.
g. **Innan det blir åska** måste jag cykla till affären.
h. Jag såg någon **som grävde i diket**.

Attribut

En substantivfras kan bestå av ett enstaka substantiv eller pronomen, men ofta innehåller den en eller flera bestämningar som ger mer information. Alla bestämningar i substantivfraser kallas **attribut**.

Följande typer av attribut står alltid **före** huvudordet i substantivfrasen:

artikelattribut	***den*** *gula jackan,* ***en*** *sorg*
adjektivattribut	*den* ***gula*** *jackan,* ***söta*** *barn*
possessivattribut	***Saras*** *projekt,* ***mina*** *drömmar*
epitet	***Kapten*** *Böja,* ***doktor*** *Frisk,* ***farbror*** *Fred*

Följande typer av attribut står alltid efter huvudordet i substantivfrasen:

prepositionsattribut	*Sixten* ***med den snygga mössan***
adverbattribut	*hon* ***däruppe****, vägen* ***dit***
infinitivattribut	*modet* ***att älska***
satsattribut	*träden* ***som kastar långa skuggor****, året* ***innan jag föddes***
lös apposition	*Erik,* ***min bror***

Det är vanligt att en substantivfras innehåller flera attribut och att ett attribut själv innehåller en substantivfras med ytterligare bestämningar.

attribut huvudord

Eriks skjorta, som har ***gula*** *ränder, ...*

attribut huvudord satsattribut

Predikativ

Lennart kallas ...

Farmor är ...

Hunden heter ...

Att något fattas i dessa satser är alldeles tydligt. Predikativet "fyller ut" verben *vara, bli, heta, kallas, anses, förefalla, välja till* och en del andra verb.

Oftast syftar predikativet på satsens subjekt. Ibland syftar det på objektet.

Jag är ***trött****.*
S

Hon förefaller ***en aning våghalsig****.*
S

Marilyn Monroe hette egentligen ***Norma Jean Baker****.*
S

Vi valde honom till ***sheriff****.*
O

skrivregler

När du pratar gör du paus ibland, så att den som lyssnar får lite tid att tänka efter. När du skriver måste du använda skiljetecken för att ge läsaren en kort paus…

Skrivregler

När du talar använder du dig av pauser, gester, blickar, skratt och tonfall för att hjälpa den som lyssnar att förstå vad du vill säga. När du skriver är friheten inte lika stor som när du talar. Du måste följa de regler som finns för skriftspråket. Dessa regler är inte till för att göra skrivandet krångligare. De är till för att läsaren så lätt som möjligt ska kunna begripa din text. Slarvar du med till exempel punkt, stor bokstav och avstavning är risken stor att läsaren blir irriterad eller inte begriper.

SKILJETECKEN

Varför behövs skiljetecken? Läs den här texten och du har svaret:

> *vad är kolik barnet skriker den lilla kan gasta i timmar i sträck magen är spänd kroppen krampaktigt hopdragen gasbildningen stor och tydligen plågsam anfallen uppenbarligen onda efteråt snyftar barnet darrar och skälver*

När du pratar gör du paus ibland, så att den som lyssnar får lite tid att tänka efter. När du skriver måste du använda skiljetecken för att ge läsaren en kort paus eller en möjlighet att förstå hur din text hänger ihop. Använder du fel skiljetecken eller skriver skiljetecken på fel ställe kan läsaren missförstå.

Punkt, frågetecken och utropstecken

En mening ska avslutas med punkt, frågetecken eller utropstecken. Nästa mening inleds med stor bokstav.

Punkt

- Skriv punkt efter alla påståenden:

  Han gick hem.

- Också indirekta frågor är påståenden och avslutas med punkt:

  Han frågade vad klockan var.
  Jag vill veta om du kommer.

- Punkt används vid vissa förkortningar. (Se avsnittet om förkortningar på sidan 359.)

- Punkt används **inte** som decimaltecken eller tusentalsavgränsare.

  Pi är ungefär lika med 3,14.
  Berit tjänar cirka 16 000 kronor i månaden.

- Punkt används normalt **inte** i rubriker, inte ens om rubriken består av en hel mening.

- När man gör ett avbrott i en mening sätter man ut tre punkter:

  – Hur länge ... hur länge dröjer det? stammade han fram.

- Tre punkter, dvs. /.../, kan användas för att ange ett kortare avbrott i citat. Skriv för tydlighetens skull punkterna inom snedstreck eller hakparentes. Om du utelämnat ett längre avsnitt kan du i stället använda tre tankstreck. Också dessa bör skrivas inom snedstreck eller hakparentes: /– – –/

Frågetecken ?

- Skriv frågetecken efter direkta frågor:

  Hur ska man läsa effektivt?

- Skriv frågetecken direkt efter frågan i dialoger. Lägg märke till liten bokstav på *frågade* och *undrade*:

  – Hur mycket kostar det? frågade hon.
  – Var bor du? undrade hon.

Utropstecken !

- Skriv utropstecken efter uppmaning eller utrop:

  Kom till husse!
  Hej! Grattis!
  Hit med pengarna!

- Skriv utropstecken direkt efter utropet eller uppmaningen i dialoger. Lägg märke till liten bokstav på *ropade*:

  – *Skynda dig! ropade hon förskräckt.*

- Efter längre uppmaningar använder man punkt:

  Var vänlig besvara dessa frågor senast på onsdag.

ÖVNING 1

SÄTT IN PUNKT, FRÅGETECKEN OCH UTROPSTECKEN

I följande texter har vi plockat bort alla stora skiljetecken och alla stora bokstäver. Ändra så att det blir rätt.

a. ett område med snöfall rör sig österut över götaland och svealand där vädret tillfälligt blir mildare i södra götaland kan snöfallet övergå i regn i norra Sverige blir vädret övervägande klart och kallt med ner mot 20 minusgrader även mitt på dagen

b. vad ska vi göra ska vi sluta bygga bilar över huvud taget forskas det tillräckligt på alternativa energikällor jag undrar hur det kommer att se ut i framtidens Sverige kanske kommer bilen då att tillhöra historien

c. illern återfinns i närheten av bebyggelse eller i fuktiga miljöer som vattendrag och våtmarksområden den är dock inte bunden till vatten illern bor gärna i gryt precis som rävar, antingen färdiga gryt som den övertagit från rävar eller kaniner, eller i egengrävda bon bona är vanligtvis försedda med en särskild, avgränsad latrin den kan dock nöja sig med en daglega i en grop i marken eller under någon byggnad.

d. många tror att alla svordomar är interjektioner, men så är det inte jävlar är förvisso en interjektion om man slår sig på tummen och utbrister: jävlar men titta på dessa exempel: han är en jävel han svär som en jävla borstbindare han är så jävla korkad i det första exemplet är jävel ett substantiv i det andra är jävla ett adjektiv i det tredje är jävla ett adverb så det så

Kommatecken

Vad ska man ha kommatecken till? Jämför uttrycken *ett mindre trevligt rum* och *ett mindre, trevligt rum*. Som du märker räcker det med ett kommatecken för att ändra betydelsen. Kommatecken använder du för att göra texten tydligare.

- Använd komma så att texten blir tydlig och inte kan missförstås, dvs. där det är naturligt att göra en kortare paus.
- Använd komma då du räknar upp olika saker. Obs! Inget komma framför *och* eller *eller* vid uppräkning:

  Han skulle handla socker, sirap, salt och fryst spenat
  Jag ska köpa en Yamaha, en Suzuki eller en Honda.

- Använd komma vid fristående fraser av olika slag. Obs! Glöm inte att komma ska stå både före och efter om du gör tillägget mitt i en mening:

  Vi stannade till i Strömstad, min barndomsstad.

  Sven Persson, ett nyförvärv, gjorde en fin match.

  Sven Persson, som skadades i förra veckan, var inte med.

  Nej, några sådana planer har vi inte.

  Vill du ha en smörgås, Sivert?

  Så ofta händer inte detta, tyvärr.

- Använd gärna för tydlighetens skull komma mellan långa satser i samma mening, dvs. både mellan två långa huvudsatser och mellan en huvudsats och en bisats som inte är nödvändig (se sista meningen). Tendensen är dock att man inte använder komma lika ofta som förr mellan satser. (Lägg särskilt märke till att komma i dessa fall sätts också framför *och*. Du kanske har hört någon säga att kommatecken inte får användas framför *och*. Detta är alltså **inte** sant.)

  Ni får verkligen inte uppföra er så illa mot Peter, och Karin och du måste absolut be honom om ursäkt.

  Frankrike lämnade in sina ratificeringshandlingar i fredags i förra veckan, och i går kunde EU slutgiltigt godkänna avtalet.

  Här måste minsann städas ordentligt redan ikväll, för lokalen ska användas vid en bröllopsmiddag i morgon.

Biljettintäkterna ökade med tre miljoner under förra säsongen, vilket givetvis är mycket glädjande.

- Skriv inte komma mellan korta satser:

  Jag log fånigt och Johan skrattade hysteriskt.

- Skriv inte komma före nödvändiga bisatser (här markerade med understrykning):

  Jag hörde att du flyttat till Moskva.
  Det hus som ligger närmast bryggan måste flyttas.

- Skriv komma direkt efter tilltal och utrop. Vid kraftigare utrop passar dock utropstecken bättre:

  – Ja, jag hör.
  – Oj, vad dumt.
  – Fan också! gormade han.

ÖVNING 2

SÄTT IN KOMMATECKEN PÅ RÄTT STÄLLE

a. Han köpte smör ägg margarin och jordnötschips.

b. Svenne Persson den nye häcklöparen i Skurevik är skadad.

c. Nej då var det annat med domprosten.

d. Ju mer priset stiger desto färre har en chans.

e. Det här är en läcker sås slät rätt kraftig och lite rökig i smaken.

f. Flyktingmottagarteamet som för närvarande består av tre personer behöver förstärkas med ytterligare två halvtidstjänster.

g. Till Lorensberg gick man för att lyssna på musik dansa och roas av teater kabaré och cirkus.

h. Struma dvs. förstorad sköldkörtel kan ha många olika orsaker.

i. Man ska orka ta hand om sina projekt också säger Marie.

j. I storstäderna främst Stockholm kan den som inte äger en bostad tidigare inte köpa någon heller.

Övriga skiljetecken

Accent ´

I en del ord med betonat e markeras betoningen med en så kallad akut accent. Accenter används i vissa lånord och är vanliga i namn.

idé, armén, succé, européer, kommitté, Petrén, Tegnér, Idésprutan AB

Ord som inte har accent i grundform ska inte heller ha det i böjd form. Kontrollera i en ordlista om du är osäker.

museum, museet, museer
jubileum, jubileet, jubileer
europeiskt

Grav accent (bakåtlutande) används i det franska lånordet à och i en del andra uttryck av franskt ursprung.

à 1 290 kronor
à la carte
crème fraiche

Apostrof '

Du klarar dig bra utan apostrof i svenskan. Det är engelskan som använder *'s* vid genitiv, inte svenskan. Firmanamn som *Palles pizza* och *Olgas damfrisering* skrivs utan apostrof. Bort med apostroferna!

Bindestreck -

Använd bindestreck vid avstavning.
Använd bindestreck i sammansättningar med siffror och förkortningar.

50-årskalas   *ishockey-SM*   *FN-soldat*   *1930-talet*

Bindestreck används för att markera en underförstådd orddel, dvs. i uttryck där en orddel är gemensam för två ord och därför inte skrivs ut i bägge orden.

sön- och helgdagar (Underförstådd orddel är *-dagar.)*
höj- och sänkbar (Underförstådd orddel *är -bar.)*

Citattecken ” ”

Det inledande citattecknet ska alltid se likadant ut som det avslutande (i motsats till hur man gör t.ex. i engelsk text).

Använd citattecken när du återger vad någon skrivit eller sagt:

Berättelsen slutar med följande ord: "Han var på väg hem."

Använd citattecken (eller kursiv stil) vid namn på böcker, filmer och teaterpjäser:

Igår såg jag om "Quantum of Solace".
"Män som hatar kvinnor" är skriven av Stieg Larsson.

Använd talstreck, inte citattecken, i dialoger. Det är lättare. Blanda aldrig talstreck och citattecken.

Var sparsam med citattecken annat än i citat. Använd till exempel aldrig citattecken för att markera att du är osäker på om du valt rätt ord. Se följande exempel på felaktig användning av citattecken.

Den nya "hårdkokta" skolan låg långt från den gamla stilen.
(Onödigt med citattecken, eftersom ordet passar in i stilen och används som det brukar.)

De flesta grabbar gillar väl mest att "meka" med sina moppar.
(Onödigt med citattecken, eftersom stilen också i övrigt är vardaglig, slangbetonad.)

Idag: "färska" jordgubbar!
(Som kund blir man misstänksam. Och det är nog inte meningen.)

Kolon :

Kolon används före uppräkningar och exempel:

I rummet finns fyra möbler: en pinnstol, en läderfåtölj, ett skrivbord och ett skåp.

Kolon används framför direkt anföring av vad någon sagt, skrivit eller tänkt:

Då sa Gert:
– Jag tycker mycket om din pappa.

Kolon används före ändelser som läggs till efter siffror, bokstäver och vissa förkortningar.

13:e
FN:s
62:an

Mellanrum

Mellanrum (kallas ofta mellanslag eller blanksteg) görs efter punkt, frågetecken, utropstecken, komma, kolon och semikolon när ny mening eller nytt ord följer. Mellanrum ska däremot inte göras direkt före dessa tecken.

Mellanrum görs före procenttecken (%) men inte före tecknet för grader (°). Har man däremot med temperaturskalebeteckningen ska man ha ett mellanrum före gradtecknet: *25 °C, 78 °F.* I löpande text är det oftast bättre att skriva ut orden *procent* och *grader* i stället för att använda särskilda tecken.

Mellanrum görs både före och efter tankstreck, utom när tankstrecket har betydelsen "från … till" eller "mellan … och".

> *Följden blir att ombud med liten omsättning – och hit hör så gott som alla glesbygdsbutiker – förlorar möjligheten att ta emot tips.*
>
> *Vi har öppet 9–17 alla vardagar.*
>
> *Han har tre–fyra månaders praktikarbete bakom sig.*

Mellanrum görs inte mellan parentestecken eller citattecken och de ord som står innanför dessa tecken.

> *Priset för en låda (18 kilo) varierar mellan 15 och 21 kronor.*
> *Har du sett Carlssons målning "Nattvarden i Rio"?*

Mellanrum görs inte efter decimalkomma.

Parentes ( )

Använd parentes när du gör tillägg eller förklaringar.

> *Vi serverar mat till halva priset klockan 16–20 (även i baren).*

Använd inte parentes för ofta. Pröva med komma i stället!

> Sämre: *Alonso (lagets nyförvärv) gjorde en dålig match.*
> Bättre: *Alonso, lagets nyförvärv, gjorde en dålig match.*

Lägg märke till hur punkt sätts ut i följande meningar med parenteser. Om texten inom parentes utgör en egen mening, placeras det avslutande parentestecknet efter det sista skiljetecknet.

> *(Denna konsert fick tyvärr ställas in i Gävle.)*
> *Särskilt tråkigt var det att gruppen tvingades ställa in den avslutande konserten (i Gävle).*

Semikolon ;

Semikolon ("halvkolon") är ett mellanting mellan punkt och komma och kan användas mellan huvudsatser. I många fall är det dock bättre att sätta punkt eller att formulera om meningen. Efter semikolon följer alltid liten bokstav.

> *Endre Nemes utförde 1951 en torgklocka för Västertorps centrum; timmarna utgjordes av zodiakens tecken.*

Semikolon är inte någon sorts mindre kolon och kan inte heller ersätta kolon. Du gör klokast i att avstå helt från semikolon, om du är osäker på hur det ska användas.

Talstreck –

Använd talstreck i dialoger. Varje gång du växlar person börjar du med talstreck på ny rad:

> *– Ska du gå hem? frågade han. Kan du inte hänga med på en fika?*
> *– Gärna. Men vart ska vi gå? viskade Malin.*

Tankstreck –

Tankstreck ser ut som talstreck och kan användas före tillägg, t.ex. en förklaring, ett oväntat påstående eller en fråga. Tänk på att sådana effektskapande tankstreck i var och varannan mening snabbt tröttar ut läsaren. Lägg märke till att det ska vara mellanrum både före och efter tankstrecket.

> *Linan sträcktes som en fiolsträng – och sprack.*
> *Han såg fram emot den biffstek han beställt på sin bästa spanska – och serverades en vaniljpudding.*

Tankstreck kan också användas vid inskjutna tillägg. Använd inte tankstreck för ofta. Pröva med komma i stället.

> *En ny film – Frantic – har kommit hit till Örebro.*
> *En ny film, Frantic, har kommit hit till Örebro.*

Tankstreck används också i vissa uttryck tillsammans med siffror och ortnamn och har då betydelsen "från ... till" eller "mellan ... och". I dessa fall skrivs tankstrecket utan mellanrum före och efter. Lägg märke till att orden *från*, *till*, *mellan* eller *och* inte ska skrivas ut tillsammans med strecket.

> *Drick 1–3 koppar Malvotropin om dagen!*
> *Öppet klockan 9–18.*
> *På sträckan Göteborg–Rävlanda görs idag inga uppehåll.*

STOR ELLER LITEN BOKSTAV?

Stor bokstav används för att läsaren ska få reda på att en ny mening börjar och för att markera att ett ord är ett namn.

- Skriv stor bokstav när du börjar en ny mening, dvs. efter punkt, frågetecken och utropstecken.
- Skriv stor bokstav i början av namn:

  Personer: *Anders Carlbratt, Nisse*
  Platser: *Italien, Kalmar, Tjörn, Vänern*
  Företag och föreningar: *Volvo, Operabaren, Amnesty*
  Tidningar: *Aftonbladet, Veckorevyn*
  Film- och boktitlar: *Den siste mohikanen, Polismördaren*
  Politiska partier: *Socialdemokraterna, Folkpartiet*
  Sammansättningar: *Tysklandsresa, Malmötidning*

- Vid mera tillfälliga sammansättningar kan bindestreck användas:

  Sommar-Visby
  Rock-Sverige

- När namnet består av två ord skriver man bara det första ordet med stor bokstav:

  Göta kanal, Svarta havet, Bottniska viken, Folkets hus
  (Däremot *Bortre Indien, Långe Jan* och *Södra Vallgatan,* eftersom *Indien, Jan* och *Vallgatan* är namn i sig.)

- Namn på organisationer, föreningar, klubbar, företag, tidningar och tidskrifter skriver du enligt deras eget skrivsätt, om du känner till detta. Kontrollera på nätet!

  Alfa-Laval, Dagens Nyheter, Röda korset, Göteborgs-Posten, Svenska Dagbladet,

- Tänk på att följande ord ska ha liten bokstav:

  Veckodagar: *måndag, tisdag …*

  Månader: *januari, februari …*

Högtider: *påsk, juldagen …*

Språk: *engelska, stockholmska*

Invånare: *engelsmän, stockholmare*

Adjektiv som hör till invånare/platser: *engelsk, stockholmsk*

Djur och växter: *braxen, vitsippa*

ÖVNING 3

STOR ELLER LITEN BOKSTAV?

a. Nästa träff blir den 5 _anuari.

b. Jag tror att Lars är _oråsare.

c. Känner du till några billiga _tockholmshotell?

d. Det ska bli skönt att slippa Ullas _ulmiddag i år.

e. Vi söker _insktalande personal.

f. Vad heter det på god _ngelska.

g. Jag bor på _illa _rottninggatan.

h. Vi har gruppmöten på _åndagar.

i. Det var vår första _rankrikesemester tillsammans.

FÖRKORTNINGAR

Vad betyder egentligen *anm.*, *jfr* och *m.a.o.*? Förkortningar är bekväma för den som skriver men gör det svårare för läsaren. Bäst är oftast att skriva ut hela ordet eller uttrycket.

- Använd aldrig hemmagjorda förkortningar.
- Använd bara de vanligaste förkortningarna i facktext. Se listan här nedanför! Många *t.ex.*, *m.m.*, *osv.* och *bl.a.* stör läsningen och kan ge ett osäkert intryck.

- Förkortningar av typen sammandragningar (första och sista bokstaven i ordet ingår i förkortningen) skrivs utan punkt.

  dr (doktor) *Sthlm* (Stockholm)
  jfr (jämför) *ca* (cirka)

- Förkortningar av typen avbrytningar (första och ibland andra bokstaven i ordet ingår i förkortningen) skrivs med punkt.

  t.ex. (till exempel) *bl.a.* (bland annat)

Några vanliga förkortningar

bl.a.	bland annat	jfr	jämför	nr	nummer
ca	cirka	etc.	et cetera	pga.	på grund av
fr.o.m.	från och med	kr	kronor	s.k.	så kallad
dvs.	det vill säga	f.d.	före detta	t.ex.	till exempel
f.ö.	för övrigt	m.fl.	med flera	osv.	och så vidare
i.st.f.	i stället för	m.m.	med mera	t.o.m.	till och med

- Initialförkortningar (kallas ibland akronymer) skrivs normalt med stora bokstäver och utan punkt.

  USA, IBM, SAOL

- Vissa initialförkortningar som inte är egennamn skrivs med små bokstäver.

  mc, wc, tv (men också TV), vd (men också VD)

- När initialförkortningen inte läses ut bokstav för bokstav utan som ett normalt ord, skrivs den i regel med små bokstäver.

  prao, aids
  Unesco, Stim (med stor begynnelsebokstav eftersom de är egennamn)

VANLIGA FÖRKORTNINGAR

Kan du de vanligaste förkortningarna? Arbeta i par med att förhöra varandra på förkortningslistan på sidan. Träna också på att skriva förkortningarna rätt.

ÖVNING 5

VAD BETYDER FÖRKORTNINGARNA?

Vad betyder följande initialförkortningar (akronymer)?

a. UD	e. RFSU	i. SAS
b. EU	f. TT	j. FN
c. SMHI	g. SJ	k. JO
d. FRA	h. ÖB	l. IFK (står inte för "Inte FotbollsKunniga")

SIFFERUTTRYCK

Tal skrivs med siffror i de sammanhang där själva sifferuppgiften är det viktiga. Detta gäller t.ex. matematisk text, prisuppgifter, tidtabeller och sportreferat. I vanlig löpande text skrivs normalt mindre tal med bokstäver. Många tillämpar regeln att tolv och tal under tolv skrivs med bokstäver, och tal över tolv skrivs med siffror. Denna regel måste brukas med förnuft. För symmetrins skull är det bättre att skriva *elva tyska och arton franska studenter* än *elva tyska och 18 franska studenter*. Tänk också på följande:

Stora tal som skrivs med siffror delas upp i tresiffriga grupper.

1 234, 12 345, 123 456, 1 234 567

Telefonnummer skrivs på följande vis:

070-12 34 56, 070-123 45 67

Som decimaltecken används komma, inte punkt.

3,14

Vad beträffar det rätta sättet att skriva datum råder viss förvirring. Officiell internationell standard är att skriva efter modellen *2010-09-28*, men intressant nog är det i stort sett bara Sverige som anammat denna standard.

(den) 10 maj 2010 är det tydligaste och bästa skrivsättet, både i löpande text (då används oftast formen med *den*) och för att datera brev (utan *den*). Vill man använda enbart siffror är skrivsättet *20/5 2010* lämpligast.

SAMMANSATTA ORD

Kanske är det för att vi är så duktiga på engelska här i Sverige som många skriver isär sammansatta ord. Sammansatta ord i svenskan motsvaras nämligen ofta i engelskan av två ord.

Huvudregeln är att sammansatta ord alltid skrivs som ett ord. Om du är osäker på om ordet är sammansatt eller inte, bör du läsa det högt för dig själv. En *grön sak* och en *grönsak* låter inte likadant, inte heller *rått kött* och *råttkött* eller *en lång hårig flicka* och *en långhårig flicka.*

Bindestreck använder du när en bokstavsförkortning eller siffror ingår i sammansättningen:

USA-valet, 1700-talet

I en del fasta uttryck kan det vara svårt att avgöra om ordet är en sammansättning eller inte. Ska man skriva *i dag* eller *idag, för resten* eller *förresten*? Tumregeln är att skriva ihop om den starkaste betoningen ligger på det första ordet. I övriga fall skriver man isär. Se också följande punkter och kontrollera vid behov i "Svenska Akademiens ordlista".

alltför, återigen, i dag, under tiden, för all del, för resten

I bl.a. följande fall används oftast särskrivning:

före detta, så pass, allt som oftast, rent ut

I bl.a. följande fall används oftast sammanskrivning:

förutom, häromdagen, ibland, ifall, ihjäl, ihop, ihåg, isär, itu, såväl

ÖVNING 6

BILDA SAMMANSATTA ORD

Bilda sammansatta ord genom att göra tillägg till dessa ord, siffror och förkortningar.

a. natt
b. rygg
c. SJ
d. dum
e. mc
f. naken
g. 17
h. minister
i. spion
j. makt
k. arbete
l. 1900

ÖVNING 7

RÄTTA TEXTEN

I den här texten har skribenten slarvat med de sammansatta orden. Rätta! Läs texten högt!

> *Ett amerikanskt militär plan störtade på torsdagen mitt i ett bostads kvarter i staden Ramscheid i Tyskland. Minst sex personer dödades och mer än 40 skadades. Enligt ögon vittnen slog planet ned "som ett eld klot" och förstörde tolv bostads hus. Gatan intill var full av ned rasade väggar och ut brända bil vrak. Piloten tycks ha försökt hoppa i sista stund. Delar av en fall skärm hängde i ett träd in till det drabbade bostads området. Flyg planet var av en typ som används för pansar bekämpning och kom från en bas i England. (DN)*

ÖVNING 8

FRÅN ENGELSKA TILL SVENSKA

Översätt följande engelska ord till svenska.

a. contact lens
b. full moon
c. wisdom tooth
d. radio telescope
e. nuclear weapon
f. Christmas card
g. hard disk
h. love story
i. world championship

MENINGSBYGGNAD

Vad är det för fel på följande textbitar vi plockat från ett par elevtexter? Läs styckena högt för dig själv.

> *Hotellet har även ett diskotek där tittade vi också in det var fint där inne. Efter det gick vi in och såg på köket allting såg så smutsigt ut det var väl utslitet kockarna hade inga mössor. (Monika)*

> *Jag hade precis postat brevet. När jag träffade henne på gatan. Jag blev ganska överraskad. Eftersom hon skulle ha varit på jobbet. (Carina)*

De här skribenterna gör det inte särskilt lätt för läsaren. Monika sätter nästan aldrig punkt. Många olika påståenden flyter fram i en enda ström av ord. Hon behöver lära sig att sätta punkt i tid.

Carina gör det motsatta felet. Hon hugger meningarna mitt itu. *När jag träffade henne på gatan* hör ihop med *Jag hade precis postat brevet* och ska skrivas i en mening. Så här: *Jag hade precis postat brevet, när jag träffade henne på gatan.*

Det är en svår konst att bygga meningar, men det finns några regler som gör det lättare!

Regler för meningsbyggnad

- Sätt punkt, frågetecken eller utropstecken när meningen är avslutad! Det låter kanske lätt. Svårigheten är förstås att veta när meningen är avslutad. Låt inte meningen innehålla allt mellan himmel och jord. Det räcker oftast med att berätta en eller ett par saker per mening.

- Endast satser som verkligen hör ihop ska stå i samma mening. Är du osäker bör du läsa meningen högt.

  Fel: ~~*Bakom huset låg en trädgård där satte vi oss ned på en soffa, solen sken och jag mådde riktigt bra.*~~
  Rätt: *Bakom huset låg en trädgård. Där satte vi oss ned på en soffa. Solen sken och jag mådde riktigt bra.*

- Låt inte en bisats stå ensam.

  Fel: ~~*Jag känner en man. Som bor i Norrland.*~~
  Skriv: *Jag känner en man som bor i Norrland.*

- Använd bindeord!

  Enformigt: *Jag är född här i Malmö. Jag bor i en lägenhet. Jag flyttade till den förra året.*
  Bättre: *Jag är född här i Malmö* ***och*** *bor i en lägenhet* ***som*** *jag flyttade till förra året.*

Det är egentligen inte fel att skriva som i det första exemplet. Det blir bara hemskt tråkigt för läsaren. Med hjälp av bindeord flyter texten bättre.

ÖVNING 9

SÄTT PUNKT!

Dessa meningar från elevuppsatser är på tok för långa. Sätt ut punkt på rätt ställen.

a. Tone bor i Göteborg med sina norska föräldrar och en syster hon flyttade från Norge när hon var tolv år detta berodde på att hennes pappa skulle få lättare att ta sig till sitt arbete han jobbade då på en oljeplattform i Nordsjön.

b. I skolorna är det alltid vissa elever som utmärker sig mer än andra vissa är tuffa och vill slåss medan andra är blyga och aldrig vågar visa att de finns.

c. Bråkstakarna bara fortsatte att reta henne lektion efter lektion till slut blev hon så arg att hon skrev ett brev hem till deras föräldrar.

d. Den natten hände det som skulle förändra hennes livssituation radikalt när hon låg där på sängen i sitt rutiga nattlinne öppnades dörren och ljuset från en ficklampa gled över rummet.

ÖVNING 10

BISATSER

Lägg till bisatser efter följande huvudsatser. Du ska göra tillägg med hjälp av bisatser du själv hittar på och binda ihop dem med huvudsatsen. Pröva dina bisatsförslag med biff-regeln (se sidan 336)!

a. Sara hade känt Kalle i tio månader …
b. Jag visste inte då …
c. Jag blev inte så glad …
d. Han hade faktiskt aldrig berättat …
e. Vi var tvungna att fråga honom …

SYFTA RÄTT

Det kom en segelbåt mot ön som började sakta farten.

Det är alldeles tydligt något som inte stämmer i den här meningen. Istället för att syfta på segelbåten syftar som på ön. Ett sådant fel kallas syftningsfel. Det finns flera sorters syftningsfel:

- Skribenten slarvar med *som*-satser. Tänk på att *som* alltid syftar på det som står närmast före.

  Fel: ~~*Jag köpte en skinka åt Eva som var kokt och klar att äta.*~~
  Skriv: *Åt Eva köpte jag en skinka som var kokt och klar att äta.*

- Skribenten använder förkortade satser fel.

  Fel: ~~*Efter att ha dansat hela natten smakade maten bra.*~~
  Skriv: *Efter att vi hade dansat hela natten smakade det bra med mat.*

- Skribenten blandar ihop *hans*, *hennes* och *deras* med *sin*, *sitt* eller *sina*.

  Fel: ~~*Han tog av sig hans byxor.*~~
  Skriv: *Han tog av sig sina byxor.*

- Skribenten använder ord på ett otydligt sätt så att sammanhanget kan missförstås.

  Fel: ~~*Alla utom Per och Eva satte sig vid vårt bord. De kom med maten direkt.*~~
  Skriv: *Alla utom Per och Eva satte sig vid vårt bord. Servitriserna kom med maten direkt.*

ÖVNING 11

RÄTTA SYFTNINGSFELEN!

a. Killar har svårt för att visa deras känslor.

b. Som dotter på en bondgård tror han att hon får jobba mycket.

c. Han bor med sin mamma. Hans pappa har han aldrig sett.

d. Efter att ha reparerats är ni välkomna på besök i lägenheten.

e. Jag mötte en lärare utanför skolan som började skälla på mig.

f. Som barn läste mina föräldrar ofta sagor för mig.

g. I Norge påstår han att allting är så dyrt.

h. Statsministern mördades. Man kunde aldrig gripa honom.

i. Hon gav en kamera till pojkvännen som hon köpt på postorder.

j. Hon gillar hennes arbete och vill ogärna byta.

k. Liggande i sängen arbetade hans hjärna med olika problem.

l. Flickor som tränat judo är inte rädda för att komma i slagsmål med busarna, för de vet att de kan ge igen.

RÄTT UTTRYCK

Heter det verkligen så? Även en duktig författare kan plötsligt undra över om hon skrivit rätt ord eller uttryck. Med hjälp av en ordlista hittar hon kanske lösningen. Här finns inga regler att lära in. Läs mycket, så utvidgar du ditt förråd med uttryck. Och ta hjälp av följande lista:

- *Bildligt* (*talat*) heter det och inte ~~*bildlikt*~~. Man talar i bilder och inte som en bild.
- ~~*Ta självmord*~~ heter det inte, utan *begå självmord* eller *ta sitt liv*.
- Om du använder *dels* ... *dels* ska det inte vara något *och* mellan de bägge leden.

  Fel: ~~*Han är dels pilot och dels affärsman*~~.
  Rätt: *Han är dels pilot, dels affärsman*.

- *Förtrolig* och *förtrogen* blandas lätt ihop. *Förtrolig* betyder vänskapligt öppen. *Förtrogen* säger man att den är som har djupare kunskaper i ett visst ämne.
- *Halvannan* är ett ord som ofta används fel. Det betyder en och en halv.
- *Jämt* och *jämnt* är inte samma sak. Någon kanske *jämt* påpekar att golvet inte är *jämnt*. Det heter dessutom *jämgammal* och *jämsides* och inget annat.
- Skriv inte ~~*mellan 18 till 20*~~ eller ~~*mellan 18–20*~~. Rätt uttryck är *mellan 18 och 20* eller bara *18–20*. Mot ett *mellan* svarar alltid ett *och*. Skriv därför inte så här: ~~*Han fick välja mellan att bada eller att se på en videofilm*~~. Skriv: *Han fick välja mellan att bada och att se på en videofilm*.

- *Nämnvärt* är sådant som är så intressant att det bör omtalas. Formen ~~*nämvärt*~~ är felaktig. Och det heter *nämligen*.
- En tjatig människa är *omständlig*, inte ~~*omständig*~~. Men det heter *omständigheter*.
- *Orsaken var slarv* heter det. Däremot inte ~~*Orsaken berodde på slarv*~~.
- *Psykisk* och *psykologisk* är inte synonymer. *Psykiska* är alla saker som har med själen eller det själsliga att göra. *Psykologisk* syftar på det som berör psykologin, läran om själslivet. Det finns *psykologisk krigföring* men inte ~~*psykisk*~~. Sjukdomar kan vara *psykiska* men inte ~~*psykologiska*~~.
- *Risk* och *chans* är inte helt synonyma utan har olika värdeladdning. *Det finns risk att …* betecknar något negativt och därför passar *chans* bättre i följande mening: *Det finns ~~risk~~ att förhandlingarna leder fram till en varaktig fred.*
- *Sista* och *senaste* har olika betydelser. Författarens *sista* bok kan inte följas av flera. Det kan däremot hans *senaste*.
- Det heter *från en synpunkt, ur en synvinkel* och *med utgångspunkt i*.
- Du gör klokt i att skilja mellan *ryktbar* och *beryktad*. *Ryktbar* betyder mycket berömd pga. positiva egenskaper. *Beryktad* används bara med negativ innebörd och är synonymt med *ökänd*.
- *Tack vare* används bara i positiv betydelse. Planet störtade inte ~~*tack vare*~~ ett fel i styrsystemet, utan *på grund av* detta fel.
- *Teknik* betyder antingen system av produktionsmetoder eller praktiskt tillvägagångssätt, t.ex. en målares arbetsmetoder. *Teknologi* är något annat, nämligen vetenskapen om teknik. Det heter därför *vattenreningsteknik* och inte ~~*vattenreningsteknologi*~~.
- *Tills* och *till dess* är synonyma uttryck, men du kan inte skriva ~~*tills dess*~~. Detta är en kontamination, dvs. en sammanblandning av två uttryck.
- *Tveka* och *tvivla* är inte synonyma. Den som *tvekar* är osäker, villrådig, medan den som *tvivlar* inte är benägen att tro, t.ex. på en persons berättelse. *Utan tvivel* och *utan tvekan* har alltså olika innebörd.
- *Unik* kan bara en sak vara, så inget kan därför vara ~~*unikare*~~ än något annat, trots reklammakarnas påståenden. Formerna ~~*unikare*~~ och ~~*unikast*~~ är alltså felaktiga.

- *Utlämna* och *utelämna* betyder olika saker. Man kan *utelämna* ett stycke ur ett citat, och en regering kan försöka få fångar *utlämnade*.
- ~~*Även fast*~~ är en kontamination, dvs. en sammanblandning av uttryck. Här är det *även om* och *fastän* som blandats ihop.
- *Öppenhjärtig* heter det; ordet ~~*öppenhjärtlig*~~ finns inte.
- *Övertyga* och *övertala* har olika betydelser. När du skriver insändare ska du *övertyga* och inte *övertala*. *Övertala* betyder att få någon att handla i en viss riktning. Du kan t.ex. *övertala* din kamrat att gå på bio med dig.

ÖVNING 12

RÄTTA UTTRYCKEN

Här följer några vanliga fel. Rätta genom pararbete.

a. Många spädbarn dör tack vare vattenbrist.
b. Han övertygade mig att följa med på bio.
c. Orsaken till olyckan berodde på ett strömavbrott.
d. Jag visste inte att han tog självmord.
e. Vem var det som uppfann Amerika?
f. Det finns faktiskt en liten chans att han inte överlever.
g. Han var outtröttlig i kampen mot en bättre miljö.
h. Hanna har väldigt stor respekt till sina lärare.
i. Hon hör till en av de skickligaste förmännen på fabriken.
j. Jonas kan inte varken prata eller gå ännu.
k. Det bor mindre människor i Gävle än i Uppsala.
l. Mycket skidåkare från utlandet deltog i årets tävling.
m. Han kommer jämnt för sent.
n. Hon har inte mått riktigt bra de sista veckorna.
o. Det är otveksamt Stefan som är den skyldige.
p. Fakta är att han aldrig hade varit ens i närheten av lagret.
q. Här är det verkligen talan om grov misshandel.
r. Han skulle infinna sig någon gång mellan 12 till 13.
s. Varför vi aldrig kom fram berodde på att vi fick motorstopp.
t. Du ska inte tro att din ursäkt spelar någon betydelse.

TALSPRÅK OCH SKRIFTSPRÅK

Du kan inte skriva som du talar. Om vi alla gjorde det skulle skriftspråket se olika ut i olika delar av landet. Det skulle bli rätt besvärligt. En skåning skulle kanske skriva: "Di hade köpt nya skiur." Det är ju så han talar!

Tyvärr är det inte alltid så lätt att skilja mellan talspråk och skriftspråk. De påverkar varandra. Idag är det vanligt att skriva *ge* i stället för *giva*, för att nämna ett exempel. Det uppfattas inte som fel.

Problemet är att det inte är du ensam som bestämmer vad som är rätt eller fel. Det bästa är att du vänjer dig vid att skriva de former som används i våra dagstidningar, tidskrifter och fackböcker. Du bör alltså skriva *de* och *dem* (och inte *dom*) och *vår* och *vårt* (och inte *våran* och *vårat*) i löpande text. I dialoger har du större frihet att använda talspråksformerna.

Skriftspråksformer	**Talspråksformer som inte bör användas i skrift**
mig/dig/sig	*mej/dej/sej*
vår/vårt	*våran/vårat*
er/ert	*eran/erat*
de/dem	*dom*
medan	*medans*
några	*nåra*
blivit	*blitt*
tagit	*tatt*
för honom	*för han*
läraren	*lärarn*

ÖVNING 13

BORT MED TALSPRÅKSFORMERNA!

I följande meningar finns flera exempel på talspråksformer som inte bör användas i skrift. Ändra till skriftspråk.

a. Han satt och fantiserade medans de andra jobbade.

b. Jag gick fram till han och fråga hur länge han tatt medicinen.

c. På våran skola går det 1 500 elever.

d. Jag förstog inget förns hon börja gråta.

e. Dom flesta har väl skrevet brev nån gång.

f. När han brytit sönder pinnen tog han och skärde in ett märke.

g. Vi brukar hjälpa vaktmästarn med hans morsas frukttrån.

h. Petra har inte kunnat tränat sedan hon bröt benet.

i. Frågan är vart du hitta dom gamla böckerna.

MER OM SPRÅKRIKTIGHET

Ett kapitel om språkriktighet kan bli hur långt som helst, men vi avstår från att tjata. Istället frestar vi med ytterligare några övningar. Vill du veta mer om språkriktighet föreslår vi att du tittar i följande böcker:

- "Språkriktighetsboken", 2005, Norstedts Akademiska Förlag
- "I sällskap med språket", Catharina Grünbaum, 2000, Bokförlaget DN
- "Språket, svenska folkets frågor till radioprogrammet Språket", Lars-Gunnar Andersson och Anna Lena Ringarp, 2006 Norstedts Akademiska Förlag
- "Världens dåligaste språk", Fredrik Lindström, 2000, Albert Bonniers Förlag

ÖVNING 14

SVÅRSTAVADE ORD

Arbeta i par. Diktera följande svårstavade ord för varandra.

abonnemang	elände	intressant	material	religion
acceleration	epidemi	jämvikt	medicin	schampo
acceptera	expedition	kassett	meteorolog	skjutsa
aggressiv	experiment	kidnappning	nonchalant	terrass
alkoholist	explosion	kollision	original	vaccinera
bibliotek	fyrtio	koncentration	parallell	yoghurt
bröllop	förrän	konkurrens	passagerare	åtminstone
definitivt	ingenjör	laboratorium	positiv	överraskning
disciplin	initiativ	legitimation	privilegium	
diskussion	intervjua	lungröntgen	recension	

ÖVNING 15

TOLKA PELLE

Det gick inte så bra när nyanställde redigeraren Pelle gjorde slutredigeringen av lokaltidningen och fullständigt glömde allt vad interpunktion, stavning, stor bokstav och regler rörande sär- och sammanskrivning heter. Några tvetydigheter slank igenom också. Vilka tolkningar är möjliga att göra av följande annons- och artikelrubriker?

a. *nyheter skivad kalv lever kul potatis och sprätt ägg*

b. *mörk hårig sjuk sköterska vill ha extra knäck till jul*

c. *fånig konst expert har skum släckare i sitt kassa skåp*

d. *nya rön rätt barn gillar att visa fram fötterna*

e. *kvinnor får lättare förkylningar än män*

f. *andlig sång invigde jätte kåta i karesuando*

g. *det finns ingen herr toalett i kommun huset*

h. *fina barn cyklar och söta barn under kläder på rean*

i. *det är torsdag på fredag istället för på lördag*

j. *rök fritt på alla fik som säljer kul och mjuk glass*

k. *nya brunstens batterier får hög talare att låta bättre*

ÖVNING 16

KNEP OCH KNÅP

Lite pyssel för den språkintresserade.

a. Vad kallas personer som kommer från *Burkina Faso*, *Elfenbenskusten*, *Monaco*, *Montenegro* och *USA*?

b. Varför kan man säga *lärarinna* och *skådepelerska* men knappast *läkarinna* och *rörmokerska*?

c. Hur läser man ut bråket *1/22*?

d. Vilken är skillnaden mellan *jämlik* och *jämställd?*

e. Vad är *metrologi*?

f. Varför kan man säga *rödare* och *knepigare* men inte *dödare* och *unikare*?

g. Heter det *Vi vill tacka alla som låtit oss fotografera* ***deras*** *trädgårdar* eller *Vi vill tacka alla som låtit oss fotografera* ***sina*** *trädgårdar*?

h. Varför kan man säga *fy sjutton* men inte *fy tjugotvå*?

i. Hur många är *några, några få, ett antal, flera, ett par* och *ett par tre*?

j. Vad bryr sig en *bryolog* om?

k. Varför finns det ett *inte* med i meningen *Vill du inte ha en kaka till?*

l. Varför använder man just landskapet *Hälsingland* när man vill svära utan att svära riktigt ordentligt?

m. Av verben *höra, införa* och *strö* kan man skapa substantiven *hörsel, införsel* och *strössel*. Hur skapar man korrekta substantiv av följande verb: *möra, angöra* och *störa*?

n. Vad heter *farmor* och *syskon* på engelska?

o. Hur tycker du att man korrekt ska uttala följande ord: *kex, mögel, ladugård, kaviar, tisdag* och *auktion*?

p. När får du lust att *rafistulera*?

q. Att försöka använda svenska ord är bra språkvård. Vilka svenska ersättningsuttryck föreslår du för följande svengelska ord: *airbag, bodybuilder, catering, copyright, cornflakes, deadline, mail, soundtrack* och *talkshow*?

r. Hur kan man få följande svengelska uttryck att bli mer svenska: *doping, gangsters, hobbies, mobbing, sambos, freelancers* och *t-shirt*?

s. Av någon anledning vill man inte använda t-formerna av adjektiven *rädd, pryd, vred, fadd, flat, kåt, lat, gravid, timid* och *paranoid*. Vad ska man säga/skriva istället?

t. Vilken är skillnaden mellan *före* och *innan*?

REGISTER

TEXTFÖRTECKNING

Tio ord från Högskoleprovet 2008. Högskoleprovet arrangeras av Högskoleverket.

Säg till om jag stör, ur *En sång om kärlek och andra dikter*, Eeva Kilpi

Sex notiser om språk, Språktidningen

Ayesha vill förändra världen, Johan Åkesson

Öppet brev till en översättningsansvarig, Henrik Lundström, Avigmaster på Avigsidan, www.avigsidan.com

Att vara man och oskuld, Anders Rydell, publicerad på www.veckorevyn.com, 2007-07-18

Så blir du en förbannat bra krönikör, Linda Skugge

Sluta att dalta med oss unga, Isabella Löwengrip

Recension av *Stjärnpalatset*, Jonas Thente

Skatt på läsk och godis behövs för barnens skull, Claude Marcus, Stephan Rössner, Lennart Levi, André Persson och Thomas Hedlund

Sockerskatt – typiskt hälsodiktaturen Sverige, Martin Ezpeleta

Göteborgare kommer aldrig att prata stockholmska, © Anna Gunnarsdotter Grönberg – förmedlat genom ALIS

Den radioaktive dreng, Kasper E. Nielsen, Forlaget Dingbat, 2006

Hvorfor friluftsliv – 19 grunner til å være inne i naturen, Jan Vidar Dahle/Tusen turtips

og allatið leiti eg aftur, Rói Patursson, övers. Jan Karlsson

En ehkä pidä kaikest mitä kän tekee. Pentti Saarikoski/övers. Mia Berner

Vuoi ilu, vuoi ilu. DAT O.S./Nils Aslak Valkeapää/övers. Mia Berner, Johan E. Utsi, Kristina Utsi

BILDFÖRTECKNING

4 Daniel Thierry/Photononstop/INA Agency
6 Mehau Kulyk/SPL/IBL
7 Corbis/Scanpix
10 Thomas Hoepker/Magnum Photos/IBL
11 M Neugebauer/Corbis/Scanpix
15 PeskyMonkey/iStockphoto
16 Jan Lindblad Jr/Briljans/Folio Bildbyrå
18 T-Immagini/iStockphoto
21 Colin Hawkins/Stone/Getty Images
23 Oguz Aral/iStockphoto
25 David Muscroft/AGE/Scanpix
28 Marco Gomes, Alexandre Ferreira
31 clu/iStockphoto
34 Janne Ahvo/iStockphoto
36 Nina Hellström/Nordic Photos
38 Bengt A Lundberg/Statens Historiska Museum
42 Eric Gevaert/iStockphoto
47 Diane Cook and Len Jenshel/Getty Images
50 Magnus Fond/Johnér Bildbyrå
57-59 Helena Lunding
62 Jan Nordström/Nordic Photos
64 David Palmer/iStockphoto
66 Bertil Almqvist © Beredskapsmuseet
68 NASA Marshall Space Flight Center Collection
71 Jason Reed/Reuters/Scanpix
74 Rex Features/IBL
79 Phil Talbot/Alamy/Lucky Look
83 Phillipe Lissac/Corbis/Scanpix
86 Bridgeman/IBL
89 Pressens Bild/Scanpix
90 Bertil Norberg/Scanpix
92 Matthias Tunger/Getty Images
96 Anna Huerta/Johnér Bildbyrå
100 Age photostock/IBL
101 Börje Sturesson/Aftonbladet
102 Oleg Prikhodko/iStockphoto
107 Vladimir Piskunov/iStockphoto
111 Denise Grünstein/Link Image
112 Lars Tunbjörk/Link Image
116 Carl Balsgaard *The Poet*/©Bonhams/Bridgeman/IBL
121 Janerik Henriksson/Scanpix
125 Bryan Reinhart/Scanpix
132 Mlenny Photography/iStockphoto
134 Tim Davis/Corbis/Scanpix
139 Jeff Roberson/AP/Scanpix
143 Sandra Qvist/Scanpix
150 Vinicius Ramalho Tupinamba/iStockphoto
156 sorendls/iStockphoto
159 Linda Forsell/Nordic Photos
161 Lars Pehrson/Scanpix
165 Andreas Szegö/Bonne Images
172 Len Tillim/iStockphoto
176 Björn Lindahl/Aftonbladet
179 Chagin-art/iStockphoto
184 Stig Hammarstedt/Scanpix
188 Bart Coenders/iStockphoto
190 Izabela Habur/iStockphoto
195 Jens Magnusson
197 Juan Silva/Getty Images
199 Bill Mack/iStockphoto
202 Altrendo/Getty Images
207 Geoff Thompkinson/SPL/IBL
214 Åsa M Larsson
217 liangpv/iStockphoto
220 Richard Dunkley/Getty Images
222 Eva Hilden-Smith/Folio Bildbyrå
225 © P. Plailly, E. Daynes/Eurelios/LookatSciences Reconstruction Elisabeth Daynes, Paris
224 Bart Sadowski/iStockphoto
225ö p-lynn/iStockphoto
225n Judy Barranco/iStockphoto
229 Claudia Janke/Agentur Focus/Ina Agency
231 Marc Femenia/Scanpix
235 Jorge Dirkx/Corbis/Scanpix
237 Aftonbladet Bild
240 Daniel Bendjy,Nicole Waring/iStockphoto
243 Paul Söderholm/iStockphoto
245 Conny Hedengren / IBL
247 Sjöberg Bildbyrå
251 Sveriges Dövas Riksförbund
252 Alexander Mertz/iStockphoto
255 Andreas Gradin/iStockphoto

263 Jan Nordström/Nordic Photos
265 Pawel Gaul/iStockphoto
270 ESS AB
275 Institutet för språk och folkminnen
278 John Erling Utsi
282 KB/IBL
284 Werner Forman Archive/IBL
286 Susanne Walström/Johnér Bildbyrå
288 Statens Historiska Museum
290 Michelangelo *Adam och Eva*, takmålning i Sixtinska kapellet/E Lessing/IBL
296 IBL
299 Jean-Honoré Fragonard *The Musical Contest*/Wallace Collection/Bridgeman/IBL
306 Dorling Kindersley/iStockphoto
310 Pasieka/SPL/IBL
348 sygaci/iStockphoto

Det här är den fjärde, uppdaterade versionen av *Svenska Timmar språket,* Gleerups populära lärobok i svenska för gymnasiet.

Svenska Timmar språket kan användas från pärm till pärm, men den fungerar också bra för lärare som vill välja och vraka. Avsnitten är välavgränsade, övningarna många och författartonen personlig och humoristisk.

Svenska Timmar språket täcker in de språkliga delarna av kurserna 1, 2 och 3 under Gy 2011. Boken är tänkt att användas främst på de högskoleförberedande programmen.

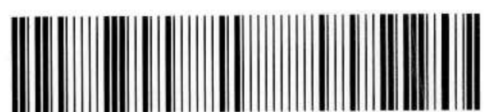
Svenska Timmar språket lägger vikten vid elevens eget arbete och visar på språket som utvecklingsverktyg och glädjekälla.

Lennart Waje är svensklärare, översättare, journalist och entusiastisk amatörkock. Helst befinner han sig till havs med ett fiskespö i handen. Han är den enda i familjen Waje som har fångat en marlin.

Svante Skoglund har arbetat som svensklärare, läroboksförfattare och översättare sedan 1980-talet. Han gillar att läsa, se på film och fika – och träna lite försiktigt.

ISBN 978-91-40-67336-7

